JAKOB LIIV

VALITUD TEOSED

JAKOB LIIV

VALITUD TEOSED



Jakob Lüv.

A-23465 II

JAKOB LIIV

VALITUD TEOSED

2

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1960

Koostanud

Oskar Kuningas

Kunstiliselt kujundanud

Guido Pant

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
50982

JAKOB LIIVI ELUST JA LOOMINGUST

XIX ja XX sajandi vahetuse paiku eesti kirjanduses võidule pääsenud realistliku suuna peamiste esindajate E. Vilde, E. Peterson-Särgava, A. Kitzbergi ja Juhan Liivi kõrval leidus uuel voolul loomulikult rida väiksemaid teevalmistajaid ning kaasaskäijaid, kelle toodang aitab üldpilti meie tolleaegsest kirjandusest märgatavalt rikastada. Üheks selliseks teekaaslaseks on ka Juhan Liivi vanem vend Jakob Liiv, kelle loomingulised saavutused ei ole küll nõnda esileküündivad kui ta noorema venna omad, väärivad aga siiski tänapäevalgi veel täit tähelepanu.

Oma parima on Jakob Liiv andnud lüürikas, eriti loodus- ja kodanikuluule valdkonnas, ühtlasi on ta aga silmapaistvate tulemustega viljelnud eepilistki luulet. Näitekirjanikuna tõi ta lavale rea oma ajastu valusaid probleeme; tema külajuttude paremikus kajastuvad eredalt meie feodaalsete igandite ikkes äganud maaühiskonna varjuküljed. Jakob Liivi ilukirjandusliku toodangu uuesti ülelugemisel ei osutu domineerivaks ajalooline või kirjanduslooline huvi, vaid asjaolu, et läbi omapärase kunstnikutemperamendi nähtuna sisaldab kirjaniku poolt pakutud tõsieluline ainestik palju üldinimlikult haaravat, mis õigustab tema paremate teoste esiletõstmist unustuse hõlmast. Lähem tutvumine autori elu- ja loomingulise arengutee tähtsamate etappidega olgu seejuures tänapäevasele lugejale abistavaks võtmeks.

*

Jakob Liiv sündis 28. (16.) veebruaril 1859 Tartumaal Alatskivi vallas Veskirahva kanditalus oma vanemate neljanda pojana. Kandimehena puudus ta isal Benjamin Liivil väikseimgi kaitse mõisniku meelevalla vastu. Nii tuli tal viimase sunnil lahkuda esivanematelt päritud

Veskirahva talust, kui poeg Jakob oli alles kolme aastane. Maakehvikute lastele tuttavaid jüripäevaseid kolimisi poristel külavaheteedel kraamikoorma otsas sai väike Jakob kogeda veel paaril korral. Algul peatus perekond mõned aastad Riidma kandikohal, seejärel renditi pikemaajaliseks eluasemeks Oja talu samale Alatskivi mõisale kuuluvas Rupsi külas. Ojal maksis Benjamin Liiv juba raharenti ja pääses seega otsesest teoorjusest.

Oja talu maad olid viletsad ja Liivide sinna asudes paiguti söödis. Majandusliku surutise ajel mõlgutati siin sageli mõtteid Peipsi taha rändamisest. Välja Benjamin Liiv siiski ei rännanud, vaid püüdis kohta hoolsa tööga paremale järjele viia. Muuseas ehitas ta sealses ümbruses esimesena elumajale korstna ja pani tubadele laudpõrandad alla. Selliste «Oma toast, oma loast» tuntud väikeste uuendustega omandas B. Liiv külas uuendusmeelse peremehe kuulsuse.

Üldiselt aga valitses Ojal patriarhaalne õhkkond, kus suurt rõhku pandi kiriklike kommete täitmisele. Mõlemad vanemad olid ühtlasi vennastekoguduse liikmed. Kuid piibli kõrval luges isa ka ilmalikku kirjandust ja ajalehti, samuti armastas ta meelsasti laulda. Poegadele püüdis isa anda rohkem haridust, saates nad üksteise järel Kodavere kihelkonnakooli, kuna kaugemale jõud ei ulatunud.

Sõbralikult ühtehoidvate vendade hulgas üles kasvades omandas Jakob varakult seltsiva iseloomu, milleks kaasa aitas ka teiste külalastega koos mängimine karjapõlve suvedel. Üheteistkümneaastasena pandi Jakob lähedal asuvasse Naelavere vallakooli, kus ta õppis aastail 1870—1874. Koolmeister Juhan Põder oli oma kasina naturaalpalga juures sunnitud palju aega kulutama kõrvalistele töödele, talvel eriti linaropsimisele. Et õppetöö päris seisma ei jääks, pani koolmeister vanemad ning arenenumad õpilased tihti nooremaid õpetama. Viimasel koolitalvel langes see kohustus osaks Jakob Liivilegi, äratades temas varakult huvi õpetajakutse vastu. Ka oma esimesed värsid sepitses Liiv juba vallakoolis, inspireerituna koduümbruse kaunist loodusest.

Murrangulise tähtsusega sündmuseks noore edasipüüdleja elus oli Kodavere kihelkonnakooli astumine 1875. aasta sügisel. See õppeasutus oli juba mõnda aega silma paistnud õppetöö korraliku tasemega. Üksteise

järel töötasid siin õpetajatena Valga seminari kasvandikud Joosep Saul, Adolf Linde ja Johann Jürgenstein. Eriti viimane neist oli oma aja kohta eesrindlik pedagoog, kes J. Lille varjunime all oli tuntud ka rahvaliku jutukirjanikuna. Ühiskonnategelasena pooldas ta C. R. Jakobsoni demokraatlikke vaateid ja oskas neid tagajärjekalt sisendada õpilastessegi, sattudes seetõttu teravasse vastuollu oma otsese ülemuse pastor E. Vossiga. Koolimehena pani J. Jürgenstein-Lill suurt rõhku emakeele õpetamisele ja kirjanditele, millede abil ta püüdis arendada õpilaste väljenduslikke võimeid. Temale võlgnebki Jakob Liiv tänu algteadmiste eest stilistika ja poeetika alal. Kuid vaimne suunamine autoriteetse õpetaja poolt ei piirdunud üksnes sellega, vaid ta vabameelsete selgituste mõjul võttis Liiv ka ümberhindamisele isakodus omandatud pietistlikud vaated. Kihelkonnakoolis süvenes ka Jakob Liivi värsistamisharrastus, kusjuures loodus-laulude kõrval pääsesid nüüd domineerima esimesele noorusarmastusele pühendatud värsid. Liivi armastusluules on algusest peale ülekaalus eleegilised motiivid, kuna ta armastatu, jõuka kaupmehe tütar Leena Allik, ei leidnud peagi enam mõtet suhete jätkamises vaese renditaluniku pojaga. Üldse tuli Liivil koolis kannatada oma majandusliku kehvuse all ja käia suviti mõisas tööl kooliraha teenimas. Varased kokkupuuted elu karmima küljega ei rõhunud aga teda norgu, vaid teritasid koguni tema loomupärast ironiseerimislusti. Nii mäletab ta koolivend Anton Jürgenstein, et Jakob Liiv luuletanud Kodaveres koos Kaarel Krimmiga pilkelaule kaasõpilastest. Viimased omakorda andsid üha raamatute taga istuvale Liivile hüüdnimeks «saksa mees Toll», mis on ilmselt reministsents Fr. R. Faehlmanni populaarsest «Kriibus-Kraabusest». Hiljem kasutas luuletaja seda veidi teisendatult (J. Doll) oma varjunimena.

Kui tolleaegne keskmine perepoeg pisut kooliharidust saades otsis väljapääsu rängast talupojapõlvest, osutus neis rohkete feodaalsete igandite poolt kammitsetud oludes üheks hõlpsamini edasiviivaks astmelauaks koolmeistri amet. See näis ihaldamisväärsena ka Jakob Liivile, kuna pealegi ta vanem vend Elias tegutses edukalt õpetajana Haapsipeal. Kodaveres õppimise lõpujärgus otsustaski Jakob Liiv astuda Tartu õpetajate seminari, kuid põrkas seejuures takistavale vanuse ülemmäärale. Jäi üle

veel teine võimalus: valmistuda J. Jürgensteini kaasabil pedagoogikutsele eraviisil ja lõpetada eksternina Liivimaa rüütelkonna poolt 1873. aastal rajatud Tartu eesti vallakoolmeistrite seminar, mida direktori nime järgi nimetati ka Hollmanni seminariks. Ühe kaasaeglase (K. Ruut) mälestuste kohaselt eksamineeriti selles seminaris eksterne võrdlemisi rangelt, nii et pooled neist kukkusid tavaliselt läbi. Jakob Liivil õnnestus siin siiski 1879. aasta suvel sooritada eksam, mis andis talle õiguse töötada vallakooli-õpetajana.

Kui rahvuslase Jürgensteini kasvandikule tegi pastor E. Voss talle esialgu kohasaamisel raskusi, kuid võimaldas tal lõpuks ikkagi töötada ühe talve abiõpetajana Kavastu-Varnjas. Kuna abiõpetaja amet ei päästnud tollal vihatud sõjaväeteenistuse eest, kasutas Jakob Liiv esimest võimalust, et pääseda tööle iseseisva õpetajana. Sellise võimaluse avanedes laskis ta end 1880. aasta algul valida Virumaal Väike-Maarja kihelkonnas Triigi-Avispea vallakooli õpetajaks, ühtlasi ka Triigi-Uniküla vallakirjutajaks. Kohale asus uus koolmeister sama aasta kevadel.

Uus ümbrus — kuigi see asus Põhja-Eesti ühes viljakandvamas maanurgas — jättis Lõuna-Eesti arenenumatest oludest tulijale mitmeti mahajäänud mulje. Kodaverega võrreldes olid siin rahvusliku liikumise vastukajad märksa nõrgemad. Suhteliselt väikeses kihelkonnas oli mõis mõisas kinni (arvuliselt leidus neid siin tervelt 15!), mõisnike ning nende kadakasakstest käsilaste võim oli alles tugev. Talude põllundus püsis algelisel tasemel, nn. «abiteo» näol esines veel rohkesti teoorjust. «Aegamisi hakkasin tundma, nagu oleksin keskaega sattunud,» märgib selle kohta kirjanik oma mälestustes.

Neis tingimustes ei saanud koolioludki kuigi hiilgavad olla. Eestimaa kindralsuperintendendi W. Schultzi aruandes 1874/1875. õppeaasta kohta konstateeritakse, et enamik Väike-Maarja kihelkonnas leiduvaid koolimaju on üpris viletsas seisukorras ning halvasti valgustatud, kusjuures koolipinkide puudus sageli takistavat kirjutamise ja rehkendamise õpetamist. Ka Avispea kool asus rehetarega ühe katuse all; lapsi õpetati selles majas juba neli-kümmend aastat, nii et vanaduse tõttu ei pidanud seinad talvel enam lund kinni. Palgaolud olid üldiselt niisama viletsad. Jakob Liivi koolivend Kaarel Krimm sai naabru-



Jakob Liiv Väike-Maarja ajajärgul.

ses asuvas Koonu-Ärina koolis õpetajana 80 rubla aastas, kusjuures sellele lisaks oli tema kasutada 4 tiinu maad. Avispealgi kuulus põllumaa koolmeistri palga hulka. Neid palgatingimusi võib pidada keskmisteks, kuna 1880-ndate aastate algul said Virumaal tervelt 67 õpetajat rahapalka alla seaduses ettenähtud alammäära, seega vähem kui 100 rubla aastas.

Kuid tolleaegset õpetajaskonda ei hoidnud kütkes mitte üksnes kehvad ainelised töötingimused. Veelgi rusuvam oli see valvas ideoloogiline kontroll, mida teostasid koolide otsesed ülemused, kes 70.—80-ndate aastate vahetusel kart-

sid rahvusliku liikumise laialdasemat levimist ka Põhja-Eestis. Nii märgib Virumaa koolide revident, Küti mõisa omanik parun G. Stackelberg 1878. aastal oma aruandes, et «nooreestlaste» propaganda omavat õpetajate keskel tunduvat mõju, kuigi märksa vähemal määral kui Liivimaal. Ja 1881. aastal kaebab tema ametijärglane parun Wrangell, et paljude õpetajate juures olevat märgata «upsakuse ja edevuse vaimu», eriti seal, kus nad tegutsevad käsikäes eesti seltsidega. Samuti pidas Viru-Jaagupi pastor H. Hoffmann oma kohuseks hoiatada Tartust ja Viljandist lähtuva rahvusliku agitatsiooni eest, mis muutvat õpetajad oma ühiskondliku positsiooniga rahulolematuks.

Eestimaa Ülemkoolikomisjon omalt poolt valvas selle järele, et koolidesse ei pääseks Eesti Kirjameeste Seltsi väljaandel ilmunud uusi ajakohaseid õpikuid. Komisjoni silmis ei leidnud armu isegi C. R. Jakobsoni «Kooli lugemise raamat», mille asemel soovitati Rapla praosti K. E. Malmi lugemikku «Laulud ja loud».

Loomulikult kutsusid kõik säärased otsesed ning kaudsed survevahendid õpetajaskonna teadlikumas osas esile meelepaha. Tunnetades hariduse suurt osatähtsust rahvuslikus olemasoluvõitluses, oskasid progressiivselt häälestatud õpetajad ühtlasi kõigist kitsendustest hoolimata leida oma eesmärkidega sobivaid tegevusvahendeid. Nii võis C. R. Jakobson veel «Eesti Postimehele» kaastööd tehes rõhutada, et koolide paremiku hoogsa arengu eest «tuleb meil üksi oma tublimatele koolmeistritele tänu anda, kes oma tööga meie praeguse rahvakoolide valitsuse ja eestseisjate nõuandmisest palju ees käivad». Selliste eelsammujate hulka kuulus ka Jakob Liiv.

Pedagoogina rakendas Liiv J. Jürgensteinilt omandatud, kaasaegsele kasvatusteadusele tuginevaid töömeetodeid, viies oma kooli lühikese ajaga heale tasemele. Selle kõrval hoolitses ta ka kunstilise isetegevuse eest täiskasvanute hulgas ja laskis end valida Eesti Aleksandri-kooli kohaliku abikomitee kirjatoimetajaks. Õhkkonnas, kus iga Lõuna-Eestist tulnud õpetajat juba ette kahtlustati C. R. Jakobsoni demokraatlike ideede levitamises, jätkus Jakob Liivil julgust soovitada talupoegadel «Sakalat» tellida. Ta selgitas rahvale ka mõisnike toetusel ilmuva «Tallinna Sõbra» tõelist palet ja organiseeris selle kodurahu propageeriva ajalehe demonstratiivset põletamist. Sellega puudutas ta üsna enda läheduses tegutsevaid mõjumehi:

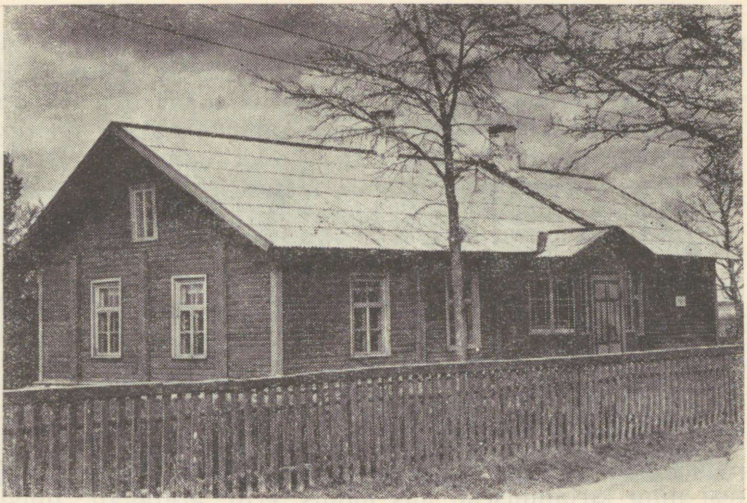

Triigi-Avispea koolimaja (praegusel kujul).

toimetas ju «Tallinna Sõpra» samas kihelkonnas Nõmme mõisas elav rüütelkonna maamõõtja Wilhelm Friedrich Eichhorn, kusjuures lehe üheks aktiivsemaks kaastööliseks oli naaberkihelkonna Simuna köster Wilhelm Normann.

Viimase pooldajatega tekkis Jakob Liivil varsti kokkupõrkeid. Simuna kihelkonnakool oli W. Normanni juhatusel 1832. aastast alates tegelnud esmajoones just külakoolmeistrite ettevalmistamisega, andes poole sajandi jooksul Viru- ja Järvamaale sadakond õpetajat. Selle õppeasutuse juhina oli W. Normann oma konservatiivseid vaateid eriti selgesti väljendanud tuntud ajakirjanduslikus poleemikas C. R. Jakobsoniga, kus ta jonnaka kangekaelsusega kaitses meie maa mahajäänud kooliolusid.[1] Ühtlasi oli W. Normann agar vaimulike traktaatide sepitseja; nende raamatukeste iganenud sisu ja keelt kritiseerides tõmbaski Jakob Liiv endale kohalike kirikumeelsete ringkondade pahameele, liiati kuna tema õppetöögi omas mõningal määral

[1] Objektiivsuse huvides märkigem siiski veel, et sama Normanni sulest põlvneb üks meie esimesi vene keele õpikuid ja pedagoogiline käsiraamat «Õppetus koli-piddamisest ning laste kasvatamisest», neist on viimane koostatud hästi truualamlikus vaimus.

ratsionalistlikku värvingut. Vallakirjutajana sigines tal omakorda mõisnikust haagikohtunikuga kokkupõrkeid, mille tagajärjel tal tuli istuda nädalapäevad arestiski. Nende vastuolude keerises andis uljalt põikpäisele noorele rahvavalgustajale oponeerimiseks pidevalt moraalset tuge kohaliku rahva soe poolehoid.

Koolitöö, vallakirjutaja kohuste täitmise ja seltskondliku tegevuse kõrval jätkas Jakob Liiv sel esimesel Avispea-perioodil üha süvenenumalt kirjanduslikke katsetusi. Ta saatis ajalehtedele sõnumeid ja avaldas aeg-ajalt mõne luuletusegi. Kui ta 1881. aastal kõhukelmepõletiku tagajärjel pikemaks ajaks haigevoodisse jäi, tuli talle asetäitjaks noorem vend Juhan. Haiguskuudel külastas teda tihti luuletaja Peeter Jakobson Rakverest, samuti ka kirjandushuviline ametivend Juhan Elken Assamallast. Säärastel puhkudel kõneldi peamiselt ühiskondlikest päevaküsimustest ning kirjandusest, mis mõjus eriti äratavalt Juhan Liivi kirjanduslike huvide puhkemisele. Kindlasti aitasid sellised mõttevahetused aga kaasa ka Jakob Liivi enda maailmavaateliste ning kunstiliste tõekspidamiste küpsemisele. Kuna need kooskäimised ajaliselt ühte langesid C. R. Jakobsoni ühiskondlik-poliitilise tegevuse kõrgpunktiga, on meil põhjust Avispea tolleaegset madalat, teoorjuse päevilt põlvnevat koolitaret pidada «Sakala» ideelise kiirguse üheks tähtsamaks ülekandekeskuseks Lääne-Virumaal.

Balti erikorra autokraatlikus õhustikus pidi sääranegi süütu aktiivsus tunduma ohtlikuna. Eestimaa konsistooriumile saadetud aruandes kihelkonna koolielu kohta 1882. aastal kurdab Väike-Maarja pastor L. Fankhaenel, kuidas mitmed õpetajad on hakanud «rahvameesteks», kes esinevad koosolekutel ja seltsides; õpetajate ilmaliku meele tõttu nõrgenevat koolides usuõpetuse tase. Ilmselt oli see etteheide sihitud Kodaverest pärit nooremate õpetajate vastu. Igatahes arenes Jakob Liivi konflikt kiriklike ringkondadega ning aadlikega nii kaugele, et ta oli 1883. aasta kevadel kihelkonna koolikohtu otsuse põhjal sunnitud Avispealt lahkuma kui oma meelsuselt õpetajaks mitte sobiv isik. Eriti agaralt oli selle otsuse juures kaastegev Määri mõisa omanik Zoege von Mannteuffel, kes Liivi eest kostvate talupoegade vastu nimetas teda lausa mässajaks. Jakob Liiv töötas nüüd aasta Uniküla mõisas kirjutajana, pidades seal ühtlasi õhtukooli. 1884. aastal valiti ta Pandivere

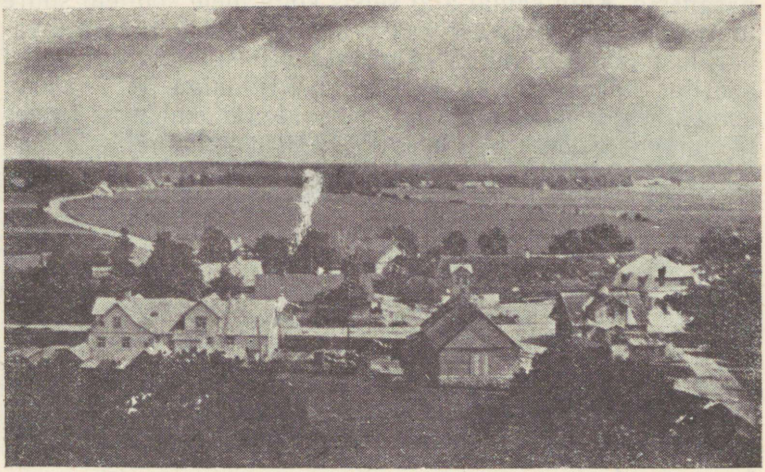

Väike-Maarja keskuse vaade. Paremal all kirjaniku maja (nüüd põlenud).

vallakooli õpetajaks ja Pandivere ning Raeküla valla kirjutajaks. Pandiveresse jäi ta kuni 1886. aasta kevadeni. Siinseid aastaid pidas Jakob Liiv oma vaimses kujunemiskäigus mitmeti tähtsaks: siin täiendas ta iseõppimise teel oma haridust ja luges rohkesti saksa klassikat, milleks ta laenas raamatuid mõisa raamatukogust. Siin sai alguse ka omapärane regionaalne kirjanduslik koondis, nn. Väike-Maarja parnass, kuhu peale Jakob Liivi asutajatena kuulusid Juhan Elken, Koonu-Ärina õpetaja Kaarel Krimm ja Väike-Maarjasse elama asunud Peeter Jakobson. Kaks viimast olid tollal silmapaistvad noorema generatsiooni luuletajad ja nende loovast eeskujust õhutatuna avaldas Jakob Liiv 1886. aastal rändava raamatukaupmehe M. Lepiku kirjastusel oma esikkogu «Viru kannel» I, kus valitseb üldiselt idealistlik ja romantiliselt varjutatud elukäsitus. Samal aastal nägi «Meelejahutajas» trükimusta ka autori esimene proosapala.

Seniste rännuaastate järel saabus kirjaniku elus poolteist aastakümmet kestev peatus, kui ta 1886. aasta jüripäeval asus Triigi vallavalitsuse kutsel ja pastori nõusolekul uuesti Avispeale õpetajaks. Suvel ehitati Avispeale uus koolimaja, millega välised tingimused kasvatustööks

paranesid. Kuid samal ajal seisis kogu meie koolielu suure murrangu ees, mille tõi kaasa koolide allutamine rahvaharidusministeeriumile. Algavate venestusreformide ajel sooritas Jakob Liiv koos Kaarel Krimmiga 1887. aasta koolivaheajal pikema reisi Venemaale, et end vene keeles täiendada. Kodus aga lisandus senisele vaimulikule ülemusele veel uus — koolide inspektor, kes tavaliselt oli tsaarivõimu innukaks käsilaseks. Koolide täielikku venestamist taotlevate inspektorite-tšinovnikute liigagaruse tõttu sigines iseteadlikul Liivil nendega peagi kokkupõrkeid.

Vallakirjutaja ametit pidas Liiv ainult kuni 1892. aastani, mil Triigi vald ühendati Vao vallaga. Triigis kui väikeses vallas ei olnud vallakirjutaja töökoormus kuigi suur, selle eest võimaldas see amet aga kirjanikule igakülgset tutvumist rahva eluga ja pakkus rikkalikult tüüpe tema jutuja näitekirjanduslikule loomingule.

Avispeal võis end majanduslikult veidi kindlustanud Liiv lõpuks mõelda abiellumiselegi, kosides 1888. aastal naabervallast Äntust pärineva metsavahitütre Rosalie Feldmanni. Abielu osutus kooskõlaliseks ja sellest sündis kuus last. Peale koolmeistri-vallakirjutaja napi rahapalga oli perekonna peamiseks elatusallikaks kuus tiinu põllumaad, mille harimisele perekonnapeal tuli suviti kulutada rohkesti aega.

Pikkadel sügise- ja talveõhtutel nõudis omakorda pidevat hoolt täiskasvanute laulukoori ja näiteringi juhtimine, mis oli Jakob Liivile südameasjaks. Ühtlasi laulis ta kaasa M. Kampmanni juhatatavas Väike-Maarja kooris, mis paaril korral esines kontserdiga ka Rakveres. Palju energiat kulutas Liiv tütarlaste kihelkonnakooli asutamise propageerimisele. Säärase mitmekülgse tegevuse tagajärjel kujunes Jakob Liiv aastate jooksul oma ümbruskonna poolt kõrgesti hinnatud töömeheks, kellelt käidi sageli ühiskondlikes küsimustes nõu küsimas.

Tuleb imetleda, et Jakob Liivil jätkus sellise askeldusterikka argielu juures küllaldaselt keskendumisvõimet loominguliseks tööks. Tegelikult oli see teine Avispea-periood kirjanikul viljakamaid. Selle jooksul ilmusid ta luuletuskogud «Viru kannel» II (1891) ning III (1900) ja «Leinalilled» (1894), lugulaulud «Kõrbelõvi» (1898) ja «Püha kuju» (1900), samuti pikemad jutustused «Musti lell» (1899) ja «Puujala Mats» (1899). Avispeal valmisid ka ta

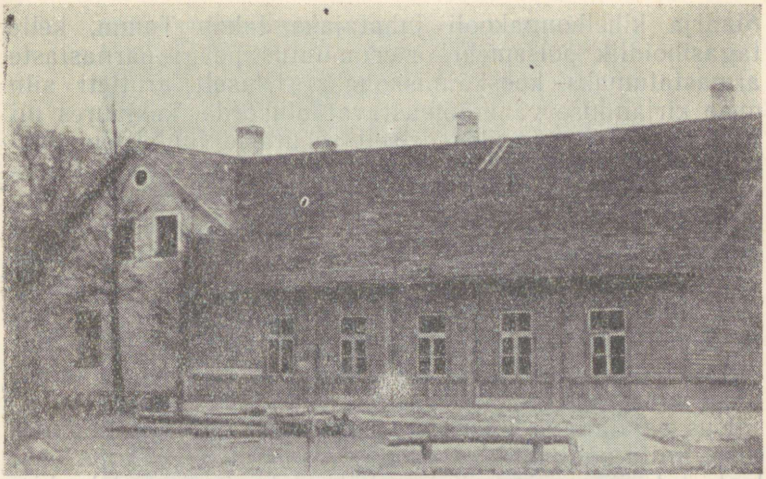

Väike-Maarja endine tütarlaste kihelkonnakool.

kandvamad näidendid «Ordumeister», «Tühjale maale» ja «Kolmat aega vallavanem», kuigi need tsensuuritõkete tõttu pääsesid ilmuma alles uue sajandi alguse vabamates tuultes.

Meie kirjanduses 1890-ndatel aastatel alanud järkjärguline üleminek realismile ei jätnud positiivset mõju avaldamata ka Jakob Liivi loomingule. Tema luuletoodangus sagenevad ühiskondlikud motiivid, reas valmides astub ta välja Aleksander III isevalitsusliku surverežiimi kisendavate väärnähtuste vastu. Veelgi tugevamini kui luules avalduvad realistlikud sugemed Jakob Liivi näidendites «Tühjale maale» ja «Kolmat aega vallavanem», samuti ka tema jututoodangus.

Kirjaniku arenemist realismi suunas soodustas ka Väike-Maarja parnassis valitsenud õhkkond. K. Krimmist on teada, et ta pooldas külarealismi à la Björnstjerne Björnson. P. Jakobsoni loomingusse sigines 90-ndatel aastatel järjest enam tõsielulisi toone. Kirjandusteoreetikuna kaitses realistlikke suunitlusi parnassi uustulnukas Mihkel Kampmann, kellega Liivi sidusid ühised esteetilised huvid. Kuid otsustavalt kallutas parnassis vaekausi realismi kasuks asjaolu, et 1893. aastal valiti Liivi õhutusel Väike-

Maarja kihelkonnakooli juhatajaks Jakob Tamm, kelle tagasihoidlik poissmehekorter muutus peagi parnaslaste armastatumaks kooskäimiskohaks. Ühiselt arutleti siin meie kirjanduse väherõõmustavat olukorda, kusjuures nii Liiv kui ka Tamm üksmeelselt rõhutasid luulekeele puhtuse ning rahvapärasuse vajadust. Just Väike-Maarja aastatel lõi Jakob Tamm oma eepilise toodangu paremiku, mille tõsielule tugineva ainekäsitluse mõju võib varsti märgata ka Jakob Liivi juures, eriti tema sajandi lõpul valminud lugulaulus «Püha kuju». Parnassiga kaasaskäijate, kohaliku kihelkonnakooli endise juhataja Peeter Koidu ja Nõmmküla vallakirjutaja Karl Pinkovski vähene ilukirjanduslik toodang omab samuti ülekaalukalt realistlikku värvingut.

Uus sajand tõi Jakob Liivi ellu jälle suurema muudatuse, mille põhjustajaks oli esmajoones hoolitsemine oma laste tuleviku pärast. Kehva külakoolmeistrina oleks kirjanikul raske olnud võimaldada neile vähegi korralikumat haridust, kuna ka kogu ta rikkalik kirjanduslik toodang ei andnud autorile nimetamisväärset lisatulu. Sellepärast tuli otsida majanduslikult soodsamaid eksisteerimisvõimalusi. Nii lahkus Jakob Liiv 1901. aastal Avispealt ja asus Väike-Maarja alevikku karskuse kuratooriumi teemaja pidajaks. Meenutagem siinkohal, et Väike-Maarja parnaslaste tutvuskonda kuulunud noor luuletaja Voldemar Rosenstrauch, kes on tuntud ka väljapaistva rahvaluulekogujana, lahkus samal ajal õpetaja ametist asjaolu tõttu, et tema palk «talle edasiõppimiseks raamatuidki ei lubanud muretseda». Ebatulusaks osutus Jakob Liivile küll peagi ka teemaja pidamine. End raskelt võlgadega koormates ehitas ta nüüd endale aleviku keskele maja ja avas seal raamatukaupluse. On seletamatagi selge, et väikese alevi ja selle, kirjanduse vastu vähe huvi tundva tagamaa piiratud tarvitajaskonna juures ei saanud äril olla erilist minekut. Perekonnale äraelamist see siiski võimaldas ja ka lastele hariduse andmine oli alevikus hõlpsam. Ühtlasi jäi Jakob Liivile mõnevõrra enam mahti kirjanduslikuks loomistööks.

Parnass oli vahepeal Peeter Jakobsoni surma läbi kahanenud kaheliikmeliseks, kuid Liivi alevisse asumine tihendas vähemalt tema kontakti Jakob Tammega. Suviti külastas mõlemat luuletajat tihti Otto Münther, kes tavaliselt veetis oma puhkenädalaid lähedases Alupere külas venna pool, millega seletubki Väike-Maarja motiivide esinemine



Otto Münther

Jakob Liiv *Jakob Tamm*

tema novellikogus «Sulejoonistused». Müntheri kaudu, kes 1905. aasta eel parnassiga lähemalt liitus, omasid parnaslased otseseid sidemeid sajandi alguse Tallinna kirjanduslike ringkondadega, saades nõnda ka isiklike kokkupuudete kaudu osa kubermangulinnas puhuvatest värskematest tuultest.

Teiselt poolt ei jäänud Jakob Liivile kui valvsapilgulisele vaatlejale revolutsiooni eelõhtul märkamatuks tsaaririigi pehkinud aluseid õõnestav ühiskondlik käärimine. Kirjaniku poja Arnold Liivi teatel tegutses tollal Väike-

Maarjaski põrandaalune sotsialistlik rakuke, kuhu aktiivsemate seltsimeestena kuulusid Vao vallakirjutaja abi Künnapuu, keegi Prangel Äntust ja Anna Blumfeldt Vao külast. Neist areteeriti 1905. aastal A. Blumfeldt. Künnapuu vahendusel sai Jakob Liiv lugeda leninlikku «Iskrat» ja mitmesuguseid lendlehti, samuti muud illegaalset vene- ja eestikeelset kirjandust. Vabamavaatelise kultuuritegelasena heas lugupidamises olles kohaliku kehvema rahva hulgas, valiti Jakob Liiv maatameeste esindajana ka Vao vallavolikogu liikmeks, mis küll ei nõrgendanud ta sõbralikke suhteid taluperemeestega. Vallavolinikuna kasutas ta oma üldist autoriteeti muuseas selleks, et läbi suruda tõhusamate toetussummade määramist kohalikele koolidele.

Neid Jakob Liivi sidemeid töötavate hulkadega ei või aga üle hinnata. Ta jäi esmajoones ikkagi kodanlikuks progressiivseks haritlaseks, kelle poliitiline kreedo hästi kokku sobis J. Tõnissoni «Postimehe» poolt esindatud suunaga. See ilmnes eriti kujukalt 1905. aasta revolutsiooni puhul, mil Liiv esines rahvakoosolekutel ärevate meeleolude vaigistajana ja Tartus toimunud ülemaalise rahvaasemike nõupidamise kodanliku tiiva (nn. «Bürgermusse» koosoleku) otsuste kaitsjana. Teisalt on O. H. Münther novellis «Juubilar» ja J. Sõster oma käsikirjalistes mälestustes Jakob Liivile ette heitnud mõningal määral oportunistlikku koostöötamist mõisnikega Väike-Maarja Põllumeeste Seltsis, missugune küsimus aga vajab alles lähemat selgitamist. Raske on siiski oletada erilisi sümpaatiaid nende rahva rõhujate vastu kirjaniku juures, kel oli isiklikult tulnud istuda haagikohtuniku puuris ja taluda muidki repressioone.

Väike-Maarjaski kulutas Jakob Liiv rohkesti energiat kultuurhariduslikule tööle. Eriti hinnatavad olid tema teened kohaliku näiteringi juhina. Kuna väikelavadel valitses sobiva repertuaari suhtes suur põud, kirjutas Jakob Liiv neil aastail rea näidendeid, mida ta kohapeal ise lavastas.

Jakob Liivi ja kohaliku kihelkonnakooli juhataja Märt Meose teguvõimsal ettevõttel sai Väike-Maarja Esimese maailmasõja eelõhtul ka ajakohase rahvamaja. (Praegu asub selles majas Väike-Maarja rajooni kultuurimaja koos raamatukoguga.) Ametlikult oli maja ehitajaks Väike-Maarja Põllumeeste Selts, kusjuures asja algatajatel tuli palju vaeva näha seltsis endas esineva, mõisnikest kuni

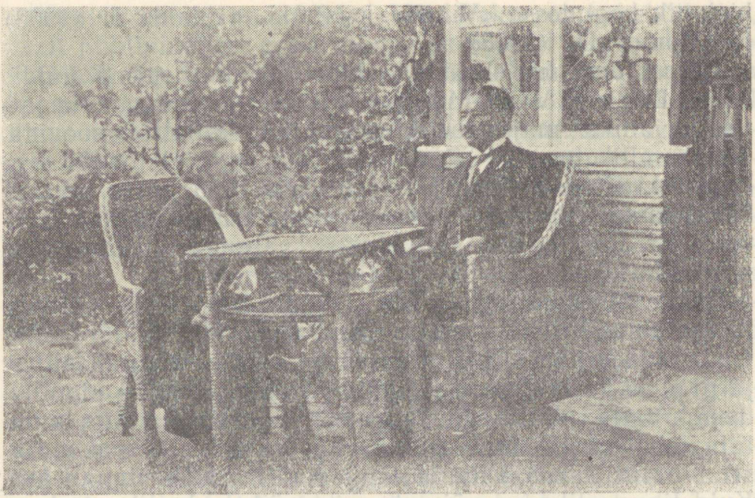

Jakob Liiv koos abikaasaga oma maja ees Rakveres 1929. a.

politseiülemani ulatuva opositsiooni vastupanu murdmisega. Ehitatud kultuurikolle oli oma aja kohta eeskujulikumaid maa-rahvamaju. Selle avamiseks 1912. aasta lõpul kirjutas Jakob Liiv aadli sisemist mandumist kujutava näidendi «Vare», mis hiljem võeti ka «Estonia» teatri repertuaari.

Koos Jakob Tammega võttis Jakob Liiv osa ka Eesti Kirjanduse Seltsi asutamise eeltöödest ja kuulus sama seltsi asemikekogu koosseisu. Nii pääses kirjanik vähehaaval välja oma maaelu isoleeritusest, saavutades kontakti üldkultuuriliste üritustega.

Suurele ühiskondlikule töökoormusele vaatamata osutas parimas loomingulises eas seisev Jakob Liiv Väike-Maarjas viljakat kirjanduslikku aktiivsust. Revolutsiooniga kaasnenud sündmustest inspireerituna lõi ta terve hulga ajalaule. Ühtlasi silus ta oma varem ilmunud luuleteoseid keeleliselt ja avaldas need ühes uudistoodanguga «Jakob Liivi kirjatööde» I andes («Laulud», 1906) ja II andes («Laulud ja lugulaulud», 1910). Näidenditest kuuluvad sellesse perioodi veel «Halastajaõde» (1904), «Pahased naabrid» (1906), «Mäevaim» (1910) ja «Pilved» (1912). Oma ajakirjanduses avaldatud jutustused koondas

kirjanik kogudesse «Vihud» I (1901), «Vihud» II (1903) ja «Vihud» III (1908).

Pärast oma luulekaaslase Jakob Tamme surma tundis Jakob Liiv end Väike-Maarjas üha üksildasemana. Ka jättis kirjaniku majanduslik seisukord küllaltki soovida. Seltskondlik tegevus nõudis rohkesti aega, ei toonud aga kopikatki sisse. Sellepärast võttis Liiv 1913. aasta kevadel kõhklematult vastu ettepaneku astuda kassapidajana Rakvere Krediit-Ühisuse teenistusse, palgaga viiskümmend rubla kuus.

Rakverre asumisega algas Jakob Liivi elutee viimane ja vastuolude-rikkaim etapp. Kirjanik tervitas 1917. aastal tsaari-impeeriumi kokkuvarisemist, kuid tema käsituse järgi oleks revolutsioon pidanud piirduma ainult kodanliku demokraatia rajamisega. Järgnenud kodusõjas võttis luuletaja seisukoha kodanliku vabariigi kasuks. Tööerakondlasena valiti Jakob Liiv 1919. aastal Rakvere linnapeaks. Kuid linnavolikogus võimutsevate väikekodanlike erakondade jageluse keskel ei püsinud ta selles ametis kuigi kaua. Seejärel katsetas ta Rakveres liimivabriku rajamisega, mis vastavate kogemuste puudusel muidugi nurjus. Valusamalt kui need välised ebaõnnestumised tabas vananevat luuletajat siiski sisemine pettumus kodanliku Eesti arengusuundades. Kirjaniku poolt unistatud sotsiaalse õigluse ja kultuurilise õitsengu asemel pidi ta igal sammul nägema tõusikkodanluse hoolimatut laiutamist ja mammonakultust. «Kuldvasikas on tehtud ainujumalaks,» kurtis luuletaja juba 1924. aastal. Edaspidi paljastusid kodanliku demokraatia varjuküljed kirjanikule veelgi eredamalt, mis suurendas temas eluõhtul pettumustunnet.

Ülalpidamismured sundisid Jakob Liivi veel korraks koolipõllule tagasi pöörduma. Aastatel 1921—1926 töötas ta Rakvere I algkooli õpetajana, minnes seejärel pensionile. Kuigi õpetajate pensionid olid tollal väikesed, kindlustas see kirjanikule teatava elatusmiinimumi ja võimaldas tal asuda oma varasema luuletoodangu viimistlemisele, et sammu pidada meie õigekeelsuse arenguga. Selle töö viljana ilmusid Jakob Liivi 70. sünnipäevaks 1929. aastal tema «Lüürilised laulud», mis oma ligemale poole tuhande luuletusega sisaldasid arvessetulevama osa ta vastava ala loomingust. Ta lugulaulud olid ühisesse kogusse koondatuna ja uuesti redigeerituna ilmunud juba esimese saksa okupatsiooni ajal 1918.

Uudisloominguna avaldas Liiv Rakveres kaheköitelise, osalt piibliainelise, osalt utoopilise poeemi «Revolutsioon» I (1927) ja II (1937). Oma eluõhtu lüürilise toodangu koondas ta kogusse «Päikese veerul» (1933). 1936. aastal ilmus tema sulest kultuurilooliselt huvipakkuv memuaarteos «Elu ja mälestusi». Tema poolt trükivalmis korraldatud novellivalimik «Mälestusi lühijuttudes» ilmus posthuumselt 1938. aastal. Näidenditest kuulub Rakvere-perioodi «Obligatsioon» (1921). Õpetajana kirjutas ta koolipidudeks rea lastenäidendeid, avaldades need hiljem ka trükis: «Uist, õue!» (1922), «Marjulised» (1922), «Kullaketrajad» (1924) ja «Omad vitsad» (1925). Näidendid «Hanekarjus» ja «Kange veri» on jäänud käsikirja.

Nagu sellest loetelust nähtub, jätkas Jakob Liiv kirjutamist piltlikult öeldes peaaegu kuni viimse hingetõmbeni. Seejuures olid kirjaniku vanadusepäevad sageli varjutatud haigustest ja tihti koguni ainelisestki puudusest. Nii ta mälestustes kui ka kirjavahetuses kohtame kurtmist, et tal pole rahapuuduse tõttu näit. võimalik isegi Tartusse Eesti Kirjanduse Seltsi asemikekogu koosolekutele sõita.

Kõrgele eale vaatamata võttis Jakob Liiv elavalt osa Rakvere teatri rajamise eeltöödest, seda eriti teatrihoone ehitamise organiseerijana. Samuti püüdis ta väikelinna umbsetes oludeski koondada enda ümber kirjandushuvilisi noori. Teiste hulgas sai temalt oma esimesi luulealaseid konsultatsioone Kersti Merilaas.[1]

1937. aasta lõpukuudel halvenes elatanud kirjaniku tervis järsult, nii et ta tuli haiglasse paigutada. Jakob Liiv suri 17. jaanuaril 1938 Rakveres ja maeti suure rahvahulga osavõtul sealsele kalmistule. Tänulikud väike-maarjalased püstitasid talle Väike-Maarjasse endise poeglaste kihelkonnakooli kõrvale kujur R. Haavamäe poolt valmistatud mälestussamba.

*

Oma mälestuste eessõnas vaidleb Jakob Liiv ise sellele vastu, et teda kutseliseks kirjanikuks peetakse, «mis ma iialgi ei ole olnud. Olin kauemat aega külas kooliõpetajaks, vallakirjutaja, raamatukaupmees, pangaametnik ja mitmes omavalitsus-asutises tegev, et ennast ja oma perekonda ülal pidada. Kirjanduspõllul olen tegutsenud asja-

[1] K. Merilaas, Mälestusi Jakob Liivist, «Looming» 1938, nr. 1.

armastajana, selleks vabad ja sagedasti öötunnid kasutanud. Sellepärast ei ole ma oma töid kuigi kõrgelt hinnanud, sest nad on vaid juhuslikud ja ajapuudusel viimistlemata trükki toimetatud.» Sellele tagasihoidlikule enesehinnangule vaatamata on Jakob Liivi kirjanduslik toodang juba väliselt ulatuselt küllaltki mahukas. Nii on tema sulest aastail 1886—1938, kordustrükke kaasa arvates, ilmunud umbes nelikümmend eri raamatut, kusjuures osa ta teoseid on jäänud laialipillatuna ajakirjanduse veergudele. Ja nagu eespool nägime, jätkus kirjanikul elu lõpul võimalusi vähemalt oma luule- ja jututoodangu paremiku viimistlemiseks.

Jakob Liivi arvuka toodangu väljapaistvamad saavutused kuuluvad kahtlemata luule valdkonda.

Oma varasemas luuleloomingus jätkab Jakob Liiv meie möödunud sajandi 60.—80-ndate aastate luulekirjanduses kodunenud teemade käsitlemist, tehes seda siiski kunstipärasemalt kui paljud tema kaasaegsed epigoonlikud värsisepad. Kuid ei oma laadilt ega stiililt kerki Liivi luule tollal kaua aega üle ajajärgu keskmise taseme.

Jakob Liivi isikupärase luuletajapalge kujundamisel etendasid otsustavat osa 1890-ndad aastad, mis sundisid paljusid meie kirjanikke oma seniseid seisukohti revideerima. Rahvusliku liikumise mõõn muutis isamaalise ilutsemise sisukehvaks anakronismiks. Kapitalismi hoogne areng süvendas klassivastuolusid ka eesti rahva hulgas, seades meie kirjanikkonna uute sotsiaalsete aspektide ette.

Jakob Liivi pegasust kammitsesid ta luuleteekonna algul mitmed asjaolud. Tema kooliharidus jäi küllaltki pinnapealseks, millist puudust hilisem enesetäiendamine suutis ainult osaliselt korvata. Tema kirjanduslik eruditsioon ei saanud juba oludest tingitult olla kuigi suur. Kuna ta töötas maaüksinduses, olid temast kaugel vähegi korralikumad raamatukogud; pole ju põhjust eriti rikkalikuks kujutleda ka Pandivere mõisa raamatukogu, mis oli tal nooruslike otsingute päevil käepärast. Kehva külakoolmeistri palk ei võimaldanud ka endal piisaval määral raamatuid osta. Peame ühtlasi meenutama, et Liivi vaimse küpsemise aastail pakkus meie raamatuturg nii algupärase kui ka tõlkekirjanduse osas vähe edasiviivat. Me ei või unustada sedagi, et enamik Koidula luulet püsis tollal alles käsikirjas ja et Kristjan Jaak Petersoni ei tuntud luuletajana veel üldse. Seevastu vohas täiel rindel epi-



Jakob Liiv koos kujur H. Hallistega.

goonlik luule, mille üheks esindajaks nii hästi sobib J. A. Weltmanni toimetatud valimik «Eesti luuletajate Lillekimp ehk 200 õiekest ühe varre pääl» (1901) oma kahesaja autoriga. Ometi võis Jakob Liivi luule mediteeriv laad toetuda Fr. R. Kreutzwaldi mõtteluulele ja otsida oma sarkastilisemateks sähvatusteks eeskuju Ado Reinvaldi parimatest pilkelauludest. Koidulalt võis noor luuleaspirant peale patriootliku andumuse õppida ka looduse poeetilist käsitlemist. Neid kolme esilaulikut mainibki Jakob Liiv oma noorusluule peamiste suunamäärajatena.

Maailmakirjanduse valdkonnas on Jakob Liivi puhul arvesse tulevate mõjutajatena märgitud saksa kirjandusest Fr. Schillerit, L. Uhlandi, N. Lenaud ja H. Heinet, vene

klassikast M. Lermontovi ja A. Maikovit. Neist võime kahe esimese mõju konstateerida mõningate lugulaulude juures (nii on näiteks Liivi ballaadil «Eksinud neiu» ühiseid jooni Schilleri «Lapsetapjaga», kuna Schilleri Hellase-ihaluse nõrka vastukaja kohtame Liivi «Olümpose templis»; Uhlandi eeskujule viitavad mõned keskaegse munga- või kloostrielu, maaliliste templirusude ja süngete röövlikoobaste motiivid lugulauludes «Onu Toomas», «Templi vare», «Põgeneja» jt.). Kui Heine ja Lenau mõju Liivi luules piirdub eeskätt nukra maailmavalu ja irooniliste elementide esinemisega, siis Lermontoviga näib ta olevat jaganud viimase ideaali luuletajast kui ühiskondlikust juhist-prohvetist. A. Maikovi apollonlikult selgepiirilised looduspildid võisid omakorda toetada Liivi taotlusi oma koduümbruse maastiku kargelt tagasihoidliku ilu edasiandmisel. Vene klassikalise luulega tutvumist soodustas Liivil muide tihe sõprus Jakob Tammega. Liivi algul abstraktsevõitu ja romantiliste epiteetidega küllastatud värsikeelt aitasid suurema konkreetsuse ning rahvapärasuse suunas arendada ka sellised oma aja kohta väljapaistvad tõlked nagu A. Puškini «Muinasjutt kalamehest ja kalakesest», «Uppunu» ja «Tondid», mis Tammel valmisid just Väike-Maarjas.

Võrreldуna Anna Haava, Karl Eduard Söödi või Jakob Tammega on Jakob Liiv ise väga vähe tõlkinud. See tõendab ühelt poolt tema luulelätte vahetut pulbitsemist, mis otsib toitu ainult luuletaja enda isiklikest elamustest. Teisalt ei saa aga eitada luuletõlkimise distsiplineerivat ja ainete ringi avardavat mõju nii mõnegi meie väljapaistva luuletaja juures. Ajastul, mil valmisid Jakob Liivi luule küpsemad viljad, oleks põhjalikum tutvumine nii maailma luuleklassikaga kui ka teiste rahvaste kaasaegse luule varasalvedega võinud kirjanikule ainult kasuks olla. Kuid asjata on eruditsiooni vähesust ette heita luuletajale, kelle vaimset horisonti püüti ülaltpoolt varjutada kunstlike silmaklappidega ja kel tuli end omandatud vabamate vaatekohtadeni läbi võidelda isiklike valuliste kogemuste hinnaga.

Üheks ürgsemaks väljendust nõudvaks elamuseks olid Jakob Liivil õnnetu noorusarmastuse põhjustatud siseheitlused, mis vajutasid tema armastusluulele kohe algusest peale eleegilise pitseri. Anna Haava spontaansete tundepuhangute kõrval on Jakob Liivi parimadki armastus-

laulud märksa mõistusepärasemad. Võrdlused neis on oma aja kohta tüüpilised: «Su pale kui hommikupuna», «silmad kui sinendav meri», armsama pilk on «kuum, särav säde», ta juuksed «kui õrnad pilved». Armastus ise on hell, vooruslik ja vaga, sensuaalsusel on seal vähe ruumi. Kuna lauliku mälestuses püsib ta ihaldatu kauge ning kättesaamatu ideaalkujuna, on kirjaniku armastusluules domineerivateks tundetoonideks lahkumise kurbus, pettumus, hüljatuse põhjustatud valu. Ent leiame ka värsse täis kelmikat mänglevust, kus häbelikkude pilkude ja varjatud naeratuste tagant vaevu-vaevu aimame kannatavat inimsüdant.

Märksa isikupärasem on Jakob Liiv oma loodusluules. Koos venna Juhaniga toob Jakob Liiv esmakordselt meie kirjandusse Peipsi ühes selle karmijooneliste rannamaastikega. Eriti häid tulemusi saavutab Jakob Liiv seal, kus tal lapsepõlve mälestused harmooniliselt ühte põimuvad kodukoha meeleolukate maastikupiltidega (näit. luuletustes «Minu luule hällipaik», «Kodujärv», «Kallid kohad»). Ajajärgul, mil sentimentaalitsevate pseudopoeetide meelistaimedeks olid kannikesed ja roosid, mõjus oma ainestiku värskusega hästi ka talupoeglikust elutundest lähtuv «Põllu ääres».

Seevastu püsib Jakob Liiv isamaaliste teemade käsitlemisel ligemale aastakümne järelromantismile omases epigoonliku ilutsemise raamistikus. C. R. Jakobsoni demokraatlikud ideed, mille innukaks pooldajaks luuletaja oma noorpõlves oli, kajastuvad tema kodanikuluules võrdlemisi tagasihoidlikult. Ometi imponeerib oma mehise otsekohesusega see äärmiselt sirgejooneline suhtumine sünnimaa ja sugurahva saatusse, mis lähendab Jakob Liivi parimaid selleainelisi värsse Koidula patriootlikule andumusele. Alles venestusreformide ja Aleksander III surverežiimi vastu sihitud valmidega, nagu «Rästas», «Mutt ja siil» jt., avastab Jakob Liiv endale allegoorilises žanris uudse ala, kus tema loomupärane ühiskonnakriitiline vaist enam maksvusele pääseb.

Ühtlasi juhtis teatav värsistamise kergus teda järjest rohkem katsetama eepilise luulega. Nii sündis tema sulest rida lugulaule, mille nimetamine ballaadideks või poeemideks ei oleks päris täpne, kuigi need vormilistelt tunnustelt sageli lähenevad ühele või teisele neist žanridest. Kuna Jakob Liivi pikematest lugulauludest on ruumilistel kaa-

lutlustel käesolevasse valimikku pääsenud ainult kaks väljapaistvamat, piirdugem siin üksnes n e n d e lähema vaatlusega.

Et osutada vastupanu venestamisega truualamlikult kaasajooksjatele, asus Liiv 90-ndate aastate keskel kirjutama allegoorilist lugulaulu «Kõrbelõvi», kusjuures mõnevõrra võis selleks välist eeskuju pakkuda ka Fr. R. Kreutzwaldi filosoofiline poeem «Lembitu». «Kõrbelõvis» kujutatakse mõistukõneliselt J. Hurda ja C. R. Jakobsoni poolt juhitud ideoloogiliste suundade võitlust, mille puhul autori sümpaatiad kõiguvad juba kahevahel. Luuletaja püüab lepitada konservatiivse ja demokraatliku leeri vastuolusid ja luua mõlema vahel üksmeelt, kuid jõuab tahtmatult järeldusele, et lõpuks peab ikkagi vana aset andma progressiivsele uuele. Selgemini ilmneb see lugulaulu hiljem kirjutatud lõppsõnas. Selle kõrval võttis «Kõrbelõvi» teataval määral revideerimisele C. R. Jakobsoni ja tema mõtteosaliste võitlustaktika, mis teinekord olupoliitilistel kaalutlustel liigselt tugines tsaarivõimudele, keda lugulaulus võrreldakse kõrberöövlitega. Kodanlikud kirjandusloolased on siit püüdnud välja lugeda venevaenulike meeleolude õhutamist, milline toatlus on aga kirjanikule üldiselt võõras. Ent peale autori enda sisekriisile vihjava ideoloogilise kõhklemise leidus veel teisigi põhjuseid, mis «Kõrbelõvi» ühiskondlikku mõju tunduvalt kahandasid. Ilmselt on õigus V. Alttoal, kui ta selle lugulaulu puhul väidab: «Kuid eesti tegelased ja tüli tekitanud probleemid on sedavõrd mõistu antud, et lugeja idamaiste kõrberändurite maskide tagant vaevalt suutis allegooriat läbi näha.» Kui juba arvustajad (näit. J. Jõgever) pidasid «Kõrbelõvi» võõraste ainete töötluseks, küllap siis ka tavaline lugeja nägi selles lihtsalt paeluvat idamaist lugu, milles väline koloriit oli võrdlemisi hästi tabatud. Teatav poeetiline värskus ja autori filosoofiliste mõtiskluste üldinimlik paikapidavus teevad «Kõrbelõvi» veel tänapäevalgi huviga loetavaks. Sündmustiku vahele põimitud araabia muinasjuttu võib pidada kauneimaks, mida Liiv on iganes kirjutanud. Igatahes on «Kõrbelõvil» oma silmapaistev koht meie möödunud sajandi eepilise luule arengus.

Romantilise värvinguga «Kõrbelõvi» kõrval kerkib Jakob Liivi lugulauludest esile veel «Püha kuju», mis samuti on kirjutatud sajandi lõpul Avispeal. Ilmselt on teose kavandamisel oma positiivset mõju avaldanud Jakob Tamme



Jakob Liiv 1937. aasta lõpul (viimane ülesvõte kirjanikust).

realistlikud lugulaulud, nagu ka kogu ajajärgu kirjanduse üldsuund. Lugulaulu aine on võetud kohapealsest tegelikkusest. Kuidas sotsiaalne viletsus võib kehvikuid tõugata kuritegevusele, seda oli E. Vilde mõjuvalt näidanud oma romaanis «Külmale maale». Siberisse sunnitööle saatmisega lõpeb ka «Püha kuju» peategelase Lutsu Antsu süütegude register. Kuid erinevalt Väljaotsa Jaanist põlvneb Lutsu Ants jõukast taluperest. Kuigi Antsu allakäiku kujutatakse peamiselt kõlbla laostumise kurbmänguna, on teoses tausta maalimisel puudutatud mitmeid omaaegseid aktuaalseid ühiskondlikke väärnähtusi. Meie karskusseltsid olid tollal parajasti alustanud võitlust joomise kui sotsiaalse pahe vastu ja kirjanik paljastab alkoholismi juuri vääras kasvatuses ning ebasoodsates kasvutingimus-

tes. Miljöö hukutavat toimet demonstreerib Jakob Liiv lausa naturalistliku täpsusega. Kauaaegse vallaametnikuna teab ta, kuidas volikogugi otsuseid tihti mõjutab viin, nagu talle polnud võõras ka suurtalunikest võimumeeste kalk südametus. Kuid autorile omane tung üldinimlike probleemide lahendamise järele laseb teda sooritada ekskursse kodusest ringist kaugemalegi. Nii kajastuvad kaubitseja Naatani kujus maailmakirjandusest tuntud Igavese juudi motiivid. Kompositsiooniliselt on aga Naatanile pühendatud teine ja kolmas peatükk teose süžeelise arenguliiniga vaid lõdvalt seotud. Üldiselt langeb «Pühas kujus» pearõhk sündmustiku käigule, kuna tegelaste siseelu jälgimine jääb mitmelgi korral üsna tagaplaanile. Ometi annab see, hulka tõetruudes värvides maalitud elupilte sisaldav lugulaul tunnistust kirjaniku uutest otsingutest ümbritseva tegelikkuse lahtimõtestamisel.

Ühiskondlike olude kainepilguline vaatlemine avas Jakob Liivi silmi ka sotsiaalse ülekohtu märkamiseks. Oma 1905. aasta paiku loodud ajalauludes astub ta järsult välja sisutuks muutunud isamaalise ilutsemise vastu, mis luuletaja meelest on kujunenud lausa ajaviitmiseks. Valulises pihtimuses «Uimastav vaikus» võtab ta kriitilisele ümberhindamisele ka oma noorusluule:

> Sinule kiitust, mu isamaa,
> laulda ei suuda, meel hale...
> Kui ma sind kiitsin kord noorena,
> varjas mu vaimu suur vale...

Revolutsiooni eelõhtul loodab ta näilikust rahust puhkevat maailma vabastavat suurt maru. Revolutsiooni mahasurumise järel ei kaota luuletaja julgust, kuna ta usub töötavate masside raugematusse energiasse:

> Veel alles on hulkade julgus ja jõud,
> aeg ilmsile jõuab nad tuua...
> Kord põgeneb isamaalt vaimline põud,
> suurt suudab mu rahvas siis luua.

1906. aastal sõitleb kirjanik neid kodanlikke elemente, kes reaktsiooni uuesti pead tõstes tõttavad ülestõusnuid karistussalkade kätte andma. Luuletuses «Kes julgeb» protestib ta humaansuse nimel kartmatult karistussalkade

poolt teostatava verise terrori vastu. Kuna tsensuur kohe jälle tugevnes, tuli luuletajal teinekord oma hukkamõistu peita isegi allegoorilistesse looduslauludesse. Sel perioodil sigines Jakob Liivil kontakt ka proletaarse luuletaja ning kirjastaja Juhan Lilienbachiga, kelle väljaannetele ta tegi kaastööd. 1905. aasta rahvarevolutsiooniga seotud sündmuste kajastajatena tõusevad Jakob Liivi mustasajalist vägivalda taunivad ajalaulud kohati G. Suitsu ja H. Pöögelmanni vastava ajajärgu võitlusluule tasemeni. Ka Stolõpini reaktsiooni hämarail aastail püüdis Jakob Liiv õhutada opositsioonileeki.

Kuid seejuures tuleb ikkagi silmas pidada kirjaniku vaadete kodanlikku piiratust, mis laseb teda näit. «Järelehüüus Jakob Tammele» pidada revolutsioonilist tõusumeeleolu ainult avatlevaks pettepildiks. 1917. aastal nägi luuletaja masside ülestõusus tihti vaid loodusejõulist stiihiat, mida üksnes selleks kutsutud juhid suutvat õigetele roobastele suunata. Asunud kodusõjas kodanluse poolele, lõi Jakob Liiv hiljem rea pühendusi üksikutele kodanliku armee sõjaväeosadele ja Kaitseliidule lipulaulude jms. näol, millele asjata oleks läheneda kunstiliste mõõdupuudega.

Ongi iseloomulik, et Jakob Liivi luule parimaid saavutusi tuleb otsida ajastust enne Esimest maailmasõda. Luuletaja taandumine eesrindlikelt positsioonidelt tõi kaasa tema luulelätte ilmse kuivamise. 1920-ndatest aastatest alates kuuluvad autori üksikud õnnestumised lüürikas veel peamiselt loodus- ja mõtteluule valdkonda. Ta kodanikuluulet kannab süvenev pessimistlik toon, mis aga enam ei küüni ta kunagiste ajalaulude mehise teravuseni. Oma luuletusi avaldas ta neil aastatel sellistes odavailmelistes perekonna-ajakirjades nagu «Kodu» ja «Romaan», kus need enamasti kadusid teiste samasuguste vähenõudlike värsside varju. Mõnevõrra parandab seda üldpilti kaheköiteline poeem «Revolutsioon», mis J. Miltoni «Kaotatud paradiisi» eeskujul tegeleb esimeste inimeste pattulangemise looga ja Kaini prometeusliku vastuhakuga. Poeemi peaidee väljendub Kainile elu lõpul saabuvas lepituses, kus ta leiab lunastuse panteistlikus ühtesulamises maailmakõiksusega. Poeemi alltekstina vahele põimitud vihjed kaasaegsetele ühiskondlikele sündmustele aga tõendavad, et autoril puudub maailma ajaloolisest arenguprotsessist õige käsitus, mistõttu see suure üldistusena mõeldud teos jääb oma ideoloogiliselt sisult ähmaseks, kohati isegi

konservatiivseilt positsioonidelt lähtuvaks. Siiski leidub «Revolutsioonis» paiguti oma poeetilise elevusega haaravaid lüürilis-filosoofilisi stroofe. Midagi kirjaniku omaaegsest ühiskonnakriitilisest löövusest peitub ka antiklerikaalse hoiakuga ballaadis «Juudas», millega ta lõpetab oma viimase luuletuskogu «Päikese veerul».

Peatugem Jakob Liivi luule sisulise külje kõrval lühidalt ka selle kunstimeisterlikkusel. Õigustatult on Jakob Liivi nime korduvalt mainitud meie möödunud sajandi silmapaistvamate vormiviljelejate hulgas. Enamasti peab ta rangelt kinni kindlaskeemilisest värsi- ja stroofivormist, kus ei tohi värsse meelevaldselt pikendada ega lühendada. Väga palju on Jakob Liiv harrastanud sonetivormi, teenides sellega eesti soneti isa nimetuse. Igatahes seisab Jakob Liivi sonettide paremik oma aja kohta küllaltki meisterlikul tasemel, mida tollal suutsid saavutada ainult harvad. Jakob Liivi luulekeel on vaba germanismidest, sõnade amputeerimisest ning apostroofidest, meeldivalt erinedes oma rahvapärase ladususe ja loomuliku sõnastusega paljude väiksemate teekaaslaste omast. Ta riimid on ülekaalukalt puhtad, kuigi ta uute, värskete riimide avastamisel ei osuta just suurt leidlikkust. Mis puutub neisse rohketesse abstraktsetesse mõistetesse, mida Liiv ohtralt kasutab ja milledele tänapäeva lugeja ei oska alati konkreetset sisu anda, siis tuleb nende puhul arvestada luuletaja sõnavara tihedat seost oma ajastu ideoloogilise pealisehitusega. Kokku võttes võib nentida, et kui Väike-Maarja parnassi üheks oluliseks teeneks on peetud meie luulekeele puhastamist ja edasiviimist, siis on selleks Jakob Tamme kõrval andnud tõhusa panuse just Jakob Liiv.

*

Küllalt ulatuslik on ka Jakob Liivi näitekirjanduslik looming, mis sisaldab ligemale paarkümmend lavateost. Enamikus on nad kirjutatud nende isetegevuslike näiteringide tarbeks, millede juhatajana autor tegutses. Nagu noorel Kitzbergil, nii tuli ka Jakob Liivil oma näidendite kirjutamisel hoolikalt silmas pidada, et need ainestikult, esitatavate kujude arvult ning karakterite laadilt, samuti lavastamisvõimalustelt ei ületaks väikelavade tagasihoidlikke piire.

Jakob Liivi näitekirjanduslikuks esikteoseks on viievaatuseline draama «Tühjale maale», mis käsitleb väljarän-

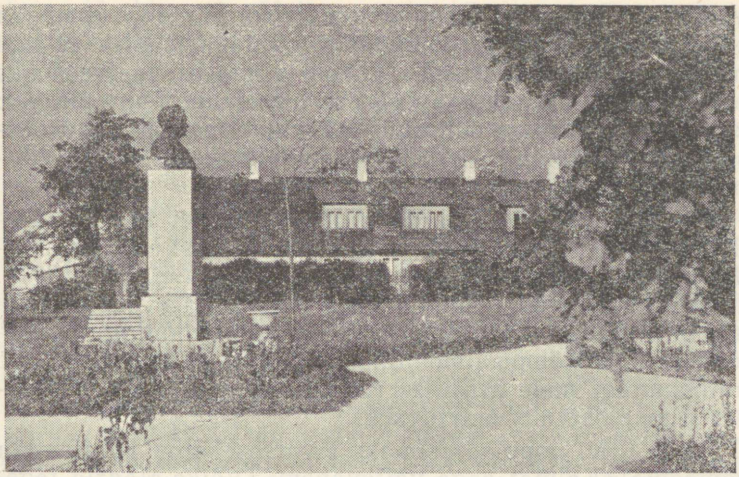

Jakob Liivi mälestussammas Väike-Maarjas endise poeglaste kihelkonnakooli kõrval.

damise probleeme. Väljarändamisega seotud küsimustega oli autor kokku puutunud juba oma varases lapsepõlves Alatskivil. 1880-ndate aastate keskel levis väljarändamistuhin ka Triigi-Avispeale. Kirjanik tundis end kohustatuna selle vastu sõna võtma ja lõi oma lapsepõlvemälestustele tuginedes mainitud näidendi, mille tegevus hargneb 60-ndate aastate algul tema kodukohas.

«Tühjale maale» on lavateos, millel puudub otsene peategelane — selleks on talupoegade kollektiiv. Küll toob autor lavale ka ajaloolisi tegelasi, nagu Laksi Tõnis ja luuletaja Juhan Weitzenberg (viimast kujutab kirjanik mõisakirjutaja Villem Mäena), kuid need ei avalda sündmustiku käigule mingit otsustavat mõju. Peategelaseks jääb orjaikkest lahti-ihkav kehvik- ja keskmiktalunike kollektiiv. Nagu antiikdraamade koor kaebleb ning vaevleb see heitluses oma saatusega — mõisaga. Mõisavõimu esindab teoses Alatskivi õel eestlasest opmann, keda juba J. Weitzenberg oli oma «Vana opmanni nutulaulu» jaoks prototüübina kasutanud. See häbitu ja jõhker omast rahvusest ekspluateerija kurnab suguvendi armutul kombel, nii et need viimases hädas otsivad pääsu väljarändamises. Õige organiseerimise puudusel satuvad väljarändajad

võõrsilgi viletsusse. Kuid nende jaoks ei leidu enam ka tagasiteed. «Vennad, kodumaale, sinna orjakotta ei tohi meie iialgi tagasi minna,» lausub viimases vaatuses üks teadlikumaid talupoegi Tolga Mart. Ja tema lõpprepliigist: «Kes kodumaalt on sunnitud lahkuma, need asutagu enesele uus kodumaa» kõlabki vastu kogu näidendi juhtmotiiv.

Oma terava agraarolude kriitika tõttu ei leidnud näidend tsensori silmis armu ja autor sai sellest esialgu avaldada ainult lühendatud variandi «Õnneotsijad» (1891). Tervikuna võis teos ilmuda alles pärast 1905. aasta revolutsiooni. Kuigi «Tühjale maale» kannatab mõningate ideoloogiliste ja kompositsiooniliste puudujääkide all, oli see hilinenunagi meie kriitilise realismi ajastu näitekirjanduses silmapaistvaks saavutuseks.

Jakob Liivi populaarseimaks lavateoseks on kahtlemata komöödia «Kolmat aega vallavanem». Väike-Maarja tegelikkusest võetud ainete alusel piitsutatakse selles tsaariaegsetes vallaomavalitsuse organites lokanud korruptsiooni. Jaak Nogu taoliste hallparunlike võimumeeste kõva kätt oli kirjanikul endalgi tulnud kogeda nii vallakirjutajana kui ka koolmeistrina. Ülbuses ei jää Nogust maha ka tema kaaslased, kes oma väheseidki võimupiire tarvitavad meelehea võtmiseks ja egoistlike isude rahuldamiseks. Ühine on neile kõigile oma positsiooni kasutamine sotsiaalselt nõrgemate rõhumiseks. Kui see jabur omavolitsemine näikse kohtustseenis juba pilvini kasvavat, saabub pingele järsk lahendus kihelkonnakohtuniku ootamatu revideerimiskäigu näol. (Selliseks lahenduseks võis autorit muide inspireerida ka N. Gogoli «Revident», mida Liiv tundis vähemalt oma koolivenna A. Ehrlichi tõlke kaudu.) Elavate tüüpide kõrval on teose kunstiliseks õnnestumiseks suuresti kaasa aidanud rahvapärane ning mahlakas dialoog. Seegi näidend ei saanud kaua ilmumisluba, käis aga maal käsikirjana ringi, leides lavastamist paljude külanäiteringide poolt. Kirjaniku mälestust mööda kartnud mõnedki vallavalitsused selle ettekandmist enam kui revideerimist.

Jakob Liivi ülejäänud näidendite hulgas omab erilist kohta ajalooline värssdraama «Ordumeister», mis on samuti kirjutatud Avispeal. Selleks andis aine mingis Lüübeki kroonikas sisalduv teade, kuidas XV sajandil Liivimaa ordumeister Spanheim ühe oma ülekohtuse kohtu-

otsuse järeldusena pälvib ennustatud surma. (Seda saksa allikaist põlvnevat legendaarset fragmenti korrati ebakriitiliselt ka meie tärkavas ajalookirjanduses, näit. J. Retzoldt'i poolt koostatud diletantlikus kompilatsioonis «Üleüldine Eestlaste ajalugu».) Sellele napile pärimusele tuginedes lõi Liiv ulatusliku draama, milles tabavalt paljastatakse ordu omaaegsete aukandjate kõlvatuid eluviise ja võimuhullustust. Kaudselt oli see hoop sihitud balti aadli pihta, kes veel möödunud sajandi lõpulgi uhkustas oma orduvendadest eelkäijatega. Eestlasest sõjavangi ja mässaja Mangu suu kaudu kuulutab autor oma rahvuslikku leppimatust sakste poolt minevikus teostatud vägivallaga. Õigusega on konstateeritud, et Jakob Liiv oli seega esimene, kes E. Bornhöhe poolt algatatud ajalooliste ainete kasutamise aadlivastaseks võitluseks kandis üle ka meie näitekirjandusse. Ei ole liigne märkida, et «Ordumeistritki» tabasid tsensori repressioonid, nii et autor sai sellest 1895. aastal esialgu avaldada ainult süütumaid kohti H. Prantsu toimetatud ajakirjas «Linda».

Peale draama «Vare», millest oli juttu eespool, on siin lähemalt käsitlemata Jakob Liivi näidendid jäänud vähenõudliku väikelavade repertuaari tasemele. Siiski tõstab ta neiski siin-seal üles edulisi mõtteid, jättes need aga vajalike järeldusteni välja arendamata. Nii võitleb kirjanik oma sajandi algul ilmunud «Halastajaões» naiste emantsipatsiooni eest ja nõuab (nähtavasti B. Björnsoni «Kinda» eeskujul) sugulise moraali alal meestele ja naistele ühesugust puhtusemõistet, ometi neist sümpaatsetest püüdlustest teosele mingit ideelist selgroogu kujundamata. Draamas «Obligatsioon» kujutatakse ühe võlaorjuses ägava talupere muredeküllast elujärge, kuid kodanliku põllumajanduse peapuuduste lahkamiseni siin ei jõuta. Vaatamata üldiselt realistlikule miljöökujutusele ja reale õnnestunud üksikkujudele jäävad need teosed summaarselt tänapäevale väheütlevaiks. Jakob Liivi lastenäidenditest väärib märkimist Fr. R. Kreutzwaldi muinasjutu põhjal loodud «Kullaketrajad».

*

Muude liikidega võrreldunа omab Jakob Liivi jutulooming kirjaniku üldtoodangus ainult sekundaarset tähtsust. Siiski mõjub tema proosa sundimatult ladus esitusviis koos rohkete ilmekate detailidega veel tänapäevalgi kül-



1959. aastal Triigi-Avispea koolimajale asetatud mälestustahvel.

lalt värskelt. Ta jutustuste ainevald on üsna mitmekesine: meeleolukad kirjeldused õitsilkäimisest vahelduvad siin süngete piltidega külakehvikute elust («Rist metsas»), iseteadlike, oma jõutundes trotslike talupoegade nagu Sõõdi Juhan kõrval kohtame saatuse poolt murtud erakuid nagu Kupu-Andres või Anton Kelmentsov. Korduvalt taunitakse kadakasakslust («Musti lell», «Matus») ja parunite ees lömitamist («Jõulupuul»). Miniatuuris «Jää tulek» näidatakse, kuidas ühise raske töö ja karmi eluvõitluse tingimustes kaovad rahvuslikud vaheseinad Peipsi-äärsete vene ja eesti kalurite vahel. «Üheskoos kalapüügil, ühes müüri- ja ehitustööl käies on rannaelanikud nii ühte kasvanud, et keegi teist ei põlga ega teise viise ega kombeid ei pilka, usust ja rahvusest hoolimata...» Kuidas seevastu kapitalistlikud omandussuhted mürgitavad isegi lähemate omaste ning sugulaste vahekordi, kogeme jutustustes «Kupu-Andres» ja «Onu Anton». Jutukirjanikuna on Jakob Liiv täisverd realist, mille tõttu tema parimad külajutud väärivad kõrvutamist ta venna Juhani Peipsi-aineliste lühipaladega, eriti ta valikkogu «Mälestusi lühijuttudes» autori poolt viimistletud redaktsioonis.

*

Ühes erakirjas ütleb elatanud kirjanik oma 70. sünnipäeva eelõhtul: «Ma arvan, et oma nime ei vii ma enesega mitte hauda.»

Jakob Liivi loomingut oleviku kirjanduslike kriteeriumide kaaluga uuesti vaagides ei saa lahti tundest, et isegi osa ta parimatest saavutustest (eeskätt suuremavormilised «Kõrbelõvi» ja «Ordumeister», samuti palju muudki) kuulub paratamatult puhtkirjandusliste väärtuste valda ega haara lugejat seetõttu enam vahetult. Kuid selle kõrval esineb rohkesti säärastki, mille puhul nagu ei märkagi ajahamba kõikehävitavat toimet. Ikka veel mõjub imponeerivalt Jakob Liivi kodanikuluule paremiku mehiselt püstipäine võitlejahoiak, ikka veel pillub hingesse sädemeid tema 1905. aasta rahvarevolutsioonile pühendatud värssides loitlev palangute kuma. Osal kirjaniku heitlustest igasuguste pimedusemeestega ei puudu praegugi oma aktuaalsus. Oma kodu kaunistavale nõukogude inimesele ei ole võõrad ka luuletaja intiimsed lapsepõlvekujutused ega tema poolt fikseeritud lihtsakoelised, ent ülevad looduspildid. Kuigi meie teatrid on pimesi mööda kõndinud Jakob Liivi näitekirjanduslikust pärandist, mõjuvad lugedeski kaasa elama sundivalt «Tühjale maale» dramaatilisest pingest kantud rahvaelu-kujutused, mis ainult mõne inimpõlve kauguselt kõnelevad meie esivanemate ränkraskest minevikust. Kes ei sooviks teiselt poolt südamest välja naerda meie külakodanluse ühepäevavõimumeeste tühipaljast kemplust komöödias «Kolmat aega vallavanem»?

Kirjaniku eluõhtune aimdus pole teda petnud: tunduv osa tema loomingust on üle elanud oma ajastu kitsad raamid ja kuulub jäädavalt meie kirjanduse põhivara hulka.

O. Kuningas.

LUULETUSI

ASJATA

(Hakenrihtri kohtuniku puuris)

Ma raputan ahelad maha,
mis kaua on kandnud mu käed,
ja võidan kõik vastaste väed,
et sulavad kokku kui vaha.

Nüüd kaugele, kaugele taha
kõik mure ja muljuvad mäed!
Ilm, asjata lingusid säed,
teed asjata minule paha! ...

Ma võõraste võimude ette
ei painuta elusalt pead,
kui selle eest kerjama peaksin!

Ehk läheksin tulesse, vette
ja otsiksin Manalast head,
kui eneses roomaja teaksin!

1880

NUTTEV SÜDA

Öörahus kuulen tasast kurba laulu
kui nutuhääli õrna õhu sees,
ka leinasosin laias Peipsi vees
ja kaldal kurtes seisab vaikne salu.

Siin laulab ööbik, nagu tunneks valu,
puulehed longus ... unenägudes ...
Kõik lilled nagu nutul kastevees
ja muremõttes suigub soo ja palu ...

Kuid siiski loodus hõiskehäälil ruttab
vast ilutsema juba koidu aal ...
Ta ilu kustub minu silmavette.

Sest minu oma süda rinnas nutab
ja rändab kurvalt endsel armumaal,
kui ilmub minevik mu vaimu ette.

1885

PUNASTAB

Meelitab mu vaade,
siis ta punastab;
hüüan tema nime,
jälle punastab ...

Küsin vahest temalt:
miks sa punastad?
Seisma jääb ta tummalt, —
ise punastab.

Ütlen: sa mind usu,
õrnalt punastab ...
Annan talle musu,
siis vast punastab ...

Minu kallis kulla
tihti punastab,
punastades mulle
taeva lunastab ...

(1885)

KONNAD

Kord tõtsid konnad hulgana
kõik Taara kotta paluma,
et neile antaks kuningas,
kes oleks soos neid kaitsemas.

«Et teid ei koormaks riigimaks,
puupakk teil olgu kuningaks;
see võtab ilma palgata
teid soos ja tiigis kaitseda.»

Seal konnad hüüdsid kõik: «Vaak-vaak!
Mis kuningas on surnud pakk?
Ei oska see meid kaitseda,
ei kõrget põlve maitseda.»

Nüüd Taara neile rutuga
seal tegi kurest kuninga.
See oskab neid nüüd kaitseda,
neist palgaks mõne maitseda.

1886

VÄLJARÄNDAJATELE

Miks tahate, mu vennad, ära minna
siit laia ilmalaande rändama?
Miks vahetate vaevadega kõrge hinna,
mis isamaa teil pakub armuga?
Veel jääge seisma, võtke kuulata,
mis viimast korda räägib isamaa:

«Mu pind on teie isaisad toitnud,
ka need, kes elu jätnud minu eest.
Nüüd teie üle püha priius koitnud,
laud kuivanud ju orja silmaveest
ja puudust siin ei tunne tugev mees,
kel hoolas töö on sihiks silma ees.

Siin esivanemate vaprad vaimud
teid julgustavad igal tähtsal tööl,

teist tõrjuvad kõik võõra rahva laimud,
teid õnnistavad sala vaiksel ööl...
Ja igal lehel hiiemetsa puus
on kurva hinge troostiks sõnad suus.

Kui olete ju jõudnud välja, ilma,
ja selja taha jäänud kodumaa
ning nõutav õnn ei paista teile silma —
kõik näib nii lage, võõras, iluta.
Siis kahetsus teil põleb südames
ja silmad tihti mures, nutuvees.

Kes kuuleb seal siis teie kurba laulu,
kes suleb kahetsuse silmavett?
Kes aitab kanda võõra hinge valu,
kes annab teile troostiks vennakätt?
Ei kõla iial enam endsel aul
seal teie kõrva eesti keel ja laul.»

(1886)

RÄSTAS

Vabaduse püha leegi loidul
laulis rästas rõõmulugusid,
hommikusel helendaval koidul
kullana ta suled särasid.

Aga kurja kulli kõrvadesse
kostavad ta laulu helinad,
sule hiilgus murdja südamesse
kannab himustused kangemad.

Veel ei olnud otsas laululugu
ega päike tõusnud koidule,
kui ju kulli kuri, paha sugu
kohutust tõi laulja hingesse.

Heaks ju kurja südant laul ei muuda...
Juba püütud süütu linnuke;
nõder vastu võidelda ei suuda...
Hädakisaks muutub laulmine.

Kotkas kuuleb laulja hädakisa,
ruttab uhkelt võidupaigale,
pakub abi nagu päästja, isa,
rästale, kes üsna verine...

Nüüd on linnukene jälle vaba,
päästjale ta tänus ligineb...
Aga kotkas tõstab uhkelt saba,
kuninglikul viisil kõneleb:

«Ei su haavad elada sind lase
ega iial enam parane...
Minu kõhus on sul parem ase,
päästja palgaks sure, linnuke...»

1887

ÖÖRAHU

Ööpimedusse õhtul välja läevad,
kes ülekohtu all on vaevatud,
kes uneta on voodis vaevelnud
ja nuttes leiba söönud elupäevad.

Neid trööstib öine vaikus, sest nad jäävad
seal valevendadele varjatud...
Mis kurvad hinged ootel ihanud,
siin sellest juba vaimus pilti näevad.

Öörahust paistab vaikne hauarahu
ju elust väsitatud vaimule,
kes ihkab õndsamat, kui leida ilmas.

Sest surmavalda kadedus ei mahu,
seal värav lukus ilma laimule
ja põlgav vaade kustund venna silmas.

(1888)

Sa, väike ojake, ja vaikne salu,
ei ma teid iial unustada võiI
Sealt ema mulle tihti lilli tõi,
kui paterdasin õues palja jalu.

Seal pärastpoole lustil püüdsin kalu,
kui minu kaitsel kari aasal sõi.
Seal süda esimest kord' armus lõi,
seal hiljem tundsin lahkumise valu.

Seal veelgi nagu õhu-õrna käega
mu ema vaim mind õhtul õnnistaks
ja paitaks palgelt kurbust, hingest vaeva.

Mu süda nagu ime-salaväega
seal uuesti saab nooreks, kergemaks,
ja lapselikult tõuseb palve taeva.

(1888)

RAKVERE LOSSI VAREMED

Siin kui kuulduks tasast leinakaja,
endist nuttu vaiksel suveööl.
Valjus ehitab siin uhket maja,
orjad nutavad kõik raskel tööl.

Ajavaim kui elu hävitaja
astub mäele, surmarelvad vööl,
varemeteks langeb uhke maja,
püsi polnud suurel sunnitööl.

Nagu vaimud, vagusi kuu valgel
koolja kujul halli udu sees
vaatavad siit varemed nüüd linna,

kes kui neiu rõõmsal noorel palgel
ehib halli isakese ees . . .
Ihkab ikka ilusamaks minna.

(1890)

ESIMENE JA VIIMANE LAUL

Kas voolab noores hinges rõõmuläte
või langeb süda musta muresse,
neist tõusvad põhitoonid laulule,
kui saateks võtan oma kandle kätte.

Siis esimene laul on ikka sulle,
mu üliarmastatud isamaa.
Kes suudab avaldamast keelata,
et nõnda armas oled ilmas mulle?...

Ja minu kandlelt viimne vaikne heli,
kui nõder käsi teda helistab
ning surmatõbi ihu sängitab:
see saagu sulle, isamaa, mu veli.

(1891)

MAGAJATE MÄLESTUSEKS

Sugurahvas — Eesti tütred, pojad,
mälestage tähtsaid magajaid,
kellele siis löödi haavu valusaid,
kui meil lõhkusid nad vangikojad.

Olgu südamed meil tänuks soojad,
kandkem kokku andeid ilusaid,
ehime nüüd haudu armsamaid,
milles puhkavad me elu uueks loojad.

Terve eluvaeva armastusega
ohvriks tõid nad oma rahvale;
teda isa kombel hinges kandnud.

Nende nimed jäägu hiilgama
tulekirjal eesti hingesse,
kes on vaimukulda varaks andnud.

(1891)

SA OLED NAGU PÄIKE

Sa oled nagu päike
ja vaatad armsasti,
sa oled vahest äike —
nii olid viimati.

Kui paistaks ala päike,
leek oleks vaevaja,
kui mässaks ikka äike,
siis ennem sureks ma.

Kuid nüüd, kui mässab äike,
ma ootan ihaga,
et jälle kuldne päike
läeks selgelt särama.

Siis unub varsti äike
ja vihmavool nii lai . . .
Ei unu meelest päike,
kust hing kord sooja sai.

(1891)

KOIT

Näe, taeva äärele tärkab
koit nagu lai kullane vöö,
kõik elu ja ilu nüüd ärkab,
ja ärkab ka kära ja töö.

Pilv rünkana koidu süles,
seal teine ja kolmaski veel
kui Kalevid tõusevad üles
ja tõukavad ühteteist eel.

Üks paistab nii tugev kui mägi,
ja teine kui määratu mees,
ja kolmas kui lõvi, kel vägi
kõik murda, mis murduv on ees.

Neil vahel veel vahed ja vaod,
kuid võitlus ju kangemal hool,
neil ambudeks välgud kui maod
ja nooledeks äikese nool.

Kuid koidu õrn, vagune läige,
mis tema sest lugu siin peab?
Ta rüpes on sündimas päike,
mis jälle kõik rahule seab . . .

(*1893*)

SÜGISETUULED

Vihisedes vinged, vilud tuuled
käivad üle aasa, heinamaa;
niit ja nurm on lage, iluta,
metsa mühinas kui leina kuuled.

Vaikinud on elu, lustiluuled . . .
Lind ei laula võidu linnuga,
liblikas ei lille musuta,
mett ei maitse mesilase huuled.

Harva mõni üksik lehekene
lõdiseb veel kõrgel kasepuus —
ta on ainus nende suurest hulgast,

kelle osaks kase ehtimine, —
oli ükskord tema iludus —
unistab nüüd liginevast surmast.

(*1894*)

TUULELIPP

Nad Taara mäe tippu
on seadnud tuulelipu,
kus tuuled, pilvevina
on pööramas ta nina.

Lipp seletada püüab
ja uhkelt alla hüüab:
«Näe, ilm mu ümber käänab
ja õhus viskleb, väänab!

Ju aastakümneid mina
pean paigal oma nina;
ei kiigu, liigu tihti,
vaid ajan kindlat sihti.»

(1894)

MUSTLASE LAUL

Mu akna alla tõttis
kord vana mustlane,
ta kandle kaenlast võttis
ja seadis häälele.

«Säh, võta, vilets, raha,
tee, et saad minema,
ei sinu mängu taha
ma iial kuulata.»

«Su raha jäägu sulle,»
ta huuled sõnavad,
«ehk kallimat sa mulle
veel palgaks pühendad.»

Ja enne veel kui vaikis
ta huulil viimne hääl,
ju imehelin kaikus —
mäng algas kandle pääl.

Ta mässas häälevallas —
mu vaimu vangistas,
kui kohaks merekallas,
kus lained laksumas.

Ta oskas valust, vihast
ja murest mängida,
ka noore armu ihast
ja õnnest hõisata.

Mäng viimaks pikkamisi
seal kõlas lauluna
ja ülikurba viisi
mees laulis ühes ka.

Nii lauldes kokku palmis
ta sõnad viisiga
ja küsis igas salmis:
«Kus on mu isamaa?»

See laul mind tõmbas kaasa
nii arusaamata . . .
Ma kuulatasin tasa
ja nutsin ühes ka . . .

(*1894*)

MINU LUULE HÄLLIPAIK

1

Mu mängumuruks oli Peipsi kallas,
kus vesi sinas ala silme ees,
mis vahest paistis peeglivaikuses
ja vahest mässul hirmu hinge valas.

Ma armastasin rahu vetevallas,
sest taeva kuju nägin vaikses vees;
mu kariloomad paistsid ka seal sees
ja karjapoiss — ma ise — viisud jalas.

Ka nägin vahest pilvis vikerkaari,
mis säras, läikis iluvärvidest
ja maalis uhkeid pilte järvepinda,

mis kujutasid ilumetsi, saari
ja linnasid kui üles tõusvat veest . . .
Neid nähes tungis imestus mu rinda.

(*1894*)

TRÜ Raamatukogu

Veepinnal paistis mõni üksik puri,
kui lendaks õhus valge laglelind,
mis tuules paisunud kui piiga rind,
kel tundmata veel kavalus ja kuri.

Et mõni sõudja lainetesse suri
ja lõhkes mõni paat, mil kallis hind...
See ütlemata kurvaks tegi mind,
et armsal Peipsil vahest sassis turi.

Nii kasvatasid seal mu südamesse
siis luule-aimu vaikus, tormikohin
ja vetesina, tähed, taevavõlv.

Neid tundmusi nüüd liidan lauludesse,
kui lubab isamaa, et laulda tohin,
mis hinge peitis lahke lapsepõlv.

(*1894*)

MEHED

Nii tugevad kui kaljud suures meres
on mehed kõigis elutormides,
ei ole argust nende julges veres,
ei kartust, nõrkust nende südames.
Neil kõrvus kajab tegevuse hüüe
ja vaimus vabaduse püha püüe.

Ei karda mehed sõgedate sõitlust,
ei kohku kõrva vaevarikkast teest,
vaid alustavad viibimata võitlust
nii isamaa kui vabaduse eest.
Sest häbistavat orjakütket, paela
ei lase vabad mehed panna kaela.

Ja kui neil hinges vaimustuse voole,
siis kõlab nende vägev lauluhääl
nii võimsalt üles pilvepiiri poole,
kui tormi mürin laia mere pääl.

Sealt nagu äike alla orgu kajab
ja uinujad kõik võitlusele üles ajab.

Kuid vande alla pandud vangikojas
ei kõla iial vaba laulu hääl —
öö asumas on iga orja pojas
ja väsimus ta lahja palge pääl.
Oh millal hakkab silm neil särama
ja vaba laulu kuuleb isamaa! . . .

LUIGE LAUL

Kui ennast koduarmul toitsin,
kus elutusk veel tundmata,
siis isa karja salus hoidsin
ja ootsin talve tulema . . .

Ju igatsedes üles vahin,
kas taeval sügisene karv,
sealt kuuldub linnutiibe sahin
ja lendab rohke luigeparv.

Üksteisest natukene lahus
nad seadnud end on hargina . . .
Nii läevad luiged vaikselt, rahus,
üks võimsam nende juhtija.

Neid arvata on mitusada,
ei ükski karju, käratse . . .
Neil perekondlik jutuvada;
sest eesmärk üks ja üks on tee . . .

Nad läevad tuule lennul kiirelt,
parv näib veel paela jämedus,
siis kustub hoopis vaatepiirilt;
ka vaikib linde häälitsus.

Seal täidab järsku õhuvalla
nii ootamatu hele huik,
siis ilmub kõrge pilve alla
üks parvest maha jäänud luik.

Ta rinna sees seesama iha
mis teistel, kes on kaugel eel;
kuid väsinud ta luud ja liha ...
Ta teistest maha jäänud teel ...

Jah, karjapoisikene, sulle
see ajas naeru peale siis,
nüüd vanas põlves selgeks mulle
on saanud luige kaeblik viis.

(*1897*)

MERERANNAL

Pilv paistab õhtul punane kui veri
ja näib, kui langeks päike meresse.
Tuul puhub vaikselt üle laia vee,
ta tahtel tasa kiigub, liigub meri.

Ja nagu puistaks päike kullateri
nii lahke käega üle lainete.
Seal kulla keskel väike paadike
kui unes ujub, tuulelehk tal peri.

Randkaljudel ju suurenenud vari,
nad paistavad kui kangelaste kari,
kes tormi vastu võitlemiseks reas.

Seal ajab sõudja kajakad kõik kaljult,
kes keerlevad ja kisendavad valjult:
suur merekotkas saagil nende seas.

(*1898*)

MUUTUS

Ei leidnud ma lillede ilus,
mis otsis mu rahutu vaim;
ei tunginud metsade vilus
mu rinnasse rahustav aim.

All orus lõi tundmus mu rinda:
mäel hõiskaks vist vabalt mu keel.
Käik üles tõi väheldast hinda —
org paistis sealt sügavam veel.

Nüüd lennates tahaksin minna,
kus müriseb lainete voog,
kus laevuke võitleb, just sinna
mind visaku tormide hoog!

Et võitluses võrsuks mu rammu
ja küpseks ka mehiseks meel,
siis julge ja kindel on sammu,
kui kõnnin kord tormisel teel!

(*1899*)

TALVEÖÖ

Ju paistab vastu eha põhjavalgus;
kuu tõuseb hõbehelgil ülesse,
kesk taevas udu õrnus, Linnutee,
ja tähed ilmuvad . . . ju ööl on algus.

Puud seisavad kui valged kujud salgus,
pärg pandud pähe iga põõsale.
Õhk selge, ilm nii armas, vagune,
et unub talve karedus ja kalkus.

Ja iga kulukõrs, mis haljas lehtes
ei suutnud suvel aasal õitseda,
vaid kõigist nägemata närtsis seal,

nüüd härmas, nagu hõbedases ehtes
autähtedega kaetud otsata . . .
Kuu kiired mängivad ta kuue peal.

(*1899*)

PEETER JAKOBSONI HAUAL

18. VII 1899

1

Sa laulsid õnnest, laulsid rõõmust, valust
ja kiitsid kõrgeks voorust, armastust
ning mõistsid hukka mustust, madalust,
mis kõigutamas ausa elu alust.

Su laulud kogutud on kodusalust,
neis leidub noore armu magusust,
mis rõõmuks muudab kurbust, igavust;
nad kostmas vastu mitmest Eesti talust.

Kurb-tõsine, kui läbi pisarate
ja nagu läbi kurva udukatte,
veel paistab lavalt sinu näitemäng.

See vaataja meelt kosutavalt täidab
ja ise sinu elulugu näitab,
kuis elukoorem kanda oli ränk.

KÜLLALT!

Lauldes tahan meeles kanda
oma kallist kodumaad
ega suuda andeks anda
neile, kes sind laimavad.

Need ei tunne sinu vaimu,
sinu rahva kindlat meelt,
luuletavad sulle laimu,
sõnakehvaks eesti keelt.

Nüüd on sellest küllalt juba:
ärge kauem pilgake!
Vend ja õde, ära luba
liiga teha endale!

Keele ilu kaunim kaja,
laulikud, on teie suus,
laimu vaigistada vaja,
muuta muude eksitus.

Andke tunda igas salmis
keele rikkust riimides.
Näidake, et igas valmis
keel on kindlas seaduses.

(1900)

KEPID

Vaatan kolme reisikeppi,
kus nad nurgas seisavad,
et nad kokku siin ei lepi —
igaühel ise laad.

Ühel nendest pihupide
ilustatud kullaga,
kaelas kaunis siidiside
mitme tuti, topsiga.

Teine tugev tammeharu
korbalise koorega;
teda kasvul torm ja maru
vintsutanud armuta.

Kolmas priske pihlakane,
visaks vitsaks vindunud,
värvil verekarvaline,
parajasti paindunud.

Nende vahel sõprus, vaikus
kestis kaua edasi,
viimaks tülikaja kaikus,
kaunis rahu rikuti.

Kulla kandja väge, võimu
tahtis ohtralt endale,
algas valjul sõnal sõimu,
karjus tammest kepile:

«Sina, vana rumal kaigas,
kesse siia lubas sind,
et sa asud ausas paigas,
tüütad teisi ja ka mind?

Kodus kasvasid sa üles —
võõras viis veel tundmata,
tuigerdasid tormi süles,
küürutasid külmaga.

Mine! Sa teed mulle häbi,
kes ma võsu väljamaalt . . .
Tahad tähtsust minu läbi:
välja meie varju alt!»

«Naaber, see on tühi kära,»
tammest kepp nii tõstis häält,
«vaigista nüüd viha ära,
kuula minu kõnet päält:

võõralt maalt sind siia toodi,
torm on sulle tundmata,
meistri käes sind uueks loodi,
kaunistati kullaga.

Sellepärast noormees võtab
iluehteks kätte sind,
kui ta mängul ilmas tõttab,
kui tal odav eluhind . . .

Lapseliku õhulinna
joonistab ta sinuga,
alpus täidab tema rinna,
tõsidus veel tundmata . . .

Aga kellel tunnid kallid,
viskab ära nurka sind,
ja kel juba juuksed hallid,
võtab toetajaks mind.

Siis me käime kahekesi,
tormi tundnud vennaksed, —
nurka jääd sa igavesti,
oma alpust häbened.

Jäädavalt siis mina annan
tuge vana raugale,
kuni küpse vilja kannan
enda najal rahusse.»

«Tammejändrik, välja kasi!»
hüüdis uhkelt pihlakas,
«nagu ise oleks asi . . .
Meile jutlust pidamas! . . .

Küll ma sulle koha näitan,
vana ori, alatu,
varsti oma kohust täidan,
sulen kinni sinu suu!»

«Isand pihlak, aeg on hilja,»
vastas tugev tammepuu,
«tuntud küllalt on su vilja,
nüüd sa oled jõuetu.

Aastasajad hullustasid
hirmutavalt isamaal,
orjapihta piitsutasid,
olid abiks kuningal . . .

Nüüd on ajavaim sind kandnud
nurka rahva silma eest,
vaba ilma valgus andnud
tunda sind su värvidest . . .

Ei su värvi keegi muuda,
verest oled punane,
ei sind puhtaks pesta suuda —
jäädavalt jääd häbisse!»

(*1900*)

MUTT JA SIIL

«Pai naabriema! . . . Võiksid mulle anda
nüüd korraks ruumi oma majasse.
Su majake näib üsna vagune,
siin võiksin lapsukesed ilma kanda!

Ei mina taha tüliks olla sulle,
ei maja nurgast iial välja tule . . .»
Nii palus alandlikult siili-eit.

«Oh tädikene . . .! Sinu soov ei lähe . . .
Mu majake on madal, mustunud,
siin saaksid vist su silmad vaevatud;
siin ruumi mõlemale liiga vähe.
Kui siiski sulle meeldib minu tuba,
siis astu sisse, selleks annan luba.»
Nii rääkis viisakasti lahke mutt.

Siil tuli tuppa, ennast nurka peitis,
seal asus üsna kaua vaiksesti.
Kui tuli õhtu, jäi ta vagusi
ja tasakesi hingusele heitis.
Ka siia paigutati haige voodi,
siin noored siilikesed ilma toodi . . .
Neid musutas ja mähkis mutimoor.

Nii ühisus ja sõprus majas asus,
aeg tõttas lõbusasti edasi.
Noor siilipere kosus priskesti,
siil muti vaeva lahkusega tasus.
Kuid pärast tuli majakeses muutus,
vist majuline pere-eite puutus . . .
Ju kuuldus majast nogin, kostis riid . . .

Siil viimaks majas palju paha tegi —
ööd läbi kuukas oma perega.
Kui pere-eit neid hakkas noomima,
siis ajasid kõik varsti okkad segi . . .
«Eks vaata narri! Kesse põldu kaevab
ja ennast musta tööga toidab, vaevab,
nüüd tuleb meile jutlust pidama.»

Nii rääkis poegadele siili-ema
ja õpetas neid mutti pilkama,
kes vaevata neid tühja jutuga,
et perenaine majas olla tema.
Mutt ütles viimaks: «Teie teete paha,
teid majas kauem pidada ei taha —
nüüd minge metsa, kus teil asupaik!»

«Kel siin on paha, võib siit ära minna,
kus elu parem paistab temale.
See onnike on paras minule,
mul pole tarvis nõuda mõisat, linna.
Ei armasta ma iial tühja uhkust,
siin majas leiame kõik parast puhkust,
kuid sina, mutt, siit kasi minema!»

(1900)

MEIE AJA HANSS

Hanss kõigist paremini teha tahtis,
kui keegi enne teinud ilma sees.
Ta tihti uksepilu vahelt vahtis,
mis tegi kambris tema peremees.

Ta peremees, üks ülikuulus tohter,
kes tundis igaühe häda, ohtu,
ei olnud kangeid asju andes ohter,
vaid andis aru järgi iga rohtu.

«Mu isand rumalaks läeb aegamisi,
ta rohud ei või haigeid aidata;
ta annab mõnda rohtu tilgaviisi,
mis mina annaksin vist toobiga.

Mu tarkust rahvas muidugi ehk usub —
ma olen kuulsa tohtri sulane.
Ma parandan, mis rahvast vaevab, rusub,
ja hakkan ise arstiks temale.»

Nii rääkis Hanss ja seadis leele pada
ja pani patta kangeid rohtusid,
siis luges nõiasõnu mitusada
ja tegi mõnda salavigurit.

Kuid auru vägi võttis mehe aru,
aur kohisedes pajast üle kees.
Hanss jooksis majast välja nagu maru
ja tegi tühja nalja ilma ees.

Ta jampsis sõnu ainult hullul meelel,
mis kaua peeti lausa tarkuseks.
Noor veri kiitis teda kõrgil keelel,
kuid Hansuke on jäänud sulaseks . . .

1887—1900

ÕHTUL

Unerahu tooja,
öö on tulemas,
päike läheb looja
hiilges ilusas.

Juba oru pinnal
viibib videvik;
kõrgel kingu rinnal
hiilgus imelik . . .

Seal üks aken, väike,
lihtsam kõikidest,
laenab kuldse läike
lang'vast päikesest.

Sellest aknast vaatab
mind mu tuttav neid,
kiirte kaudu saadab
mulle terviseid . . .

(*1900*)

NAABRIKÜLAS

Naabrikülas uhked majad,
korstnad valged, nägusad.
Haljendavad rohuaiad
ümberringi paistavad.

Ridamisi saunadega,
külas kõige viimane,
sammaldunud katusega —
armsam maja minule.

Õhtuti ma kõige enam
vaatan selle maja tuld:
küla tuledest ta kenam,
särab, kumab nagu kuld.

Sealne koera haukumine
kuuluks nagu mahedam.
Päris tõsi! — Imeline!
Kuke laulgi ladusam.

Noh, ma tean, mu kallim töötab
selles majas hoolega,
koerakest ja kukke söödab,
süütab lampi põlema.

(1900)

LUULETEEL

Ma luule kõrgusesse tahtsin jõuda,
mul oli armas ka ta sügavus . . .
Ta saladuste-maale püüdsin sõuda,
mul saatja puudus — puudus geenius . . .

Nii üksi rännates hing tundis põuda,
teel mitu kord mind piinas väsimus.
Ju vahest tahtsin teistelt otsust nõuda:
ehk on mu vaev kõik tühi jampsimus?

Nüüd sõba silmas, kortsud juba laugel . . .
Kui kerjaja all trepi astmetel
ma kuulan, kuidas teised üles läevad . . .

See pühapaik, nii õhkab hing, on kaugel,
kust luule paistab oma täiusel!
Ta ilu selgitatud silmad näevad.

1900

LUULETAJA

Ma õppisin ta laule palju pähe,
sest surematu suurus nende sees . . .
Ei need mu meelest iial ära lähe,
neil vastukaja minu südames.

Suurt luuletajat tahtsin korraks näha,
et tunda inimest ta täies kõrguses;
sest sääraseid on ilmas leida vähe,
kel kõrgus, ausus teos ja mõtetes.

Nüüd ammu tuttav mulle on see kõrgus
nii eluviisis kui ka tegudes,
mis näitab inimese hinge kuju.

Ma märkan nüüd, et inimline nõrkus
ka asumas on tema südames
ja teda juhib liialt kirg ja tuju.

1900

ÜKS ÖÖ PEIPSI RANNAL

1

Ränk elukoorm mul õlal kanda,
rind kõigest õnnest tühi, vaik . . .
Nii läksin õhtul Peipsi randa,
kus noorepõlve armsam paik.

Seal vetesina, taeva kõrgus
ja rahus hiilgav täheilm
noort südant hoidsid nagu võrgus,
kui kõndis seal mu sinisilm.

Veel nüüdki pilliroode sahin
käib läbi minu südamest,
see oleks nagu tuttav kahin
mu armsa neiu riietest.

Kuid järvevoode vaikne kohin
on minu kõrvus nagu nutt
ehk nagu salakõne sohin
või mõni ilus muinasjutt.

1900

DR. FR. R. KREUTZWALDI 100-AASTASEKS SÜNNIPÄEVAKS

Nüüd päästetud on Kalevite sugu
ja nende päästja tuttav ilma ees.
Ta vastu tänutundmus südames
neil, kes ei vaimu poolest tuku.

Ta aitas murda orjakoja luku . . .
«Peerg kahest otsast põleb lõõmates» —
ju valgus paistab meie majades —
ja süütajale hüüab järelsugu:

Aitäh! Su käsi uue elu idu
kord vaimupõldu hoolsalt istutas,
mis kaua juba kaunist vilja kannab.

Nüüd valmistame sulle tänupidu,
kes ihu poolest hingad Manalas, —
su vaim, see elavaile elu annab.

1903

RAHU

Ju kaua aateks rahu
on olnud rahvale,
kuid siiski veel ei mahu
ta siia ilmasse.

Ka taevalised tööle
on tulnud rahu eest,
et ots saaks vaenuööle,
ilm pääseks taplusest . . .

Kas on see kõrge aade
ju kodu leidnud siin?
Oh, kuhu pööran vaate,
on pisarad ja piin!

Seal kaugel uhub meri
veel praegu võitlejaid
ja inimese veri
on kastmas lagedaid.

Ja kallis rahupüüe
on ununenud sääl . . .
Sealt tõuseb valus hüüe
ja kurvalt küsiv hääl:

«Miks rahvas vihatuju
ei võida leppides,
kes jumalikku kuju
ju kannab eneses?

Miks inimesesugu
nii väeti headuses,
et terve ajalugu
kõik ujub vere sees?

Suur rahu-unenägu,
kas jääd sa ainult seks?
Saab ilm kord vaenust jagu,
teeb mõõgad sahkadeks? . . .»

1904

VANGIS

Kõik põllud, aasad hangis
on kaetud sügaval,
mets seisab kurvalt vangis
nüüd lumekoorma all.

Siin nõrka leinakaske
nii valus vaadata . . .
Ta koorem on liig raske
ja piha piinaja . . .

Ka vaikses madaluses
on kuused, pedakad,
kes muidu vabaduses
pea pilvi tõstavad.

Kui varemed kuu valgel
ka põõsad seisavad,
neil siiski vaiksel palgel
on tunda tumedat,

mis nende varjudesse
nii nagu peitu vaoks
ja koorma raskusesse
kui nägematult kaoks . . .

Mets aga kõigest sellest
ju ammu aru saab,
ta ihkab tuult ja maru,
mis teda vabastab.

1905

UIMASTAV VAIKUS

Sinule kiitust, mu isamaa,
laulda ei suuda, meel hale . . .
Kui ma sind kiitsin kord noorena,
varjas mu vaimu suur vale . . .

Vaatasin kõrgema koha pääl
losse ja metsi, mäesõrvu . . .
Ainuski valu- ja kaebusehääl
orust ei kostnud mu kõrvu.

Aga mis kuuldub, mis näeb nüüd silm?
Uimastav vaikus on õhus . . .
Oru sees oigamist märkab ilm,
otsib, mis oigajaid rõhus.

Vahest ehk petliku rahu seest
tõusta võib ükskord suur maru . . .
Valu- ja kaebusehääledest
saadakse täiesti aru.

1905

ÕNNETU RAHVAS

Mu õnnetu rahvas ja õnnetu maa,
liig palju on olnud sul kanda!
Kas suudad veel elule toibuda sa,
kas kannab sind vene kord randa?

Kas suudad?... Nii küsib nüüd kahtleja keel.
Ma tahan! Kas mõistad, kas kuuled?
«Noor veri ei tohi ju nõrkeda veel!»
Nii hüüavad tuhanded huuled.

Ei ole vist asjata hüüdmine see,
ses hääles on julgust ja jõudu.
Alt üles viib alati võimsate tee,
jõud juhtimas sõudjate sõudu.

1906

KES JULGEB?

Kes julgeb üles seada kohtulauda
ja süüdistajaks tõusta nendele,
kes vägivalla võimul kantud hauda
või kes on saadetud siit kaugele?

Neid kõiki elustas see püha püüe,
et trooni peale tõuseks vabadus...
See oli surijate viimne hüüe,
on miljonite usutunnistus...

Et vangistatud voolu vägev rammu
kord otsis enesele värava
ja noorus tegi mõne eksisammu,
kes on nüüd selleks kohtumõistija?

Nüüd langenute haual, pisar laugel,
teid, vennad, leinan taga valuga...
Sest troosti saan, et neil, kes kaugel,
on armastavalt meeles isamaa.

1906

KLAASSILMAD

Nagu klaasist silmadega
vaatavad nad isamaad,
kaunilt seatud sõnadega
teda veelgi kiidavad ...
Kiidavad ja kiidavad,
kiites aega viidavad.

Nende kõrvades on vaha,
valuhääle varjaja,
keegi kuulata ei taha,
kuida nutab kodumaa,
kuida kaebab kodumaa,
kaebab leinavaluga.

Kiidulaulu, nutukaha,
mõlemaid pean kuulama.
Ühes nutta ma ei taha,
asja pole hõisata.
Suu ei suuda hõisata,
siiski hüüan kartmata:
ärka üles, isamaa!

1906

MILLAL?

Oh, millal ju lõhkevad tabad
ja lukud nüüd surutud ilmast,
et mõtted ja sõnad on vabad,
mis vangina vaatavad silmast!

Nad otsata valu siis teevad,
kui surevad silmavee voodes.
Kui südame vere sees keevad
ja vaevlevad tundmuste hoodes ...

Liig harva sealt pääsevad mõned ...
Neid kadedad kaagile veavad
ja vagade vendade kõned
neid jäädavalt hauasse neavad ...

Kuid siiski öösõbrad on ohus
ja vaevlevad valude süles:
ehk äratab varsti ju kohus
kõik surnud ja elavad üles . . .

(*1906*)

VARJUD

Need varjud, mis kodumaa taevast
nüüd katavad, kauaks ei jää.
Vast tulev põlv pääseb öövaevast,
mis meie ehk enam ei näe,
kes praeguses võitlusetormis
ja võimu all, varjude vangis
täit vabadust, valgust ei võida.

Kuid meiegi püüame, teeme,
et valmilt põld järele jääb
ja verega külvatud seeme
kord lopsakalt kasvama läeb, —
mis vabade põlvede pojad,
kel kindlamal alusel kojad,
kord viljana koguvad aita.

Meil palgaks küll põlgus ja häbi
ja ahelad igal pool . . .
Ka paljudel südamest läbi
läks armuta hävitav nool.
Kas õigust on aegade-loodel,
kas põhjust ka tulevail soodel
meid selle eest põlata, laita?

Need ohvrite arvud küll pähe
ja teadma kord õpetab kool,
kus selgub, et pole neid vähe,
kes langenud tormide hool.
Kuid vaenlaste hõiskamist, sõitlust
ja vendade palavat võitlust
need arvud ja sõnad ei näita.

Kes kandsid siis ahelaid, raudu
kõik keldrites, võlvide all
ja kellele ühiseid haudu
on tehtud nii metsas kui maal:
need seda on tundnud ja näinud
ja sündmustest läbi kõik käinud,
mis iga põlv ilmas ei tunne.

1906

VÕITLUSES

Võitluses võrsuvad mehed,
tormides kangelased,
teenivad pärga ja ehet
ridades esimesed.

Julgete tegu maailmas
ongi kui mägede tipp,
sihiks see argade silmas,
nõrkade eesmärk ja lipp . . .

Julgus on nooruse ehe,
vaimule tugevam toit,
orgudest juhib ta mehe
sinna, kus helendab koit.

Sinna valguse valda
olgu meil iha ja püüd!
Maha ju jääda ei malda
keegi, kel kuuldub sealt hüüd:

«Võitluses võrsuvad mehed,
tormides kangelased,
teenivad pärga ja ehet
ridades esimesed!»

1906

NEED POJAD

Need pojad, kes hällis ja emade süles
ju valguse laulusid kuulata said,
kord sirgeks ja võimukaks kasvavad üles
ja juhivad julgesti rahvaid ja maid.

Ja tütred, kes vabade emade põues
on võrsunud vabade tundmuste all,
need ilusaiks õiteks on isamaa õues
ja tugedeks elu eest võitlejal.

Nii võidavad üheskoos isamaa valu,
kes emade juhil ju lahkuvad ööst,
ja hõiskavad üheskoos valguse laulu
ning võtavad osa kõik võitlusest, tööst.

1906

TALV

Õrnalt, hellalt, tasa, tasa
liugles lumi pilvedest,
kattis kinni kurva aasa,
kurtvad kõrred külma eest.

Ometi see vaip ei mata
minu hinge ohakaid,
verelillesid ei kata,
orjavitsu teravaid.

Ah, need torkavad mu aju,
litsuvad vee silmadest.
Peksuks lagastatud paju
vaatab kurvalt hange seest.

1906

MU ISAMAA SÕLMITUD

Mu isamaa sõlmitud käsist ja jalust,
kui unes on praegu ta töö.
Veel kuulukse ohkamist hurtsikust, talust,
sest kõiki on varjamas öö.

Meil kaelas on orjade jutad ja ahel,
kuid priiuse laulud veel suus.
Me hüüdsime kindlusemüüride vahel,
et elu on lahe ja uus.

Kõik pettus . . . Nüüd tööle! . . . Koit helendab õues
ja kosutav kevade õhk.
Meil elustav tuluke leekigu põues
ning kadugu udu, öö, rõhk.

Kuid enne kui murrab hulk kindluse taba,
ta vaimliselt küpsema peab;
sest sedavõrd elus on igaüks vaba,
kui palju ta mõtelda teab.

1906

NOORUSELE

Ma teretan ärkavat noorust ta teel,
ta ihulist, hingelist ilu;
tal armas ju kõnelda isade keel
ja ununeb minevik vilu . . .
Nüüd nooruse palgetel punavat loitu
ma vaatan kui tõuseva päikese koitu . . .
Kord võrsuvad noorusest mehed.

Ma armastan silmi, mis sädemeid, tuld
on pildumas siia ja sinna,
mis läigib kui templite kuplite kuld
ja paistmas on maale ja linna.
Need särama panevad isamaa õue
ja tungivad mitmegi tardunud põue,
kes suikumas surmavas rahus . . .

Ju kuulukse võimukat, tugevat häält,
mis noorusel tungimas põuest;
see kostab kui mägede seljaku päält,
kui vabama ilmade õuest.
Ta paljuid on kutsunud orgudest mäele,
neid vastu viib võitlema vaenlase väele —
kas võita või uhkesti surra.

(*1906*)

VALGUS

Öö hinges, pilkne pime silmas,
mees kõndis kaua eluteel,
ta ainust kuma, värvi ilmas
ei olnud näha saanud veel.

Ööajal, kui ka ilm on pime
ja loodus vaikib rahu sees,
nüüd sünnib täieline ime,
sest nägijaks saab pime mees.

Ta aimab taeva piiril loitu
ja usub, et see unistus,
siis silmab helendavat koitu:
ka see tal unekujuks uus . . .

Seal tõuseb viimaks uhke päike,
see iluriigi kuningas . . .
Täis joovastust on tema läige,
kõik ilm ta valgel hiilgamas.

Et loodus kannab säärast ehet
ja kaste hiilgav rohu sees,
et õiedel nii kenad lehed,
ei mõistnud enne pime mees.

Nüüd jälle ta ei mõista, märka,
miks rahvas uinub rahuga . . .
Miks iga magaja ei ärka,
ei tule valgust vaatama . . .

(*1906*)

VIRMALISED

Ma vaatan virmalisi,
mis taevavõlvile
öö hõlmas pikkamisi
on tõusmas ülesse.

Kui kangelased pärast
nad paistmas kaugusest,
neil kuub on koidusärast,
kroon vikerkaaredest.

Ja hiilgvad tähed rinda
neil täitmas särades,
mis põhjataevast hinda
on tõstnud ilma ees.

Neil on nii julge vaade,
nad vabalt liiguvad
ja vabaduseaate
ka alla kannavad.

Seepärast elu, ilu
on põhjalaste tööl,
mis orjakoja vilu
ei salli päeval, ööl . . .

(1906)

MÄND JA KADAKAS

«Kangus läheb tervest ilmast läbi,
viisakus! . . . mis sest veel räägite? . . .
Nüüd ei tunta enam au ei häbi . . .»
hüüdis kadakas kord männile.

«Kas ei kasvanud ju kaua
Eesti metsa iluks kadakad?
Meile tahate nüüd teha haua,
varjata meid — oh te jõledad!

Lossi kui ka pühakoja ligi
on meid istutatud ilupuuks...
Teie ju aupaikades ei sigi,
selleks peetakse teid alatuks...

Teie heidate seal halba varju,
tõrvahais teeb pea ju uimaseks...
Aga meie mahlalisi marju
tarvitavad paljud rohtudeks.»

«Vilets, väeti härjapõlvelane,»
hüüdis mänd: «Pea kinni oma suu!
Sinu peal on taimeriigi vanne,
sa ei ole põõsas ega puu.

Ainult argadele on sind vaja —
jänes otsib varju sinu alt,
aga ühishoone ehitaja
vaatab igakord sind põlgavalt.

Talaks, mis võib kanda kõrget lage,
kasvada ei suuda kadakad;
sinu mahl on tervetele mage...
kõhnakesed ennast kiidavad.»

(*1906*)

KOTKA PERE

Mäel kotkal koduks kalju kore,
kus pesitseb ta perekond,
kuid kuninglik ja uhke, tore
on õhuriigis tema lend.

Sealt vaadata võib uhke pere
nii arvamata kaugele...
Lend üle pilvede ja mere
on kotka tiivul kohane.

Kuis kumab koit ja helgib eha,
sel lennul võib ta vaadata
ja mitu tuhat taevakeha
sealt paistmas talle säraga.

Vist iialgi see uhke sugu
ei astuks alla põrmusse,
kuid sund tal endas ... väike pugu
teeb talle armsaks halva tee ...

Sest koidupuna, helkiv eha
ei anna aineks midagi, —
soe veri, teise looma keha
tal meeles on seal alati ...

Nii ainustki sest uhkest perest
ei leitud enne ega nüüd,
kel vähemate vende verest
ei oleks kanda rasket süüd ...

1900—1906

MU MÕTTED

Mu mõtted kui lainetav meri,
mis ala on rahuta,
ja virgalt mul voolamas veri,
et raugana rahu ei saa.

Neid ergutab tähtedes taevas
ja mõõtmata sinine ruum,
ka needki, kes võitlemas vaevas
või kes on veel nooruses kuum.

Ka koitude hiilgavast kullast
veel mõnu mu mõttesse jääb,
ja õitest, mis võrsuvad mullast,
silm õrnust ja iludust näeb.

Veel igakord hõisates ärkan,
kui isamaast tõsisem jutt,
ja nooruse armugi märkan,
ehk küll on seal voolamas nutt.

Niikaua kui mulle need hinnas,
neid sõnades kuuldavaks toon,
kõik sulavad hääleks mu rinnas,
neist laule ja lugusid loon.

(*1906*)

KAASKIRI MINU LAULUDELE

Siin on kõik mu laulud ja salmid;
neid luua mul oli nii hea...
Kas kihvtitaimed või palmid,
ma seda ju ise ei tea...

Nüüd varsti mu kannel ju ripub
mäel lehetus remmelgapuus;
mu muusade laugele kipub
ränk uni, laul vaikib neil suus.

Kord pungad on remmelga küljes
ja isamaal elu ka uus...
Kas ärkavad muusad veel üles,
kas rõõmulaulud neil suus?

Kas nende hõiskamist kuulen,
kas kannelt veel võtma sean käe?
Kas iialgi lugusid luulen —
ei, seda ma ette ei näe!...

(1906)

TULEASE

Suur mustav tulease
on halja metsa sees.
Leek kõrvetanud kase
ja kuuse tema ees.

Leek aga ise ammu
on ilmast kustunud.
Ta kirglist tuju, rammu
siin tunnistavad puud.

Neil elupäike looja
on läinud jäädavalt,
nad tundnud leegist sooja
kord liiga ligidalt...

(1906)

PÕLLU ÄÄRES

Siis viljapõllu ääres
on seista ülihea,
kui iga kõrrekene
veel hoiab püsti pea.

Kui pole takistanud
veel vilja põllul põud,
ta õrnus õitsemata
ja kõrres noorus, jõud.

Siis hommikune kaste
ta peal kui rõõmunutt,
ta kahin, liikumine
kui magus armujutt.

Kui aga iva kannab
ju vili põllu peal,
siis on tal teine nägu
ja tuules teine hääl.

Kõrs seisab kõrre kõrval
siis pingul nagu pael
ja kõigil allapoole
on painutatud kael . . .

Ja nagu leinakahin
on valmi vilja sees . . .
Kõik kõrred värisevad
ju varsti sirbi ees . . .

(*1906*)

HOIATUS

Sa hõisates ja rõõmuhüüdel
läed läbi õnneaegadest
ja tihti püsimata püüdel
ei hooligi nii enesest.

Veel täna õnneliste lauda
sa istud rõõmsa palgega,
ja homme unustusehauda
kõik tunded paned magama.

Kuid risti ära püüa seada
sa mälestuste hauale,
see olgu sulle ikka teada,
neil surmauni pole see.

Sest vanaduses lahti läevad
need hauad ingli hüüdeta:
noort põlve vaimusilmad näevad
kui koiduvalgust kumama.

Kus mõni noorepõlve tuju
sind tuleb valjult noomima
ja mõnda eksielu kuju
ei tahaks enam vaadata.

1899—1906

KODUJÄRV

Mu kodujärv, su kaunil kaldal
ma nutan rõõmupisaraid
nii vagusaid,
et õhtu-ehal veel mu silmad
su lainemängu näha said.

Su salakõne, vaikne vesi,
mis räägib laine rannale
nii vaiksesti,
on lapsepõlve õndsast ajast
ju tuttav minu hingele.

See tänagi mu kõrvu kostab
nii armas, mahe, tasane
kui vanasti . . .
Kuid nende tuttav lapsukene
on tüdinenud vanake,

kes ammu juba unustanud
sind, kodujärv, su iluga,
nüüd hoolega
siin tahan täna kaua, kaua
su puhtust, selgust vaadata.

Jah, teie sülle, vaiksed lained,
ma valan palves silmavee,
et võiksite
ka teie sellest aru saada,
kui väsitav mu elutee.

1886—1906

KODUKOOLIS

Voki taga istus ema,
ketras lõnga kiiruga,
seal siis õpetas mind tema
peast ja kirja lugema.

««Kas on linnukesel muret?»
õpi pähe hoolega,
vahest enne, kui sa sured,
tarvis minna kerjama.»

Ah, miks kõneles ta nõnda!
Miks ta silmi nägin vees?
Vist ta oli näinud mõnda
rasket tundi elu sees.

1906

MUUSEUMIS

Siin seisavad üksteise ligi
kõik kuulsate meistrite tööd,
need maksnud on vaeva ja higi,
neid loonud on uneta ööd.

Üks kujutab kõrkust ja karmust,
teist vaadates niiskeks läeb silm.
Neid kunstitööks «jumala armust»
siin vaadates otsustab ilm.

Mu silma ees järsku üks kuju
läeb elavaks aluse pääl,
ta palgele ilmub kurb tuju
ja kaeblikult hüüab ta hääl:

«Miks jumala armust veel ajab
nüüd juttu siin vaataja ring,
mu kõrvu kui pilge see kajab —
neil odav on kunstniku hing.

Kui iialgi suurt vast on loodud,
mil kestvust on aegade ees,
see valuga ilmale toodud
ja pestud on higi sees.

Ka elurõõmud kõik annud
on kunsti eest hoolikas mees
ja sellesse hingegi pannud,
et eläks ta vaataja ees.»

1906

VIIMNE SOOV

Mu kalmu peale kannikesi
ei maksa panna kasvama;
need mälestagu inimesi,
kes ehitud on iluga.

Ka tamm ja kuusk ja kõrged kased
on sinna liiga võimukad,
sest nende all kord kangelased
töö väsimusest puhkavad.

Vaid lihtne rist ja haljas muru
mu õige kuju näitajad:
üks terve eluaeg mind surus,
ja teine kattis pisarad . . .

(*1906*)

MA SAATUSELT KINKI EI TAHA

Ma saatuselt kinki ei taha,
ehk tulekski pakkuma.
Ta lahkus siis suruks mind maha,
ma oleksin kerjaja,

kes elust ei tunneks täit mõnu
ja õnnest ka aru ei saa;
ma tänu ja palvete sõnu
peaks ilmale jagama.

Töös isamaa kasuks ta pinnal
õnn minule määratud . . .
See kallim kui rist selle rinnal,
kes lahingus võidelnud.

1907

JÄRELEHÜÜD JAKOB TAMMELE

24. juulil 1907

Ma olen palju raskeid päevi näinud
ja mühisemas kuulnud elumerd,
ka rahulikult leinakojast läinud,
ehk olgugi, et süda nuttis verd.
Mul põhimõtteks oli ära peita
kõik tunded, tormid, mis ma kannatan:
ilm ühteviisi võib ju käega heita,
kas mina nutan, või kas rõõmustan.

Pealt nähes külmalt läksin pulmalauda,
kui kõrval õitsev noorus lõkendas,
ja vaikselt kandsin isa, ema hauda,
aeg kutsus neid, põrm oma ootamas . . .
Ka sinna viisin esimese poja
ja temaga mu õied noorusest . . .
Veel siiski summutasin nutuoja,
see kuivas ära valuleekidest . . .

Nüüd voolake, teid suruda ei suuda,
mu varem vangistatud pisarad!
Kas on mind vanadus nii jõudnud muuta,
et tahtmata nad silmist voolavad?
Ei! Mina leinan tõsist sõpra taga,
sind, laulikvenda, kallist inimest,
et jätsid mind nii vara jumalaga,
sind kisti ära ühisvõitlusest.

Kord püha Ebavere lagendikul
meid oli Väike-Maarjas laulmas kolm;
üks ammu juba viibib igavikul
ja kõdunenud hauda on ta tolm.
Nüüd lahkusid ka sina kolmikühisusest,
parnassi uhkus, kõige kõrgem tipp; —
ma osa sain ka sinu tugevusest,
sa olid minu kauge sihilipp . . .

Sa tundsid minu õnne, minu vaeva,
mult peletasid mõtted mõrudad,
ja tihti juhtisid mu elulaeva
sealt eemale, kus kaljud peituvad . . .
Nii liginesin paleuste maale,
kus tutvusid nii mulle uued teed,
seal tugeda ma võisin sinu naale
ja üheks said meil sihid, püüdmised.

Ka siis, kui Eesti õues mässas maru,
ilm ülemeelset hüüdu oli täis,
said sina pettepildist varsti aru,
et maruhoog liig kõrgeil teedel käis,
mis suudab ainult sünnitada müha
ja millel kindla sihita on sõud . . .
«Mu meelest üksinda siis torm on püha,
kui sellel võitja, kangelase jõud.

Vend, anna minu kätte oma käsi
ja ole seltsiliseks minule —
eks tormi tõukel vana hõlpsalt väsi,
noor, julge veri tõttab tormisse.
Sa kipud sinna, võid seal hukka saada
ja kurval viisil minna kaduma . . .
Nüüd hoolsalt igal sammul ette vaata,
sest vastasvõim on praegu võitmata.»

Sa rääkisid nii. Mina kuulsin seda,
su mõtteid mõistsin hukka salaja . . .
Et tormist tervelt võisin põgeneda,
sind selle eest pean hauda tänama.
Nüüd oled läinud, kõik mu ümbrus õudne
ja madal, kuhu vaatan iganes,
mu vaimupõld näib lage, põudne,
ja tühi koht on tunda hinge sees,

mis kurvalt mulle kohe vastu kajab,
kui püüan vahel laulda, hõisata.
Mu luule ainult valu-õisi ajab,
kui sunnitaks ka teda vaikima . . .
Ma tahan siiski lauldes aega viita
ning ühistundeid elus hinnata,
ja sõber, sinu sihti õigeks kiita,
su vastastele hüüda kartmata:

«Aus oli sinu iga ettevõte,
su vaimutööd ka seda näitavad,
neis paistab puhas, selge, sügav mõte,
mis sunnib punastama jampsijaid,
kes armastavad lahja sõnamängi
ja selles oma suurust usuvad —
nii uinutavad ennast unesängi,
on udumäe peal uhked kuningad . . .»

VAEV

Mind vaevavad salajad valud
ja piinavad otsata;
täis valu on kõik minu laulud,
täis valu mu isamaa.

Mu mõtetes mühiseb meri,
torm oigab kui surija,
mu silma all auramas veri
ja haige on isamaa.

Ju kraaksumas kaarnate kari,
kõik rongad on rahuta . . .
Maailma kui kataks must vari,
mis varjab mu isamaa.

Röövlindude tiibade müha
mind täidab nüüd hirmuga;
sest röövlile iialgi püha
ei olnud mu isamaa.

Need salajad vaevad ja valud
ei lase mind hõisata:
täis valu on kõik minu laulud,
täis valu mu isamaa!

1907

VAIKUS

Pilved rahutumalt kõrgel sõudsid;
kõue viskas välgud vehklema;
tormid tulid, teised mööda jõudsid;
rahe mässas kaua rahuta:
kõik nad sinult suuri ohvreid nõudsid,
õnnetu ja vaene isamaa.

Laulikudki põgenenud peitu
välgust, kõuest, tormist heitunud,
pole laulmas meest, ei laulik-neidu,
kõikidel on keel kui halvatud.
Isamaast ei ainsat sõna leidu,
tema pilkeks avab mõni suud.

Kas ei ole see ehk valevaikus,
tormiaja hirmus tagajärg?
Kas ei ole see vast mõni salahaigus,
võõrsilt laenuks võetud surmasärk,
mille kandjal paised kõigis paigus,
mis on kadumise tunnismärk?

Terve Eesti võõraid ehteid vihkab,
ei need tema ihu soojenda,
kodukõla kuulatada ihkab,
see ta hinge paneb liikuma,
isamaast veel kõnelda ta tihkab,
tahab tõusta, tahab elada.

Laps, ole elus alandlik ja vaga
ja näita igas asjas viisakust,
tee päeval tööd ja öösel rahus maga
ja palu tööle taeva õnnistust,
siis saad sa õigeid õnnepäevi näha,
sind armastavad võimsad, alamad...
Ei kõrgid taeva uksest sisse lähe, —
ka targad ukse taga ootavad...

Sa piirama pead arvamiste valla
ja mõttelennu vastu võitlema,
kõik ihad suru noores hinges alla,
siis suudad elust õnne maitseda;
sest mõtetel on võrgutavad tiivad,
nad hingerahu ära kannavad,
sind ihad vara Manalasse viivad,
on sealgi vaikimata vaevajad.

Su silm ei tohi viibida seal kaua,
kus vägevate kojad hiilgavad
või kus suur küllus katab uhke laua
ja isurikkalt söövad isandad...
Seal võid sa varsti jääda kõhu orjaks
ja kuri meel saab kohtumõistijaks,
su süda ka ehk ilmast vara korjaks,
mis saada võiks su ebajumalaks.

Ja sinu kõrv ei iial kuulda tohi
maailma laste rõõmsat lauluhäält,
see on kui hinge võrgutuste rohi,
mis meelitab sind õige sihi pealt;
sest rõõmulauludest keeb süda üle
ja armukirg lööb rinnas põlema,
mis avaraks teeb varsti süüta süle,
et kaissu tõmbad hinge rikkuja...

Kõik salga, mida nõuab nõder liha,
au, kuulsus, noorus, rõõmud, armastus,
ja ära kanna võimsa vastu viha,
kui võitnud sind on tema kavalus.
Sa igaühe vastu lahkust näita,

kas olgu ta ka sinu vaenlane,
sa igas paigas oma kohust täida,
kui see ka raske tundub sinule . . .

See tundus raske! . . . Siiski kõik, mis kästi,
mis nõudsid minult iial võimukad,
ma püüdsin alandlikult täita hästi
ja selle eest nad kõik mind kiitsivad . . .
Ma olin juba õnnis selles usus,
et ausal viisil oma leiba sõin . . .
See siiski vahest nagu hinge rusus:
kas iga käsku täita saan ehk võin . . .

Nii algasin ma ilmas mehe rada,
mind ootas võõras, päevilise töö;
ma olin ainult teiste talutada,
mind piiras nagu alaline öö,
kus vaade eksis aralt pimeduses,
kõrv kuulis ahelate kõlinat . . .
Mu mõte viibis põrmus, madaluses,
hing kartis vihast, kurja jumalat,

kes põlgab noorepõlve lõbu, juttu
ja nuhtleb elujulgeid armuta,
kes ihkab põrmuliste ohkeid, nuttu,
on ainult kerjajate juhtija . . .
Ja püüab hävitada rõõmu ilmast,
mis meie meelt ja mõtet karastab,
loeb iga õnnetunde armastaja silmast
ja ükskord valjuks kohtumõistjaks saab.

Ma teda kartes tihti seisin nuttes,
ei mõistnud elu väärtust hinnata;
ma püüdsin surma ligemale ruttes,
et kohtu hirmust ära pääseda.
Seal kuuldus läbi öö ja hämaruse
üks imelaulu hääl mu kõrvasse; —
see surus korraks surmaigatsuse . . .
Laul oli uus ja võõras minule.

Ma olin nende peale kuri, kade,
kes aega viitmas lauldes, hõisates,
neid otsis asjata mu tume vaade,

laul kuuldus nagu kõrgel kauguses.
Ei mõistnud ma veel viisi ilu, mõnu,
ehk küll ta vägev, meelte segaja ...
Jäin kuulama neid imelisi sõnu —
neid oskan peast veel nüüdki lugeda.

Küll sunnil suu neid kinni hoida tahaks
ja hoiatused kostmas kõrvasse;
sa vaiki ... Seda pannakse ju pahaks,
kui nõiasõnu lausud ilmale,
mis vaimud suudab üles äratada,
kes elavad kui surnuhaudades ...
Mu sõbrad, võite siiski kuulda saada!
Nii kostsid sõnad kuuldud laulu sees:

«See kuuldud vägev ahelate kõla
su oma kätest kõrvu heliseb,
sul eksiarvamine litsub õla
ja sinu elu okkaliseks teeb.
Pea püsti! Julgelt elu sisse astu,
nõrk tallatakse maha armuta ...
Liig kalgilt tuleb elu väeti vastu
ja pühib ilmast ära tukkuja.

Tee lahti oma araks läinud silmad
ja hõiska vastu tõusva koidule,
rõõm täidab taevakehad, täidab ilmad
ja hõise terve uhke looduse!
See jumal, keda sina kardad, nõuad,
ei leidu sinu kitsais raamides,
sa kartes temast kaugemale jõuad,
ta asub terve ilma täiuses ...

Sealt ennast tundma igaühte hüüab
ja näitab otsijale õiget teed,
on selle aitaja, kes julgelt püüab,
kel silmas välkumas on sädemed ...
Ei pisarates või sa näha teda,
pead norutades upud udusse ...
Võit julge päralt! ... Usu kindlalt seda,
et roomaja ei pääse ülesse! ...

Sind loodi vabaks, vaba on su rada,
ja ahel nõrgem, kui sa seda tead ...

Sa tohid mõtelda ja rõõmustada
ja loodusest suurt Loojat leidma pead;
kes tahab, et sa pead ka loojaks saama,
ei nõua oma pilget sinu käest,
et roomajaks pead ennast tunnistama,
kes midagi ei suuda omast väest . . .»

Laul vaikis. Vaikselt tõstsin silmad üles,
et ilmaruumi mõõta vaatega,
kus kaugel sinisügavuse süles
koit oli tõusnud uhkelt särama.
Järsk valgus silmadele valu tegi,
pea hakkas uimastavalt keerlema —
laul ajas endse mõttekäigu segi,
ma olin nagu laev, mis tüürita.

Veel endist udus aetud elusihti
ma tahtsin hoolsalt kinni pidada,
meelt rahustada püüdsin palves tihti, —
ja valasin ka mõne pisara.
Kõik asjata! Mind kisti elu sisse,
kus mehe kõrval võitlemas on mees . . .
Seal häbenedes võisin näha ise:
suur orjamärk mul oli otsaees . . .

Ma tahtsin sellest kohe lahti saada:
«Vaim olgu vaba, mõte piirita!
Siit kartes enam tagasi ei vaata,
vaid tahan sõtta minna teistega!»
Nii hüüdsin ma ja läksin ühistööle,
et ülekohtu vastu võidelda
ja kadu kuulutada orjaööle,
mis vangistab mu rahva, isamaa.

Eesmäng on otsas, — kuuldub imeline, —
on tee, mis tunda sain ju noorena,
et elu pole muud kui võitlemine,
ta mõiste oleks muidu tundmata.
Kord otsustab aeg, mida suutsin teha,
kui valmis tehakse mu viimne säng; —
kui langeb sinna puhkusele keha,
jääb teiste etendada lõpumäng.

1907

MU LAUL

1

Mu luulemaa on lage, kaine,
mu laul kui kauge muinasjutt,
kui ammu leseks jäänud naine,
kel ununenud naer ja nutt.

Ta emaks oli Peipsi laine,
ta eluks, hingeks tormirutt;
ta ometi näib madal, maine,
kõik marud, mässud varjatud.

Kuid siiski iga hüüe, huige
on minu elusoone tuige —
mu kurb ja raske minevik.

Mu pilge pisarates muige,
mu arm kui tiivust lastud luige,
kel iga lend on kauge, pikk.

MU ÜMBRUS

2

Mu ümbrus kurb ja kõigest ilust vaene;
ka loodus kehv on uhkeist metsadest,
kõik paistab kurb ja igav, lausik, maine,
kuiv, aher võimsalt jooksvaist jõgedest.

Ei erguta siin vaimu mere laine,
ei laiene pilk mäe kõrgusest . . .
Mu tee käib madalal, kus maapind paene
ja kadapik ei kao mu silme eest.

Nii hoiab saatus mind nüüd kõigest lahus,
kus süda paisuks lauldes, hõisates, —
ja nagu osataks mind tuule müha:

mäe kõrguses ja hiiemetsa rahus,
ja tormi mässus, mere helides
võib sündida laul, vägev, kõrge, püha.

1908

3

Mu elupõlv — nii sapine ja viha,
täis kihvti, valurikkaid pisaraid,
kus nurja läinud püüdeid pühamaid
ja surnud ilutseva hinge iha.

See küürutanud on mu selja, piha,
mu vaimu löönud haavu valusaid
ja jätnud meelde mõisteid mõrudaid
ning nõrgestanud vara, tervist, liha.

Ka lapsepõlv ei luba lauluks laenu,
ei anna aateid kõrgeks peetud arm,
vaid igal pool on tühjus haigutamas.

Seepärast ärge avaldage vaenu
mu laulu vastu, et ta kurb ja karm . . .
Nüüd teate, mis mu vaimu vajutamas.

MERI

Lai meri, minu vabaduseaade,
aukartuses su rannal seisma jään.
Seal alles leiab piiri kauge vaade,
kus taevaga sind kihlamas ma näen.

Su marukohin, mässuline müha,
kui tõstab vahus laine uhkelt pea,
on vabaduselaul nii vägev, püha,
et seda kuuldes paremat ei tea.

Neid vabaduse sõnatumaid sõnu
ei kurdid kõrvad iial kuulda saa.
See ainult mõistab nende täie mõnu,
kes ilma sündinud on vabana.

TUNNE ENNAST!

Ei olegi meie nii alatud,
ehk paljude meelest küll neetud . . .
Meil kodu on võõraste tallatud,

meid kaua on orjadeks peetud;
ka rahvus ja nimigi salatud,
käekõrval meid pimedas veetud
ja otsekui lastega sõneldud
ning alati kõrvasse kõneldud:
sa oled nii jõuetu, väeti . . .

Et kodu meil kehv nii ja väikene,
meel ammugi seda ju märkas,
kuid meilegi paistnud on päikene,
ta valgel vaim udu seest ärkas —
ja taevas nii mahedaläikene,
neid nähes see teadmine ärkas:
torm udu ja pilved viib kaugele,
siis uni ei kipu me laugele —
ju sihid ja eesmärgid näha.

Neis silmatud sihtides rühime,
ehk juhtijaid leidub veel vähe,
teed tuleva põlvele pühime,
kel isade jäljed on näha.
Mis sellest, et tõukleme, nühime
ja mõnigi ühes ei lähe:
võit võitlejad viimakski ühendab,
eesmärgi meil ühiseks pühendab,
ehk olgugi teesid nii mitu.

Küll jõudu näib võimukail vägedel,
et võtta kõik ilma võiks sülle,
kuid ase neil valguses, mägedel,
kes vaimliselt vaenlasest üle.
Seal lepib meel aeglasel, ägedal,
vend vennale lahti teeb süle:
siis priiusest juttu nad ajamas,
mis pilkena laulus meil kajamas
on nüüd, kui ta orja suust tõuseb.

(1910)

«ESTONIA» TEATRI AVAMISEKS

Sa, Eesti, kaua valul pihta pingutanud
ja oma higi kandnud muude altarile,
kätt taeva poole tõstes raskelt ringutanud
ning küürus selga kangutanud sirevile.

Nii aja karedus sind visalt vingutanud
ja priiust andnud üksi sinu pisarile,
su eest kõik kunstiriigi uksed lingutanud,
kuid sa ei anna alla kellegile.

Siin ühines su higi, jõud ja hingeihad
«Estoniaga» oma kunstitemplit luua,
kus peegelduks su rõõm, su valu, viga ...

Ta valmis on. Siin puhaku su pihad,
su vaim siit püüdku värskust, elujõudu juua,
et kaua kestaks Eesti eluiga!

1913

MAAILMASÕJA PÄEVILT

Tuisk on õues, tuul on vinge,
külm kui kuri peni haugub,
seina taga praksub, paugub,
tungib vaese ema hinge.

Lumi, mis nüüd mässab väljas,
seinapragu leidmas kärmas;
seinad isegi seest härmas,
lapsed külmetavad näljas.

Juba põletatud iste,
ahju muud ei olnud panna ...
«Kallis ema, leiba anna!»
Kuuldub tal kui valus piste.

Miks ei mõista seda isa?
Kas ta nõnda halb ja pahur?
Kurdiks teinud teda kahur,
ta ei kuule laste kisa.

1916

EESTI

(Põhja-Eesti 100-aastaseks mälestuspäevaks)

Sina, mu õnnetu valumaa,
Eesti, täis ohakaid, ohket,
kaua ju saatuse tallata,
tundsid sa alandust rohket.
Surid su poegade kõrgemad ihad,
kooldusid kõveraks tugevad pihad:
varjusurm vaevas sind, Eesti.

Võõraste võimude tallermaa,
Eesti, sind ahelais peeti,
vaimliselt pimeda vangina
pilgates eksiteed veeti;
tehti su rahvast nii nimetu hulgus,
surmati Põhjamaa poegade julgus,
et nad ei tundnud sind, Eesti!

Siiski sa oled mu kodumaa,
Eesti, mul südame ligi,
küli su nurmel ei ikalda,
rammuks tal isade higi.
Endiste aegade aganast vilja
puhastab noorus, ja vara või hilja
ärkab mu vaevatud Eesti.

Ärkab mu õnnetu vangimaa,
Eesti, tal virve on laugel,
tervitab õnne ja hõiskega
tõusevat koidujoont kaugel,
teades, et kadumas pikad öövarjud,
valguses tugevalt astuma harjud,
vangina vaevatud Eesti.

Tulevailt ajult, mu Põhjamaa,
Eesti, sul palju veel nõuda,
pimedaist varemeist jätmata
päikese paistele jõuda.
Vabadus sõnana alles sul keeles,
saagu kord kindlaks see usk sinu meeles:
varsti sa vabaned, Eesti!

(*1916*)

KEVADE HÜMN

Suur hõise, helin, hümn ja elu, ilu
on taeva all ja terves looduses,
et võidetud on talve tormid, vilu
ja hauad lõhkevad nii mitmes südames,
kus peitus miljonite elujanu.

Suurt ülestõusmist, rõõmsat elupüha
nüüd pühitseb ka iga nõrkev vaim,
kes kuuleb jõgede suurt jooksumüha,
kel lootus tärkab nagu tõusev taim,
et vabaks saada elu vangikojast.

Kel korraks jälle maitsta elurõõmu,
mis täitel kätel pakub kevade
nüüd võidulaulus, millel pole sõnu,
vaid elumõte, ülestõusmine,
et sünnib tulest tuld ja elust elu,

mis paisub leegiks inimese põues
ja valima ei hakka pääseteed . . .
Sa, õnnelaps, kes kevadega õues
võid hõisata, su süda, tundmused,
suurt hümni sunnivad sind ühes laulma.

Suurt hümni rahuks oma südamele,
et langenud ta ümbert ahelad,
suurt hümni vabastatud rahvastele,
kes orjakojast välja tulevad
ja otsivad teed hommikusel valgel.

1917

PEIPSI ÄÄRES

Veel üle kauge aja,
kui juba hall mu pea,
näen endist isamaja
ja tutvaid kohti rea.

Seesama selge sina
on laial Peipsi veel,
seesama uduvina
tast tõuseb koidu eel.

Seesama tuttav päike
kui tuli kerkib veest,
seesama vastuläige
vee suure peegli seest.

Seesama pilve vari,
seesama laevatee;
ka kajakate kari
on rannal endine.

Kuid minu mõtted kained
ei laulu mäleta,
mis sosistasid lained
mu kõrva lapsena.

1917

UNUNENUD PALVE

(Saksa okupatsiooni tulekul)

Kas vaikida süda siis maldab
või piina võib pidada huul,
kui igalt poolt isamaad valdab
öösügavus, hävitav tuul,

kus tantsimas tormide tujud
ja müriseb lainete mäng,
kust tõusevad tumedad kujud,
kõik ümbrus on rõhuv ja ränk.

Kui ammugi ununud palvet
kesk tormisid sonib mu keel:
sa, taevas, too kaitset ja valvet
mu kodule sedakord veel!

(*1918*)

EESTILE

(Saksa okupatsiooni lõpul)

Sa, Eesti — Prometeus, kes kalju neetud,
kes aastasajad ahastasid ahelas.
Nüüd vaba! Kotkad, kes su kopsu närinud,
on võimumäe pealt kuristikku seatud.

Kõik Eesti pojad, keda raudus veetud,
kes veelgi hauaõhku sisse hingamas,
või kes on maa ja mere taha pillatud,
kõik tulge koju — kõik need halvaks peetud...

Teid mälestab veel Eesti tulev sugu
ja au on teie osa aegades,
et tormihoogudes teil selg ei paindunud.

Küll aga mõistab ükskord ajalugu
neid hukka oma kohtujärje ees,
kes suurel ajal susisedes roomanud.

(1919)

KÄO LAUL

(Näidendist «Marjulised»)

Kaunis, kena kevade
asunud on aasale;
ükski lill ja lind ei tuku,
kägu hüüab: kukku, kukku!

Kukub puu ja rohule
rinda rõõmsa kevade;
hüüab tõusma iga idu,
pühitsema suvepidu.

Kutsub muru ärkama,
lehed puusse tärkama;
aasadele kullerkupud,
õunapuusse õienupud.

Noorusele hingesse
viskab elusädeme,
paneb ilutsema meeled,
kõlisema laulukeeled.

(*1922*)

METSAJÄRVEL

1

Vaatan kingult unistades alla
üle metsajärve läikiva,
kuhu valendava vaibana
ilmub udu õhtul vaikselt, sala.

Katab kaldal õitsva õievalla,
silub pehme sambla siidiga.
Luhatukad jäävad tukkuma,
tukkuma jääb perve peitu kala.

Lõmmulill nii puhas, priske, valge
metsajärve kaunim kasvandik,
mida päike järve iluks toonud ilma,

katab kurvalt kinni oma palge —
uduöö tal tundub liiga pikk —,
et ta vaadata ei suuda tähe silma ...

(*1923*)

OOTAJAD

Miks mehed nüüd kaugele vahivad
ja igal pool teevad suurt kahinat
ning pühivad hoolega konarlist teed,
eest ajavad pilkavalt ära kõik need,
kes enne on käinud neil teedel?

Sa küsid ... mispärast nad vahivad? ...
Nad ootavad ilmuma Messiat,

kes Suurteose korraga Eestile tooks
ja maimudki vägevaiks vaimeks kõik looks,
looks aristokraatliku riigi,

kus kõneldaks kunstlikku kõlavat keelt,
ei tuntaks ses tüsedat eestlase meelt,
vaid igaüks oleks euroopalik šikk,
ka seegi, kel isa ehk vabadik
või kohmakas talutaat Eestis.

«Pea tuleb, pea tuleb see oodatud mees!»
nii hüüavad prohvetid hõisates.
«Ju lõppemas väikeste vaimude vaev.
Uut põlve on jootmas arteesia kaev,
kust vaimujõud Eestisse voolab.»

(1923)

KUI LAPS

Kui laps, kes ihkab oma ema juurde,
kui läbi käinud eksil maid ja ruume,
kes näinud elus päevi, külmi, kuume,
kel ainult seltsiliseks vaev ja mure:
nii otsisin üht südant hella, sooja
veel enne, kui läeb elupäike looja,
et rahus heita õhtul magama . . .

Kui laps, kes ema suudab usaldada,
nii olen pihtinud ma hinge sulle.
Nüüd tead sa kõik, kui kallis oled mulle
ja palju haige süda abi saada
on võinud sinu õnnestavast armust,
mis palju pehmendanud elukarmust,
et ilma näen kui teises valguses.

Kui nuttev laps, kes ihkab ema sülle,
et kuulda vaigistuseks unelaulu
ning unustada väsimust ja valu,
su juurde kipun takistuste üle
ses teadmises, et hellal hoolel saavad
siis ravitsetud minu hinge haavad,
mis eluvõitluses ma rinda sain.

Kui haige laps, kes selles usus tuleb,
et ema süda iialgi ei põlga teda.
Su juurde tulles ikka tean ma seda
ja eemalt juba hing neid hääli kuuleb,
et sina minu lähedust ei põlga,
sest sinu kaudu saatus maksab võlga,
mis on ta mulle jätnud maksmata.

Kui laps, kes emata ei kosu, valmi,
ei või ma sinuta nüüd rahu leida.
Mu haige pea kord oma sülle peida,
käed mulle õrnalt ümber kaela palmi,
et mõlemate hing sest maitseks mõnu,
ma mõistaks kõnet, millel pole sõnu —
meid armastuses magus rahu valdaks . . .

(1923)

OMA VENNA JUHAN LIIVI

10. SURMA-AASTAPÄEVA PUHUL

Lapsena kehvas ja suitsenud talus
saatus su okkase elutee rajas, —
siiski veel haigena armastus ajas
valu sind tundma ka isamaa valus.

Varjud sind varjasid kodumaa salus,
kurtide kõrvale kaebehääl kajas . . .
Võõrana hulkusid võõraste majas,
vallaarm oli su tugi ja alus.

Heidetud hilbud ja hinnata iva
kattis sind, vaigistas nälga ja janu:
kerjakott kaalus su väärtust ja hinda.

Kiituse kõla ja hiline tänu
kannab su hauale sambaks nüüd kive
rõhuma haudagi rõhutud rinda.

1923

KULDVASIKAS

Mu hinges valu nagu lõhub, talvab,
kui tungiks rinda haljas terasnool,
et kõik, mis õpetanud elu, kool,
nüüd ajavaim nii armutumalt halvab.

Suur ahnus tiigri kombel hiilib, valvab
ja püüab varmalt saaki igal pool,
kui juhiks rahvaid hullustusevool,
kus sõber sõpragi ju sala salvab.

Kuldvasikas on tehtud ainujumalaks,
ta altarile paljud hinge ohvriks toonud
ja enesele kivi asetanud rinda,

kes ennast usuvad nüüd preestriks, kuningaks,
kui juba pisaraid ja verd on küllalt joonud
ja teiste kibedust ei tunne ega hinda.

(*1924*)

EESSÕNA

POEEMI «REVOLUTSIOON» I ANDELE

Mis maailm maitseb, maitsesin ma vähe
ja olin rahuldatud teadmises,
et lilleteed ei suured hulgad lähe:
õnn asub ainult unenägudes.
Ka minu silm ei näinud lilli teedel,
mul puudus ülesasteks taeva redel;
mind pistsid orjavitsad, ohakad.
Mul eluhommik möödus paksus udus,
keskpäev mu ümber nõiavõrgu kudus
ja õhtutunnid hoopis hämarad.
Nii olin nagu ulgumerel sõudmas,
nüüd olen juba sadamasse jõudmas.

Ei elu punumud mu pähe pärgi,
ka tulesammas puudus pimel teel.
Ma käisin üksi oma vaimu järgi,
kes musta kotkana käis minu eel

ja tegi vahest keerulisi käike
ka kuristikus, kus ei paista päike
ja kardetavaks muutus iga samm.
Et sinna jõuda, kus kõik varjud kaovad
ning kuristikud ees kord kinni vaovad,
see oli minu raugemata ramm
ja usk, et selle hing ei iial nälgi,
kes jätab käidud teele värskeid jälgi.

Nüüd veereb päike, kustumisel eha,
näen käidud teed, mis oli kurb ja pikk.
Põrm nõuab varsti väsitatud keha
ja hinge ootab pime igavik.
Kuid enne veel kui puhkusele heidan —
pea kalmu alla igaveseks peidan,
ma oma viimse õhtulaulu loon.
Mul igalt poolt on luba ainet võtta,
siis tahan vabalt luule valda tõtta,
et kõik, mis näen seal, ilma ette toon
ning laulan sest, mis tuntakse siin vaevas
ja kuidas rahutus on maa peal, taevas ...

Mu vaim ei rända veelgi nendel teedel,
kus tuhanded on enne kõndinud,
ei ihka purjetada tuntud veedel,
vaid tahaks leida matkaks rada uut.
Kuid siiski vanust teedest läbilõiked
ja äkki kõrvalkaldumise põiked
vast raskeks teevad minu uue tee.
Ma usun siiski, mulle võivad anda
teel käiguks jõudu muusad, hõlpsalt kanda
mind üle kuristiku, laia vee.
Sest terve ilm ei seda alla rusu,
kes oma jõusse alles hoiab usu.

1927

SA OLED

Sa olid päeva algus,
sa oled lõpp mu töös ...
Su pilk on koiduvalgus
mu mustas mureöös.

Su kaudu minu luule,
mu unistus, mu meel
käib läbi tormi, tuule,
käib kõrgel taevateel;

kus lugemata ilmi
on läikel tähtena,
kuid siiski sinu silmi
ei nemad tumesta,

mis on kui kauge valgus
mu kurvas eluöös:
sest sina olid algus
ja jõud mu vaimutöös . . .

1928

LILLEDE MATUS

1

Nurm on nukker, lehilt leina sajab
sagedasti sügis-surmakuul,
hallis udus tunniks tukub tuul . . .
Rahu laia surnuaia rajab.

Loodus vaikust, varjusurma vajab,
kahvatavad lehed kasepuul.
Suve ilu sõnatumal suul
jumalaga jättes juttu ajab.

Hallaööde taga tammub taud,
leinaks muutes suve piduehet,
taimeperre tukku, tuska tuues.

Vaikselt valmib lillekeste haud:
tasa langevad ju puudelt lehed,
varjusurnutele vaipu luues.

2

Näib, kui kistaks ilu igavikku,
noorust püüaks katta põrmu pind,
nagu vaikiks jäävalt iga lind,
siiski aimad hoolt nii isalikku,

kui ei eluvõimed hukku, rikku,
kaisutab neid pehme emarind,
kadestavalt ärritab see mind:
nähes ligi oma kuristikku . . .

Jumalust ei varja hauamuld
ega loojat takistused tüüta,
kui ta tõuseb hauast ilus uues.

Aga minu noorust, hinge tuld,
ükski vägi põlema ei süüta:
külm on, külm on käia vanas kuues.

(*1929*)

MÄLESTUSI

Väike-Maarja, nagu piiga —
meeldivam sa teiste seast,
ei veel unu meelest, peast,
armastasin sind kord liiga.

Kas sa mind veel meeles kannad,
seda minu hing ei tea.
Kui ma tegin mõne vea,
seda mulle andeks annad.

Sinule jäi minu noorus,
minu jõud ja elutöö,
mõni murerikas öö,
minu eksimised, voorus.

Truuks ei saanud jääda sulle,
lahutas meid elu karm,
hingesse jäi mõni arm —
siiski armas oled mulle.

(*1933*)

Prioor kord tuli paavsti külastama,
kes kloostri esemeid seal hoolsalt valvas.
Mees oli laialt tuntud, oli just seesama,
kes tihti tagaselja teisi salvas.
Ta pidas ennast suureks kunstitundjaks,
da Vincile nii tahtis olla sundjaks,
kes «Püha õhtusöömaaega» maalis.

Prioor ju mitu korda märku andis,
et kunstnik tööga rutem valmis jõuaks.
Kõik asjata, ta paavsti ette kandis
nüüd palve, et see temalt seda nõuaks.
«Mis kasu sest, et maailm teda kiidab,
ta meie tööga juba aastaid viidab,
ja ikkagi see pühapilt ei valmi.

Ju mitu kuud ta oma pilti vahib
ja ainust pintslijoont ei tõmba sinna,
kuutõbisena vahel saalis jahib,
kui keegi tema ligi julgeb minna.
Veel imelikumaks see lugu muutub:
pilt muidu valmis, Juudal pea veel puudub,
mis ühe päevaga võiks valmis teha.»

«Hea küll, ma huviga nüüd seda kuulen,
sa oled unund asja ette toonud.
Ma sinu seltsis kohe kloostri tulen,
et näha tööd, mis kunstnik juba loonud.»
Nii räägib paavst, prioori ees siis sammub,
kes rõõmsal meelel tema kannul tammub,
et kuulsat kunstnikku võib tööle panna.

Kuid kunstnik nende tulekut ei kuule,
ei vaatagi, kes astuvad nüüd saali,
ei vägevaile kohe vastu tule,
vaid istub paigal, silmitsedes maali.
Siis viimaks pilgu nende poole heidab,
prioori näeb, kes oma nägu peidab
täis võidurõõmu paavsti selja taha.

«Da Vinci, maailm ootab juba kaua,
et «Püha õhtusöömaaeg» kord valmiks.
Ehk leian minagi ju varsti haua,
kes sulle siis veel loorberpärga palmiks.
Su laud võib toita hingi, vanu, noori
ja kunstisõpra, andekat prioori,
seepärast oma tööga rohkem rutta!»

Paavst käsib nii. Da Vinci kohe virgub
ja viha peites naeratada püüab,
siis nagu nähes kangelaseks sirgub
ja uhkel häälel vägevaile hüüab:
«Võim nõrku käsib, nende üle valvab
ja äraandja loovat hinge halvab;
suurt sunni all ei sünni kunstiilmas.

Kunst täiusele valmib vabas hinges,
kel kuulmata jääb võimsa käsk ja sunnid;
loov vaim käib ala jumalate ringis,
kus määramata jäävad aeg ja tunnid.
Kui väsimusest puhkamas mu keha,
siis vaimul palju enam tööd on teha,
ta kõrgustesse otsib teed ja rada.

Teid tänan siiski, kõrge püha isa,
et ilmusite mulle sundjaks siia,
mu vaimujõud sai sellest praegu lisa
ja homme lõpule ma töö võin viia.
See nägu, mis kui udus alles peitus,
mis oli leidmatu, mul praegu leidus:
ma palun, laske asuda mind tööle.»

Nad lahkuvad. Ju möödunud on päevad.
Kord võimumeestel tärkab jälle iha
suurt pilti näha. Vinci juurde läevad,
kus süttib mõlemate püha viha:
pilt valmis, peata keha otsa pandud
prioori pea, näol' jultund ilme antud:
prioorist tehtud igavene Juudas.

(1933)

LUGULAULE

KÕRBELÕVI

Sissejuhatus

Need kujud, mis ma looks ja lauluks liitnud,
mul kaua valmisivad mõtetes.
Ma nende seltsis mõnda tundi viitnud
ja mõnda lõbu leidnud kurbuses.
Mu salakambris oli nende puhkus,
kus hingasivad aastapikkust und;
nad olid minu vara ja mu uhkus,
ma nägin öösel tihti nendest und.

Kui vahest elukutse andis mahti
või hingas ilm ja vaikne oli öö,
siis tegin salakambri ukse lahti —
neid vaadata mul oli armsam töö,
ja palju rõõmu minule see tegi,
kui leidsin neid ju kasvul valmimas:
veel enam, kui ju pooles unes keegi
neist oma kätt või jalga liigutas . . .

Neid olen luule võimul äratanud
ja ergutanud nende uimastust,
seal ärgates neid kõiki tööle pannud
ja kõikidele andnud tegevust.
Mil viisil keegi oma kohust täidab
või kuis nad kellelegi meeldivad —
kord vastane ja sõber mulle näitab,
kui nende üle kohut mõistavad.

See lugu siin küll näitab võõrast kuju,
kuid sündmused on nähtud elu sees —

neid kokku köitnud noorepõlve tuju,
neid olen tundnud oma südames . . .
Kui ka küli kaugel kujuneb see vaatus
ja palju seisab varjukatte all —
ta vaimus kodumaa ja rahva saatus,
mis tõeks on läinud enda ligidal.

I

Teekonna vastu valmistamine

Ju kuningliku kuldse koidu tiivad
on taevavõlvil tasa liikumas;
nad kauge ilmadele teadust viivad,
et tõusmas uhke päike, kuningas.
Ja põrmu piirilt varjud peitu läevad,
kui avaneksid templi väravad,
ja kastekullas lillekesed näevad
ju tõusvat päikest uhkelt säravat.

Alt orust tõusmas öised uduloorid
kui õrnad pilved vaikselt ülesse,
ja unehõlmast tõusnud linnukoorid
ju avaldavad rõõmu ilmale.
Ja palmipuud kui puhtad neitsid,
kes pulmapärgadega ehitud,
nad uduvaibad seljast ära heitsid,
neid kastepärlid kenalt ehtinud.

Kõik iludus on alla-ilma tõtnud
ja pühas ehtes seisab lõunamaa,
kui oleks jumalad siin aset võtnud
ja ühendanud ilma taevaga . . .
Nii iludus ja õrnus ühtelugu
on lõppemata pidu pidamas,
et aimaks taeva kuju rahvasugu,
kes elamas siin põrmus madalas . . .

Kuid kõik see joovastav suur suveilu
ei tröösti jäädavalt siin inimest,
ka siingi tundub valu, haua vilu
ja leidub haavu mitmest südamest.
Solimann, vana uhke lõunalane,

üks moslem, kindel oma usu mees,
siin kõnnib nagu kuulus kangelane
ja vaatab õitsvat loodust sammudes.

Ta käed ja kael nii lahjad, suured sooned
tal otsa peal, mis mehine ja lai;
ta palgel tunnistavad kortsud, jooned,
et elu pole talle teinud pai . . .
Ta huulilt ammu põgenenud nali,
ta näib kui vana kõrbekotkas hall,
kuid samm tal kindel, vaade vali,
kui mõnel vägevamal kuningal.

Ta palgel heitub vahest rõõmuläige
ja vahest murepilv on mustamas;
seal paistab korraks nagu äge äike,
pilk terav nagu välk, mis vehkimas.
Ta rinnast tõuseb vahest sügav ohke,
mis kuuldub nagu raske koorma alt,
ja et ei läheks segi mõte rohke,
ta räägib üksipäinis kuuldavalt:

«Ei leia kodu-elust enam rahu
mu igatsuses, valus vaevlev hing,
siin ükski rõõm mu rinnasse ei mahu,
ehk küll mu ümber omaksete ring.
Ma kauem aega viita siin ei püüa,
sest väsitav on iga viibiv tund, —
ka sõpradest ma tahan lahku lüüa,
mul püha tee on suurem hinge hind . . .»

Nii rääkides ta astub oma telki,
seal palju pühi tõotusi siis teeb, —
nüüd ootab vaikselt homse päeva helki
ja rind tal kõrbe-elu tundest keeb . . .
Tal halvaks jäänud nüüdne eluase,
sest lahkuks hõlpsalt, rõõmsa meelega,
kuid perekonna kohused ei lase
meest üksipäinis minna rändama.

Ta viimaks naised-lapsed kokku hüüab,
kes unehõlmast praegu ärganud,
ja neile selgelt seletada püüab,

et kodu-õnn on kõigil kadunud...
Ta jutustab, et kõrbereisi läbi
saab närtsimata krooni iga vaim, —
kes vaeva kardab, see saab elus häbi,
ei kõlba surres olla Allah' taim...

Ei ükski kuuldes ennast kurvaks muuda,
kui vana moslem kõne lõpetab,
ei keegi talle vastu panna suuda,
sest igaüks ta tahtest aru saab.
Ja kõigil ärkab rõõmutunne rinnas,
et püha paika võivad reisida
ja kogupaigas, kõrbeäärses linnas
ka ühineda tuttavatega...

Ju paistab päike selgel lõunaläigil,
kõik lilleõied longus, närtsimas,
kuid tuttav perekond on reisikäigul,
ei ükski kaeba raskust palavas.
Solimann, «Kõrbelõviks» nimetatud,
käib juhatades perekonna ees;
ta kõrbes sündinud, seal imestatud,
ja mitmekordne Meka reisimees.

Seal sulased nüüd kaamelisi sundvad
ja naised rõõmsad, lapsed kilkavad,
kõik reisielust kaunist lõbu tundvad,
neid huvitavad võõrad metsad, maad.
Veel suuremaks läeb nende kilkamine,
kui näevad linna eemal hiilgamas,
kus puhkab enne iga reisiline,
kes pika kõrbeteele minemas.

Seal linnas rahvas au ja kiitust andes
nüüd vana Solimanni teretab
ja teda käte peal siis telki kandes
ta tublidust ja tarkust ülistab.
Ning iga mees on valmis andma hääle:
ta saagu karavani vanemaks
ja võtku reisimure oma peale,
et ta meid püha linna juhataks.

«Mul pole selleks osavust, ei andi,»
nii vastab neile kindlalt vana mees:
«Mis võin ma selleks panna panti,
et kõlban juhiks olla teie ees?
Kes tahab ilmas rahvast juhatada,
sel peab ka jõudu, julgust olema,
see peab ka tundma iga elurada
ja mõistma ausal viisil võidelda . . .»

«Ei juhi meid siin vaimustuse voole,»
seal kostab talle rahvas paludes,
«kõik südamed on pööratud su poole,
sest sul on jõudu, julgust südames.
Eesmärgiks oled meile kaua juba
sa olnud kõige oma eluga;
sind palume, sa anna selleks luba,
et pealikuks sind võime valida!»

«Mu kõrge nimi ei või õnne tuua,
ei enneaegne kiitus aidata —
ei amet suuda südant ausaks luua,
ei väsitatud veri virgaks saa . . .
Ma tundsin varem hästi kõrberada,
ei läinud hukka ükski karavan,
mis usaldati minu juhatada,»
nii vastab rahulikult Solimann.

«Kuid nüüd on julgus minu juurest läinud,
ei tungi kõrbe kaugusesse silm,
ei tunne rada, kus ma enne käinud,
ei kõrbe märkisid, kuis muutub ilm.
Sest pime kotkas laseb kartes maha
ja harukorral magust saaki saab,
ta kardab igast asjast halba, paha
ja iga krabin teda kohutab.»

«Kus vana kotkas parve juhatajaks» —
nii hüüab rahvas juttu segades —
«jääb poegadele kõigeks reisi ajaks,
seal rõõm on iga noore südames.
Küll kõrbe lai, ta rannal künkaid palju,
kus harjumata silm võib eksida,
kuid vana kotkas tunneb iga kalju
ja juhatab, kus parem puhata.

Sa mõistad neile abi anda varsti,
kes nõrkemas on päiksepistetes;
sind tunneb igaüks kui imearsti,
kel skorpioni kihvt on vere sees.
Sa aitad kõiki armastuse sunnil,
su sõnast surija saab troosti vist;
sa oskad preester olla palvetunnil,
teed paradiisi näitad koranist.»

Solimann rahva kõnet vaikselt kuulab,
ei vaimustuse hoogu takista,
sealjuures sõnu hästi kaalub, tuulab,
et ükski mõte ei läeks kaduma.
Ta kaalub ennast tehtud tegudega
ja mõtleb, mis veel suudab vanake, —
siis astub nagu prohvet rahva sekka
ja vaatab taeva poole ülesse.

«Oh, vägev Allah, tahad tõesti sina,
mis rahvas vaimustuses kõneleb,
et veel kord karavani saadan mina,
mis sinu püha paika igatseb,
siis seleta kõik eksilised kujud,
mis õige tee pealt viivad kõrvale,
ja vaigista kõik kõrbe tormi tujud,
mis surma toovad kõige elule!»

Nii räägib Solimann ja võtab vastu
aukoha, mis on rahvas määranud,
sest seisukohast tagasi ei astu,
mis Allah' nimel on ta valinud.
Kõik kuuljad mõtlevad neid kindlaid sõnu,
mis palves rääkis vana mehe suu,
ja kiidavad ta mehelikku mõnu
ja valjult hüüavad: «Ta elagu!»

II

Teeleminek

Ju taevaäär on punane kui veri
ja ehtes vikerkaare värviga,
koit kumendab kui kauge tulemeri

ja lehvib üle kõrbe lageda.
Siis nagu määramata tulekera
vast koidu rüpest kerkib ülesse
seal pilvist vaba, uhke päiksetera
uut päeva kuulutama ilmale.

Ju ärkab linna elu, kihin, kahin
ja igaüks end teele valmistab:
siin kuuldub rõõmuhääl, seal nutukahin,
ja mõni alles sala palvetab.
Nüüd Solimann kui väe juhataja
siin annab oma kindlaid käskusid,
sest varsti teele astuda on vaja
ja sadulasse panna kaamelid.

Nüüd läevad mehed karavani ette,
kes sõjariistadega koormatud,
siis ennast pesevad või kastes vette
kõik täidavad, mis prohvet käskinud.
Nüüd Solimanni käsi vaikselt liigub,
ta reisi algust nõnda tähendab,
ja karavan kui merelaine kiigub —
ta pikka teed nii vaikselt alustab.

Üks aga sala Solimanni vihkab,
ehk kõik küll talle truudust lubanud,
see ise karavani juhiks ihkab,
sel mõttel on ta reisi alanud.
Ta kuulsast sugust, nimega Abdallah,
kõrk noorinees, nagu tugev tammepuu,
ta nägu ilustanud vägev Allah
ja ilukõnet vestab tema suu...

Ei ühtki kriipsu tema palgetele
veel pole joonistanud eluvaev,
ei tormivägedega võitlusele
veel sattunud ta uhke elulaev.
Ta võtaks terve ilma mõttes sülle,
kui aga au ja kuulsat nime saaks...
See teade, et üks vanake tast üle,
teeb teda salalikuks, tigedaks.

Ta kõrvus iga sõna nagu vanne,
mis valjult hüüab Solimanni hääl,
ka juhatus ja sõbralik nõuanne
aab teda vihas värisema seal.
Ju mitmetele on ta jutustanud,
et Solimannist tarvis lahkuda,
ka mitmeid on ta oma nõusse saanud
ja võrgutanud ilukõnega.

Nii noormees uusi sõpru kergelt usub,
tal tundmata veel ilmas kavalus;
ta mõttes sõbra vastu rinda rusub,
kuid teadmatult seal lamab kaval uss ...
Ei või ta maiku aimatagi seda,
et Solimann ju tema plaani teab:
et «Kõrbelõvi» varitsemas teda
ja oma vastast ala silmas peab ...

Nii venib karavan kui kõrbemadu,
kel surmav salakihvt on keha sees.
Tal ümber tolmupilved, tolmusadu
ja kahisev, kuiv liiv on jalge ees.
Nüüd kauge teekond algul meeli muudab
ja võimatumaks rõõmuhüüded teeb;
siin iga nägu avaldada suudab,
et tuhat-tundel kõigil süda keeb.

Ju kõrbe rand on ammu selja taga,
ei ilu, elu näe siin enam silm,
kõik ümbrus näib kui surnud, tuul on vaga
ning kuiv ja kuum on päike, õhk ja ilm.
Seal enam linnulaulu kuulda pole,
see aegamööda vaikis rannateel,
vaid ainult kotka kisa, karm ja kole,
on kuulda kõrges õhuriigis veel.

Kui mustad täpikesed õhumeres,
mis harjumata silm ei aimagi,
seal lendamas on kotkad suures peres
ja saatmas karavani hoolsasti ...
Ka põrmu pinnal nagu pilve vari
käib kaugelt reisijate järele
suur näljapiinas šaakalite kari,
kes ootab ahnelt saaki omale.

Kuid hirmsamate kiskujate vastu,
kes näljas saaki ihaldavad siin,
ei keegi kaitseja nüüd välja astu,
vaid oma vend on siingi teise piin...
Siin kardetav ja kuulus röövlipere
on muistsest ajast juba asumas —
see valanud on kõrbes mitme vere,
kes püha linna vagalt minemas...

«Mispärast ju tee algul, ranna ligi,»
Abdallah' sõbrad nõnda küsivad:
«meil karavani kaitsel tilgub higi
ja kanda sõjariistad tugevad?
Kas tähendab see juhataja kõrkust
või austame nii muistseid viisisid —
või vanakese tühja kartust, nõrkust
või on need ebausu vigurid?»

Solimann ennast taltsutada suudab,
ehk küll ta rinnas valu, viha keeb,
ta oma huuled naeruliseks muudab
ja lahkel sõnal neile kõneleb:
«Just nagu meresõidul rannakaljuid
tee algul ikka enam kardetaks'
kui laial merel suuri torme valjuid,
mis rannal iga laeva purustaks, —

niisama siingi kõrbereisi algul
on kaitseväele tarvis tugevust —
siis käivad kõrbepojad röövlitalgul,
kui reisijatel rohkem varandust.
Sel hoonel alati on uksed vabad,
kus hinnalisi asju pole sees, —
kus hoiul vara, seal on lukud, tabad,
ja vahid seismas hoolsalt ukse ees...

Sest kerjaja ja kehva mehe rinda
on oda ilmas vähe lõhkunud,
kuid palju neid, kel elus väärtust, hinda,
on röövli käe all juba langenud.
Kes hooletumalt elu, vara valvab,
ei ole väärt neid Allah' andisid...
Meid häda elus igal ajal salvab,
ei ole valitud tal tunnid, minutid...»

Kuid päris vastane, Abdallah ise,
ei toeta praegu teiste vaielust,
ta nagu unustanud võitlemise,
ei juhi endsel viisil kihutust.
Ta vaimu sees nüüd kauni neiu kuju:
üks Solimanni tütar, teiste seast,
see on ta rinda toonud tundetuju,
mis nüüd ei kustu enam südamest.

Soranda, keha poolest uhke, ilus
ja sirge nagu mere pilliroog,
mis kasvanud on kõrge kalda vilus,
kus tundmata on tormid, tuulehoog,
kuid tema palge ilu, noorust, jume
Abdallah' silmad siin ei seleta,
sest ees on hoolsalt silmakate tume, —
veel tumedamalt südant varjab ta . . .

Kui helendava välgutule viired,
mis alla löövad paksu pilve seest,
nii paistavad ka puhtad vaatekiired
ta mustist, sügavatest silmadest.
Sealt leidub vaimu, vagadust ja voorust,
sealt leidub kõik, mis ihkab mehe meel . . .
Ta pilgud vangistavad iga noorust,
kui kannel kõlab rääkides ta keel.

Soranda vaate all Abdallah' keha
on rahutu kui palaviku käes —
ta näole ilmub veremängust eha,
suu sonib temal joovastuse väes:
«Kõik vara, kaamelid ma tahan anda
Soranda lunastuseks isale,
ma tahan teda ikka süles kanda
ja kaenlas viia Meka linnasse . . .

Jah, lepituseingli püha koda
on puhtas armus leekiv naise rind,
seal murdub tihti tugev vaenuoda,
seal asub mehe suurem eluhind . . .
Sorandakene, üksi sinu pärast
su isa vastu nõuan lepitust,
ma näen ju taevast sinu silmasärast,
sa näitad mulle paradiisi ust.»

Nii räägib noormees iseenesega
ja võitleb kahtluse ja hirmuga,
kas ta ehk varem mässukõnedega
kõik õnne peletanud minema.
Ta vaikib veel ja õiget aega ootab,
et neiuga võiks kokku puutuda,
ja tema südant ära võita loodab,
kui seda maksma peaks ka eluga ...

Nii mängib õnnemõttega Abdallah
ja kuulab Solimanni kõigiti,
kuid pahad vaimud, mis ta päästnud valla,
ei jää nii hõlpsalt enam vagusi.
Nad Solimanni meele kurvaks teevad —
kõik tema käsud teiseks muudetud.
Abdallah' kohta pilget kõnelevad:
Soranda olla teda nõidunud.

Nii naeravad nad noorust, elutarkust
ja Solimanni kombeõpetust.
On neid, kes tühjaks peavad Allah' kartust
ja põlgavad kui pettust, rumalust.
Ei usu rahva tarkust — sõnakulda,
et vaen on kihvt ja rahu kosutab.
Ja matnud vanad põhimõtted mulda
ning hüüavad: vaen sihid selgitab ...

See vastaline vaim kui paha haigus
ka juurdub Solimanni sõprades;
ju nurinat on kuulda kõigis paigus
ja rahutus on igas südames.
Sest igaüks ju puhkepaika tahaks,
siin kõiki vaevab janu, väsimus.
Kõik panevad ju reisi vaeva pahaks
ja katkemas on kõigil kannatus.

Solimann mõistab kõik, kuid siin ei lase
ta kartust, kahtlust maiku märgata,
vaid juhatab, kus iga mehe ase,
ja vaigistab neid valju vaatega.
Ta pale peal, mis muidu kortsus, tume,
kus rõõm ja õnn on surnud ammugi,
nüüd lehvib üles vaatel naerujume.
Ta räägib seltsimeeste vastu nii:

«Nüüd Allah' poole tänupalved saatke,
sest varsti leiame siit rohumaad.
Kas tunnete? Näe, seal neid kaarnaid . . . vaatke! . . .
kes meie kohal kõrgel lendavad.
Küll kotka kisa kodumaal meid tüütab
ja kaaren kõigist halvaks peetud lind —
siin nende kisa rõõmu hinge süütab,
et seda kuuldes kergeks läheb rind . . .

Ehk nad küll raibet söövad, siiski joovad
siin janus üksi allikate seest,
nii meile puhkepaigast teadust toovad,
oaasidest ja uhkeist palmidest.
Et kuulus-pikk on nende eluiga,
see tulebki ehk puhtast joogiveest:
nii on nad rahvast ees, kel on see viga,
et jooki valmistavad kihvtidest . . .

Kes Bacchusele elu ohverdavad
ja ilu, vara, noorust, mehisust,
neil mõtted, sõnad kehvaks, nüriks saavad,
nad ilmaelust tundvad tüdimust . . .
Ei mõista nad, mis loodus lahkelt näitab
ja emalikult ette kirjutab,
kus loomgi Allah' püha käsku täidab
ning allikatest elurammu saab.»

Nüüd silmapiiril taevaserva tärkab
just nagu tume pilvelapike.
Solimann sellest ilmutusest märkab,
et puhkepaik on ligi nendele.
Ta seletab ja näitab sinna käega,
kus palmipuud ju kaugel paistavad, —
see täidab seltsilisi õnneväega,
neil kõigil silmas rõõmupisarad.

Ka loomad, keda palav vaevas, rõhus,
kes ammu janu kannatasivad,
nüüd värskust, niiskust tunnevad ju õhus,
pead tõstes sügavasti hingavad;
sest silmanähes kasvab nende rammu
ning raske koorem muutub kergemaks,
ka virgaks läheb nende väsiv sammu,
just nagu praegu reisi alustaks . . .

Nad läevad joostes, nähes haljast roogu
ja allikat, kus vesi virvendab;
ka inimese rinnas tundub hoogu,
mis kõik ta keha nagu värskendab;
sest kurb on kõrbe oma vaikusega,
veel kurvem otsatumast mereveest,
ta hirmutab siin oma tormidega
veel enamgi, kui meri laevameest.

Ja kuigi maru mässab merepinnas
ning lained löövad üles laksudes,
üks vaigistus seal inimese rinnas,
et eluavaldus on mere vees . . .
Siin paistab allikas, ta avauses
on leidnud aset mitmed elukad, —
heameelega näeb silm neid igavuses,
ehk nad küll alatumad roomajad . . .

Nüüd igamehe suus on Allah' tänu,
kõik allikale jooma tõttavad.
Siin kustutavad ahnelt loomad janu
ja kiusu unustavad riidlejad . . .
Kõik võtavad nüüd anumad ja kapad
ja suruvad kui sääsed, sipelgad
ning täidavad seal natsikud ja napad
ja kõrbe tolmust ennast pesevad.

Siis oma loomad koormaist vabastavad
ja rohu peale sööma saadavad.
Ka vahiväe nad hästi korraldavad
ja tööle seavad telgitegijad.
See koht on paras kõigiti öömajaks,
siin leida rohtu, vett ja varjuks puid, —
kõik igatsevad rahu tükiks ajaks,
et kosutada keha, nõrku luid.

III

Öömajal

Ju veerenud on päike selgest taevast
ja eha kumendab kui hiilgav kuld,
kõik jäävad õhtule nüüd tööst ja vaevast

ja teevad valgustuseks tuld.
Siis seavad üles keedukatlad, potid,
et õhtusööki keeta endale,
ja toovad rohu peale moonakotid,
sest koht on söömapaigaks omane.

Ja kuni toidukatlad tulel keevad,
ei ole kuulda jutuajamist,
kõik tasakesi õhtupalvet teevad
ja loevad tähtsaid kohti koranist.
Nad Meka linna poole pöördud palgel
kõik kooris kummardavad paludes: —
nii paistavad nad nõrga tule valgel
kui kujud, tõsised ja rahu sees...

Siis ridastikku perekonnaviisi
kõik muru peale maha istuvad
ja söövad maisikooki, moosi, riisi
ning ise lahkelt juttu vestavad;
kus vanemad on elanud ja käinud,
kõik räägitakse noorematele,
mis nemad ilmas tunda saanud, näinud,
seal külvatakse laste hingesse.

Ja pärast sööki, ümber suure tule
nad mitmekordses ringis istuvad
nii vagusi, et hingamist ei kuule,
ja muinasjutu vestmist ootavad.
Nii iga kord, kui Allah' suurust kiites
ju väsinud on vagad rändajad,
siis lõbusasti aega viites
seal rahva muinasjuttu räägivad.

Ja šeik, kes kaua näinud elu, ilma,
on täna jutustajaks palutud,
kõik vaatavad nüüd oodates ta silma,
ta nende palvet täita lubanud.
Nüüd tutvast «kõrbevaimust» muinasjuttu
ta tahab nooremaile rääkida
ja astub ootajate sekka ruttu
ning algab kõnet valju häälega: *

---

* Araabia muinasjutt.

Siin kaugel kõrbes, kuhu surelikud
ei pääse, on üks kuulus, uhke loss,
ta ilust säravad kõik lagendikud;
ta müüris kunstirikkalt kivid koos.
Banaanipuid ja uhkeid palmihiisi
seal piirab ümber ilus lillevöö;
mis luule kujutanud paradiisi,
ei võigi olla suurem ilutöö.

Pursk-ilukaevud vikerkaareviisi
seal saatmas taeva alla pisaraid,
mis maha tulles kastmas palmihiisi
ja elustamas õisi õrnemaid,
mis sätendavad ilukaevu kastel,
et rõõmustada oma peremeest,
kes ala kurval meelel, tasa astel
käib välja selle uhke lossi seest.

Siin elab Miiras, kõrbe valitseja,
kes valjult oma valda valitseb;
ta ees ei leia armu põgeneja,
ei hing, kes püha linna ligineb.
Tal vahest silmist kaob siis kurbus, viha,
kui harmatan ja samum mässavad,
ta palgetele ilmub õnneiha,
kui inimesed surres vaevlevad.

Ka talle jõudis aeg, kus ükski vägi
ei suutnud teda rõõmustada siin,
ta rinda koormas raske muremägi,
ta palgel paistis kurvastus ja piin,
küll bananid ja uhked palmiread
ja lilled teda kummardasivad,
ei tõstnud Miiras rõõmsalt oma pead,
ei paranenud haavad valusad . . .

See oli ükskord, ammust ajast juba,
kui Miiras vaatas oma valda, maid,
ta andis samumile hirmust luba,
et hävitada vagu reisijaid.
Siis kaamelite varju maha heites
end peitsivad, kel elu armas veel:
seal üksipäinis vaikset varju leides
on õppinud nad elu hoidma teel.

Seal ühte last ja armastajat ema
ka oli samum ohvriks pärinud, —
siin nendest halastust ei tundnud tema,
nad metsaliste saagiks arvatud.
Florida, ingel-ilus lapsukene,
ei suuda surnud emast lahkuda.
Ta hüüab nuttes: «Allah, igavene,
mu ema jälle üles ärata!»

Kõik elu kadunud ju silmapiirist —
Florida ümber kõrbe koledus;
keel kuivanud tal kuuma päikse kiirist:
ei jahtu siiski tema armastus ...
Seal lendas vägev Miiras tasakesi,
kui vaikne uni sinna ligines —
ta vaatas vaikselt kõiki inimesi,
kes elu lõpetanud tormides.

Tal oli hirmus rahva ülekohus,
ta vihkas patu läbi eksinuid,
ta nägi rõõmuga neid hädaohus
ning kuidas päike pleekis surnuluid.
Siin silmas Miiras tütarlast, kes nuttis
ja surnud ema rinnal palvetas.
Ta kohe enda inimeseks muutis
ja pehmel häälel kõnet alustas:

«Laps, mis sa teed siin? Siin on kurb ja paha,
sind kõrbe tormid varsti matavad.»
«Mu ema surnud; siia paika maha
ta keha seltsilised jätsivad.»
Nii ütles laps ja Miiras lahkelt küsis:
«Kas tuled minu lossi elama?»
Laps kostis kindlalt, oma paigal püsis:
«Siis küll, kui ema võtad ühes ka.»

«Küll vägev Allah ise teab ju seda,
miks karistab ta sind nii rängasti,
sa pead nüüd siia maha jätma teda.»
Nii ütleb talle Miiras vagusi.
«Ma näen, et liiga vali oled sina,
sul tundmata on ema armastus,»
tal vastab laps: «Siis jään ka siia mina,
ehk mind küll tapaks kõrbe palavus.»

See lapse kindlus, ema armuvägi
seal sundis Miirast imestelema,
ta esimest kord süüta hinge nägi,
mis tema kaua otsis asjata.
«Mu riigis üksi vaimudel on ase,
kes igavesti on mind teenimas, —
ei surelikkusid ma sinna lase,
neid pole ühtegi seal elamas ...

Mu loss on paigaks neile hingedele,
kel kurjust, kadedust ei tundnud rind;
sa võid ta koduks saada enesele,
sest elu pole patustanud sind.»
Nii rääkis Miiras, ja kui kustus eha,
siis võttis vaese lapse õlale
ja kaenlasse ta ema surnukeha
ning lendas kiirelt oma lossisse.

Siis uhke palmipuude tuka taha,
kus närtsimata lilled õitsevad,
Floridakese ema maeti maha, —
ta hauda kastmas lapse pisarad.
Floridale see koht jäi pühaks majaks,
siin palvetas ta vaga meelega;
jäi talle armsaks kõigeks eluajaks,
kust ta ei võinud enam lahkuda ...

Nüüd palavamal lõuna ilmakaarel
ja lahus sugulastest, sõpradest,
Florida igavesel ilusaarel
siin kasvas ilusamaks neidudest;
kuid rõõmuhääled vaikisid tal keeles,
ta nuttis tihti, nuttis valuga,
tal oli kodulinn ja rahvas meeles,
kus oli elanud ta lapsena.

Kuid kasuisa vana Miirasele
ei näidanud ta oma kurvastust,
ta jooksis talle vastu väravale
ja pidi naerdes avama seal ust ...
Seal Miiras päevajuhtumisi vestis,
kui jõudis koju kõrbeteelt,
see iga kord nii poole ööni kestis —
see lahutas ka korraks neiu meelt.

Kord üksi olles, leinas, kurvastuses
Florida astus õhtu-õhusse
ja taltsimata piinas, igavuses
läks palvetama ema hauale.
Ta valis isteks pehme murupingi,
seal viibis palvetades vagusi
ning vaatles imelossi ümberringi:
seal kuulis nõiduslikke helisi.

Sest lossil tornid, mille kuldsed ladvad
maapinnast ulatavad pilvini.
Neid kuld- ja hõbekellukesed katvad,
mis ridastikku seatud kenasti.
Need iga õrna tuuleõhu sunnil
seal kõlisevad kooris mahedalt
ja helistavad laule õhtutunnil,
mis imearmas kuulata on alt.

Küll on need laulud õrnad, armsad, hellad —
Florida kõnnib, kuulab laulu pealt.
Ta vaatab ... ime! ... Ühe torni kellad
ei lase maiku kuulda oma häält.
Ehk küll veel tütarlapse süda nutab,
kuid uudishimu võidab kurbuse,
ta kiirelt üles imetorni ruttab,
et leida, miks need kellad häält ei tee.

Ju astunud ta astmeid mõnisada
ja ligidal on rändamise siht,
veel ronida üks pime, kitsas rada
ja saal on ees, mis iluta ja liht.
Kuid üksi aknad uhked, kõrged, kallid,
neil raamid kullast tehtud ilusad
ja suured ruudud, ihutud kristallid,
mis imeselgelt läbi paistavad.

Florida uudishimul vaatab alla,
jääb siia seisma mõned minutid.
Siit paistab üle terve kõrbevalla,
siit näha palju kurbi piltisid.
Seal mõnes kohas samum hirmsast' puhub
ja januvaevas loomad nõrkevad;
tuul tolmusambaid pilvedeni uhub
ja taevast appi hüüdmas reisijad.

See äratab ta hinges kurbust, valu,
tal tuleb meelde magus ema arm.
Ta mõtleb kodulinna, isatalu
ja praegust vangipõlve, mis nii karm.
Siis kogemata kodulinna nime
ta huuled nimetavad kaevates,
ja vaata, mis ta näeb, mis õnn, mis ime! —
linn särab sügaval ta jalge ees:

Seal lapsepõlvest tuttavad kõik majad
ja tuttavad kõik turud, tänavad;
seal kallid mängusõbrad armastajad
ja linna ümber metsad, heinamaad.
Ta tõttab alla, silmis õnnesära,
et sündimisekohta vaadata — — —
kuid häda! ... All on kadunud kõik ära
ja lossi ümber endne lillemaa.

Nüüd alles sai ta imeaknast aru,
mis maalib nõiduslikke piltisid
ja näitab kõrbe laiust, tormi, maru
ning täidab igasugu soovisid.
Ta väsinult siis jälle torni jõudis
ja nägu akna vastu jahutas,
siis kodulinna silma ette nõudis,
mis endsel viisil hiilgas madalas ...

Florida viibis õnnes mõne tunni
ja vaatas isamaja vagusi ...
Kui kaua kestis seal see õnneuni,
ei teadnud tema enam isegi ...
Nüüd tuli Miiras koju, lossi õue —
ei keegi teinud lahti väravat;
tal asus kartlik aimamine põue,
ta tundis oma südant tuksuvat.

Siis otsis läbi lossi saalid, nurgad
ja hüüdis neidu kurva häälega
ning vaatas läbi oma salaurkad —
kõik otsimine oli asjata ...
Siis silmas teda viimaks akna taga
ja jooksis üles tuulekiiruses,
just nagu noormees tundetuhinaga,
ja neiu selja taha ligines.

Sealt vaatas alla üle neiu õla
ja nägi võõrast linna säravat, —
siis mõistis seda püha kokkukõla,
mis köidab inimest ja isamaad...
Suur vägev vaim, kes juhib surmatuuled
ja inimesi kõrbes eksitab,
siin väriseb ja tema valjud huuled
Florida nime kurvalt hüüavad.

«Oh, vägev Miiras! Ole hea ja lase
mind olla õnnelik ja vaadata,
kus paistab minu sündimise-ase, —»
Florida vastab talle valuga.
«Florida! Oh, mis aiman praegu mina!»
Nii hüüab Miiras, kuum ta hingeõhk:
«Mu lossis õnnelik ei ole sina,
su hinge peal on kurvastuse-rõhk.

Florida, mõtle: isamaad sul pole,
sa vabal tahtel tulid minuga,
sa tead, sul enam võimalik ei ole
siit enne surma ära pääseda.»
Nii rääkis Miiras ja seal järsku võttis
Florida käe nüüd pihku kärmesti,
siis akna juurest kaugemale tõttas
ja vaatas neiu silma armsasti.

Aukartus kõrbe valitseja vastu,
hing täis tal kodulinna piltisid, —
ta siiski sammu eemale ei astu,
kui Miiras silitab ta lokkisid...
Florida nuttis, nuttis kibedasti
ja kattis oma nägu kätega,
ei aidanud, et Miiras magusasti
seal püüdis teda kaua trööstida.

Ju mõtles Miiras seda, kas ta jaksaks
Floridat saata kodulinnasse: —
«Oh ei!... Kui see ka minu elu maksaks,
ma tahan jätta tema endale!...
Florida, mul ei ole jõudu enam,
et sinust võiksin ära lahkuda!
Sa inimestelastest kõige kenam,
sind tahan oma naiseks valida.

Siis oled sina kõrbe kuninganna,
mu teenrid teenivad siis ala sind,
mul tõotades oma käsi anna,
tee praegu kohe õnnelikuks mind!»
Florida kohkus. Tema südamesse
nüüd jooksis kokku iga veretilk,
ja esimest kord' süüta silmadesse
seal ilmus õrna häbi ilus pilk...

Ja esimest kord' pühad armuleegid
ta puhtast hingest läbi tungisid;
need teda joovastades julgeks tegid,
ta huuled Miirasele sõnasid:
«Ei... noorusel on igav vaime liigis,
ta tüdineb ka taeva imedest;
ta tahab kannatada põrmuriigis
ja nõuab seltsiliseks inimest...»

«Florida, sinu pärast ma ei taha
nüüd enam vaimu kombel elada,
ma jätan surematu elu maha!»
Nii hüüab Miiras püha vandega:
«Ma tahan tunda inimeste valu
ja surelikku ihu pärida,
ja mis sa iial soovid, seda palu,
ma täidan kõike rõõmsa meelega.»

Florida õrnalt punastas ja heitis
kui lapsukene vaimu rinnale,
seal oma pea ta vana rüppe peitis
ja vaatas õnnes talle silmisse.
Kesk surmavalda — kalgi käte vahel,
ta maitses noore armu magusust...
kaht hinge köitis nägemata ahel
ja näitas lõpetama igavust...

*

Ju kadusivad aastad, kuud ja päevad,
teist elu tunneb noorik rinna all.
Kõik teised igatsused vaiki jäävad,
sest raske tund on sala teadaval...
Tal sündis tütar — päris ema kujus —
nii ilus nagu puhkev lilleõis.

Nüüd vana Miiras nagu õnnes ujus,
last armastas, nii kuidas iial võis.

Fatima pandi lapsukese nimeks
ja kõrbe vaimud tema hoidijaks,
kuid Miiras pani seda väga imeks —
Florida muutus jälle kurvemaks ...
Ta veel kord imetorni minna tahtis
ja unistas, kui enne, isamaast,
ta Miirasele sala järel' vahtis,
kes torni võtit hoidis tugevast.

Kord ometi läks Miiras nõnda teele,
et torni võtme koju unustas.
Florida hõiskas, muutis rõõmsaks meele
ja jooksis torni nagu liblikas.
Seal pühkis ära jooksu vaeva, higi
ja hüüdis kodulinna ilmuma,
mis kohe paistis nõnda tema ligi,
et oleks võinud käega katsuda.

Florida karjatas. Ta keha kanges
ja nagu lumi valgeks kahvatas —
ta akna vastu surnult maha langes,
kust Miiras teda mulda sängitas ...
Nüüd isa tütart tihti süles hoidis,
kes oli väga ema sarnane;
ta teda hella ema viisil toitis
ja kalleid kannisid tõi temale.

Ja otse oma ema palge jume
Fatima Miirasele kujutas:
nii oli ka ta süda kurb ja tume,
seal nähti ema soovid elamas.
Ei teinud talle rõõmu lillekesed,
ei ilukaevu nõidlik kenadus,
tal elasivad mõttes inimesed,
kes ala kõneks olnud ema suus.

Kord suures igatsuses, hingevalus,
ta langes oma isa rinnale
ning armsal häälel vana Miirast palus
ja vaatas vagalt tema silmasse:

«Mind, armas isa, korraks luba minna
siit kurvast kõrbest välja ilmasse;
ma lähen ometi kord käima sinna,
kus sündinud mu armas emake.

Ma vannun sulle, et siis jälle tulen
su juurde aasta pärast tagasi
ja igavesti sinu sõna kuulen
ning igavust ei tunne iialgi!»
Need sõnad nagu surmaoda pisted
seal tungisivad isa hingesse,
ta otsis tuigerdades tuge, istet
ja kurbus asus tema palgele.

«Fatima, miks nii kurval viisil mina
pean kaotama oma armsamad?
Miks minust nüüd ka ära lahkud sina
ja inimesi näha ihaldad?
Fatima! Mul ei ole jõudu keelda,
sa vaatad praegu ema pilguga,
ka igatsuses surm võiks sind mult neelda,
mis teeksin siis ma ilmas üksinda?»

Ta võttis teda nagu kallist hinda
nüüd oma sülle, armsalt musutas
ning surus hellalt, kuumalt vastu rinda
ja isalikul viisil õnnistas . . .
Fatima hinge täitis isa luba,
ta hüppas tema rinnalt ülesse,
ja mõned silmapilgud hiljem juba
ta langes palves ema hauale.

Seal rääkis oma rõõmu lilledele
ja rääkis seda hauda emale . . .
Öö jõudis . . . Selged tähed, kuu nii hele
nüüd soovisivad õnne temale.
Siin kattis tema silmi raske uni —
ta uinus haua peale magama
ja tahtis puhata seal mõne tunni,
et homme pikka reisi alata.

Nüüd tuli Miiras tasa, õrnusega
ja võttis käte peale magaja
ning lendas kõrbest tuule kiirusega,

kus neile tuli vastu maine maa.
Fatima ema linna ligidale
viis Miiras tema süles viimati,
seal otsis puhkepaiga magajale
ja lendas ise kõrbe tagasi.

Fatima ärkas päikse tõusu ajal
ja vaatas võõrastades metsi, maid:
ta tundis, kuidas linnukoori kajal
ta hing ja süda rõõmustatud said.
Siin puhus armas tuuleõhk nii mahe,
seal jälle vili väljal kahises;
siin näitas elu lõbusam ja lahe
kui kõrbelossi uhkeis tubades.

Fatima vaatas ümber vaba ilma —
ta ligi polnud ühtki inimest —,
nüüd juhtus talle veider kogu silma,
mis tumestatud tolmupilvedest.
Need on vist inimesed? ... Kahes reas,
ja nende vahel uhke kanderaam,
aupaklik vaikus paistab nende seas:
neil kanderaamis kanda vägevam.

Ja teiste ees, käes oda mängitades
seal sõitis uhkes riides ratsanik.
Fatima nägi ligemale saades —
see oli noormees priske, sirge, pikk.
Noort neidu nähes sõitja ümber pööris,
läks omaksete juurde tagasi ...
Fatima südant valu kinni nööris,
ta hüüdis ehmatades valjusti:

«See oli inimestest esimene,
mis minu silmad ilmas nägivad!
Kas olen ma kui hirmus metsaline,
et kõik mind nähes ära kohkuvad?»
Sel pilgul jõudsid juba raamikandjad
ja ratsutaja tema kohale;
neid saatmas orjad, teenijad ja sundjad,
kõik tervitavad neidu lahkesti.

Ja kanderaamil telgi ukse jagu
kui siidipilved lähvad vallale;
sealt ilmub naine, kellel lahke nägu,
ja sõnab usaldavalt temale:
«Kes oled sa? Kas tõesti inimene
või mõne suure Allah' riigi taim?
Su iludus on nõiduv, imeline,
sa oled ingel, oled tõesti vaim!»

Fatima rääkis oma elulugu,
ta rääkis ema surma, igatsust
ja valju isa surematut sugu:
ta hing ei tundnud valet, kavalust,
mis õpib inimene teistelt ilmas
ja peidab tõsist mõtet kõnega
ning surmab süütu vaate oma silmas,
nii püüdes kasu kavalusega . . .

Kõik kuulasivad neiu lõbust juttu,
mis tema rääkis kõrbe imedest;
noor ratsanik ei teinud kiirust, ruttu,
ei läinud ära neiu silma eest.
Ja telgist räägib uhke kuninganna,
hääl muutunud tal vaikseks, haledaks:
«Ei mulle Allah seda õnne anna,
et tütarlaps mind emaks nimetaks.

Seepärast selleks aastaks jää mu juurde
ja ole mulle tütre asemel,
siis lõpeb minu igatsus ja mure —
ja tröösti mind mu kurvil tundidel.»
Nii kõneledes kuninganna aitas
Fatima telki enda kõrvale,
kus neiu tänades ta palgeid paitas;
nii lähenesid ühes linnale.

Noor ratsanik, kes raamikandjaid saatis,
see oli suure riigi pärija,
ta armastades neiu peale vaatis,
kes elas ühes tema emaga.
Noor Ali tundis oma hinges juba,
et sest saab talle armsam abikaas.
Seks hiljem andis kuninganna luba,
neid emalikult ühte õnnistas.

Nüüd peeti kihlused ja uhked saajad,
mis terves riigis pidustatud said,
kus pidulikult ehitud kõik majad:
linn lippudes näis nagu lilleaed.
Fatimal noore armu palavikus
kõik vanded isa vastu unuvad:
noor Ali mõttes — ümber küllus, rikkus
ja armutunded hinges magusad...

Nii kadus aasta nagu nägemata,
kus Miiras ootas tütart tagasi.
Ei taha noorik seda mälestada,
et seatud aeg läeb mööda kiiresti...
Kord tõusis tema armsa Ali rinnalt
kui pääsukene sulispesa seest
ja leidis oma pehme voodi pinnalt
üht värsket kimpu kõrbelilledest.

Ta mõistis sest, et Miiras, tema isa,
siin seega vannet meelde tuletas.
Ta noorest rinnast tungis hädakisa;
ta surnukarvaliseks kahvatas...
Siis rääkis Aliile, mis isa nõudnud
ja et ta vande andnud temale,
ja nüüd see aeg on juba mööda jõudnud,
mil pidi tema tõtma kõrbesse...

«Kas on su isa tõesti nõnda vali
või sa ei suuda armastada mind?»
Nii küsis temalt hirmuga vürst Ali
ja laine viisil kerkis tema rind.
«Mu arm on sinu vastu kustumata,
kuid oma püha vannet kardan ma —
see võib mu elurõõmu kihvtitada,»
Fatima vastab talle valuga.

«Sind armastava isa käed kord kandnud
on ajutiseks vaba ilmasse;
sa vandes kätt ja südant mulle andnud,
et pidid naiseks saama minule...
Jah, isa arm on kallis taeva anne,
veel kallim lapse sõnakuulmine,
neid murrab siiski abielu vanne
ja määrab tütardele vaba tee.»

Nii rääkis Ali, naise silmi vaatis
ja rahu tuli sinna tagasi.
Siis Miirasele kingitusi saatis
ja arvas asjad korras kõigiti.
Nüüd asus perekonda lõbu, nali
ja segamata kindel armastus.
Ju riiki valitses vürst Ali
ja kuulsaks tõusis tema vägevus.

Fatima kinkis perekonna õnneks
kaks poega, terved, prisked kaksikud.
Need olid terves riigis kaua kõneks
ja kõigist alamatest armastud.
Nii näitas vürstipaari elu kenam,
kui mõistus mõistab soovida.
Ei nõudnudki Fatima elus enam,
ta sai kui lapseks ühes lastega.

Ta viimaks näeb, ta mees on kurb ja tume
ja tihti seisab mõttes üksinda,
ta palgelt kaob ka endne värske jume,
ta ohkab vahest unes salaja.
Fatima täidab õige naise kohut
ja astub Ali ette palvega:
«Ma kannan ühes sinu hädaohud,
mul oma hingevalu avalda!»

«Ei või sa mind, mu kallim abikaasa,
nüüd selles kitsikuses aidata,
mind kutsub kange sõjamürin kaasa,
ma pean nüüd sinust kauaks lahkuma.
Mu elu päästis ükskord Ahmed-Ande,
kes kõrbe taga riiki valitseb,
ma andsin talle sõrmuse ja vande,
et aidata, kui sõda ligineb.

Nüüd sõrmuse ta saatis kätte mulle
ja vannet meelde tuletas:
«Ma olen hädas: kallis sõber, tule,
mind vaenlane on ümber piiramas.»
Nii kirjutas ta mulle. Oma sõna, luba,
pean elupäästja vastu pidama.
Ma karavani valmis panen juba
ja hakkan läbi kõrbe reisima.»

«Mu kallis Ali, sinu armu läbi
ma murdsin oma vande isaga,
ma tunnen sinu ees nüüd praegu häbi,
ei kõlba sinu kõrval elama.
Ma murdsin vande armastuse sunnil
ja katkestasin pühad sidemed,
nüüd murra oma vanne sellel tunnil,
siis oleme nii ühesugused.»

«Jää rahule,» nii Ali vaikselt palus,
«jää koju oma laste kaitsejaks!»
«Mu armsam ilmas, Ali, küll on valus,
kui sõjas surm sind minust lahutaks.
Ma kardan Miirast, oma valju isa,
kes sinu kõrbereisi takistab,
ma tean, et tema leppima on visa
ja igast vastalisest võitu saab.»

«Fatima, see on Allah' püha seadus,
et sina võisid isast lahkuda,
ja see on naiseline õrnus, headus,
et sa mind teele saadad nutuga.
Mis maksavad need sõnad: truudus, ausus,
kui keegi tegudes neid tõeks ei tee?»
Nii Ali pühalikult kindlalt lausus
ja võttis abikaasa kaenlasse.

«Ju sellest tuleb ilmas palju paha,
kui vabadikku petab vabadik,
see aga lõhub rahvad, riigid maha,
kui vürst on vürsti vastu valelik!
Sest hädaaeg on sõprusele kaaluks,
mis näitab, suur ta sõbra hinge hind.
Kui kõik maailm mind koju jääma paluks,
ei suudaks keegi eksitada mind.»

«Mu armas Ali, ma näen praegu ära,
et sind ei suuda ükski keelata,
ma jõuan kannatada sõjakära
ja tahan tulla ühes sinuga.
Ehk oma lapse, lapselaste pärast
su vastu Miiras tunneb halastust,
meid hoiab ära kõrbe tormikärast
ja austab väetimate süütaust.»

«Ma tean, et koduelus naise suurus
ja ema lapse hinge tulev pilt:
sa oled tülitajaks sõjamurrus
ja peaksid eemal seisma lahingilt.
Ma siiski naise armu, hinge truudust
maailmas hindan kõige kallimaks.
Siis tule, kui sa reisi vaeva, puudust
ja pikka teed ei pane igavaks.»

*

Ju läinud aasta, läinud teisest päevad,
kuid vana Miiras ootab asjata,
ta tütre vanded valeks, tühjaks jäävad,
ei tule tema isa trööstima.
Ta hinges valu, viha, kartus võitles,
kui arvas tütart valevandujaks,
ja vahest jälle vana südant sõitles,
et ikka vaikselt ootaks, kannataks.

Ja korraks tuleb talle mõte pähe —
ta jookseb nõiatorni rutuga,
et läbi imeakna ära näha,
mis teeb Fatima ja kus viibib ta;
kas mõni õnnetus ta kannul valvab
või mõjunud ju ilma kavalus,
ehk eksitus ta hinge juba salvab
ja südant täidab mustus, madalus.

Ta vaatab ja Fatima nime hüüab
ja ahastades valjult karjatab,
siis hingevalu vaigistada püüab,
pea akna raami vastu vajutab . . .
Kui madukihvt nüüd mässab tema veres,
ta valust, vihast valjult väriseb,
tal rahutus on liikmetes ja keres,
ja sonides ta nõnda kõneleb:

«Sa oled ligi — siiski minust kaugel,
sa oled jõudnud unustada mind;
su pärast minul pisarad on laugel,
su pärast haavatud on isa rind! . . .
Kes on see, kes nüüd teele saadab teda
ja uhkelt ratsa sõidab tema ees? . . .

Ah soo! Nüüd alles märkan mina seda! —
See pole keegi muu kui tema mees.

Ma usun nüüd, et halastaja taevas
ei põlga tõsist palvet iialgi,
ta on mind kuulnud minu hinge vaevas
ja saadab mulle tütre tagasi . . .»
Ta tõttab tornist tormikiirusega,
kui hullumeelne, nõder jampsija,
ja hüüab kõrbe valju sõnadega
kui äike, nagu võimsam käskija:

«Mu teenrid: samum, harmatan ja sirsku
ning tormid, marud, kes nüüd vaikite,
kõik võim ja vägi koguge siin kokku
ja valitsejat hoolsalt teenige!
Mu tütar sõidab praegu kõrbest läbi,
kes oma truudust, vannet salanud;
kes isa südamele teinud häbi
ja lubamata elu alanud.

Kõik tulge mulle appi — ruttu! . . . kiirelt! . . .
Sest kurvalt-otsustav on viibiv tund.
Kui jõuab üle ta mu võimupiirilt,
siis naerab meie laiskust, meie und.
Sa, samum, tapad tema mehe ära,
kui julgeb ta mu tütart keelata!
Kui laseb tema vabaks, ei tee kära,
siis võid ta elu talle kinkida.»

Nüüd muutus tormiliseks ilm nii vaga
ja tuuled ulusivad hirmsasti.
Ees sõitis Miiras, samum tema taga
ja tolmupilved lõivad laiali.
Liiv keerles, tõusis taeva alla üles
ja kattis päikse palge üleval,
torm kandis tervet mäge oma süles
ja ähkles, puhkles raske koorma all . . .

Veel polnud karavanil hädast aimu,
vaid lõbu täidab kõiki reisijaid,
seal äkki tungib hirm Fatima vaimu,
ta kuuleb hirmsaid tormiulunaid . . .

Ta huulilt tungib ehmatusekisa:
«Mu armas Ali, rutta, põgene!
Meid ajab taga minu vali isa
ja samum möllab kõrbes hirmsasti.»

Suur surmahirm nüüd loomi taga ajab,
nad tuulekiirusega jooksevad,
torm lendab, juba tema mürin kajab
ja tunda on ta leegid palavad.
Fatima hüüab meeleheitmisega:
«Mu poegi — noori vürste — kaitsege,
kes tulevad mu järel teenritega,
et nad ei langeks ohvriks tormile!»

Torm jõuab juba nende selja taha,
kõik loomad viimses jõus veel ruttavad.
Fatima kaamel surnult langeb maha,
kõik teised temast mööda tõttavad.
«Nüüd päästke endid, kuni aeg on hilja,»
nii hüüab paludes Fatima suu,
«ma maitsen oma ülekohtu vilja,
ma valevandes vaevlen alatu!»

Vürst Ali kargab välgukiirusega
ja võtab naise põrmust ülesse
ning trööstib teda armsa sõnadega
ja ajab ühes teiste järele.
Seal seisab kõrbe valitseja kuju
kui hiiglane tal sõidutee peal ees.
Ta palgel paistab hirmus vihatuju
ja välgutuli vehkleb silmades . . .

«Nüüd minu tütar anna kätte mulle
ja ise põgene mu silma eest!
Su laste pärast jäägu elu sulle,
tee, et saad välja minu rajadest!»
Nii hüüdis Miiras, Alilt vastust ootis
ja ennast võitlusele valmistas:
ta nõnda vürsti hirmutada lootis,
kel silmad nähti julgelt säramas.

«Kas ühest ohvrist sulle küll ei saanud,»
nii küsib Ali julgelt Miiraselt:

«Kes naisena su juures kannatanud
ja kustutanud elu varaselt?
Fatima on mu seadusline naine,
kes tohib teda nõuda tagasi?
See rõõm on varane, et tema vaene
su jalgel närtsib nagu emagi.»

«Kas sina, häbematu poisikene,
nii julged vastust anda minule?
Ma olen vaim ja mitte inimene!...
Nüüd tule, ühes jõudu katsume!»
Nii karjus Miiras, hirmsas tugevuses
Fatima Ali kaenlast lahutas,
kes mõistuseta, raskes minestuses
ta käte peal nüüd nähti lamamas.

«Ma võidan veresüüga kallist hinda!»
Nii hüüdis Ali hirmsa vihaga
ja ajas mõõga vastasele rinda,
kes nüüd ei võinud ennast kaitseda.
Siis Miiras sala silmi pilgutades
seal andis märku marumässule,
et tema oma võimu tarvitades
siin tapaks taltsimata vastase.

Nüüd kuuldus kõrgel õhus mürin, kärin
ja hirmus liivamägi ligines.
Fatima ärkas, hinges hirmuvärin,
ja Ali rinna naale põgenes.
Ja sellel pilgul, kus neid Miiras nägi
üksteise hõlma õnnes langemas,
seal langes kohinaga raske mägi
ja ühishaua neile valmistas...

IV

Abdallah ja Soranda

Öörahu laia kõrbe laane katab,
kuu, tähed armsalt alla paistavad,
ja raske uni oma kaissu matab
kõik vaevast väsitatud reisijad.
Soranda silmad kinni veel ei vaju,

ta valvab üksi oma telgi sees;
tal eluplaani valmistab seal aju —
Abdallah' ilus pilt ta silma ees.

Öökäigu varsti siis ta ette võtab
ja astub telgist välja salajalt,
kuu paistel tähe kuldsel valgel tõttab,
et rahu leida armsalt allikalt.
Ta tahab veega nägu jahutada
ja unustada armu palavust,
seal Allah' poole vaikselt palveid saata,
et suudaks unustada armastust.

Ta kõnnib. Öö on pühalik ja vaga —
ta viibib nagu unenägudes . . .
Tal teadmata, et tema selja taga
üks teine kõnnib teda piiludes.
Abdallah erutatud hinge sunnil
on unustanud kombed, viisakust,
ta loodab täna, vaikse! õhtutunnil
siin avaldada oma armastust . . .

Ta oma verelöökisid nüüd kuuleb,
kui koputaks tal keegi rinna sees,
ja talle igal sammul meelde tuleb,
kui seisaks tema kohtumõistja ees . . .
Soranda silmakattest vaba palge
veepeeglist paistab talle pildina
ja kumendab kui kauni koidu valge,
mis taeva piiril paistab pilveta . . .

Soranda vaatab mõttes kaua vette,
siis kohkub, nähes oma ligi meest,
kes sambana jääb seisma tema ette
ja sammugi ei astu ära eest.
«Soranda! Anna mulle seda andeks,
mul pole jõudu teha teisiti, —
kui see mu hingele ka tuleks vandeks,
ma tahan seda kanda vagusi!

Ma Allah' nimel, kes on meie jumal,
ja Muhamedi juures palun sind:
sa ära arva, et ma alp ehk rumal,

kel ülekohtust täidetud on rind!
Öö varjus, inimestest nägemata,
mul pühenda siin ainus vaikne tund...
Ma puhtalt, pühalt võin sind armastada,
ma olen ala näinud sinust und.

Nii õiglane on minu nüüdne nõue
kui selge tähevalgus üleval,
mis valgustamas Allah' taeva õue
ja vaatab meid nii armsal paistusel.»
Abdallah palub nõnda mahedasti,
et hirm ja kartus neiult lahkuvad.
Soranda vastab talle vagusasti,
ta sõnad nagu kandle kõlinad:

«Öö varjus... salaja... üht õnnetundi
sa ihkad minult? Mõtle ometi!
Ma käsin, noormees, täida minu sundi
ja võta oma nõue tagasi!
Kel säherdune õnnetund on hinnas,
mis noorus kuumal hingel ihaldab,
sel pärast kustumata piin on rinnas
ja rinna peal ta värdjat imetab...

Sa hoia eemale need kõned minust,
mis täidetud on armuleegiga,
ja tea, ma olen märksa vanem sinust
ning seega sulle täitsa kõlbmata.
Seal saadan hõõrub rõõmu pärast käsi,
kus nõnda ühendavad endid kaks —
ei riid ja tüli nende vahel väsi,
seal põrgu venib tüki laiemaks...

Nüüd pole paras armul aega viita,
meist jäägu täna hoopis maha see.
Meil kohus üksnes Allah' suurust kiita,
meil jalge all on püha linna tee:
siis jäägu iha, noore vere mängud,
ning jahtugu, mis tuksvas rinnas keeb,
ka ununegu siinsed õnnesängid, —
ka süda taeva poole palvet teeb.»

«Arm kallim kingitus on Allah' kojast,
mis ülendab siin inimeselast,
ta puhtam tilk on paradiisi ojast,
mis taevas meid ei keela maitsemast.
Kuis patustab see tundmus püha reisi?
Arm ise on ju selge pühadus! . . .
Ei eksita ka praegu siingi teisi
nüüd meie hingeline ühendus.

Soranda, nüüd on varsti valge juba,
mis sunnib magajaid ju ärkama.
Ma palun, anna mulle selleks luba,
kord katteta su palet vaadata.
Ma annan selle eest, mis sina nõuad,
ma annan sulle pandiks südame,
ja kui sa tahad, kui sa seda jõuad,
siis müü mind pärast orjaks kaugele!»

«Abdallah, sinu valimata sõnu
ma kauem siin ei suuda kuulata,
neil pole õiget takti, õiget mõnu,
sa oled nagu nõder jampsija.
Kui mees ju õrna naisterahva kaenlast
ei suuda nõrkemata lahkuda, —
kuis jõuab säärane veel võita vaenlast
ja tegudega nime kroonida?

Kas tead, et Allah' vägi, püha sundmus,
kaks inglit saatis alla taeva seest?
Neil nimedeks on: au- ja häbitundmus,
need kaitsevad meid ala kurja eest.
Küll iga süda kahetsedes nutab,
kui esimest kord elus patustab,
ta kaitseingel — häbi taeva ruttab
ja viimast korda südant väristab.

Ma tean, et patt on magus südamele
sel silmapilgul, kui ta tehtud saab,
kuid pärast kahetsuse-silmaveele
ja põrguni ta hinge alandab.
Ei ükski vägi enam valgeks muuda
siis kahetsuses kauakestvat ööd;
ka Allah' suurus, vägevus ei suuda
seal olematuks teha tehtud tööd.»

«Ma annan sinu pärast pühaduse,»
Abdallah' huuled valjult sõnavad:
«Ja tallan jalge alla mehisuse
ning põlgan ära oma armsamad!
Ma põlgan kõik, mis suur ja kõrge ilmas
ja salgan ära püüded pühamad;
ka valgus jäägu mustaks minu silmas,
kui sina teisi omaks nimetad!»

«Siis mehele, kel näib ju ükstapuhas,
kas põrgus, kus on saadanate ring,
või paradiisi õitsvas õieluhas
kord elab tema surematu hing,
peab avama mu käsi oma palge,
pean ohverdama neiulikku au,
pean tegema, mis naerab päevavalge,
pean sammu astuma, mis alatu? . . .»

«Arm ilmas iga elule on algus,
ei hingeleegid tunne seaduseid.
Arm isegi on päike, hinge valgus:
kas suudad sina kinni katta neid?
Mu õnnetee on nagu kinni pandud
ja hingates mul kitsaks läheb rind.
Mu sõna olgu sulle pandiks antud,
et ma ei suuda unustada sind . . .

Mis oleks elu, kui sind näha pole?
Mis maksab au, kui hinges igatsus? . . .
Ka paradiis on mulle tühi, kole
ja piinaks saab seal surematus.
Mis maksab mehisus, mis maksab kõrgus,
Sorandakene, ilma sinuta?
Su kõrval valu ma ei tunneks põrgus,
su kõrval nagu Allah elaks ma.

Soranda, mõtle, — kui ju elust läbi
kord oleme siin armus astunud,
kui seljataga eluvaev ja häbi
ja Allah' juurde saame kutsutud:
siis mäletame sealgi armurada,
mis astusime maa peal hõisates . . .
See võib veel taevas hinge rõõmustada,
mis maa peal püha oli rinna sees . . .»

«Nüüd küllalt juba, mitte sõna enam!»
Soranda hüüab valjult, käskivalt.
«Su kõnedes on sõna sõnast kenam
ja kokku seatud väga isukalt.
Kuid nendega ei suuda sa mind võita,
ei need või õnneteele viia sind.
Sa tahad minu pärast põrgu sõita
ja põlgad taevast! — Kuule veel kord mind:

Abdallah, põrgus saadanate talus
on igavene piin ja viletsus,
seal maitseb süda kustumata valus,
mis elus korda saatnud rumalus.
Seal lõppematu põrguleegi ligi
siis heidetakse vilets süüdlane,
kus sulab välja tema viimne higi,
mis põleb ihu peal kui tuluke.

Seal igavesti õnnetuma keha
on külgepidi põrgu palavas.
Üks külg tal sulab vastu tule-eha
ja teine külg on priskelt kasvamas.
Seal tihti saadan süüdlast ümber käänab,
et terve külg läeks jälle sulama,
ta küpset külge tulest välja väänab,
et see võiks tule tarvis kosuda.

Nii igavesest ajast igavesti
seal kasvab, põleb hukkamõistetu,
ta kõrvu kostmas süüd on valusasti,
mispärast on ta sinna heidetud.
Ja kurat peab seal oma lustipidu
ja pilkab, naerab valus vaevlejat,
kel hinge sees veel kahetsuse idu,
et teeninud ta elus saadanat.

Ja paradiis, kes jõuab kujutada
ta ilu, suurust, kõrgust, pühadust,
kus uhked uulitsad ja kuldne rada
ja mitu tuhat väravat ja ust.
Seal õied joovastavat lõhna andvad,
puud vilu varju vaikselt puhata,
ja noored neiud õndsaid süles kandvad
ning vaatavad neid armsa pilguga ...

Seal õnne-elu igavesti kestab,
ei ükski ilu muutu, vanane,
ja noorus noorusega juttu vestab
ning armukirg ei hinges kahane;
seal iludused toidu ette toovad,
mis pole põrmu pinnal kasvanud,
kõik ühes jumalate jooki joovad,
mis parem on kui vein, mis keelatud...

Abdallah, kui ma praegu kõrge mäele
sind võiksin üles viia vaatama,
kus paradiis jääks paremale käele
ja pahemalt võiks põrgut silmata;
ja kui siis nende vahel seisaks mina
kui verstapost, kus teed võiks valida, —
noh, kumba teed seal valiksid siis sina,
see pole mulle raske arvata!...

Ja kui ju elus ühenduseahel
meid oleks seaduslikult sidunud,
siis oleks varsti külmus meie vahel,
kõik tõotused on tuulde puhutud.
Nüüd tõotad minuga sa põrgu tõtta
ja väsitad nii tühjalt oma keelt,
kuid pärast paradiisigi mind võtta
ei tahaks sa, see oleks vastumeelt...»

«Soranda, kui ju läbi armuleegi
sul kõnes mõistus tõstab oma pead,
siis ei või hinge tundeid leida keegi,
siis pole mulle loota ühtki head.
Ma tean, sa minu palvet nüüd ei täida,
mind valjusega tõukad minema
ja oma palge iludust ei näita,
mind oma rinnale ei vajuta, —

siis tea, et salajas siin täna juba,
kui allikal sa olid pesemas,
ma julgesin — ei küsinud seks luba —
ja vaatasin su palet salajas.
Su uhkus, kõrkus on nüüd põrm ja pihu
ja südames sul ärkab tigedus,
et minu silm su varjamata ihu
on näinud, mis mul armsam mälestus.»

Soranda tunneb verevoolu ihus,
ta silmad põlevad kui tiigril peas,
ta seisab kindlalt, põueoda pihus
ja pistetungi tunneb oma käes.
Ta hüüab nii, et kõrbe vastu kajab,
Abdallah' poole vihatuju sees,
mis nooremehe jahmatama ajab
ja värisema noore neiu ees.

«Sa oled hirmsam veel kui kaval madu,
kes põõsa varjus sala varitseb,
suust purskab välja tulist kihvtisadu,
mis elule nii kohe otsa teeb.
Sa, nurjatu, ei tunne au ei häbi,
sul oli nõu, et eksitada mind;
nüüd ajan sulle oda rinnast läbi,
sest elama ei ole väärt su rind!»

Tal ähvardades kerkib vihatuju
ja mõjuvaks läeb kõnes sõnarõhk.
Õrn neiu on kui kangelase kuju
ja vihast väriseb ta hingeõhk.
Nüüd rinnast käärides ja kihisedes
tal veri tungib üles ajusse,
ta viskab põueoda vihisedes,
et otsa teha võimsalt mehele.

Kuid vihast pimestatud pilk on kehva,
et kaugust mõõta sihimärgile:
ei oda nooremehe rinda trehva,
vaid tungib mööda, palmi tüvesse,
kust noormees tuimalt selle ära võtab,
nii rahulik, ei tunne vihagi,
Soranda ette naeratades tõttab
ja pakub sõjariista tagasi:

«Säh, viska veel kord, trehva rinda, pähe,
tee ots mu õnnetule elule!
Üht sammu siinsest paigast ma ei lähe. —
Säh oda! — Ära karda, värise!
Ma vaatan julgelt sinu silmadesse,
ma vaatan sinu käe liikumist,
ma avan rinna: viska südamesse,
mis varjanud on armu hingelist.»

Kui järsku ärakohkunud gasell
või kõrbe hirv, kes kuulist haavatud,
Soranda kargab kiirul koduteele;
ta varsti juba silmist kadunud.
Abdallah tunneb oma rinnas sundi,
et veel kord juttu teha temaga,
kuid ta ei leia enam pärast tundi,
siis katsub õnne tema isaga . . .

V

Lahkumine

Ju puhkus mööda. Reisijad on jalal,
ja unustatud endne väsimus;
kõik toimetavad oma kraami kallal
ja igal pool on kibe tegevus.
Nahklähkrisid nüüd parandavad noored,
kel raskem töö on teha võimata,
ja köieks punutakse datlikoored,
et asju jälle kokku siduda.

Puukoorest tehakse ka moonakotte,
mis hirsi, durraga siis täidavad;
ja naised puhastavad keedupotte
ning nahkseid lähkreid üle tõrvavad,
et värske vesi katki neid ei rõhu,
mis allikatest kaasa võetakse,
või kange kuumus krõbedaks ei lõhu,
kui nad ju tee peal tühjaks juuakse.

On kuulda eemal vahel valju kõnet
ja kisa, kära kostab tagapool,
kus kiskumas ja riidlemas on mõned, —
neid kõiki valvab Solimanni hool.
Ta vägev hääl seal kõigist läbi lõikab
ja teiste kõnest üle kuulukse,
kui tema käsku andes valjult hõikab
või sunnib tülitsejaid rahule . . .

Siinsamas, keset toimetust ja kära,
Abdallah arvab, nüüd on paras tund, —
peamehe juurde astub, silmis sära

ja hinges näeb ju armu õnnist und...
Kätt suu ja otsa ette, rinna peale
ta vajutab, ja nõnda teretab,
teeb meheliseks, julgeks oma hääle
ja palub, kas siin kõneks luba saab.

Nüüd Solimanni vana kogu sirgub,
kui silmanähes veniks pikemaks, —
ta vaim kui väsimusest üles virgub
ja tume vaade muutub teravaks.
Ta vaatab noormeest jalatallast päh:,
ja nägu, pilku, kasvu tunnistab,
siis nagu mõttes vaikib enne vähe
ja pikkamisi kõnet alustab:

«Suur Allah, see on vägev, halastaja,
ta kuuleb igaühe soovi-häält
ja annab sulle, mis sul aga vaja, —
kõik räägi ära oma hinge pealt.
Suurt prohvetit siis sinul tarvis kiita,
kui saavad sinu soovid täidetud.
Nüüd alga juttu, ära aega viida
ja avalda, mis oled mõtelnud.»

«Sind vägev Allah igal sammul kaitsku,
sul palju aastaid, tervist andku veel,
hing paradiisi tõsist rahu maitsku,
mis siin ei leita kõigel eluteel.
Nüüd kuule, šeik, mul taevas tahab anda
üht oksa sinu sugukonna puust,
mu ülem õnn siin ilmas on Soranda,
mu süda ihkab tema ligidust.

See tundmus õnnes paisutab mu rinda,
suur sund nüüd ajas sinu juurde mind...
Sa ütle, šeik, kui kõrget tasu, hinda
mul maksab siin see kõrbes püütud lind?...
Ma annan oma varast viimse iva:
kõik reisikraami, võimsad kaamelid,
veel peale selle on mul kalliskive
ja palju uhkeid siiditekkisid.

Neid kõiki võta; ja kui need ei jõua
Soranda hinda sulle tasuda,
siis minu orjad enesele nõua,
mind pane kauaks ennast teenima.
Ma tahan ennast anda sulle pojaks,
su sõna kuulda kõigel eluaal.
Su telk siin olgu mulle pühakojaks,
su maja elupaigaks kodumaal . . .»

«Kas sina, noormees, selleks tegid reisi,
et kõrbes pulmapidu pidada,
siin kergel meelel eksitada teisi
ja nende mõtteid tulla segama?
Su vanemate vara, kallid annid
ja reisi tarvis antud kaamelid,
sul paistavad kui lapsel mängukannid,
neid oma tujudele ohvriks viid.

Need anti sinule, et õndsust nõuda
ja reisil elu vastu valmida,
et vagalt, rahus püha linna jõuda
ja olla õige Allah' teenija:
see on su eesmärk, pea nüüd meeles seda! . . .
Siin minu kohus on sind noomida,
et sina silmast kustuda siin teda
ei lase, ega vara pillata.

Ja sõprus, mis su suu nüüd mulle pakub,
see vana südant vähe rõõmustab;
ka tiiger taltsutaja põlvi lakub
ja saaki saades saba liigutab.
Kuid tuju sees on metsaline jäle
ja silmapilgul headust unustab;
nii iga sõprus kustumas on väle,
mis tuju sunnil kinnitatud saab.»

Nii räägib Solimann. Abdallah'st läbi
käib iga sõna nagu surmahoop.
Ta lahkub, silmis alandus ja häbi,
mis vana viha jälle meelde toob.
Ta otsib üles endsed mässuvennad,
kes vaheajal jäänud vagusaks,
teeb neile uued reisisihid kenad
ja maalib praegust korda koormavaks.

Nii on tal hõlbus käia vaenurada,
sest endne tutvus alles teadaval,
ja uusi lõkkeid tulest sünnitada,
mis hilja summutatud tuha all.
Nii ruttu paha seeme jälle juurdub,
kui ka küll sigimata kõrbe siin.
Abdallah'-mõtteliste kogu suurdub
kui mäe pealt alla veeredes laviin.

Nüüd need, kes kisendanud seniaani,
et vana šeik teeb tühja viivitust,
siin takistavad mässul karavani
ja tarvitavad oma kavalust,
et Solimanni vastu muuta meeli
ja aega saada lahutavaks tööks, —
nii kulutavad oma kiusukeeli,
et siia seisma jääda selleks ööks.

Kuid tühi lootus neil, et kõrbelooma
nad ahelasse võivad siduda,
kes orjaliku vaimu ees ei rooma
ja harjunud on uhkelt möirgama ...
Sest otse siis, kui rahvameri käärib
ja valitsemas suurem segadus,
Solimann julgel sõnal otsust pärib
neilt, keda pole võitnud kavalus.

«Kes muutmata on jätnud oma meele
ja murdumata jäänud maru sees,
need Allah' nimel tulgu kohe teele!»
Ta hüüab valjul sõnal rahva ees ...
Kui oleks katk neil sõnul kannul käinud,
nii tõuseb kisa, kära, segadus, —
veel mõni tund — kõik rahvas lahku läinud
ja igal pool on oma valitsus ...

Kõik elutargad, vanemad ja hallid
ja rahuarmastajad mõtlejad,
kel eluvaevast saadud teated kallid,
nüüd Solimanni järel' astuvad.
Seal lahutus, mis hävitavalt rõhub,
mis rahva suurte tööde surmapaik,
ka vana Solimanni hinge lõhub,
ta siiski kõnnib, rahulik ja vaik ...

Ta katsub mõttes iseennast läbi
ja uurib, miks on rahvas lahkunud,
ehk on siin tema süü, et jäädav häbi
nii silmapilgul korda saadetud.
Ta enda peale süüd ei suuda võtta,
töö palgaks antud talle kius ja laim,
ja pimestatud noorte vastu sõtta
ei tahtnud minna vanamehe vaim.

«Aeg virk on kõigil' uusi mõtteid looma,
verd jahutama noore rinna sees;
aeg eksijaid peab jälle ühte tooma,»
nii tröostib ennast kurvalt vanamees ...
Siis mahajääjaid üle kõrbe selja
ta nagu õnnistades silmitseb,
seal näeb, et tema leerist tuhatnelja
üks derviš ratsa sõites põgeneb ...

Teel ongi sõitjad ... Õhtu kätte jõuab,
mil jälle pisut aega puhata.
Truu hulga šeik nüüd enda ette nõuab,
et näha, palju läinud kaduma.
Kuid õnnetuse kaal ei seisa tasa —
siin leiab uue piste vanake:
Soranda läinud mässajate kaasa
ja pööranud ka selja temale.

Kui välgust rabatud ja maha löödud,
šeik seisab ja siis algab otsimist;
kui lõvi, kelle pojad ära söödud,
ta laseb kuulda hüüet hingelist.
Seal tummalt vastust annab kõrbe kaja,
sealt kuulmata jääb tütre armas hääl,
ta viidab tühjalt oma kalli aja,
ta seisab üksi lagendiku peal.

Seal julgel sõnal Allah' suurust kiidab
ja palub raskel tunnil kinnitust,
siis mõttes vandesõnu kokku liidab,
et lahkujale nõuda kaduvust.
Tal tõuseb käsi kindlalt taeva poole
ja raskelt kerkib, vajub vana rind ...
«Oh, mis ma vannun, vannun oma soole ...
kas kuuleb vägev Allah vandel mind?

Jah, koledam kui tallel' murdja urin
võib olla Allah' püha kõrva ees
kõik perekonna vastamisi nurin,
kus oma verd ja liha vannub mees . . .
Seal armuööde õnnest kihvti valmib,
kus isa oma lapse ära neab, —
neist vannetest siis saadan jutlust palmib,
mis rõõmutujul põrgupidul peab . . .»

Nii mõtleb šeik. Kui seltskond sinna jõuab,
siis on ta kurvastus ju võidetud,
ja kui ta temalt valju kohut nõuab
nüüd nendele, kes siit on lahkunud,
siis räägib šeik nii rahulik ja julge,
kui asi oleks korras kõigiti:
«Kui soovite, siis minu otsust kuulge,»
ta lausub sõbralikult vagusi:

«Kes elu keskel tegevalt ei asu,
ei kuule oma juhtijat ja pead,
neist pole rahvale ka tõsist kasu,
ei või nad ilmas teha mingit head.
Eks käärimine selgita ju õlut,
eks tuli kulda selgeks puhasta?
Tuul kannab välja puhtast viljast kõlud,
haav kasvab kinni uue lõikega . . .

Ehk alatu küll näitab nende tegu,
kuid ma ei tunne kahju midagi,
sest kõrge Allah' ette säärast segu
ei tohtinud ma viia ometi.
Ei tohi kurvastada mind ka seegi,
et lahkumine päris lapse mult.
Ehk läheb õnneks, et neist pääseb keegi,
siis on see Allah'le kui puhas kuld . . .

Kas kurjus asub üksi halvas peres
ja vaenukodu orja seisuses?
Ei, paise kihvti leidub vürsti veres
ja kiusu kuninglikus südames.
Kui Allah meile enneaegseid haudu
ja viimast valu tahab soovida,
siis teeb ta seda langend laste kaudu:
lööb vanemaid ja lapsi korraga . . .

Noor veri pani mulle seda paljuks,
et vana tuntud rada käisime,
mu seadusi nad pidasivad valjuks
ja kindel kord neil näitas tühine.
Nüüd on nad endid ise teinud vabaks
ja hinnas iga mehe tahtmine.
Ma soovin, et neid õnnetus ei tabaks
ja rahus lõpeks ükskord nende tee!

Las olla kõigil teede vaba valik,
ka mõte olgu vaba, piirita,
sest mõttelend on eluvõimu allik,
kust värskust voolab ilma otsata . . .
Ei oleks eksimist, ei oleks püüdesõudu . . .
Ja noorusel on luba eksida,
sest tal on pääseteede leiuks jõudu,
et kuristikust üles tungida.»

*

VI

Fatamorgaana

Abdallah' seltsi hulgas rõõmuhüüe,
et lahkumine korda saadetud,
et täide läinud kauaaegne püüe
ja vana šeik nüüd nendest lahkunud.
Nad langevad siin teineteise kaela,
täis vaimustust ja õnnejoovastust,
nii heietavad vennastusepaela
ja kõiki täidab lahke lõbu, lust.

Abdallah' vaimusuurust, tarkust, rikkust
seal kiidetakse suure häälega,
siis laidetakse kõrbeteede pikkust,
kust Solimann neid püüdnud vedada.
See olla püha rahva raske häbi
ja kartlik takistaja vanameel,
et otse teed ei aeta kõrbest läbi,
nii palju raisatakse aega teel . . .

Siin loome seltsis uue ajakihi
ja muudame, mis korratu ja nõrk.
Nüüd aame püha linna otse sihi,

et lahkub rahva silmist pime võrk.
Siis järel-ilmgi annab rohket kiitust
ja tulev sugu õnnistab kord meid,
kui leiab ta, et pole ajaviitust
ja usutee ei koorma enam meid.

Nii läheb täide siin Abdallah' nõue;
ta šeigi au sees seisab rahva ees.
Rõõm paisutab ta rinda, tuksvat põue,
tal salamõte valmib aju sees:
ta tahab enne püha linna jõuda,
seal Solimanni vastu astuda,
kui mees Soranda kätt ja südant nõuda,
kes ennast tõstnud suurte töödega.

Ja teisel päeval vara koidu valgel
Abdallah' seltskond hakkab minema,
seal nende seltsi kinnikaetud palgel
üks vaga derviš ilmub korraga.
Ta kiirest sõidust saadud kuuma higi
nüüd kuivatab ja tänul palvetab,
ja reisikoha siis Abdallah' ligi
ta enesele kindlalt omandab . . .

Siin keegi talle lahkelt kätt ei anna,
ta olek teda teistest eraldab.
Ehk näib ta küll nii tasane ja vana,
ta siiski nagu kahtlust äratab.
«Mu üle, vennad, ärge mõelge paha,
ma tahan ühes tulla teiega.
Ma jätsin Solimanni seltsi maha
ja tulin ära õhtul salaja . . .

Ei suuda lõpetada oma reisi
see seltskond kõrbes enam minuta,
sealt pöörab ümber veelgi palju teisi
ja püüab ühineda teiega,
et otseteedel püha linna sõita,
kust pole seni käinud ükski hing,
ja nõnda au ja kuulsat nime võita,
mis enesele palmib meie ring.

Noor šeik, nüüd ole julge, ole vahva
ja kõrbe laiusesse põgene,
et võiksid lahus hoida oma rahva
neist, kes sealt tulemas on järele.
Sealt kannetud saab lahutuseseeme
ja tülid jälle meie seltsisse...
Nii enesele palju paha teeme,
kui neid veel endi sekka võtame...»

Nii räägib derviš lihtsa sõnadega
ja sunnib kõike seda uskuma,
teist nõu peab sala iseenesega,
et neid nii hoopis ära segada
ja viia pärast vana tuntud teele,
kus kõnnib Solimann nii julgesti,
kes kaugele ju jõudnud nende eele
ja kordagi ei vaata tagasi.

Ta näeb ju vaimus hirmsat surmatundi —
ta vastu vendi tõtmas isukalt.
Ta tunneb rinnas pühalikku sundi
neid ära päästa otse teadmatalt...
«Ja kui nad mõnda vaeva juba kanda
on saanud vaevalisel kõrbeteel,
siis suudavad ka mulle andeks anda,
kui praegust mõtet märkab mõne meel.»

Ei ükski vaga mehe plaani riku,
ta sõnad kõikidele magusad,
au, kuulsuse ja võimu palaviku
need rohkem leegitsema süütavad.
Ei ole ajaviitust, seismist, püsi,
neid täidab püüe: ruttu edasi!
Ja keegi korraks järele ei küsi:
kas õige on see tee, mis valiti?

Ja kõige vagusam on derviš ise,
kes iga sammu hoolsalt silmitseb,
ta vaatab taeva poole, liiva sisse,
Abdallah'ga siis nõnda kõneleb:
«Kui tahad õnnes lõpetada reisu,
siis pane taeva märke tähele;
sul seletab siin ilmakaarte seisu
ka iga tuuleõhk ja kõrreke.»

«Kõik kõnelevad endsest rumalusest,»
Abdallah kostab kõrgi meelega:
«Need märgid heidetud ju tarvitusest
ja aja rüppe läinud hingama.
See oli teile kohane kord varem,
kui rändasite ümber teadmata,
nüüd leitud abinõu, mis palju parem
ja õigem ilma seisu näitaja.»

Ta rinda siiski tume kahtlus tärkab
neid vaga mehe sõnu kaaludes ...
Ta nendest Solimanni mõtteid märkab,
kus taeva märgid suures väärtuses.
Siis astub minema sealt ära ruttu
ja vaatab kaamelite sundimist,
ei võta dervišiga enam juttu,
vaid põlgab tema kõnet sõbralist ...

Nii lähevad nad vaikselt mõne aja
ja ühtesoodu mõne päeva, öö;
seal jõuab aeg, et puhata on vaja,
neid väsitanud reisi vaev ja töö.
Kuid ühtki allikat ei paista silma,
vaid pruuni tolmu täis on kõrbe ruum,
kõik kaevud elustavast veest on ilma
ja õhk on hingamiseks raske, kuum.

See häda tundmata on paljudele,
kel lõppema ju kipub kannatus.
Õhk nõrkust, pööritust toob südamele,
nahk lõhkeb ninas, keele peal ja suus,
sest kaasavõetud vesi enam juua
ei kõlba, see on läinud haisevaks;
see nõrkust, tuska enam veel võib tuua,
teeb jooja jõudu märksalt nõrgemaks ...

Et üksik õnnetus meid katsma tasa
kord tuleks, see on juhtumine harv,
ta võtab teisi enesega kaasa
meid tabama, kui lindu kulliparv.
Heameelega ta otsib üles nõrku,
tal armsamad on õnneotsijad, —
ka kuningad ja vürstid võtab võrku,
teeb taltsaks kõrgid, uhked, vägevad.

Siin seltskond röövleid nende poole ajab,
liiv kiirest tulemisest kohiseb;
kõik ümbrus hooste hirnumisest kajab,
mis reisijaile hirmust kartust teeb.
Ees röövel-šeik kui rauast tehtud kuju
nii kindlalt, uhkelt istub sadulas,
ta olekus on julge röövlituju
ja valmis on ta võitlust algamas ...

Ta seltsilistel vasekarva palged,
ja silmad — nagu põleks tuli seal,
suus paistmas pilkehüüdel hambad valged
ja metsik kuuldub nende naeruhääl.
Ei palavuse võim neil jõudu murra,
mis rändajaid nii väsitanud siin,
kus teised arvavad, et tund on surra,
seal alles rõõmsalt hõiskab beduiin.

Abdallah' käsul seltskond seisma jäeti,
et röövlitega võitlust alata.
Siis hüüab derviš: «Meie võim on väeti,
siin laseme end tappa meelega.
Ma tean, meil kaasas varandust on palju,
sest nad ei ihka meie lahjat verd, —
kuld võidab ära võõra väe valju
ja vaigistab ka vahest vihamerd.»

«See vaga mehe nõu ei ole laita,
sest selles üksi seisab pääsmine.
Meid ükski parem tee siin nüüd ei aita,»
Abdallah' peale valjult käiakse:
«Šeik, astu ette, vii nüüd kallist kinki,
et nende vaenuoda tuppe jääks,
ja ole julge, meile elu tingi,
et röövliparv siit ruttu ära läeks.»

Ja iga mees seal ruttu kokku kannab
kõik salajama vara, rikkuse
ja hoolimata kombel ära annab,
mis enne kallis olnud temale.
Abdallah oma mehemeelsust näitab
ning astub seltsist välja julgesti,
ta derviši ja rahva soovi täidab
ja eemalt hüüab vastu röövlile:

«Meid päästa eksiteedelt, põrgu augustsa kõrbepoeg, su teadmine on suur!Sa tunned rada, tunned kõrbe kaugust,siin on sul tuttav nagu linnul puur.Sa selle eest saad kõik, mis minu oma:kuld, hõbe, orjad, palju kaamelid.Mu seltsilised valmis palgaks toomaveel enam sulle kui sa nõuaksid.»

«Heal meelel täidan sinu soovimised,kuid kallis olgu lunastusehind!Ma päästan ära sinu seltsilisedja allikale varsti saadan sind.Nüüd oma viimne rammu kokku võtkeja tulge kohe minu järele,siit kiirel käigul ruttu ära tõtke,või muidu surma sülle suigute.»

Nii muudab röövel rõõmsaks mitme meele,seab korda karavani, reisijad.Nüüd astutakse uuel juhil teele,ees võõrad juhid, taga sundijad ...Neid röövlipealik vahel joosta käsibja naeratab sealjuures kavalalt.Nii vaene seltskond võimetumaks väsibja aimab paha oma käskijalt ...

Ju paistab liivast mõni surnu käsi,mis paljaks uuristanud tormivool —kui ütleks see, et Allah' arm ei väsi,tal nuhtluseks on ammu peal ka nool ...Ja mõned kuinud [1] kaamelite kondidon põrmu rüpest kistud valgele,mis seisavad kui hirmutajad tondidja tunnistavad: «Teil on eksitee.»

Neid nähes derviš kurval meelel nutabja ise hirmu tundes väriseb,siis inimeste konte matma ruttabja neile troostisõnu kõneleb:

[1] Kuivanud. — *Toim.*

«Siin, Allah' sulane, nüüd vaikselt maga,
sa oled jõudnud nõutud rahusse.
Su vaim on paradiisis, rõõmus, vaga;
siin meie alles põrmus rändame.»

Kuid tihti sest, mis inimene sallib
ja kindlal usul saada ihaldab,
kord-korralt mõttes uhke pildi maalib
ja selle ette ise kummardab.
Nii siin ka rändajate silma ette
rand ilmub sinendava merega;
näib, nagu palju laevu lastud vette,
kõik purjetavad nähes viitmata.

Ja rannas paistmas majad nagu kastid,
kuis silm neid harjunud on nägema,
ja nende üle tõusvad laevamastid,
mis virvendavad mitme värviga.
Seal näha söömas kaamelite karju
ja ümberkaudu õitsvad rohumaad,
ka palmipuid ja nende vilu varju,
kus aset võtnud puhkeks rändajad.

Nüüd rõõmuhüüd ja Allah' kiitus kajab,
ka sekka vandesõnu kuulukse,
sest igaüks seal oma looma ajab
kord-korralt kiiremale sõidule,
et varemini õnnist puhkust leida
ja ennast kosutada värskes vees,
ning palmipuude varju maha heita,
mis nõnda uhkes pildis nende ees.

Ei tundu mere õhku, mis nii lahe,
vaid kuumus läheb rohkem rõhuvaks,
ja muutmata jääb kaugus, nende vahe,
ehk vaatepilt küll tõuseb selgemaks.
See aga ennast tihti teiseks muudab
ja oma kuju, värvi vahetab . . .
Mis nõrkev vaim veel igatseda suudab,
silm nõia kombel kohe näha saab.

Nüüd veel kord kiirustakse käigul reisu,
veel valjumaks läeb juhataja sund,

ju päike muudab oma otseseisu
ja mööda jõuab raske lõunatund.
Ta jõuab mööda — häda! — pühib ära,
kui surmaingli hävitaja tiiv,
kõik uhked pildid, palmid, vete sära
ja järele jääb paljas kõrbeliiv . . .

Suur kisa tõuseb: «Allah, andeks anna,
nüüd nõuab röövel meie vara, verd.
See oli pettepilt: fatamorgaana,
siin näitas kurat oma eksimerd.»
Nii võttis röövel nende viimse rammu,
nüüd keelamata võib neid riisuda;
ei ole jõudu astuda neil sammu,
et põgenedes ära pääseda.

See ahastus on röövlitele naljaks —
nad naerdes kallist saaki jagavad
ja teevad põueodad tupest paljaks,
et rahul seisaksivad reisijad.
Nüüd röövlipere keelamata neelab
seal silma nähes nende varandust,
ja kes nüüd sõna lausub või neid keelab,
sel lõikavad nad keele ära suust.

Kes aga nende tegudega peri
ja vaiksel viisil ära kannatab,
see orjana ju viidud röövli leeri,
kus aja jooksul ka ehk röövliks saab . . .
Abdallah ja ka derviš selles usus,
et piik neil varsti rinna purustab,
vaev otsust ootel nende südant rusus,
mis röövlipealik varsti kuulutab:

«Kes rahva häälel hüütud valitsema,
siin seda tappa — jõle Allah' ees,
ja vagu sõnu ilmas kõnelema
on kutsutud sind, vana vaga mees:
ma teile mõlemale elu kingin
ja lasen priiks seesama korraga,
kuid ühte asja teiega veel tingin:
et meie seltsist peate lahkuma.»

VII

Ühisel teel

Nüüd jõuab õhtu, unerahu tooja,
mil kinni vajub iga väsiv silm.
Siin läheb uhkelt ilus päike looja,
mis iialgi ei märka mujal ilm.
Siin virvendavad maa ja taevas, päike,
ja jalgade ees hõljub palav põrm,
kus asjadel on kalli kulla läige,
kui oleks puutunud neid nõia sõrm.

Siin läigib kullas iga liivaiva
ja heidab päiksekiiri tagasi,
kui oleks külvatud hulk kalliskiva,
siin kunstirikkalt paistmas uhkesti,
ka valguse- ja õhulained koovad
kui nõiatekki ruumi kõrguses,
seal taevalikku ilu ette toovad,
kus inglikujud hõljumas on sees.

Siis algab öö. Õhk kosutav ja vilu
ja ära kustub nõidlik virvendus,
kuid selle asemel on uhkem ilu
nüüd kujunemas tähtedes ja kuus.
Sest iga täht on ise juba päike,
mis tahab varjata siin uhket kuud,
kus ühe tähe luuleline läige
kui unes annab sarnasele suud.

Kuid inimesel selles surmavallas
on imeline tundmus südames,
tal teadmata on ilmaruumi kallas
niihästi kõrguses kui laiuses.
Siin on ju inimene kõigest lahus:
tal vastukõla üksi enda sees;
nii viibib tema suures kõrbe rahus
ja katsub ennast läbi enda ees . . .

Abdallah, derviš tõtmas kõrbest läbi,
neil rööVli armust käes on vabadus,
kuid siiski silmis kurbus, palgel häbi

ja hinges põleb salakahetsus . . .
Nad tunnevad nüüd väsimust ja nälga,
ei ole aega öösel puhata. —
Nii otsivad nad Solimanni jälga —
et jõuda kaugemale viluga.

Neid üksi nende õrnad varjud saatmas,
kui oleksivad salasundijad;
kaastundes tähed kõrgelt alla vaatmas,
neid nagu tasakesi noomivad.
Ei ole lõhet südamete vahel,
kes ühesugust koormat kannavad,
neid köidab ühte armastuseahel,
kes ühel sihil elus võitlevad.

Abdallah't derviš igal sammul aitab,
uut julgust, lootust temas äratab,
siis hellalt seltsilise palet paitab,
kui hirm ja kartus ennast ilmutab.
Ja enne veel kui kumbki seda märkab,
et tukkuda ei saanud tundi silm,
öö rüpest järsku päike üles ärkab
ja paistab kuumalt, nagu põleks ilm . . .

Veel mõned sammud — juba mõistuseta
Abdallah uinub minestuseund,
kust derviš äratab veel korraks teda
ja julgustab, et ligi pääsetund . . .
Teist aidates tal nõrkeb jõud ja julgus,
ta vana kogu nähes kokku vaob . . .
Abdallah astub nõrgalt nagu hulgus
veel edasi — ka tema mõistus kaob . . .

Kui julge sõjamees ja surmavõitja
seal ilmub järsku vana Solimann,
ta kannul rõõmus iga kõrbesõitja
ja priskelt astub terve karavan.
Ta jätab seltsi järsku seisma sinna
ja vaatab ise ümberkaudset maad,
näeb juba kõrbe randa, püha linna,
kus poolkuu kujud kaugel hiilgavad.

Siit leiab kahe reisimehe keha,
kes seismas eluta ta jalge ees.
Tal tõuseb mõte: «Ehk võin abi teha,
sest jäljed alles värsked liiva sees,
mis tunnistavad, et nad pole kaua
siin minestuse süles suikunud;
kui tarvis on, siis teen ma neile haua,
kus kiskujate eest nad varjatud.»

Ta vaatab enne palves üles taeva
ja selle elu kasuks hoolitseb,
kes tema südamele teinud vaeva,
mis hauani ta rinnas haiget teeb.
Siin arstides ta oma rõõmuks märkab —
siin möödaminev ainult uimastus.
Abdallah minestusest üles ärkab
ja tuleb tagasi tal mälestus.

«Mis märkan ma? See on ju selge ime!
Kas unenägu? Kibe tõsidus! . . .
Ma olen õnnetu: ma olen pime, —
surm, lõpeta mu hirmus viletsus! . . .
Ei näe sind, võõras — seisad sa või istud?»
Abdallah hüüab: «Ma ei tunne sind.
Mu silmad pea seest on vist välja kistud
ja püha Allah ise nuhtleb mind! . . .»

«Jää vaikseks, noormees — alles on su silmad,
neid pole kaarnad kiskunud su peast,
neid vigastanud kõrbe kuumad ilmad,
neil kaed on peal, mis paistavad kui jääst.
Sa olid minestuses vastu päikest
ja silmad seisid sinul avatud.
Nüüd on nad ilma taevalikust läikest —
vist igavesti ära kustunud . . .»

Abdallah' südant hirm ja valu täidab,
ta hinge põhjast ohkab valjusti,
ses olekus kui hullumeelsust näitab
ja langeb liiva peale tagasi.
Ta palet hirmuhigi lainel uhub,
mis nõrgub välja tema naha alt,
siis pooli sõnu segast juttu puhub,
mis kostab üles vähe kuuldavalt:

«Sa, kõrge šeik, oh oleksin su ligi!
Nüüd ole vannutud, mu minevik! . . .
Mu vaimu ees on kõik nii must kui pigi
ja hinges ärkab tund liig valulik!
Sind, Solimann, kui ainust imearsti
ja kõrbetõve võitjat peremeest
ma tunnen . . . Sina avitaksid varsti
ja päästaksid mind pimeduse seest.»

«Mis on see süü, mis sina nõnda vihkad?»
nii küsib vaikselt vana Solimann;
«kes on see, kelle abi sina ihkad? —
Sind vahest tema juurde juhatan.
Su hinge koorem võiks ehk kergeks saada,
kui oma valu mulle avaldad,
kõik rasked tunnid võidaks unustada,
kui saadaval on õiged trööstijad.»

«Jah, iga koorm, mis saatus kanda annab,
kaasaitamisel läheb kergemaks,
mis aga keegi oma süü eest kannab,
tund-tunnilt läheb tundes valusaks.
Ma lahkusin kord kiusul vagast perest
ja haavatud sai peremehe rind,
nüüd tilguvad mu jäljed rahva verest
ja igaüks peab eksitajaks mind.»

«Ma olen siin. Ma lahutan su une,»
Solimann hüüab tutva häälega:
«Kas tõesti sina minu häält ei tunne?
Ma arvan, ta on endne, muutmata.
Kuid sinu saatust aidata ei suuda
ka minu tarkus — ole kannatlik!
Su kurba otsust Allah vist ei muuda,
ei tule tagasi su minevik.»

«Ah, vägev Allah, sinu püha seadus
siin maa peal juhib iga hingelist!
Sel tunnil on see sinu suurem headus,
et mul ei ole silmanägemist:
mul poleks jõudu, poleks julgust, rammu
su uhke kuju peale vaadata.
Su pilk on nool, su silm on pingul ammu,
mis lõhestaks mu rinna valuga.»

«Abdallah, ära piina ennast liiga,
see sinu tervisele kahju teeb . . .
Kõik noorus on täis eksimist ja viga,
mis vaevas, vanaduses paraneb . . .
Kus on mu tütar? Kas ju Allah' riigis?
Ta sinu seltsis ära põgenes.
Või on ta alles elavate liigis
ja mõne kõrberöövli võimuses?»

«Oh kõrge šeik, see tulgu mulle vandeks,
kui valetades seisaksin su ees.
Kõik patud, püha Allah, anna andeks
ja ole minu õige tunnismees!
Sorandat pole minu silmad näinud
siin äraneetud eksiradades.
Ma leinavalus olen kõrbes käinud —
ta kuju asus minu südames.»

«Kes on see, kelle kolkuv surnukeha
su taga paistab mõni sammu maad?
Ma tahan temalegi abi teha,
kui minu rohud seda suudavad.
Ta pole vistist kaua sinust lahus,
ka teda siia kandnud eksitee.
Sa puhka oma paigal vaikses rahus
ja kogu seni jõudu endale.»

«Sa kujuks saanud headus, seda sulle
nüüd öelda pole minu võimuses.
Oh usu, päris tundmatuks jäi mulle
see imeline võõras vaga mees.
Nii kaua, kuni lahkus ta mult surres
end vagaks dervišiks siin nimetas,
mu elu pärast oli tema mures,
mind igas hädas oli aitamas.

Ta ikka kindlalt ärapääsmist lootis,
kui sadandetel elu kustunud;
veel täna sõrmest verega mind jootis,
kui janus olin maha muljutud.
See andis mulle jälle uue rammu,
kui kõige parem värske allikas.
Nii jõudsin edasi sealt mõne sammu,
kus teda püha tegu närtsitas.»

Solimann jätab nüüd Abdallah' maha,
kurb tundmus ärkab tema südames,
ta ruttas sinna noore mehe taha,
kus puhkab imeline vaga mees.
Teeb tema riided lahti kiirusega,
et veresoontes algaks tegevus
ja elu ärkaks imerohtudega —
kuid teda täidab valu, ehmatus:

ta armas tütar, kadunud Soranda,
siin varjusurmas tema silma ees...
«Abdallah' eest sa tahtsid elu anda —»
nii Solimann nüüd üksi kõneleb:
«Sa oma verega küll teda toitsid,
kuid armuleegid oled varjanud,
nii oma hinge puhtust alles hoidsid —
siis on ka minu süda lepitud...»

Ta katsub oma imerohu väge
ja võiab salvi tütre rinnale,
sest tõuseb lõhn, nii kosutav ja äge,
et tuksumine ärkab soontesse.
Ju punetama löövad kolkund palged
ja huuledelt kaob surmakahvatus.
Ka kätes, mis ju lubjakarva valged,
nüüd algab värin, vere tegevus.

Teist rohtu ärkajale suhu annab,
mis eluvõimu üles äratab,
Abdallah' selja taha tema kannab
ja maha liiva peale paigutab.
Siis astub ta Abdallah' ette ruttu,
et tema tervist järel' katsuda.
Siis algab temaga nüüd jälle juttu
ja hakkab teda vaikselt trööstima:

«Sa oled mees, kes raskes eluvaevas
nüüd oma vaimu, julgust kasvatas;
su vastu armulik on kõrge taevas,
su raske saatus varsti lõppemas.
Ma olin sinu vastu ükskord vali
ja nõudsin kannatust su südamelt.
Nüüd vasta! Otsust tehes ise vali,
mis küsin sinult praegu tõsiselt:

kas tahad, et sul nägemise annan
ja teen sind terveks, praegust santi, vaest,
või oma tütre sinu juurde kannan,
et võiksid teda hoida nagu naist?
Su armuigatsusi varsti täidan,
kui seda valid, kohe kätte saad;
või püha linna ilu sulle näitan,
kuis Allah' kõrged templid säravad.»

«Oh vägev šeik, mul sinu imerohus
ei tohi olla enam aitajat:
mu eksitus ja selle raske kohus
siin valimises kokku põrkavad!
Mis aitab mulle püha linna ilu,
mis pakkuda võib mulle nähtav ilm,
kui südames on põhja külm ja vilu,
Sorandat näha ei või minu silm?

Ma neetud! Eksitunni märgiks kanda
nüüd tahan nuhtlust ja jään pimedaks;
sest kui mu ligi asumas Soranda,
mu vaimusilmad saavad nägijaks.
Ma usun sind, nüüd ära aega viida,
vaid täida, mis su suu on lubanud,
meid õnnistades kohe kokku liida,
ma usun, hind ta eest on maksetud . . .»

Ja kuni noormees nii Sorandat pärib
ning otsust ootab vägilase käest,
šeik rutusti ju tema silmi määrib,
mis lähvad lahti imerohu väest.
Seejuures šeik kui arst on vaimustuses,
kes suudab imet teha kunstiga,
ei pane tähele seal tegevuses,
et noormees püüab teda keelata.

«Abdallah, selgeil silmil vaata sinna,»
nii käsib pehmelt Solimanni hääl:
«Seal näed sa igatsetud püha linna,
mis paistab rannal, kõrge kingu peal.
Nüüd vaata kõrbe, vaata enda taha:
kas tunned seda imelikku meest,
kes sind ei võinud surres jätta maha,
vaid tahtis elu anda sinu eest.»

«Soranda, minu suurem õnn siin ilmas,
kui õnnelikuks teed sa praegu mind!
Miks seisis nõnda pime võrk mu silmas,
et ma ei tundnud kõrbes ära sind?
Ja sina, šeik, su suuremeele kõrgus
nüüd alles praegu selgub siin mu ees, —
sest suurusest üks tähtis osa nõrgus
su tütre hingeilma sündides.

Nüüd tunnen kallist hinda, mis ma võitsin:
Soranda, sina armastasid mind
ka siis ju, kui ma eksitee peal sõitsin
ja sinu oda ees kord seisis rind!»
Soranda varjuriide seljast heidab
ja ise väriseb kui palaviku käes,
Abdallah' rinnale pea rõõmsalt peidab
ja isa õnnistab neid armu väes.

Sel tunnil järsku läbi kõrbevalla
käib rõõmuhüüe reisijate suust:
«Nüüd ole kiidetud, oh kõrge Allah,
ju paistab hiilgus templi poolestkuust;
sa ole kiidetud, et selles valges
šeik nägi oma surnuks peetud last.
Nüüd hiilgab rõõm ka tema lahjas palges,
kui lähme sisse Meka väravast . . .»

1896

Lõpusõna

Sa, elu, oled toonud valu, häbi,
sa oled andnud rõõmu, kibedust, —
poolsada aastat käisin sinust läbi,
silm vaatas inimeste tegevust.
Ma nägin rahva hävitavat viha,
mis teiste üle leegitsema lõi,
kus maapind neelas inimese liha
ning langenute verd nii ahnelt jõi . . .

Et vägivald nii kinnitaks aujärgi
ja surnud suurus pääseks hirmu seest
ning Kainid teeniksivad kiidupärgi,

kes koristanud vendi ära eest . . .
Nii õelad külvasivad ainult tuuli,
neil tiigriveri voolas südames,
tööl lehvitasid nemad naerdes huuli,
kuid tormi tuule külvist sigines.

See puhus, kuuldus kohin, tume müha
ja kange mürin, murdusivad puud,
ka hävines, mis paljudele püha
ja vaikisivad mitu kallist suud,
kes juhatanud paljuid kõneledes
ja sütitanud hinge elutuld,
ning julgust kasvatanud südametes,
mis raskel ajal kallim veel kui kuld . . .

Nüüd põgenenud tiigrid juba peitu
ja äraandjad varjul häbi sees,
neid avalikult väljalt nüüd ei leidu,
sest Kaini märk neil hiilgab otsaees,
mis selgem paistab neile enestele,
kui eemalt suudab näha võõras silm, —
toob salapiina nende südamele,
et needmist külvab neile ohtralt ilm . . .

Ka ilm on vaikne, mööda tormi tuju,
puud vankumisest nagu oigavad . . .
Kuid minevik just nagu hirmukuju —
ta jälgedeks on haavad valusad . . .
Kes neid on löönud? . . . Kellele süüd anda? . . .
Veel praegu kõik ei oska arvata . . .
Ma olen õnnelik, et seda kanda
on suutnud väike rahvas, kodumaa . . .

Torm vaikis küll, ei vaikida või keeled,
kes äratama peavad uinujaid,
kel väsinud on tormimöllus meeled
ja nõudvad puhkepaiku vagusaid . . .
Mis torm on teinud, tarvis parandada,
sest haavadele parandust toob hool . . .
Veel pole tormis hävinenud rada,
kustkaudu rühib kevadine vool.

Mis kisub igaühte kiirelt kaasa,
kel elumõte asub aju sees . . .
Ta kohin kostab mulle kõrvu tasa
ja magus tundmus asub südames:
jõud ühineb . . . Ka vanamehe vaated
ja elunähtus koha leiavad,
ning noorte julgus, uued sihid, aated
kui nägemata endid kihlavad . . .

See kõik peab kadu kuulutama ööle —
noor hommik . . . esimene armastus . . .
Kas see ei kutsu igaühte tööle?
Kas seal ei mängi veresugulus?
Nüüd vaadata võib juba kaugusesse —
öö põgenemas kiirelt koidu eest . . .
Võib mõttes minna ajavooludesse
ja tormikodu leida nende seest.

Ma sõpru, keda saatsin püha linna,
ei suutnud unustada tormi sees,
nüüd tahan jälle vaatama neid minna,
sest kodu-teekond on neil juba ees.
Ma tunnen hinges nagu salasundi,
kui kõneldaks nüüd mulle sosinal:
sa tohid pühitseda ühes tundi,
mis eksija kord maitseb kodumaal . . .

Suur oli sund, mis ajas nad kord teele,
veel suurem kutsub neid nüüd tagasi.
Aeg muutnud juba tuhandete meele,
siht aetakse siin teiseks koguni . . .
Abdallah' kõned on kui tulekeeled,
mis tungivad ta rahva hingesse
ja äratavad uinujate meeled,
mis olivad kord küpsed surmale.

Solimann aja nõudel heitnud ära
kõik väe ja võimu oma õlgadelt.
Silm on tal tume, hinges templisära:
ta tahab pühitseda oma meelt
ja mõttes näha, mis ju elus näinud,
siis pühas linnas minna rahusse . . .
Abdallah, kes kord vaevast läbi käinud,
saab uueks juhiks oma rahvale.

Ta oma esimeses kõnes näitab,
mis kutsub teda koju tagasi.
Ja seega mitme salasoovi täidab,
kui räägib kõikidele julgelt nii:
«Kas Allah elab üksi pühas linnas,
kust meie teda kallilt otsime?
Ta armsam paik on meie omas rinnas,
ta templiks teinud terve looduse.

Vaat see on tempel, mille ilu, kõrgust
võiks taeva kõrgusega võrrelda,
kus ainus täht ju templi tulevõrgust
võib tuhat korda enam särada?
Sealt saadab päike valgust ilmadele
ja elu, rikkalikku õnnistust,
kuid meie pimestatud südamele
siin otsime nüüd valgust poolest-kuust . . .

Siis templi kulda arvata võib mullaks
ja siidiriiet sandi hilpudeks,
kui idataevas muutub koidukullaks
ja udupilved vikerkaaredeks.
Ka ükski asi meile ju ei näita
siin Allah' suurust, heldust, vägevust,
aukartuses see südant veel ei täida,
mis kuuleme siin kehva munga suust . . .

Kui armas selle vastu metsamüha
ja vaikne kahin viljakõrredes!
See on vast jutlus, selge, kaunis, püha,
seal räägib Allah oma helduses.
Kus aga meri mühiseb ja kiigub
ja tormi mässul rahutumalt keeb
ning maapind värisedes kõigub, liigub,
seal Allah oma suurust ilmsiks teeb.

Kõik seda kodumaal on kuulda, leida . . .
Mis tulime siit vaevas otsima?
Nüüd tarvis unistused ära heita
ja koju tööle minna rutuga.
Siin meie vaev on ainult teiste kasuks
ja teiste rõõmuks vaimu väsimus . . .
kus vaev on vaevanägijale tasuks,
seal töö on rahvasugu lunastus . . .

Töö vabastab meid pimedusepaelast,
viib viimaks üles mäele oru seest
ja võtab võõra orjakütke kaelast
ning kisub katte vaimusilma eest...
Meid ootab kodumaa, ja meie jõudu
on talle tarvis päästjaks pakkuda, —
seal suurendame oma elusõudu
ja ligineme rohkem taevaga.

Et templist otsemalt saaks paradiisi,
liig kahtlane siin paistab mulle see,
nüüd peame muutma oma mõtteviisi:
töö kaudu läheb sinna õigem tee.»
Neist kõnedest nüüd pikkamisi juurdub
seal rahva rinda kojuigatsus,
tööhimu võõrsilt tulles kõigil suurdub: —
uus aeg on käes ja uuem tegevus...

Nüüd hauas Solimann kui ka Abdallah
ja koju läinud suured võitlejad,
kuid nende vaimu siia jätnud Allah,
siin meie seas nad ikka elavad.
Eesmärki mõlemad nad nägid kaugel
ja näitasivad seda rahvale,
tööhigi voolas mõlematel palgel,
ehk kummalgi küll oli ise tee...

Solimann väga selgelt seda teadis,
mis kõneles ta oma rahvale;
Abdallah oma sihid nõnda seadis,
kustkaudu üles mäele läheb tee...
Neist jõudu võtab praegu järelsugu,
ehk küll veel salgab seda ilma eest, —
kuid selle üle räägib ajalugu,
kes äratas ta üles une seest.

25. oktoobril 1908

PÜHA KUJU

I

Emarinnalt elusse

Vaat mäe otsas kasvavad
nii kaunid, kenad kasepuud.
Nad kõrged küll ja nägusad,
neil ladvad siiski kõverad.

(Koidula)

Pühalikult hüüdmas tornis kellad,
hääled kumisevad, õrnad, hellad,
armas suve-pühapäev on käes.
Rahvas vaikselt kirikusse tõttab,
pühast teenistusest osa võtab,
leiab hingerahu usu väes.

Sealt ta astub jälle koduteele.
Mõni hing sai rahulise meele,
leidis vaeva peale kosutust.
Kellahelin rahvast koju saadab;
kirik emalikult teda vaatab,
nagu sooviks talle õnnistust.

Nõnda vaikne õhtu kätte jõuab,
iga rändaja nüüd rahu nõuab,
mõni näeb ju õnnestavat und.
Üksi linnukoorist kuuldub kaja —
lindudelgi Loojat kiita vaja:
looduses on püha palvetund . . .

Kesköö jõuab. Kõik on rahus, vaga,
kirik vaikse metsatuka taga
seisab pühaliku rahu sees.
Aga metsast tasakesi piilub,
templi ukse ligemale hiilib
siin üks langenud ja hirmus mees.

Ehk on meile sellest kasu sugu,
kui siin selle mehe elulugu
praegu pisut tundma õpime.
Emale ta oli kallis hinnal,

kui veel süütu imes tema rinnal —
sest ta oli ema ainuke . . .

Isa Atsist palju küll ei hooli,
saadab teda siiski linna kooli,
et kord tuleks temast kuulus Ants . . .
Et ta elust vanemad ei küsi,
Antsuke ei koolipingil püsi,
tema armsam ajaviide tants.

Kardetakse liiga rahakulu,
arvatakse sellest lausa tulu,
et laps asub halba peresse,
kus kõik odav, puudub teadus, komme,
riid ja kära kuuldub täna, homme,
igaüks on tüliks teisele.

Peremees see ihkab raha saada,
aga selle järel' ta ei vaata,
millal tuleb koju poisike.
«Kui ma olen tema vastu kare —
jätab tühjaks tema minu tare,
kostiraha maksab teisele.»

Nõnda mõtleb mees. Ka perenaine,
see on lapse kasvatajaks vaene,
sel on sohki naabrinaistega.
Mõttes sellega end trööstib tema:
«Võõras laps, ma pole ju ta ema,
et nii hakkan teda valvama.»

Majasõbrad viina sinna toovad,
jändavad ja ühes seltsis joovad . . .
Peremees see hüüab Antsule:
«Ära ennast raamatuga piina,
hakka meheks, võta kärak viina —
ega see sind joodikuks ei tee!»

Õppimine jääb nüüd Antsul maha
ja ta omandab kõik nähtud paha,
viidab aega hulkumisega,
kuni paha sõnum koju jõuab,
isa Antsu elust aru nõuab,
püüab teda valjult noomida.

Aga ema, kellele poeg kallis,
kas ta isa noomimisi sallis? . . .
Abimeheks astub Antsule.
Vihatules lõkendab ta pale,
hüüab: «See on lausa laimdus, vale,
tühja juttu palju tehakse!

Kuidas säärast külanaiste juttu
uskumas sa oled nõnda ruttu,
jooksed muidu lapse kallale?
Lapsi meile elus antud vähe,
rõõm on Antsu igatahes näha;
sest ta on ju meie ainuke.»

Nõnda varjab ema kuuldud paha,
saadab sala pojale veel raha,
et ta lahedalt võiks elada.
Õpiaeg nii Antsul mööda läinud,
ta on juba leeris ära käinud,
asub linnast koju elama.

Aga siin ta tööd ei suuda teha,
lõdvaks, laisaks läinud on ta keha
korratuma elamisega.
Peas ja südames tal asub kõrkus,
teaduses ja kombe-elus nõrkus . . .
Kes nüüd suudab teda juhtida?

Teiste seltsis ta nüüd ümber rändab,
külas hulgub, neidudega jändab,
see on tema ülem lõbudus.
Kõrtsi laua taga valjult kriiskab,
nõnda isa vara ära priiskab,
astub sinna, kus on kakelus.

Siiski peab veel ema teda kalliks,
aga isa pähe juuksed halliks
läevad suure kurvastuse all.
Tema õpetusi poeg ei võta,
abiks talutööle ta ei tõtta; —
tuge pole vanal rändajal . . .

Poja halvad elukombed, paha,
isa eluaja otsast maha
niitmas aastaid agarusega.
Selle sees ta sappi, kihvti maitseb,
et veel ema poja paha kaitseb
ja ei lase teda pöörata.

Viimaks isa hinge heidab mures,
poega manitseb ja ütleb surres:
«Armuta, poeg, sina tapad mind.
Astu veel kord elus otseteele,
muidu kaotad inimliku meele,
hirmus tulevik kord ootab sind . . .

Minu vaevlev silm on varsti pime,
ära teota hauda, meie nime —
ema pole selleks ilma kandnud sind.
Kergemeel ju kedagi ei ehi,
vaev ja võitlus tõstab üles mehi,
tubli töö on mehe kallim hind.»

Aga Antsu isa surm ei muuda,
tema sõnu mõista ta ei suuda,
ta ei tunne nende tõsidust.
Enne isa tal veel karta oli,
see on surnud, nüüd tal oma voli —
see on tema suurem rõõm ja lust.

Sest ta omandus nüüd Lutsu talu,
väljad, karjamaa ja kasesalu,
rohuaed ja viljakandjad puud,
kivist ehitatud kindlad tallid,
nendes hobused ja loomad kallid,
lambad, linnud ja veel palju muud.

Ema veelgi Antsu Atsiks hüüab,
siiski teda manitseda püüab,
et ta lahkuks halvust sõpradest.
Aga suureks läheb Antsu kurjus,
tihti tuleb tema koju purjus,
et ka emal kartus tema eest.

Südames tal asub kuri iha;
kombe-elu vastu vaenu, viha
igal pool ta kõnes avaldab.
Iga asja hoopis teiseks käänab,
oma mõtte järgi jampsib, väänab,
alpide ees au ja kuulsust saab.

Kui ta kuuleb vahest vaga kõnet
või kui patust pajatavad mõned,
neid ta igapidi irvitab.
Hüüab pilgates neid «pühajüriks»,
et neil mõistus olla läinud nüriks,
kes nii tühjast asjast juttu aab.

Nõnda viib ta mõnda eksiteele,
riisub mitme süütu, vaga meele
võrgutava valekõnega.
Neiukesi juhib eksi-ilma,
nutupisarad toob neile silma,
jätab elupuhtust leinama . . .

Ei ta mõista ema hingevaeva,
kui see oma lapse elulaeva
eksikaljul näeb ju lõhkema,
ja et isa hing on maa peal põrgus,
kui ta lapsed hukatuse võrgus
rabelevad lahti pääsmata . . .

Ants ei hooli enam oma emast,
ei ka sellest, et ju palju temast
rahvas halba teab ja kõneleb,
vaid ta istub kõrtsis vara, hilja,
kannab sinna oma raha, vilja,
et see ilma nähes kahaneb.

Juba kasvavad ta talu võlad —
oma tehtud risti kandmas õlad,
mis ta vaimu muutnud karedaks.
Pere eest ei või ta muret kanda
ega teenijaile palka anda,
võlgu jääb ju valla, kroonu maks.

Vasar üle talu kraami kajab,
vaesus Antsu talust välja ajab,
ajab tema ilma hulkuma.
Endsed sõbrad hüüdvad: «See on paras!»
Rahvas räägib: «Lutsu Ants on varas,
rändab ümber halva seltsiga.»

Nii ta mõistuse, mis ülem ehe
ja mis tõstab üles kindla mehe,
kurjusega hoopis halvanud.
Kadunud ta hingest ausus, voorus,
silmist paistab kurjus, totrus, toorus,
nägu viinast üles tursunud . . .

Tema ongi, kes nüüd templi õues,
öö ja pimeduse varju põues
ukse juurde sala ligineb,
valevõtit lukuauku ajab;
tühi ruum seal hirmutavalt kajab,
kui ta templi ukse lahti teeb.

Siin, kus mitu tuhat troosti leidnud,
palves taevaisa ette heitnud,
igatsenud troosti, kinnitust,
kõnnib julgelt, pesemata palgel,
nõrga rasvaküünla-tule valgel
mees, kel süda rikutud ja must.

Rahakasti nüüd ta lahti kisub,
julge käega vaesteannid riisub,
mis on kokku kandnud ohvrimeel.
Pühapaika, altari ta tikub,
väärtuseta asjad ära rikub,
lõhub kõik, mis raske kanda teel.

Lunastaja kuldne ristikuju
äratab veel rohkem röövituju
julges, mustas mehe südames.
Selle Ants nüüd oma põue peidab,
kiirel sammul järsku jooksu heidab,
otsib varju metsas, põõsastes.

Kirik nagu ema kurvalt vaatab,
oma hukkaläinud poega saadab
igavesti ära enesest.
Ähvardades tõstab sõrme üles,
sõnatumalt noomib pilve süles —
aga Ants ei kohku selle eest.

II

Unenägu

Just läinud tundidest ja õnnest, vaevast
on valmistatud uneingli tiib,
sest tulebki, et põrgust, taevast
meid viirastuse kuju läbi viib . . .

(«Ordumeistrist»)

Ärmas suvehommik lahkelt koidab.
Närus juudikogu metsa roidab,
kuhu rändas templi lõhkuja.
Lutsu Ants seal ootab teda ammu,
astub talle vastu mõne sammu
oma öösel saadud saagiga.

Naatan, keha poolest paks ja raske,
korjas, kauples rauda, kulda, vaske,
otsis hoolsalt vana hõbedat.
See ei olnud tark, ei prohvet Naatan,
vaid üks lihtne juut, kui kaval saatan,
keda inimesed põlgavad.

Vargust, kalleid asju tema ostab,
enese eest kavalasti kostab,
kui ta peale langeb kahtlustus.
Linnad, külad kõik ta läbi nuhib,
vargad võõra vara juurde juhib,
teab, kus valvamises hooletus.

Eemalt näitab Ants ju talle pampu,
näitab kulda, rasket hõbetompu
ja siis kiitleb rõõmsalt juudi ees:
«Tere, Naatan! Kõik on hästi läinud,
kirikus ma olen ära käinud,
nüüd ma olen päris vaga mees.

Ära vahi! Otsi ruttu raha!
Ja kui sina osta kõik ei taha,
müün ma asjad kohe teisele.»
«Jumala eest!» nii hüüab kaval Naatan:
«Lase, mina enne kaupa vaatan,
küll siis hinnas kokku lepime.»

Kuju nähes Naatan teda vaagib,
proovi otsib, noaga kraabib, saagib,
viimaks leiab, et see selge kuld.
Elavamaks läheb tema kõne,
asjadest veel valib mõne,
silmad löövad tal ju rõõmutuld.

Ta ei arva kõrgeks nõutud hinda ...
Ants lööb rõõmsalt vastu oma rinda,
tõttab kõrtsi saadud rahaga.
Naatan kraamiga jääb üksi sinna,
päevavalges ta ei julge minna,
tahab õhtut ära oodata.

Teda hakkab vaevama ju uni,
magada ta tahab mõne tunni,
et tal aeg ei lähe igavaks.
Nüüd ta asjad kuue sisse peidab,
nende otsa põõsa varju heidab,
et talt keegi neid ei varastaks.

Maganud ta on vist kaunis palju ...
Mürin kuuldub, nagu lõhkeks kalju,
tuul nii valjult õhtul kohiseb.
Maapind kõigub, väriseb ja kiigub,
tema pea all padi elab, liigub;
loodus hirmutavaid hääli teeb.

Värisedes vana Naatan märkab,
Lunastaja kujus elu ärkab;
kuju elusuuruseks saab siin.
Kibuvitsakroonis imevalge,
vaevatud on Päästja nägu, palge,
tema vaatest paistab raske piin.

Nüüd ei ole juudi hirmul piiri —
ristikiri heidab välgukiiri:
«Jeesus, juuda rahva kuningas» —
võib ta lugedes sealt näha.
Kiri ajab vere talle pähe
ja ta pistab jooksu pimedas.

Kahekordne kartus teda rõhus;
ta on jooksul nagu kõrgel õhus,
kust nii hirmus alla vaadata.
Maad ja linnad seismas vaikses rahus,
tema üksi kõigest ilmast lahus
põgenedes peab nüüd rändama.

Silma paistvad jõed ja meresaared,
arusaadavad kõik ilmakaared —
tema teekond läheb lõunasse.
Raugemata edasi ta rühib,
tihti oma otsalt higi pühib,
teadmata tal, kuhu lõpeb tee.

Siin ei aita rutt, ei hirmuhigi —
Päästja pilt on ikkagi ta ligi,
nagu vari ühes temaga ...
Pilvedest ta vaatab jälle alla,
sügaval näeb laia lainevalla,
mille äärt ei suuda silmata.

Tuul siin tugevasti kohab, puhub,
laine laine järel vahus uhub,
õudne mürin kostab sügavalt ...
Marus mehed laevu päästa püüdvad,
palves ristikuju poole hüüdvad —
surm on teda ähvardamas alt ...

— — — — — — — — — — — —

Naatan selle peale unest ärkab,
rõõmsal meelel seda kohe märkab,
et see nähtus uneviirastus.
Tema ihu uhub hirmuhigi,
kuldsed asjad seisavad ta ligi, —
siiski on ta hinges segadus ...

III

Sisemine võitlus

Ära kaota hädas lootuskiiri,
päästja armul pole iial piiri.
(J. Bergmann)

Õhtu õhk on raske nagu tina,
tähti peidab silmast pilvevina,
välgutuli läigib pilve all.
Kõrgel õhus kuuldub äike kume.
Naatanil on kahvatanud jume,
ühtki teist ei ole ligidal.

Siia peab ta jääma tükiks ajaks,
pöösa võtab endale öömajaks,
vihmaga ei kõlba rännata.
Siin ta istub, ootab selget ilma,
unekujud tulevad ta silma,
kõige enne Jeesus ristiga.

Kõik ta tahaks mõttest ära heita,
käsusõna alla ennast peita,
käskusid ta hakkab lugema;
jätab kärme lugemiseviisi,
ütleb iga sõna pikkamisi,
et kõik hästi suudaks mõtelda.

Mida rohkem ta sealt mõista püüab,
iga sõna kohtumõistmist hüüab:
igas asjas oled süüdlane!
Praegu käsu vastu tehtud paha
on ta kotis metsa pandud maha,
mis nüüd koormavaks saab temale.

«Ise pole ma neid toomas käinud,
templi lõhkumist ei ole näinud,
hinna eest nad Antsult ostetud.
Jäädavalt neist lahkuda on paha,
nende eest saaks hõlpsalt hulga raha,
siiski on mu julgus kadunud.»

Nõnda öeldes Naatan asju matab,
sammaldega hoolsalt kinni katab
ja sealt varsti ära põgeneb.
Sellest saadik rändab kurval tujul,
väärtust pole hinnalisel kujul,
kõik ta mõttes segi nagu keeb . . .

«Rahu, rahu!» hüüab hääl ta rinnas,
elagu ta maal või suures linnas,
magades ta rahust unistab . . .
Jumalat ta tihti appi hüüab,
talmudiga aega viita püüab,
arvates, et nõnda rahu saab.

Raske täita kõik, mis jumal käsib.
Juuda tarkust mõistes mõte väsib,
rahu need ei anna vaimule.
Prohvetite kirjad toob ta välja,
need ehk kustutavad hinge nälja,
näitavad, kust läheb õige tee.

Aga iga prohvet ise loodab,
rahutumalt pikisilmi ootab
rahutoojat ilma tulema.
Vähe trööstib prohvetite lootus,
igavaks läeb Naatanile ootus,
meel tal jälle kurb ja rahuta.

«Mis siis ristikirik jampsib, jändab? . . .
Kuhupoole tema liige rändab,
tarvis hoolsalt läbi vaadata,»
mõtleb ta ja testamendi ostab,
seda loeb ja enesele kostab:
«Palju asju jääb siin mõistmata . . .

Lapsest saadik ristirahva viisi,
nende usku, lootust, paradiisi
pidasin ma ainult jampsi-ööks;
põlgasin siin seda rahvasugu,
mõistsin Jeesu kannatuselugu
nõdra usuhullustaja tööks.

Minu vaim sest kõigest vähe hoolis
siis, kui käisin ristirahva koolis
tarvilikku tarkust õppimas.
Mis seal ristiusust kuulsin, teadsin,
vaidlemiseks, naljaks kokku seadsin,
kui mind keegi juudiks nimetas.

Nüüd ma seisan kahtluses ja udus,
unevaim mu ümber võrgu kudus
ristirahva pühakujuga.
Nüüd see unes nähtud ristikandja,
miljonitel' hingerahu andja
suudab ka ehk mindki aidata.»

— — — — — — — — — — —

Õigeks kristlaseks ta tahaks saada
ja siis Antsu hoolsalt juhatada,
et ka tema leiaks õige tee.
Aga kui ta arvab kuju hinda,
tuleb kohe kahtlus talle rinda:
valmis vaim, kuid liha nõdrake . . .

IV

Mäest alla

Liig kerge on astuda alati sammu,
mis kõrgusest orusse kallab . . .

(«Vaimude orust»)

Ööde hõlmas puhkust, rahu leidub,
pimeduses vahest paha peitub,
unekuju kurba rõõmustab.
Tugev tuleb priskelt välja öödest,
vapper vaim, see leiab jõudu töödest, —
koidul eksija tee kätte saab . . .

Püüdev vaim võib eksidagi tihti,
siiski suudab ajada ta sihti,
mida tarvitavad rändajad.
Kuhu rühivad siis meie mehed?
Pakuvad nad meile vaimlist ehet?
Oh, nad mõlemad on viletsad!

Naatan on kui vilets unistaja,
keda vaadata ei ole vaja,
ta on imedesse uppunud.
Temal puudub õige juudi kuju,
kellel võõras iga tundetuju,
kui ta kulla sära silmanud.

Meile pole teda rohkem vaja,
ta on ainult Antsu selgitaja;
ta võiks laias ilmas kaduda ...
Ma ei tihka elustada kahte —
alguses ju oli minu tahteks
ühes minna ainult Antsuga.

Keda sõbrad seltsist ära heitnud,
kes ta nõrkusest kord lõbu leidnud, —
nüüd ei võeta teda tundagi.
Iga eksikäiku ette võttes,
kui ka nüüdki Antsul ikka mõttes
aususele pöörda tagasi.

Sellepärast nagu kutsuks tasa
enesega mind ta ikka kaasa,
et ma oleksin ta tunnismees:
et ka siiski, kui ta templis käinud,
hoopis saatanaks veel pole läinud;
inimlikku on ta rinna sees ...

Julgelt röövitöö ta templis tegi,
sest ta mõttekäigu ajas segi
Naatan viina, meelitusega.
Aga pea kui viinavõimust kaine,
käib ta hinges kahetsuse laine,
mis tal seni võõras, tundmata.

Seda püüab ta nüüd vaigistada,
käies veelgi endist eksirada,
rahustada meeli viinaga.
Aga vaigistust on viinast vähe,
ainult unistust saab korraks pähe ...
Ants nüüd harjub selle mõttega:

«Veel võin saada ilmast auga läbi,
ilm ei tunne minu tööde häbi,
ainult kerget meelt ta süüdistab . . .
Siit ma tahan sala ära minna
varsti suurde, perekasse linna,
sealt ju tööd ja leiba ikka saab.

Pilkajale seega kätte tasun,
kui kord jälle kodupaika asun
rikka mehe kombel elama.
Kustub siis ka ema hingevalu,
kui mu omaks saab kord suurem talu,
mida isa jättis pärida;

mille mina oma alpusega,
oma mõtlemata tegudega
pidin jätma võhivõõrale.
Siin ei või ma näha seda maja;
nagu kohtumõistja, ähvardaja,
vaatab ta mu peale kurjasti.

Isa istutatud puude kohin,
lillelehekeste vaikne sohin
sunnib mind siit sala lahkuma.
Puude kohas aiman isa juttu,
lille sohinas mu ema nuttu —
neid ei või ma kauem kuulata!»

Nõnda mõeldes hilbud kaasa võtab,
teistest nägemata linna tõttab,
emale ei teata enesest,
keda vaikimata valu rusub,
sest ta Antsust ainult halba usub,
usub seda endseist tegudest . . .

Linna jõudes näeb ta koolimaja,
milles istunud ta oma aja
kasuta ja tuima mõttega.
Rõõmsalt tulevad sealt poisikesed . . .
«Ükskord on nad tublid inimesed —
paremad kui mina!» õhkab ta.

«Miks ma siin ei tundnud elu, ilma,
ainult paha meelitas mu silma,
meelitas mind ühes endaga.
Linnas alustasin eksirada,
siin ma tahan ennast parandada,
uhkelt aususesse astuda.

Ma ei võta enam viinatilka!
Keegi mind ei tunne siin, ei pilka,
kuidas olen enne elanud.
Tutvas ringis ei või paraneda,
kahju, hilja sain ma tunda seda, —
õnn, nüüd jampsimine võidetud!»

Kenad kuulda küll on Antsu kõned.
Kui neist täide läheksivad mõned,
juba siis ta oleks päästetud . . .
Tema otsus tehtud kerges tujus,
teadmata, et elu teises kujus
talle võrgud ette tõmmanud.

Minevik ta näole jätnud jälga,
mis võib talle hõlpsalt tuua nälga —
varsti seda juba tunda saab.
Talle kergelt ametit ei anta,
paremasse töösse ka ei panda,
kattekehvus teda kahtlustab.

Mitmes kontoris ja kaubamajas,
kuhu puudus teda tööle ajas,
vaadati ta peale võõriti;
küsiti ta endist elukutset,
kästi tuua tublid tunnistused,
siis ehk leidub kohta midagi.

Kust neid võtta! Neid ei ole saada,
kui ju must on mineviku rada —
elukutse ilma nimeta
ja ka koolikirjades on nullid . . .
Mis ta lootused kui vahuvullid
vaatepiirilt viivad minema.

Kehvus pole vend ja nälg ei paita ...
Ants läeb tööle kaubamaja aita,
ta on kraamitõstjaks hakanud.
Seal on peale tema mitmed mehed,
kes kui vilus kolletanud lehed,
mis on põrmu ligi litsutud ...

Seal nad käivad sõnata kui varjud ...
Aega läheb, enne kui sa harjud
mõttes nende seisukorraga.
Vähega nad täidavad siin kõhtu,
ootavad, kui tuleb kätte õhtu —
läevad rõõmsalt saadud palgaga ...

Kas nüüd koju, kus neid naine ootab,
kes ju mehe vaevast abi loodab
endale ja näljas lastele?
Aga nende tee läeb ümber nurga,
viib neid musta, pimedasse urka,
ammu tuntud joogimajasse.

Seal siis avanevad keelepaelad,
punetama löövad meeste kaelad,
silmadesse tuleb elu uuesti.
Aga perekond seal siiski unub,
viina võim pea ümber võrgu punub,
nad ei suuda mõelda midagi.

Nõnda täna, homme, tunahomme,
see on nende harinenud komme,
teisiti ei või nad elada.
Aga Ants ei lähe teiste kaasa,
astub nende seltsist välja tasa,
toitu, puhkust linnast otsima.

Hiljem kõiges oma hoolsust näitab,
seega varsti teiste südant täidab —
mitme meelest saab nii vihatud.
Teiste silmas paistab ta kui ime,
kannab nüüd ju «pühajüri» nime,
mis ta teistele kord jaganud.

Siiski läheb otse veel ta rada,
pilge ei saa teda kõigutada,
juba paistab parem tulevik . . .
Selle poole kindlasti ta rühib,
nurinata higi otsalt pühib,
nägugi tal lahke, naerulik . . .

Mustus mehe tublidust ei mata,
lihtne töö ta teadmist ka ei kata;
Ants ju tõuseb leivaandja ees . . .
Ei ta kohku teiste laimukärast, —
kainuse ja usinuse pärast
aasta jooksul on ta aidamees.

Seltsimehed ei või näha seda,
kahtlustavad salalikult teda,
vahest avalikult kaebavad;
sest ei Antsul tööd ei ole teha,
nende viisil vaevata seal keha —
riided võivad olla puhtamad . . .

Kaebajale keegi küll ei tasu,
aga leivaandja leiab kasu,
et on vastamisi töötajad:
sundija võib paremini näha,
ükski asi kaduma ei lähe —
võimsa tegu nõrgad valvavad . . .

Antsu riivab ala põlglik vaade,
iga nägu kiusakas ja kade,
seda kannatada pole hea.
«Siis ehk nad mind laimama ei tiku,
kui teen neile korraks liiku,
et saab iga isik sooja pea.

Küll siis vastamisi ligineme,
sõbralikult kaua tööd veel teeme,
peremehelt kiitust teenime . . .»
Seda plaani Ants peab kaua põues,
kuni viimaks ühel õhtul õues
hüüab aidast lahkujatele:

«Aasta on ju sellest mööda läinud,
et ma teie hoolsust olen näinud,
töö on tehtud ilma tülita.
Mõnel on mu vastu vaenuidu,
aga siiski oma aastapidu
kutsun ma teid kõiki pidama.

Et mind teie salavaen ei piina,
ostan teile mõne toobi viina —
tulge ühes kõrtsi minuga!»
Nüüd ei hooli keegi päeva vaevast...
Antsu hüüd kui välk käib selgest taevast,
paneb meeste silmad särama.

Kuuldub Antsu kohta kiidukõnet, —
kohe andeks palumas on mõned,
kes kord halba temast rääkinud.
Kõrtsis kõik kui takjad tema küljes,
tõstavad ta hõiskehüüdel üles —
vaheseinad maha tallatud...

Kiiduhüüe valjumini kajab,
Antsu seisukorra segi ajab,
et ta hakkab ühes hõiskama.
Kiidab varsti oma rikkust, raha,
viskab viina põrandale maha,
loobib riistu katki hulgana.

Imestus ta seltsilisi täidab:
Ants ju oma õiget kuju näitab,
mis on aasta otsa varjatud.
Läbi öö nüüd kestab joomapidu,
õitsema läeb hukatuseidu,
mis kord Antsu hinges närtsinud...

Mõned harvad sealt veel koju läevad,
teised kõrtsi upakile jäävad,
Ants on laua alla lükatud...
Kui ta hommikul sealt üles ärkab,
kahetsedes oma tegu märkab,
et ta tuntud teele sattunud...

Aita minna puudub temal julgus,
seal võib teda naerda iga hulgus,
kellega ta ühes priiskas, jõi.
Parandades meelepaha, piina,
võtab vaigistuseks jälle viina,
teisiti nüüd olla ta ei või.

Ta ei tahagi ka kaineks saada —
kainelt paha ära kannatada,
et ta seda mõne tunniga,
mis ju aasta lool on ehitatud,
millest kõlbliselt ka kasu saadud,
võis nüüd hoopis puruks tallata ...

Päevad, nädalad nii läevad mööda,
Ants nüüd hulgub linnas ilma tööta —
tema riidedki ju räbalas.
Ise jääb ta kahvatuks kui vari,
tema ümber ala kaunis kari
omasuguseid on hulkumas.

Viimne kopikas nii ära joodud ...
Juba mõni asjake saab toodud,
mis on hooletumalt valvatud ...
Vennalikult saab kõik ära jaetud,
halvad jäljed hoolsalt kinni kaetud,
kuni paras lõks on valminud.

«Aidamees teab iga ukseluku —
kui meid juhib, ei me sisse kuku,»
kõnelevad sõbrad Antsule ...
Räägitakse asjast siia-sinna,
mõte küpseb, kuni aeg on minna
ühes seltsis tegevusele ...

Antsul valevõtme töö on teada ...
Targu tahetakse asja seada,
minnes selle aida kallale,
milles Ants teab iga käiku, sammu,
tunneb valvamist ja ukse rammu, —
koergi tema vastu vagune.

Ometi läeb nende tegu nurja ...
Aida kallal tehes mõeldud kurja
korrahoidjad on neid tabanud.
Ants seal haavab raskelt ühte vahti,
tahab nõnda päästa ennast lahti, —
aga varsti on ta võidetud.

Lõõg on täis, ja soldatite vahel,
vangikuues, käte ümber ahel,
astub paranduse otsija ...
Nii ta langes alla ühtesoodu.
Kohus saadab tema vangiroodu
tükiks ajaks tööle, teenima.

V

Ema arm

Kas emasüdant tunned sa?
Nii kindel, õrn, nii muutmata ...
Ta sinu rõõmust rõõmu näeb,
su õnnetusest osa saab.

(Koidula)

Aastat kaks on juba mööda läinud,
mõnigi on mõnda ilmas näinud, —
palju kannatanud Lutsu Ants.
Rahva silmast varjul ta kui hauas,
sunnitööl ja raskes vangirauas —
teda piirab kindel kivikants.

Enne vanemate käsku täites,
kangekaelsust, oma tahtmist näites
pani raskeks kõik, mis sooviti.
Nüüd on mehel hoopis teine tundmus,
täidetud peab saama iga sundus —
valitsus on kare kõigiti ...

Kurb ja väsinud ta silmavaatus,
tema osa metsalise saatus,
teda piirab ümber raudne puur ...
Seal nüüd kurtub tema jõud ja keha,
head ei kurja siin ei saa ta teha,
valitsus ja valve igapidi suur.

Kolmas kevade ju õues ärkab,
iga taimekene põrmus tärkab,
külmakütkest vangid pääsevad.
Päike talve võimu maha rõhub,
puude pungad tasa lahti lõhub —
une hõlmast tõusmas uinujad.

Looduses on uhke rõõmupidu,
ülespoole tungib iga idu,
haljaks läheb mustav mullapind.
Aasal ilurikas lillepere
hüüab valgusele: «Tere, tere!»
Hõiskab seal ka inimese rind.

Hõiskab see, kes õigel teel ei nõrke,
kellel vabadus nii püha, kõrge
paistab ala vaimusilma ees.
See nüüd ärkab vaba loodusega,
ehib ennast ausa tegudega,
nagu lillekene õitsedes.

Vabaduse õhk läeb läbi müüri,
täidab sedagi, kel vaim on nüri,
otsib teed, kus leidub avaus;
leiab rada vaese Antsu rinda,
näitab temalegi oma hinda —
kallis paistab talle vabadus.

Ja ta teeb, mis aga jaksab, jõuab,
vaba põlve enesele nõuab,
palub ema armsalt kirjaga:
«Anna andeks, et sul tegin valu,
ema kombel suguvendi palu,
et mind vald ei saadaks minema.

Tulevikus tahan ennast hoida
kurja eest; sind, armas ema, toita,
ausa tööga muidki aidata.
Minu vaimule ju päike koidab,
pühakiri minu hinge toidab,
imemuutus sündis minuga.

Kahju, et ma eksiteele tõtsin,
halva seltsi õpetusi võtsin,
sinu noomimisi põlgasin.
Ööd ja päevad kahetsus mind vaevab,
enneaegse haua mulle kaevab,
kojuigatsus mind piinab siin.»

Oh, kuis liigutab see ema meele,
paneb jälle kuldse kandlekeele
tema südamesse liikuma!
Ja see hääl, mis sellest keelest kajab,
kahtluse ta hingest ära ajab —
lepitus seal valmib vaevata . . .

Juba vara, päiksetõusu ajal
rändab eidekene kepi najal
kõrtsist mööda vallamajasse.
Tema vaimu rusub kurbus rohke,
vanast rinnast tõuseb kaeblik ohke
ja ta räägib tasa kõrtsile:

«Siin sa seisad nüüd, sa hirmus maja!
Kellele sind iial ilmas vaja?
Kellele? . . . Kes mulle vastab siin?
Tuhandete vara ära neelad,
paljudele eluõnne keelad,
nooresoole vitsaks oled, viin! . . .

Tuhat naise rinda katki lõhud,
abielu peale halvalt rõhud,
nälga saadad perekondele.
Tihti kuulda vaestelaste kisa,
sest et mõni armastaja isa
viina võimul viidud hauasse.

Nutul emad, kelle tütred, pojad
täidavad nüüd rohkelt vangikojad
või kes muidu viidud häbisse.
Mõtelda on seda kurb ja hale . . .
Kes võib ütelda, et oleks vale:
«Kõrtsist algas mitme eksitee.»

Suure valla volimeeste kogu
astub täna käsu peale kokku,
et ta küsimust võiks vastata:
Tahab vald veel Antsu vastu võtta,
või tal kohus Siberisse tõtta,
vangimaale minna asuma?

Rahvas, keda vargaseltsi kära
kahju tehes pahandanud ära,
arvab esialgu seda paremaks,
et niisugune, kes riidleb, kisub,
ligimese vara sala riisub,
valla tahtel ära saadetaks.

Emake kui ussikene valus
viskles, väänles, vallakogu palus
oma poega võtta tagasi ...
Siin ta nuttis, kaebas, nuuksus, nurus,
musu võimumeeste käele surus.
Ja siis rääkis nõnda viimati:

«Mehed, teid on emad ilma kandnud;
taevas teile armsaid lapsi andnud:
tume kõigil tuleviku tee.
Mõelge, et ka mina poega hoidsin,
teda armastades rinnal toitsin,
teadmata, mis täna tehakse ...

Keegi pole rohkem tema läbi
kahju saanud ega tundnud häbi
nagu mina, nõder vanake.
Siiski olen suutnud seda kanda,
suudan kõike talle andeks anda —
teie ka ehk seda suudate.

Täitke veel kord ema hinge soovi,
tehke temaga veel viimast proovi,
ehk ta pöörab ümber ometi.
Kui ta teie armu ka ei märka
ega aususele veel ei ärka,
siis ta rändab jälle tagasi.»

Oh, kui palju ema arm kõik suudab!
Palju meeli siingi ümber muudab —
mitmed mõtlevad ju teisiti.
On ka neid, kes kõigest sest ei hooli,
pilkavad: «Miks saatsid poja kooli,
kus ta nõnda ära rikuti.»

«Mis sa muidu nutad, istud, kiigud,
Lutsu eit, eks osta tublid liigud!»
keegi eide kõrva sosistas.
«Tarvis niisutada keelepaelu,
paenutada siin neid kangeid kaelu,
kes su palve vastu vaidlemas.»

Eidele see nõue näib küll jõle,
siiski paneb pandiks kõrtsi sõle,
mis tal pruudiehteks ostnud mees.
Selle eest ta laseb viina tuua,
annab salamahti neile juua,
kellel suurem võimus teiste ees.

Sellega ta võidab ära mõnda —
valla otsus ilmub viimaks nõnda:
«Lutsu Ants võib tulla tagasi . . .»
Kustutatud ema hingejanu,
meestele ta hüüab tuhat tänu
ja siis ruttab koju rõõmsasti.

Pikad, pikad on nüüd tema päevad,
liiga aeglaselt nad mööda läevad
poja koju ootamisega.
Virgalt ketrab ta nüüd ühtejärgi,
riideid koob ja õmbleb valge särgi,
millega kord poega ehtida.

Eideke ju valget pesu vaalib,
poja tarvis elupilti maalib,
mida ükskord talle näidata:
«Tarvis talle võtta tubli naine,
muidu on ta põlatud ja vaene,
hakkab endist seltsi otsima.

Naise arm võib mehe uueks luua,
tema rinda ausaid tundeid tuua,
tasandada komistusetee.
Noorus häbitöödest õnne nõuab,
kange vaim, kes kirge võita jõuab,
mida tujud toovad veresse . . .

Naine saagu Antsu elus saatma,
õpetagu teda taeva vaatma,
hing kust ootab abi häda sees.
Mitmes rahuarmastavas talus
perekond on õige õnne alus,
kus ka tööd ja rahu leiab mees.

Naisemeheks Ants peab kohe heitma,
sellest enesele lõbu leidma,
et tal kodu muutuks armsamaks
kui kõik endsed joomapaigad, majad,
kussa aega viitmas hullustajad,
kes on meelest läinud ogaraks.

Siis mu poega ema vaikne palve,
armsa naise sõna, hoolas valve
igal sammul heale juhivad.
Tema vaim peab viimaks järel' andma,
kaunist, kiidurikast vilja kandma —
ja ta pahad kombed lämbuvad . . .»

VI

Pulmad

Sest sinu oma valu,
ja oma Kolgata.

(Koidula)

Lõppenud on ema igav ootus,
täide läinud tema magus lootus:
poeg on kodus, tema ligidal.
Näib, et jätnud on ta hoopis maha
joomise . . . käib tööl . . . toob koju raha,
elab, teenib ema soovi all . . .

Viimaks on ta kosjasõidu sõitnud,
igapidi kena neiu võitnud,
enda külge armul sidunud.
Armastuses pruut sest vähe hoolis,
mida need, kes käinud elukoolis,
peiu kohta talle rääkinud.

Kõige rohkem kahtleb pruudi isa,
oma luba andma on ta visa,
tõsiselt ta räägib tütrele:
«Vangi rind on vaene sooja andma,
õlad hellad elukoormat kandma,
süda armuta ja kivine.»

Aga pruut kõik raskust lubab kanda
Antsuga ja talle andeks anda,
mis ta teinud või kus langenud.
Antsule arm teised mõtted toonud,
tema vaimu nagu uueks loonud,
rõõmsamaks ta elu muudetud.

Pruudi ausus, seda nüüd ta usub,
rahva põlguse kõik maha rusub,
mida seni talle näidatud.
Nõnda teiste armust õnne ootab,
ausa rahva liikmeks saada loodab —
loodab leida oma, mis on kadunud.

Nagu ussi, kesse talvel tukub,
kuni kevadel, kui kägu kukub,
soojus jälle kutsub elule, —
nõnda noore elu armupäike,
pruudi vaade, puhas silmaläige
elavaks teeb Antsu südame.

Nüüd ta tunneb, et tal rinnus asub
kohtumõistija, kes viimaks tasub,
mis on elus tehtud halvasti.
Küll ta püüab teda maha matta,
julge meele taha ära katta; —
palge jume räägib teisiti.

Aralt pruudi isa peale vaatab
Ants, kui see neid kirikusse saadab,
õnnistades armsa sõnaga:
«Kandke, lapsed, ühes muret, vaeva,
astke julgelt uue elu laeva,
mis nüüd rannalt hakkab liikuma.

Pidage siis ühes nõu ja aru,
kui ehk elumerel torm ja maru
hakkab teie vastu mässama.
Teie meel ja mõte olgu vaga,
nõudke elus tõtt ja õigust taga,
see teil olgu laeva juhtija.»

Ema täidetud on õnneväega,
kui ta väriseva lahja käega
poega ja ta pruuti õnnistab
ja neid saajal kirikusse saadab,
nuttes kaua neile järel' vaatab,
põllenurgas silmi kuivatab.

Aisakella kõlin külas kajab,
pulmarong ju kiirel sõidul ajab
läbi küla, läbi tänava.
Inimesi ilmub igast majast,
kes on ergutatud kella kajast —
ilmub uudishimul vaatama.

«Lutsu Ants, kes vangirauad kandis,
kellele vald muidu andeks andis
ja ei saatnud teda minema,
enesele kena naise võidab,
uhkel viisil laulatama sõidab,
sõidab suure pulmaseltsiga.»

Nõnda kõnelevad mehed, peiud,
iseviisil sosistavad neiud,
poolikaudu pahameelega:
«Sõimaku ilm meest küll halvaks, vaeseks,
siiski läheks mitu talle naiseks,
tal on võimalik veel valida . . .»

Eidekesed nõtkutavad peaga,
pruudi kohta öeldes heites käega:
«Õnnetus seal sõidab õnne eel!
Ants on pärast nii kui enne paha ...
Susi ajab vana karva maha,
aga muutmata jääb murdja meel.»

Kiirelt sõidab rõõmus pulmasaaja,
tornist kumisedes kella kaja
kiriku poolt kostab nendele.
Pruudi kõrvust kustub sõidu kärin,
südames tal algab õnnevärin,
rinnas pühaline tundmine...

Ihkav arm siin värvib tema palge.
Selle vastu Antsu nägu valge,
surnukarvaline kahvatu.
Araks läheb tema silmaläige —
nagu paistaks praegu hele päike,
krambi viisil liigub tema suu...

«Kas sind tabas äkiline haigus,
tunned valu kehas kõigis paigus?»
ütleb pruut seal õrnalt Antsule.
«Miks su suu nüüd seda mulle salgab?
Täna ühisteekond armus algab —
õnnekella juba lüüakse...

Üheks saagu meie rõõmud, valud —
kas sa hõiskad või ka Loojat palud,
ütle ikka julgelt minule.
Jagame kõik rõõmud, valud pooleks,
anname end taevaisa hooleks,
astume nii uude elusse...»

Ants teeb, nagu sest ei saaks ta aru,
tema mõttes mässab kange maru,
kirik hakkab paistma äkisti. —
Antsu südant nagu kokku kistaks,
torni ots kui talle rinda pistaks
ja ta lööb nüüd kartma koguni.

Mälestust ei või ta rinnast heita,
pulmarõõmu alla ära peita,
meelde tuleb talle hirmus öö,
millal tema pühakotta tikkus,
pühad riistad varastas ja rikkus,
tegi häbistava kuritöö.

Aga sellest puudus selgem teadus,
muidu karistaja kohtu seadus
poleks nalja mõistnud temaga.
Kuri saladus on raske kanda
kirikusse; kätt ja südant anda
pruudile, kel kõik on teadmata.

«Mees, kes noore elu eksi-ilma
laseb ainsaks pilguks naise silma,
annab mõõga kätte naisele,
millega ta mehe südant lõikab,
pahal tujul ette viskab, hõikab,
kisub vanad haavad valgele.

Kas ta siis, kui kõike seda kuuleb,
minuga veel altarile tuleb? —
see on hoopis teine küsimus.»
Nõnda mõtleb Ants ja kindlalt usub,
et see pruudi rinda rängalt rusub,
kui nüüd ilmuks tema kõverus . . .

Ants nüüd varsti saanist välja astub;
pruudile jäi võlgu õige vastus:
juba jõudsivad nad paigale.
Mirdipärja all ja keset pidu
ärkas üles kahetsuse idu
soovimatult pruudi hingesse.

Kivi veereb tema õnne teele,
salakartus võidab rõõmsa meele
ja ta mõtleb kurvalt vagusi:
«Petis usk, et mees, kes kaisus magab,
südant naise südamega jagab,
täna paistab mulle selgesti.»

Kirikust ju laulu kõla kajab,
kahtluse see pruudi hingest ajab,
ta jääb tähtsat tundi ootama.
Antsule teeb laulu kõla piina,
ta läeb kõrtsi, et sealt võtta viina,
selle võimul julgust koguda.

Kõrtsis hüüab valla talitaja,
kes siin tihti viidab oma aja:
«Lutsu Ants, kas sa ei tunne mind?
Mina võitsin kogukonna meele,
tegin lühendust su kauge teele,
võtsin jälle vallaliikmeks sind.»

Ants läeb kohe letilt viina tooma,
kutsub võimumehe liiku jooma,
lükkab teisi ära leti eest.
«Tere, sõber, lööme jälle patsi!
Eks sa tunne Oru Matsi,
oma endist vana seltsimeest?»

Nõnda Mats seal Antsule kätt pakub,
viinahimul oma huuli lakub;
Ants ei võta teda tuntavaks.
Seda vana sõber varsti märkab,
tema rinnas vihatuju ärkab,
kõnetoon läeb kohe tooremaks.

«Nüüd sa põlgad oma sõbrad ära,
sõidad pulmas nagu rikas härra,
oled varsti abielumees.
Mis sul nõnda elada on viga?
Läks ju hästi vana Naataniga,
püha-asjadega kaubeldes.

Vaikinud on sinu tööde kära,
lõhu jälle varsti kirik ära,
seal on uued riistad kallimad,
kui need olivad, mis enne võtsid,
kui sa röövihimul templi tõtsid,
võtsid kaasa vaeste kopikad.»

Ants veel vaevalt jalgel seista suudab,
talitaja ennast valjuks muudab,
laseb teda kohe siduda.
Kohus siis ju Antsu küsis, uuris,
kui ta esimest kord istus puuris,
nüüd ei ole kohtul kahelda.

Endsed süüd, mis tehtud ühtesoodu,
viisivad ta viimaks vangiroodu,
kust ta pääses valla armuga.
Täna suurem süü siin ilmsiks tuleb,
pruut ka varsti ehmatades kuuleb —
tema peigmees templi lõhkuja.

Kuis see teatus tema südant halvas,
vali sõnum teda rängalt salvas,
et ta selle alla minestas . . .
Nagu hallaöö viib õielt lehed,
kisub pruut siis puruks pulmaehted,
mis ta juuksepatsi ehtimas.

«Kuidas näen ma pahandatud isa,
kes kord luba andma oli visa
Antsu abikaasaks hakata?
Miks ma andsin ennast Antsust võita,
tahtsin tujudele järel' sõita
oma armsa isa lubata?

Ema, hinga rahulisti hauas!
Minu häbirikkas pulmalauas
sul ei olnud tarvis istuda.
Sellest leian siiski troosti, vaene,
et ma veel ei ole röövli naine,
kelleks pidin saama teadmata.

«Pulmatund ei ole elunali,
peigmeest hoolsalt enesele vali,
vali teda selge meelega.
Valimine elule tee määrab,
õnnetu, kes selles viltu väärab,»
nõnda hoiatas mind sõbrana.

Kallid sõnad sõbralikust keelest
unusivad armutundel meelest,
jäivad sinna, kus neid räägiti.
Meeled pidasivad lustimängi,
ehitasid õnne-elu sängi,
maalisivad luulepiltisi.

«Kare tuul nüüd õnne õilmed puhub,
silmavesi luule pildid uhub,
lükkab ümber õnnekarika.»
Nõnda mõtleb pruut. Tal silmis häbi ...
Ümberseisvast rahvahulgast läbi
läheb tema nukralt, nutuga.

Otsa tehes rahva naeruhoole
pulmarong siit pöörab kodu poole,
meelepaha meeste nägudel. —
Vaikinud on noorte kõned hellad,
maha võetud aisa küljest kellad,
pruut on kurb kui peiu matusel.

Peig on kinni, rauad kätes, jalus,
pahameel on kõigil pulmatalus,
pidu lõpeb ajaviitmata.
Pruudi isa nägu näib nii tume,
tema hääl on karm ja kalk ja kume,
vähe teeb ta juttu tütrega.

Antsu ema vana küürus kogu
sirbikujuliseks langeb kokku
ja ta räägib poja pruudile:
«Sinule sai tema võrgupaelaks,
minule saab varsti kirstunaelaks, —
isa saatis vara hauasse.

Asjata ma teda koju ootsin,
asjata ta ümberpöörmist lootsin,
ma ei tundnud tema rasket süüd.
Tema noorepõlve kasvatuses
rändasin ma suures rumaluses,
seda alles tunnen, märkan nüüd.»

Pulmamaja muutub nutumajaks.
Rahvale saab juttu mõneks ajaks,
pruut on nagu kahjualune . . .
Antsust kõneldakse väga palju,
rahvasuu teeb liivaterast kalju . . .
Teist kord läeb ta raudus kohtusse.

Seadus kurjategijaid ei paita,
Antsu enam ükski võim ei aita,
varsti sammub ta ju pikal teel.
Ema hellus kandis paha vilja,
isa märkas oma nõrkust hilja —
Ants peab vastama nüüd kõige eest . . .

Vagadus ka Naatanit ei kaitse,
leitud rahu kaua ta ei maitse,
Antsuga peab ühes sammuma.
Sinna, kus saab näha palju kulda . . .
Selle eest peab segama ta mulda,
sügavuses, sunnil, armuta.

NÄIDENDEID

TÜHJALE MAALE

Viiejärguline näitemäng

OSALISED:

KOIDU TOOMAS, taluperemees
MADLI, tema naine
ANNA ja LEENA, nende tütred
TUISU TÕNU, Leena mees, mõisa väljavaht
RABA REIN, mõisa rehepapp
KÕRVE KUSTAS, KALMU JÜRI, LAKSI TÕNIS } taluperemehed
PUNGA ANDRES, mölder
VAINUPEA JUHAN, noor saunamees
JÜRI SIPSOH, mõisa opmann
VILLEM MÄGI, mõisa kirjutaja
KAI, opmanni tüdruk
VIRU MIKK, maakuulaja
ARU ANU, lesk naine
KUSTI ja ATS, tema lapsed
KUSMA KADRI, küla kaardimoor
TOLGA MART, endine peremees
KILTER, endine Mulgimaa karjane

Aeg: pärast Krimmi sõda.

Esimene järk

(Külavainul aia najal seisavad keskealised mehed: KOIDU TOOMAS, KÕRVE KUSTAS, KALMU JÜRI ja vanarauk LAKSI TÕNIS.)

Esimene etendus.

KOIDU TOOMAS. Tänu jumalale, et ometi mitme aasta järel rukis natukene on kasvanud.

KALMU JÜRI. Ei või laita.

LAKSI TÕNIS. Taevaisa on armuline.

KÕRVE KUSTAS. Kui aganatest jatku võtta, siis võib ilusasti ületalve elada, kuni kevadel magasi uks lahti tehakse.

KOIDU TOOMAS. Puha õige.

LAKSI TÕNIS. Rukis on haljavõitu, aga meie peaksime juba hommepäev lõikama hakkama.

KÕRVE KUSTAS. Pidage ikka kinni! Kuhu te jooksete? On ikka tõsi, kui inimesel see va keskpaik lage, siis ka pea tühi on; unustab kohe ära, kes ta on või kus ta elab.

KOIDU TOOMAS. Puha õige, ei maksa vilja haljalt ära rikkuda.

KÕRVE KUSTAS. Ärge ajage hobusega sandile selga! Mõelge ikka selle peale, et mõisa põld alles latva liigutab.

KALMU JÜRI. Eks ta ole... Vahel rõõmsa meelega unusta ära, kes sa oled ja mis sa teed.

LAKSI TÕNIS. Kui mõis veel lõikama ei hakka, siis ehk lubab opmann meile enne oma viljanatukest ära korjata.

KALMU JÜRI. Palume teda.

KÕRVE KUSTAS. Millal ta enne meie palvet on kuulnud?

LAKSI TÕNIS. Ta on ju ristiinimene.

KÕRVE KUSTAS. Seda nõutakse meie käest. Meie peame ristiinimesed olema, aga mitte nemad seal. Nemad saavad muidugi õndsaks. Meie palume ja paastume ju nende eest.

LAKSI TÕNIS. Ta peaks ometi natukenegi aru saama. Saab vili ühteaegu valmis, kutsutakse meid mõisa põllule. Jäävad oma vilja-oksakesed tuule tustida. Jumal on kord meie vastu armuline olnud, oh, kui ka nemad seda oleksid!

KOIDU TOOMAS. Puha õige. Eks meile oleks ka korraks armu tarvis. Hirmu all oleme küll juba kaua olnud.

KÕRVE KUSTAS. Noh, vaadake, armuõpetuse kuulutaja juba tuleb mõisa poolt. Palveraamat välgub juba mulgi pihus.

LAKSI TÕNIS. Eks olegi kilter.

KOIDU TOOMAS. Tema neh! Puha õige. Tema ...

KÕRVE KUSTAS. Kus hunti hurjutatakse, seal ta va riivatu ka on. Küsi nüüd veel luba, — palu või vannu, üks kama kõik! Endine Mulgimaa karjane, aga nüüd oskab ka juba nina püsti hoida. Mõisa kaevust vett joonud.

KALMU JÜRI. Mis seal muud ikka on kui leikukäsk [1].

LAKSI TÕNIS. Vana lugu ... Kuni mõisa rukis lõigatud, on oma põllul tühjad kõrred kõhisemas.

(KILTER tuleb juurde.)

Teine etendus.

KILTER. Endised.

KILTER *(koputab kepiga vastu aeda)*. Hommen hommuku olgu egäüits kige peregä mõisa nurmel rügä lõikaman! Saate aru? ... Hommuku vara! ...

KÕRVE KUSTAS. Eks ma ütelnud teile, mehed!

LAKSI TÕNIS. Kõnelesime siin praegu, et mõis vahest veel lõikama ei hakka, ja nõnda saame enne omad rukkiladvakesed põllult ära koristada. Nälg sunnib ka oma jagu ...

KILTER. Kui mõisa nurm kogutu, sõs om teil aiga küllalt oma villä koristada! Või nemä tahave varemb! ...

---

[1] Rahvapärane vorm sõnast *lõikusekäsk*. — *Toim.*

KÕRVE KUSTAS. Kui aga siis omal enam midagi koristada ei ole.

KILTER. Kas mõis seda küsib? Kaege, et egäüits, kes sirpi liigutada jõvvab, hommen tööl om!

KOIDU TOOMAS. Puha õige! Ega mõisakäsu vastu panna ei tohi!

KILTER. Opmannisaks käsk kohtumassu kotid, köied ja loomalõad puudumata ärä tuua! Meil om kotte varsti vaja. Pange ka vankred aigsasti valmis! Tuleval nädalal lähete villävooriga linna! Vana vili tarvis eest ära viia, muidu ei ole uuel ruumi.

LAKSI TÕNIS. Kust meie nüüd kotid ja köied võtame, kui kahel aastal peotäit linu ei ole saanud?

KÕRVE KUSTAS. Nendel vilja nõnda palju, et ei tea, kuhu mahutada, aga meie peame aganaid sööma!

KALMU JÜRI. Eks ta ole... Kellel on, sellele antakse...

KÕRVE KUSTAS. Lori! Kes annab! Meie anname!... See on meie higi, mis nende salvedesse kokku voolab!

KILTER. Küllap uute kotuste peal sööte puhast leiba.

LAKSI TÕNIS. Uute kohtade peal!...

KOIDU TOOMAS. Kust me need uued kohad saame?

KILTER. Teie ei täägi veel! Küla lahutetas ära ja nurmed võetas mõisa külge. Teie saade kik uued kotused ja vastsed nurmed.

KÕRVE KUSTAS. No seda ei saa!

KILTER. See ei ole minu asi kõnelda, aga parun om niisugutse laani opmannisaksale ette pannu.

KOIDU TOOMAS. Kas nüüd pole pagan lahti!

KÕRVE KUSTAS. Kurat! Tulgu keegi minu maja lahutama, terikirvega lähen vastu!

KOIDU TOOMAS *(hoiatades)*. Kustas!...

KILTER. Hoia ennast!... Sia oled ikka liiga terane! Susi ja saksa peame egäüits pelgämä... Muidu ei saa ju ilman ärä elädä.

KÕRVE KUSTAS. Mis siis veel? Roomama hakkan vist?

KILTER *(lööb vastu aeda)*. Hommuku vara olgu egäüits oma perega latsin! Jumalaga! *(Läheb.)*

Endised.

KÕRVE KUSTAS. Kuulsite, missugust laulu nüüd lauldi! Viimane salm oli ootamatu uudis.

KOIDU TOOMAS. Puha õige. Elu läheb veel kibedamaks!

LAKSI TÕNIS. Midagi uudist on tulemas. Meiega nagu otsitakse pahandust. Tänavu on mõni linaladvakene põllul näha, ja nüüd ta sõge ei kannata, kuni sügisel kotte ja köisi võiksime teha!

KÕRVE KUSTAS. Peavari aetakse ka laiali; jää tuuletaeva alla!

KOIDU TOOMAS. Vahest ei maksa kiltri juttu uskuda. Ega meie hea parun seda ei tee...

KÕRVE KUSTAS. Hea parun!... Kas teistes valdades ei ole küllalt juba külasid lõhutud, inimesi soodesse ja metsadesse pillutatud? Nendel hea parun... Missugune neist hea on?

KALMU JÜRI. Eks me kuule, missugust laulu parun Riias Tolga isale laulab.

KÕRVE KUSTAS. Sealt ei ole midagi head oodata!

LAKSI TÕNIS. Keda siis... Korjame jälle üks viiskümmend muna ja sugu võid kokku... Sinul, Toomas, on aias mõned mesipuud, võta natukene värskeid kärgi välja ja lähme vana paksu jutule.

KOIDU TOOMAS. Puha õige, — ega parata ei ole!...

KÕRVE KUSTAS. Kohtumaksu-käsk ju sellepärast antigi, et tahab teine jälle midagi silmade vahele saada. Mõisast ei oska ta veel nii palju varastada, et paks kõht täis saaks, imeb ka meie paremad suutäied ära.

LAKSI TÕNIS. Ootame ikka oma elukorra paranemist, aga nüüd tahetakse veel pesagi laiali ajada. Enne Krimmi sõda olid ajad palju paremad... Töövõimulised mehed viidi sõtta; nüüdsed nälja-aastad pigistavad omakorda; mõisa töö läheb kibedamaks ja sundijad tigedamaks, — ei anta enam aega oma põldude peale mõteldagi. Vaesus ja alastus kipuvad vägisi kätte. Ei suuda kohe enam teomeest ja vaimu aasta otsa mõisas pidada. Mis sa enam neile leivakotiks paned või oled. Õnnetu maa ja õnnetu rahvas, muud midagi!

KOIDU TOOMAS. Puha õige.

KÕRVE KUSTAS. Sina, Laksi isa, räägid paranemisest! Va tühje niinepuidki ei anta enam metsast, mille koorest tööinimestele viisud jalga teeks. Muust asjast ei maksa rääkidagi. *(PUNGA ANDRES ja VAINUPEA JUHAN tulevad meeste poole.)*

Neljas etendus.

PUNGA ANDRES, VAINUPEA JUHAN. Endised.

PUNGA ANDRES. Jõudu naabritele! Mis nõu te nüüd siin peate? *(Hakkab piipu toppima.)*

LAKSI TÕNIS. Keda siis, möldripapa, eks me kurda ka oma viletsa elu üle. Anti praegu käsk, mine mõisa väljale lõikama ja jäta oma vili tuule tallata.

KÕRVE KUSTAS. Peavarju tahavad ka laiali ajada! Külade lõhkumise töö hakkab ka meie vallas peale!

KALMU JÜRI. Vii kohtumaksu köied ja kotid ka ära. Kust neid nüüd võtta?

PUNGA ANDRES. Ega kohtumaksu vastu panna ei tohi; selle peate ikka ära tasuma! Kohut on meile igaühele tarvis.

KOIDU TOOMAS. Kanamunad, võisuutäis — ehk mis kodust vähegi leiad, vii kõik opmannile kostiks — muidu enam elada ei saa!

LAKSI TÕNIS. Mis see olgu praegu?... Igal kohtupäeval kostab mõisatallist nagu seatapmise kisa, kui inimesi pekstakse. Kas see on mõni kohus? Millal meie põli peaks küll paranema?!

KÕRVE KUSTAS. Naisi ja tütreid ei tohi ka enam mõisa tööle saata, vana paks ja pulgajunkrud sööksid nad silmadega ära.

KALMU JÜRI. Ega meie kurtmine asja ei paranda. Räägi parem, möldrivana, midagi uudist meelelahutuseks. Käib ju veskis palju rahvast koos.

PUNGA ANDRES. Ei ole midagi iseäralikku kuulda.

KALMU JÜRI. Räägiti, et nähtud mehi punaste lippudega tee peal hulkumas — ei tea, ehk on ju hingemaa mõõtjad väljas.

PUNGA ANDRES. Ah jah! Punasoos ajab maamõõtja sihte. Mõis tahab sinna kraave lõikama hakata, et sood põlluks teha.

KÕRVE KUSTAS. Saate nüüd aru, mehed, mis kilter rääkis? Sealt tulevad meile need uued kotused.

KOIDU TOOMAS. Siis hakkavad ikka tõesti küla laiali ajama?!

LAKSI TÕNIS. Mis seal veel kahelda . . .

VAINUPEA JUHAN. Siis võiks ju vastu hakata.

LAKSI TÕNIS. Oo, pojukene, küll mõisa metsas vastuhakkajate tarvis kaski on!

PUNGA ANDRES. Vähe on neid mehi, keda opmann oma käega on löönud, aga kubjas ja kilter, vaata need on timukad! Ega vaimutüdrukud muidu ei laula:

«Kubjas, kilter, vahimees,
need on põrgus kõige ees,
esimesed katla sees.»

KÕRVE KUSTAS. Kelle käsu peale see kõik sünnib? Opmann seisab lööja kõrval, kõngutab iga löögi juures pead ja hüüab: «Anna hästi! Tõmba koerale! Muidu saad ise!» Küll me teda tunneme . . .

LAKSI TÕNIS. Elaks parun ise mõisas, oleks vahest teine asi.

KÕRVE KUSTAS. Ega ronk ronga silma noki.

VAINUPEA JUHAN. Küllap ikka kergitust ja õigust mõneski asjas saaks, aga meist ei ole nõudjat.

LAKSI TÕNIS. Sina, Juhan, oled alles poisikene, ei tea päevi, mis meie oleme läbi elanud! Kõik teed on ära katsutud. Tagavalla rahvas läks vene usku, et hingemaad saada, aga võta näpust! Lubati ikka lubati, aga kas saksad lasksid anda. Vaene Tolga Mart, kes rahvast hingemaa tarvis üles kirjutas, viidi raudus Riiga ja lasti pärast Pühajärvel läbi lipu. Oleks mehike Siberisse saadetud, aga vist vene papp aitas. Tuli teine siis koju, pool pead paljaks aetud . . . Vaata, nõua õigust! . . .

PUNGA ANDRES. Mis sa vanu haavu enam osatad! Mida enam inimene pahu asju unustada suudab, seda rahulikumalt võib ta elada.

VAINUPEA JUHAN. Juba paar nädalat ei ole enam vana Tolgat näha olnud. Ei tea, kus ta peaks olema?

LAKSI TÕNIS. Mis sa, poeg, temast küsid! Temal on omad asjad toimetada. Kasvage ja saage kõik Mardisarnaseks meheks, küll siis ükskord rohkem suudate oma elu parandamiseks ära teha, kui meie tegime.

(RABA REIN ja TUISU TÕNU tulevad.)

Viies etendus.

RABA REIN, TUISU TÕNU. Endised.

RABA REIN. Noh, vallamehed, ei ole aega enam haigutada! Kas teate ka?

KOIDU TOOMAS. Mis siis? ... Kas sõda tulemas või?

TUISU TÕNU. Ega muudel kui sinul oma vanamooriga.

LAKSI TÕNIS. Ega ometi Tolga Mardil midagi õnnetust ole juhtunud? Jääbki juba teine liiga kauaks ... Süda kohe raske ...

TUISU TÕNU. Virumaa rahvas hakkab ära tühjale maale minema!

RABA REIN. Samaarasse! ... Kapkaasi! ...

PUNGA ANDRES *(heidab käega)*. Asjata katse! ...

KALMU JÜRI. Või ära tühjale maale!

PUNGA ANDRES *(piipu suust ära võttes)*. Rumalad inimesed! Mis nad sealt otsima lähevad?

TUISU TÕNU. Mida muud kui hingemaad.

KALMU JÜRI. Keda pagan meiegi siin tukume! Lähme ka, ehk saame kord vaesusest ja mõisaorjusest lahti.

KOIDU TOOMAS. Puha õige. Kui aga hingemaa siin ka varsti tuleb, siis teeme endale kahju!

VAINUPEA JUHAN. Ega ta siingi tulemata jää. Sina oled jõumees, võid vaadata, kuidas lood lähevad.

PUNGA ANDRES. Naiste lori! Päris naiste lori!

KALMU JÜRI. Meie vanemate vanemad on hingemaad oodanud, aga kus ta on!

KOIDU TOOMAS. Puha õige! ...

KÕRVE KUSTAS. Eks ta ka ikka tuleks, aga kuhu kostaks meie kaebus? Jumal kõrgel, keiser kaugel, ja saksad panevad tee igalt poolt kinni, et niuksatadagi ei saa! ...

TUISU TÕNU. Virumaa mehed on hoopis teisest tainast kui meie. Nad on juba saadikud Samaarasse saatnud, kust tarvilikul korral kuni Kapkaasi lähevad.

RABA REIN. Viru mehed jätavad siinse raudahju maha ja on varsti igatsetud hingemaa pärijad. Meie tukume aga siin.

KÕRVE KUSTAS. See on küll ainus pääsemise tee.

PUNGA ANDRES. Kuidas see maa seal tühjaks on jäänud?

TUISU TÕNU. Mine aja nüüd seda taga! Ju seal ikka mõni sõda on olnud.

VAINUPEA JUHAN. Sina, Laksi-isa, seisad vagusi ja ei räägi sõnagi?

KALMU JÜRI. Ütle, mis sina äraminemisest arvad?

LAKSI TÕNIS. Armas on igal inimesel tema sündimisekoht ja kodukolle ja sellest lahkumine raske, aga kui elu ikka liig kibedaks tehakse, siis kaob kodupaiga armastus ja kõik... Ma olen hingemaa ootamisega vanaks ja halliks läinud, aga ta jäi tulemata. Nüüd olen ma valmis kas või teisele poole maailma äärde minema, kui silmad veel enne surma hingemaad peaksid nägema!

KOIDU TOOMAS. Puha õige! Küll on see sõna «hingemaa» armas kuulda.

PUNGA ANDRES. Kuule, Laksi peremees, mis hingemaad meil veel tarvis on? Meie oleme juba vanad mehed. Kui meil kaks kätt rinna peal, siis on meil hingemaa käes. Kes juba siin elada ei saa, mis peab see siis veel tühjal maal tegema hakkama. — Koidu peremees, meie arutame asja õhtul edasi. Meil on Juhaniga teine tee ees.

KÕRVE KUSTAS (*sirutab käed välja*). Usu, Andres, need käed ja pihad, mis võõra põllu peal ja kepi hoopide all ei ole võibunud, ei võibu oma töö juures iialgi. Oma põllul tehtud töö eest põgeneb nälg jäädavalt minema.

LAKSI TÕNIS. Ei mõista mõtelda, kui hea seal oleks elada, kus saksu ei ole. Ei saa kohe aru, mispärast jumal niisuguseid inimesi on loonud, kes tööd ei tee ja teiste vaevast elavad.

PUNGA ANDRES. Kes siin kahaneb, ei kosu seal ka mitte.

TUISU TÕNU. Mis Andresel viga rääkida. Oled sa ka iial tühja kõhtu kannatanud või tead, mis mõisa töö on? Istud veskis kolu ääre peal ja võtad matti.

RABA REIN. Nähes ikka kolust, aga nägemata kotist.

PUNGA ANDRES. Mis sealt võtta on? Kes teist ka õiget vilja veskile toob? Ma pean kolu ääres istudes pulgaga aganaid alla ajama, et need veski silma kinni ei jääks. Külameeste vili on niisugune, mida ilma kotita ohelikuga selga võib võtta ja veskile viia. (*Naerab.*)

KALMU JÜRI. Sina naerad, Andres? Sina —

LAKSI TÕNIS. Ei maksa meie viletsusega nalja teha.

Sinul ja sinu lastel puhas ja valge leib nagu jumala päevakene, aga meie lastel tulevad silmist neelamise ajal pisarad välja, kui karedad aganad kurgust alla lähevad.

Oo, Andres, vend! ... Küll on raske oma lihaste laste nägudel näljajälgi näha! Nüüd tahetakse meie higiga väetatud põllulapikesed ka mõisa külge võtta — peavarjud laiali ajada, meid naiste ja lastega metsadesse ja soodesse paigutada.

KALMU JÜRI. Hakkame ka tühjale maale minema!

KÕRVE KUSTAS. Kust teie, Rein ja Tõnu, Virumaa rahva äraminemise nõu kuulsite?

TUISU TÕNU. Kust kuulsime ... Kes laiemalt käib, eks see ka midagi kuule. (*Vaatab ringi.*)

KÕRVE KUSTAS. No räägi ikka räägi! ... Ega meie seas vist äraandjaid ei ole.

TUISU TÕNU. Meie käisime Reinuga kirikus ja saime kõrtsi juures ühe Virumaa mehega kokku, kes just sellepärast siia tulnud, et meie rahvast tühjale maale kirjutada. Ta käskis inimestele rääkida ja neid kuhugi kokku kutsuda, ja lubas ise ka koosolekule tulla.

KÕRVE KUSTAS. Miks ta nüüd kohe siia ei tulnud?

RABA REIN. Kardab teine saksu, ja eks see ole ka õige! Küll need niisuguse mehe priiküüdiga Siberisse saadaksid!

TUISU TÕNU. On üks pagana mees, see virulane! Kuula nagu imet, mis ta tühjast maast räägib.

RABA REIN. Ta olla Krimmi sõjas olnud, pärast sõda ühe kindrali poisina kindraliga üheskoos Saratohvi, Samaara ja Kapkaasi otsast otsani läbi käinud. Kindral näidanud temale ka seda mäge, mille külge vanaõelus nagu paha sõnn ahelatega olnud kinni seotud.

KALMU JÜRI. Kas ta kohe kuradit ennast näinud?

RABA REIN. Teda ennast küll mitte — ta asuda pilvedes, aga ahelaid näinud ta küll.

KOIDU TOOMAS. Küll need võivad aga jämedad olla!

TUISU TÕNU. Küllap sinu vanamoor ikka katki kisuks.

KOIDU TOOMAS. Kas jälle? ...

PUNGA ANDRES. See on nüüd täis naiste lori! Kusma Kadri võib sarnast juttu ajada.

VAINUPEA JUHAN. See virulane näib aga isegi hea hambamees olema!

PUNGA ANDRES. Petis! ... Piiblis ei ole sellest

sõnagi räägitud, ja ometi olen ma piibli kolmele korrale otsast otsani läbi lugenud.

KÕRVE KUSTAS. Näe, kuhu tema jälle läheb! Kas kõik asjad seisavad piiblis?

RABA REIN. Tema luges piibli läbi! Lori!

LAKSI TÕNIS. Andres on kirjamees...

PUNGA ANDRES. Mina ei saa aru, miks just Rein tühjale maale kipub? Ega rehehiired ilmaski nälga ei sure.

RABA REIN. Ei ole ka mõisa kassid seal nälga surnud, kus aida ukse sisse augud on tehtud.

KALMU JÜRI. Sellel asjal on ikka tõsi taga, kui ju leivamehed tühjale maale minema hakkavad.

VAINUPEA JUHAN. Reinu minek on rumalus.

KOIDU TOOMAS. Puha õige!

VAINUPEA JUHAN. Ka Koidu rahval on ikka leib majas ja leiva eest ei pruugiks kellelgi põgeneda.

RABA REIN. Teie teate... Küsige esiti kord, kui palju ma selle leiva-suutäie eest peksa saan? Enne rehtede algust laseb opmann mulle keretäie anda, et ma ei varasta. Juhtun vahest kaebama, et leib otsas on, siis laseb ta mind selle eest vitsutada, et ma varastada ei oska. Viisin kord kotiga rehe juurest rukkeid. Õnnetuseks oli koti sopp natukene katki, kust rukkid tee peale pudenesid. Nende kaudu tuli opmann minu sauna juurde ja lõhmis seal mu naise näo tuliseks, et ta ei viitsivat kotti kinni nõeluda... Kohtus, kus mulle kolmkümmend hoopi mõisteti, irvitas ta, et ma enesele paremat kotti ei muretse. Nahatäis soolati naljaga sisse!... Peksa, kurat, kui peksma oled hakanud, aga ära irvita seal juures! Tühjale maale, mehed, tühjale maale!... Lähme kõik! Hakaku siis ise tööle, kui tahab; lase siis õige vilistab!

KOIDU TOOMAS. Puha õige...

KÕRVE KUSTAS. Vangikoja uks läheb vallali! Häda igaühele, kes uue elu koitu ei aima.

LAKSI TÕNIS. Minugi vana süda hakkab äraminemise nõu kuuldes uuesti elama ja pooleldi kustunud silmad kaugusest pääsemise teed otsima.

PUNGA ANDRES. Mina ütlen, sellest nõust ei tule teil midagi!

KÕRVE KUSTAS. Ei tea, miks? See puutub vist sinu leivaisasse!

PUNGA ANDRES. Mis leivaisa ta mulle paremini on? Mõtelge, teie müüte oma varandusenatukese ära ja saate

selle rahaga vaevalt sinna, aga mis seal tühjade kätega tegema hakkate?

RABA REIN. Ei ole tarvis karta, Andres... Kroonu poolt antakse asujatele vili, lehmad, hobused ja kõik, mis tarvis on. Lihapoolist olla seal küll, metssead jooksvat nagu põdrad mööda metsa — muudkui tapa ja söö...

PUNGA ANDRES. Ah-ah-haa!... Rein on seniajani ainult hiiri mööda rehenurki taga ajanud ja nüüd teab metssigade püüdmisest midagi rääkida!...

TUISU TÕNU. Ega hiirtest veskiski puudust ole.

RABA REIN. Mõisa aidas on nad õige rammusad. Mõned käivad seal kahe jala peal.

PUNGA ANDRES. Lähme, Juhan! Meil on täna vähe aega! Nägemiseni, Koidu isa!... Meie saame veel kokku. *(Lähevad.)*

Kuues etendus.

Endised.

LAKSI TÕNIS. Minul seisab ikka see maa meeles, kus saksu, orjust ega mõisasundijaid ei ole.

KALMU JÜRI. Ega meie silmad seda näha saa.

KOIDU TOOMAS. Puha õige.

TUISU TÕNU. See ei ole mitte puha õige. Kui ära lähme, siis näeme.

KALMU JÜRI. Küllap sakstel soldateid on, kellega kõik teed kinni panevad.

RABA REIN. Kui rahvas korraga minema hakkab, mis nad siis ikka teha võivad...

KÕRVE KUSTAS. Tohoo hullu! Ega siis niisugune asi ilma keisri teadmata ei sünni...

RABA REIN. Eks Virumaal ole saksu küll, aga rahvas läheb ikka minema.

KALMU JÜRI. See on ju vana Tolga Mart, kes sealt tuleb.

KOIDU TOOMAS. Tema neh!...

KÕRVE KUSTAS. Tema mis tema.

(MART tuleb juurde.)

Seitsmes etendus.

TOLGA MART. Endised.

TOLGA MART. Noh, pojad, kohe vainu peal? Jõudu kah jutule!

KALMU JÜRI. Jõudu vaja! Tule aga kohe oma nõu ja jõuga meile appi.

LAKSI TÕNIS *(võtab Mardi peast mütsi ära)*. Ma vaatan, kas sul jälle pool pead paljaks on aetud. Jumal tänatud, asi läks vist hästi! Juuksed on kõik alles.

KÕRVE KUSTAS. Kas paruniga kokku said?

TOLGA MART. Sain. Oli õige lahke. Prouale on paari päeva eest poeg sündinud.

KÕRVE KUSTAS. Jälle üks juures . . .

LAKSI TÕNIS. Meil on selle aja sees suuri muudatusi kuulda.

TUISU TÕNU. Rahvas hakkab ära tühjale maale minema.

KÕRVE KUSTAS. Kapkaasi . . .

RABA REIN. Teie ei tea isegi! . . . Samaarasse lähevad!

TOLGA MART. Mõisamehed siin ja teie räägite!

TUISU TÕNU. Ei pruugi mõisamehi karta! Ühes oleme kannatanud, ühes tahame ka ära minna! — kõik, viimane kui üks! Ühes läheme, mehed, ühes! Ühinemises seisab meie pääsemine!

RABA REIN. Tühja valla ja mõisa peavad varsti eest leidma!

KOIDU TOOMAS. Ei maksa kohe suurt kära teha! Salajas peame oma nõu pidama. Puha õige, salajas . . .

TUISU TÕNU. Katsu oma vanamoori suu kinni sulgeda! Saab see haisu ninasse, siis on ta varsti, keel õlal, mõisas kolamas.

KOIDU TOOMAS. Mis sa, Tõnu, mind iga sõna juures nagu koer pured? Puha õige, nagu koer . . . Ei lase suud lahti teha.

TUISU TÕNU. Pai tegema pean vist? Oota! . . . Kuule, Mart, asi on juba nõnda kaugele joones, et täna õhtul üks Virumaa saadik meid üles kirjutama tuleb!

RABA REIN. Nüüd kirjutame ja talvel tuhknai Samaarasse!

TOLGA MART. Kaaluge enne kaupa, kui vastu võtate! Kui siin elu natukenegi paraneb, siis võiks veel ümber

vaadata. Hõlpsam on vanale tuleasemele endiste tuletukkidega tuld teha, kui uut otsima minna. Paranemise lootust on.

KÕRVE KUSTAS. Aga mis siis, kui vanad tükid kõik laiali loobitakse? Meie küla aetakse laiali ja põllud võetakse mõisa külge. Opmann on selle plaani parunile ette pannud... Räägi meile, mis sa ka Riias kuulsid?

TOLGA MART. Mis ma kuulsin... Nii palju võin ütelda, et opmannist varsti lahti oleme.

TUISU TÕNU. Kas see, kes asemele tuleb, parem on?!... Hullem veel, võib-olla mitu korda hullem! Ärge tühjade lootustega endid petke! Hundist ei saa iialgi karjakrantsile pooleterameest!

(KUSMA KADRI tuleb.)

Kaheksas etendus.

Endised ja KUSMA KADRI.

KUSMA KADRI *(puuduvate hammaste pärast susinal rääkides)*. Tere õhtupoolikust, külamehed! Mis te siin muretsete? Eks ta ole... Nojah, kurvad ajad, kurvad ajad jälle tulemas! Kes niisugusel ajal võib rõõmus olla?

KÕRVE KUSTAS. Mis kurbi aegasid sina, Kusma eit, meile kuulutad?

KUSMA KADRI. Keda siis... Sõda ikka sõda, vaderipojakesed! Ootasite ikka, ootasite hingemaad tulema, aga eks viida jälle mõnedki mehepojad verise adraga vaenupõldu kündma. Jumala ristikene igamehe juures — isaema pojakesed!

KÕRVE KUSTAS. Mis sa patrad, vana tatraveski!

KOIDU TOOMAS. Millal see sõda siis tuleb?

TUISU TÕNU. Sina sõdid ju oma vanamooriga iga päev. Kust ta siis veel tuleb?

KOIDU TOOMAS *(tasa)*. Jälle... Puha õige, nagu hammustab! —

KUSMA KADRI. Ei lõpe enam verised päevad! Nüüd tulevad Türgi ja taterlase kuningad meie kuninga vastu sõdima! Eks te ole kuulnud, et Rootsi kuningale poeg sündinud, kellel mõlemad käed küünarnukist saadik verised olla? Kui see meheks kasvab, siis võidab ta kõik ilma ära. Mina küll seda ei näe! Mul jalg hauas, teine haua

ääre peal, aga küll teie näete, vaderipojukesed! Kohe mõlemad käed verised teisel!...

LAKSI TÕNIS. Alati tead ikka sina, Kadri, mis teised ei tea!

KUSMA KADRI. Sabaga täht, sabaga täht on taevas, vaderipojakesed! Ega see head ei tähenda — ei tähenda head, mehikesed! Suur saba nagu hagu teisel taga! Verevalamine, verevalamine on tulemas! Eks enne Krimmi sõda olnud jälle sabaga täht taevas? Suur saba teisel —

TUISU TÕNU. Sina kasi külasse ja katsu, kuidas küla tüdrukuid ja poisse saad paari panna, aga ära tule meeste hulka lobisema! Mis käkisõtkujaid oma veriste kätega sa siin seletad! Katsu, kui võtan käpast kinni ja viskan su siit minema, vana nõid!... Mine, Juhani ja Anna kaup on sul alles pooleli!...

KUSMA KADRI. Hust, mis sa haugud! Näe, Koidu Tooma väimees läheb õige ninakaks! Ei tea, kus aia taga oleksid vedelenud nagu vanapoisi-ots, aga näe, mina ikka toimetasin, et peretütre omale naiseks said! Koer senikaua mäletab, kuni suu märg on. Nüüd vanainimest õige pilkama!...

KOIDU TOOMAS. Puha õige!

TUISU TÕNU. Teine paras mul jälle seal...

KUSMA KADRI. Kes vanainimese juttu usub! Mataks silmad, et enam seda õnnetust ei näeks! Ega sabaga täht muidu taevas ei ole. Suur saba teisel taga!...

TUISU TÕNU. Võtaks lugu! Nüüd ei saa enam midagi rääkida! Küla poolt tuleb Aru Anu ka veel. Kes pagan need vabatnaised ja vanad tüdrukud nüüd meie kaela on saatnud?

(ANU tuleb nuttes ja silmi pühkides.)

Üheksas etendus.

ANU ja endised.

LAKSI TÕNIS. Mis sa nutad, Anu? Mis sul viga?

ARU ANU. Mis ma nutan või nutmata. Mõldri Andrese lehmad jooksnud kiiliga mõisa välja nurgast läbi. Opmann käskis Ätsi mõisa tuua. Vii nüüd laps mõisa talli tappa...

TUISU TÕNU. Kuulete nüüd, mehed! Kaua peame meie siin vaevlema? Juba lapsi hakkavad kraapima! Kutsume

kõik külamehed kokku nõu pidama! Kas meie mehed ei ole või mis?

ARU ANU. Aidake jah nõu pidada, kallid inimesed, kuidas laps nuhtlusest pääseks! Vigaseks peksavad mõisas teise! Ongi niisugune arg loomakene teine.

KUSMA KADRI. Mis sa, Anu, hädaldad? Eks lastele ole vahel vitsahirmu tarvis. Kasvavad teised muidugi ilma isata üles nagu metsaloomad. Mis sa arvad neist sedaviisi saama? Ennäe nüüd!

ARU ANU. Pea sina, vana nõid, suu kinni! Ei tea, mis tema lastekasvatamisest teab! Oled mõne üles kasvatanud või? Üksainus värdjas on sul olnud ilmas, mine tea, kuda seegi otsa sai!

KUSMA KADRI. Hust, ära haugu! Näe, olen ikka sakstele meele järele ja igaleühele! Peaks opmann Atsi naha hästi tuliseks tegema, küll su oma lõuad siis koomale jäävad! Ennäe, niisugune! . . .

ARU ANU. Kes sinu mõga tahab kuulata! Lähen, palun Mõldri Andrest, et läheks lapse pärast opmanni palvele. *(Läheb.)*

KUSMA KADRI (*järel minnes*). Ennäe raibet! . . . Tema minu noorepõlve asju veel mulle ette viskama. Kas sa näed? . . .

Kümnes etendus.

Endised.

KALMU JÜRI. Nüüd võime jälle nõu pidada.

KÕRVE KUSTAS. Mis pagana nõu sa veel pead? Mõisa jahikoerad on ju kõik lahti lastud. Vaadake! . . .

RABA REIN. See on ju mõisa pulgajunkur, kes sealt tuleb.

TUISU TÕNU. Kes tema, kuradi, siia ajas! Peab vist minema hakkama.

KOIDU TOOMAS. Ei tea, kui õige temale oma nõu avaldaksime! Ta on meie vastu vahel nii sõbralik.

TUISU TÕNU. Ta võib sinu tütarde vastu küll sõbralik olla, aga meid pureb ta niisamuti kui kõik teised mõisa koerad.

KOIDU TOOMAS. Tohoh! Ära ikka ninasse karga!

LAKSI TÕNIS. Mis sa, Mart, arvad, kas ootame ära, kuni kirjutaja meie juurde jõuab, või läheme laiali?

TOLGA MART. Ega need lambad karjamaal rammusaks lähe, kes iga krõbina eest metsa jooksevad. Siiski on parem, kui meie igaüks oma teed läheme. Niisugused mehed võivad meie salanõu ju nägudelt lugeda.

LAKSI TÕNIS. Lähme!... Öösel kõik Koidule kokku!

(Lähevad. MÄGI tuleb teiselt poolt.)

Üheteistkümnes etendus.

VILLEM MÄGI. Endised.

VILLEM MÄGI (*hüüab järele*). Hei, mehed, pidage kinni! Kuhu te ruttate? Tulge tagasi!

KÕRVE KUSTAS (*hääl*). Ei tule, ei tule!...

VILLEM MÄGI. Tulge tagasi! Ärge kartke!

TUISU TÕNU (*hääl*). Ei karda! See aeg on juba ammu mööda!

VILLEM MÄGI (*tasemalt*). Ei tule tagasi!... Tõesti, midagi iseäralikku on neil ees! Ma pean nendega rääkima. (*Läheb üle näitelava.*)

Eesriie langeb.

Teine järk

(KOIDU TOOMA lihtsas toas.)

Esimene etendus.

MADLI ja KUSMA KADRI.

MADLI *(istub sukka kududes laua juures)*. Oled ometi kord otsaga siia jõudnud! Istu siia mulle ligemale.

KUSMA KADRI. Mis sa teed ära, kallis Koidu perenaine! Oleksin ammugi tulnud, aga kuhu sa jõuad ehk jaksad. Ühel laps kurja silma saanud, teisel lammas talle ära põlanud, tarvis teisi suitsetada ja arstida.

MADLI. Lubasid ikka kord kaarte välja panna ja järele katsuda, kuidas lugu Annaga läheb ... Eks ta ikka natukene patt ole kaartide läbi seda teada saada, aga —

KUSMA KADRI. Mis sa seda räägid, Koidu perenaine! Saksadki lasevad kaarte välja panna. — Eks nemad kardaks pattu ...

MADLI. Tüdruk ka juba kakskümmend aastat vana ... Suksutajaid on teisel küll ikka olnud, aga päitse pähepanijaid ei kusagil. Mina nii vanalt olin ammu mehel.

KUSMA KADRI. Katsume järele, Koidu ema! *(Hakkab kaarte laua peale laduma.)* Ennäe! ... Kuidas need teed käivad! ... Nõnda neh ... kuidas need südamesooned kokku jooksevad! ... Mis seal ees siis ikka on? Nojah, nagu nõiduse väel veetakse kokku teised! Mis ikka tulemas on, ega see tulemata jää! Nõnda jah ... veri ikka vere järele! Mis sina, risu, sinna vahele tikud! ... Kõik läheb hästi, Koidu ema! Üks valge peaga noormees mõtleb Annale varsti kosja tulla!

MADLI. See on Vainupea Juhan! Tema, tema neh! Temal on valge pea. Ongi teine Annaga sõber!

KUSMA KADRI. Kuidas kaardid näitavad, ei ole Anna nooremehele mitte just palavalt armas. Üks paha must kaart on nende vahel. Mis sa arvad, Koidu emā, kui seda viga õige natukene parandame?

MADLI. Kui see aga aitab?

KUSMA KADRI. Sõge ikka! On enne sarnane asi aidanud, miks ta siis nüüd ei aita?

MADLI. Kui sa asja õigesti ühele poole aitad, eks ma siis jõudu mööda ikka sulle tasu.

KUSMA KADRI. Mis sa sellest räägid, Koidu perenaine! Kutsu aga Anna kohe siia!

MADLI *(hüüab)*. Anna, Anna ae, tule ruttu siia! *(ANNA tuleb.)*

Teine etendus.

ANNA, MADLI, KUSMA KADRI.

ANNA. Mis sa tahad, ema?

MADLI. Kas tead? ... Kadri-tädi pani kaarte välja ja ütles, et üks valge peaga poiss kosja tuleb! Kes ta muu on kui Vainupea Juhan?

KUSMA KADRI. Tuleb, tütrekene, tuleb! Võib-olla juba täna tuleb!

MADLI. Kui ta peaks tulema, siis ole ta ümber mahe nagu mesilane!

ANNA. Mis minu mahedus üksi aitab. Kadri-tädi ju ise laulab:

«Mis aitab ute hoidmine,
ematalle määgimine,
kui see pässu pead ei pööra.»

KUSMA KADRI. Pole viga, tütrekene! Küllap katsume tema pead pöörata.

MADLI. Juhan natukene on ikka põikpea, ega teda uskuda ole.

KUSMA KADRI. Tarvis aga esimesi samme juhtida! Saab pärast jumalasõna üle käinud, läheb elu mis müriseb! Laulatuse ajal katsu pahema jalaga Juhanile jala peale astuda, siis on ta sinu võimuses! ... Mähi või ümber sõrme ...

MADLI. Kahju, et mina seda omal ajal ei teadnud.

ANNA. Küll aga oled sina tark, Kadri-tädi!

KUSMA KADRI. Ma kohe õpetan... Õpetan kohe, tütrekene, mis sa pead tegema! *(Võtab põuest riideräbala ja hakkab lahti harutama.)* Siin on need asjad, mis ma just sinu jaoks, tütrekene, konna peakontide seast reede õhtul korjasin! Nendega võib imet teha...

MADLI. Minu kadunud ema rääkis mulle ka niisugustest asjadest, aga nüüd on kõik meelest läinud.

KUSMA KADRI *(riidenäru harutades)*. Mina vana inimene, jalg haua ääre peal. Sinul tütar mehele panna, teine veel kasvamas. Tarvis ikka kõik teada. Kuniks mind enam on!... Võta kärnkonn kinni, viska sipelgapesasse. Sipelgad söövad teisel liha luude pealt ära, kondid jäävad järele. Vana kuu reedel too kondid sipelgapesast ära. Peakontide seast leiad ühe hargikese ja ühe konksukese. Näe, siin ta on!... Säh, tütrekene, võta see konksukene oma kätte!

ANNA *(vaatab)*. Mis ma sellega teen, Kadri-tädi? *(Võtab.)*

KUSMA KADRI. Tahad sa Vainupea Juhanit või kedagi teist omale meheks, tõmba teda selle konksuga, siis jookseb ta sinu järele nagu varss. Säh, võta ka see hargikene omale!

ANNA. No mis ma sellega teen?

KUSMA KADRI. On ju vahest mitu tuult tütarlapse peale puhumas. Keda sa ei salli, siis lükka selle hargikesega, ja sa oled korraga temast lahti.

ANNA *(asju tasku pannes)*. Ole terve, Kadri-tädi!

KUSMA KADRI. Aga vaata ette, tütrekene, et sa neid asju pruukides ära ei vaheta! Asjad on hästi ühte nägu.

ANNA *(ära minnes)*. Küll ma meeles pean.

MADLI. Nüüd tuleb mulle kõik meelde, mis kadunud ema rääkis... Toomas tuleb juba õhtule. *(TOOMAS tuleb.)*

Kolmas etendus.

KOIDU TOOMAS, KUSMA KADRI, MADLI.

KOIDU TOOMAS. Näe, vana Kusma eit juba otsaga siin! Puha õige... Saab sind nagu surma igale poole.

KUSMA KADRI. Eks ma pea ka ikka elama, Koidu peremees! Ega saa elavalt maa alla pugeda.

KOIDU TOOMAS. Kas tead, Madli, meie valla rahvas hakkab ära tühjale maale minema. Puha õige! Eks meie lähe ka?

MADLI. Toomas, ega sa hull peast ei ole! Mis sa sealt otsima lähed?

KOIDU TOOMAS. Sedasama mis teisedki.

MADLI. Teised lähevad vaesuse pärast, noh, mis peaks sind taga ajama?

KOIDU TOOMAS. Seal ei ole saksu. Puha õige, mitte saksa sõrgagi ei pea seal olema!

MADLI. Mis need saksad sulle ära on teinud? Eluaeg oled ausasti mõisat teeninud ja opmanniga hästi läbi saanud, nüüd korraga nagu arust ära — tema läheb tühjale maale!

KOIDU TOOMAS. Läbi saanud! ... Aga kas sa tead ka, kui palju ma kupja kepi all olen vingerdanud?

MADLI. Tühjal maal ... seal, jah, seal visatakse ilma vaevata tükk suhu?

KUSMA KADRI. Igal pool on hea, kus meid ei ole. Eks meie ole ju peksualuseks sündinud.

MADLI. Anna tarvis mehele panna, ja kes tuleb teda siis veel võtma, kui juba hulkumas oled. Kaks vanemat tütart oleme koduväi võtmise läbi ilusasti tanu alla toimetanud ja Annaga teeme sedasama.

KOIDU TOOMAS. Kuule, Madli! Sina susserdad tütarde ja väimeestega, aga ära pane pahaks, kui nad su pärast võllasse tõmbavad. Tõnu näris mind terve tänase õhtupooliku, teiste ees kannata nõnda, et hambad ristis. Mina lähen teistega minema! Puha õige — tapalambaks ei ole keegi sündinud! Lähevad vaesed inimesed paremat põlve otsima, noh, miks siis mitte mina?

MADLI. Vait, suu pea! Tõnu ka mõni mees, keda rääkida!

KOIDU TOOMAS. Mehed tulevad ka õhtul siia nõu pidama. Puha õige, tulevad; ei tahtnud teisi keelata.

MADLI. Ahjuhargiga kihutan nad toast välja!

KOIDU TOOMAS. Madli, sa oled ju kohe jälle püre!

MADLI. Mis siis veel! Saab vana opmann viimaks kuulda, et niisugune nõu meie majas on peetud, siis ei lepita teda enam kanamunad ega mesikärjed. *(Sammud ja jutt on kuulda.)* Eks ta ole hull praegu, ongi ikka mehed siia kutsunud.

KUSMA KADRI. Ära pahanda ühtegi, Koidu ema, lase

tulevad, ehk on Juhan ka seas. Anna saab siis temaga kokku. Ma lähen ära rehetuppa. Tõnu hakkab mind vana inimest jälle pilkama. *(Läheb.)* Siia majasse tulevad täna õhtul suured võõrad ja pikad pidud.

MADLI. Mina tulen ka. Aga seda ma ütlen, Toomas, et sa teiste nõusse ei hakka.

(Läheb. Mehed tulevad teiselt poolt.)

Neljas etendus.

KOIDU TOOMAS, LAKSI TÕNIS, KÕRVE KUSTAS, KALMU JÜRI, TOLGA MART.

KOIDU TOOMAS. Tulge aga ukse juurest ära kaugemale. Meile tuleb seltsilisi veel juurde. Ma panen tule ka põlema. *(Toob nurgast pilaku — tulehamba — ja peerud, süütab peeru põlema ja paneb pilakusse.)*

LAKSI TÕNIS. Täna öösel peame otsusele jõudma, kas minna või jääda.

KÕRVE KUSTAS. Kas oleme vähe nälga ja vaeva näinud, et veel ei lähe? Mis meie veel ootame? Niisugust silmapilku ei tule enam nii pea.

TOLGA MART. Oo pojad, oo pojad! Teelahkmel tarvis silmad õige laiali ajada, seal on niihästi õige kui eksitee.

KALMU JÜRI. Mart on Riias käimisest saadik üsna vagusaks jäänud.

KÕRVE KUSTAS. Küllap parun lubas talle jälle koha anda, või sai hea noosi raha, et nõnda vaikib.

TOLGA MART. Ei ole sakste kukrus meie vaigistamiseks raha. All soos on selle jaoks pajusid küll. Olen sellesarnast vaigistuserohtu küllalt maitsnud.

KOIDU TOOMAS. Puha õige... Meie kaebame kupja ja kiltri löökide all, aga mis on need läbi lipu ajamise vastu!

TOLGA MART. Oh — oh — hoo!

KALMU JÜRI. Miks sa siis midagi ei räägi? Miks sa meile ikka nõnda nõuga abiks ei ole, nagu ennemalt olid?

TOLGA MART. Mis ma mõistan nii kurval tunnil rääkida? Meie rahvas peab oma isaisade higi ja verega väetatud põllulapikesed maha jätma, võõrale maale, tühjale

maale veerema! ... Tühjale maale! ... kole sõna! Veerev kivi ei sammelda, üteldi vanasti juba ...

KÕRVE KUSTAS. Siin on meil jah samblad seljas? Vembla vermeid võime üksteise selja pealt lugeda ... Seal ometi ei ole saksu.

LAKSI TÕNIS. Meie võime varsti mulla alla variseda, aga katsume oma lastegi viletsat põlve kergitada. Ööd läbi peksa mõisa rehte, hommikul katsu, et väljal oled ja teisel ööl murenda oma vilja või püüa seda kuu valgel käsikaudu põllult kokku korjata. Viimaks oled nõnda uimane, väsinud ja võibunud, et enam sundija käsust aru ei saa, kuni kepihoop sind jälle nagu väsinud hobust koormat tõmbama ergutab. Meie oleme just loomani alla surutud, ja looma toit, aganad, on ka meie ülespidaja. Miks oleme meie nii sügavale alla surutud?! ...

TOLGA MART. Kõik tõsi, kasuvend Tõnis, aga siiski on siit raske lahkuda. Linnudki, kes ainult suve siin elavad, teevad sügisel minnes kurblikku häält, kuna nad teavad, kuhu nad lähevad ja mis neid ees ootab. Miks ei peaks siis inimene kurb olema, kui ta sealt on sunnitud lahkuma, kus ta vanemate vanemad on elanud ja olnud. Iga kivi, küngas ja mullamätas vaatab niisugusel korral nagu leinates meile järele ... Istu maha ja mõtle enne järele, kui sa hakkad minema! Oleme oma põlve paranemist oodanud, ootame veel! ... Mina tahaksin oodata, selle peale vaatamata, et minu käest vangipõlve ja Pühajärve nuhtluse järel kõik ära võeti, mille külge ma oma noorusejõu ja higi olin matnud.

KÕRVE KUSTAS. Sinuga, Mart, ei ole õige asi! Sa ei ole see, kes sa enne olid!

(*TUISU TÕNU, RABA REIN ja Viru saadik tulevad.*)

Viies etendus.

Endised. TUISU TÕNU, RABA REIN, VIRU MIKK.

TUISU TÕNU. Ongi siin juba mehi koos! Küllap neid tuleb veel ... Vaadake, mehed, siin on see Viru vend, kellest ma teile rääkisin ja kes tervel Virumaal palju rahvast tühjale maale on kirjutanud.

RABA REIN. See mees on midagi väärt!

VIRU MIKK. Armsad Tartumaa ja Peipsi ääre mehed!

Priiuse ja vabaduse koidukuma on näha! Tehke aga oma väsinud silmad lahti! Terve Virumaa on tõusnud nagu üks mees, et enesele vabamat põlve ja paremat paika muretseda kui siinne vangikoda. Ma tulin siia, et ka teile seda rõõmusõnumit kuulutada, mis Virumaa rahvast täidab. Kõik lähevad tühjale maale, ja mina olen juba teel neile uut aset Samaarasse vastu võtma minemas. Kui kaua peab teie vilets põli siin kestma? Kaua tahate oma lahjat kaela kurja kupja ja tigeda kiltri kepi ees painutada? Kas hingemaa, mis eest Samaaras suurt maksu ega orjusepäevi ei nõuta, parem ei ole kui igavene orjapõli? Kaua peame meie ahelaid kõlistama? Kisume oma ikked ja jutad puruks. Pääsemise tund on kätte jõudnud!

KÕRVE KUSTAS. See on vast mees! Vere paneb kihisema!

LAKSI TÕNIS. Niisuguseid sõnu ei ole meie elades kuulnud! Nagu palsam haige haavadele . . .

KOIDU TOOMAS. Puha õige, puha õige!

RABA REIN. Kas ma ei ütelnud, see mees on midagi väärt! Rääkige teie siin, mina lähen küla- ja mõisamehi kokku ajama! *(Läheb.)*

VIRU MIKK. Kes ära minna tahab, see lasku juba täna ennast minu raamatusse kirjutada. Samaaras on nii palju tühja maad, et iga mees tahtmise järgi kas mõisa- või vallasuuruse tüki enesele võib võtta.

TUISU TÕNU. Noh, mehed, mis te veel ootate? Mina lasen ennast kohe kirjutada. Vallamehed on arad nagu memmed.

KÕRVE KUSTAS. Mina olen kohe nõus. Tõnu hakkab meid õige nääguta ma. Ega vallamehedki mõisameestest pahemad ole! Noh, Tõnis, mis sinagi veel ootad, ja Mart? Kas meie pastlanaha otsast lõigatud oleme?

TOLGA MART. Ärarändamine ei ole mütsikergitamine. Kirjutada ja ära minna on küll kerge, aga meie peame teadma, kuhu . . . Tarvis meie eneste seast saadikud saata, maa ära vaadata ja siis otsus teha. Kergemeelsed ja enneaegsed otsused saavad pisaratega leotatud ja kahetsusega kastetud.

LAKSI TÕNIS. Mart võiks selle Viru vennaga kaasa minna. Pühajärve nuhtlusest saadik ei ole temal enam midagi kaotada.

VIRU MIKK. Oh risti- ja verevennad! Kas teie siis

mind ei usu, kuna ma ise seal olen elanud ja seda maad selgesti tunnen.

KOIDU TOOMAS. Kes kedagi võib uskuda.

TUISU TÕNU. Ega see Viru vend mõni sinu väimees ei ole, et teda uskuda ei või.

KALMU JÜRI. Tõnu, jäta ju ometi järele! *(ARU ANU tuleb lastega.)*

Kuues etendus.

ARU ANU, ATS, KUSTI. Endised.

ARU ANU. Kallid külamehed! Mina kuulsin, et teie kõik ära tühjale maale lähete ja ennast juba üles kirjutate. Ärge jätke mind ja minu lapsi siia, kupja ja kiltri taguda. Atsil ongi juba Mõldri Andrese lehmade pärast nahatäis soolas. Ats ja Kusti, lööge sellele külaonule patsi, siis ta kirjutab teid ka. *(Lapsed täidavad käsku.)* Ilusasti! Käemusu ka!

VIRU MIKK. Tublid poisid! Niisuguseid mehi on sinna tarvis. Seal on terved õunapuumetsad; seal muudkui ragistage süüa.

ATS *(Kustile)*. Siis teeme vibupüssid ja laseme põmm ja põmm õunale pihta.

ARU ANU. Kirjutage mind kohe! Raha mul küll ei ole, aga ma annan kaelarahad ja hõbekeed, mis mu kadunud mees oma peigmehe-põlves mulle tõi, selle eest.

TUISU TÕNU. Vaadake ometi, naistelgi rohkem julgust kui meil! Hakake meid kohe üles kirjutama!

VIRU MIKK. Silmapilk! ... *(Võtab raamatu ja pliiatsi põuest.)* Vaadake, kus nimede read!

KÕRVE KUSTAS. Noh, asuge aga ligi, mehed!

KALMU JÜRI. Mis sina, Toomas, teed?

KOIDU TOOMAS. Ei tea, kas minna või ei. Puha õige ... kas kirjutada või mitte. Aga noh, ega minagi siia jää, kui teised ... *(Astub lauale ligemale.)*

MADLI *(tormab sisse)*. Sina, vanamees, ei tohi ennast kirjutada! Ennäe mul rahapetjat ja lesknaiste ehte riisujat! ... Küll ma teile näitan! Ma lähen veel täna mõisa, siis astuvad suured kirjutajad nagu kammitsas härjad Riia poole teele. Vanamees, ma ütlen sulle veel kord, et sa ennast kirjutada ei tohi! *(Tõmbab Toomast õlast.)* Tule ära, sina! ...

TUISU TÕNU. Pea aga vanamehel rauad suus, muidu läheb teine peruks kätte!

MADLI. Välja, tuisulane!... Kas sa ei tea, et sul luba ei ole üle meie läve tulla?

TUISU TÕNU. Nonoh, kallis ämmaeit, ära ikka silmile tule!

MADLI. Mis siis muud? Tema tuleb ka meeste hulka rääkima!... *(VILLEM MÄGI tuleb.)*

Seitsmes etendus.

VILLEM MÄGI. Endised.

TUISU TÕNU. Mõisa kirjutaja! *(Tasa.)* Kes kurat tema siia ajas? *(Kõik ehmatavad.)*

VIRU MIKK *(raamatut peites)*. Juba neil saatanatel hais ninas!

VILLEM MÄGI. Ärge ehmatage ühtigi! Mis nõu te siin peate?

MADLI. Keda siis... Minu väimees ja Raba Rein on ühe Virumaa kelmi siia kutsunud, kes rahvast tühjale maale kirjutab. Minu vanamees tahab ka ära minna. *(Näitab Toomale rusikat.)* Kui sa peaksid ennast kirjutama!

ARU ANU. Kallis Koidu perenaine, ära ikka kohe pahanda! Võõra inimese kohta kohe nõnda —

VIRU MIKK *(üles tõustes)*. Mina ei ole kelm! Mina tahan rahvast näljast ja mõisa orjusest päästa ja sinna viia, kus kupja ja kiltri kepp neile kuklasse ei ulata ja pulgajunkrute sõimusõnad kõrvu ei kosta.

KALMU JÜRI *(tasa)*. Küll on aga julge mees!

KÕRVE KUSTAS. Nii kui müür vastas!

TUISU TÕNU. Eks ma ütelnud teile...

VILLEM MÄGI. Mina teadsin ammu juba, et Virumaal väljarändamise kära lahti oli. Täna õhtul vainu peal, kus teiega tahtsin kokku saada, sain ka aru, et see tung juba otsaga siia on jõudnud. Ma tulin opmanni teadmata siia, et teiega selle asja üle rääkida. Ma tean, et teil on vilets elu... olete kannatanud, kannatage veel! Uuem aeg ja seadused on ukse ees.

LAKSI TÕNIS. Tuleb ja tuleb, aga iialgi ei saa otsaga siia!

KOIDU TOOMAS. Puha õige!

MADLI. Ole sina vait! *(Läheb minema. Anule.)* Tule ja too lapsed ka ära! Mis sina siin meeste hulgas tuult tallad? *(Läheb.)*

TOLGA MART. Missugune see uus õigus siis on? Kas hingemaa või? *(Istub nurka ja hakkab suitsetama.)*

TUISU TÕNU. Kuula nüüd! Niisugune vaigistus ei mõju.

VILLEM MÄGI. Teoorjus kaotatakse ära, maad mõõdetakse krunti, kohtumõistmise õigus võetakse sakste käest ära ja antakse talupoegade kätte.

LÄKSI TÕNIS *(silmi pühkides)*. Oo, pojakesed, taevas ei saa meie ka niisugust põlve näha!

VIRU MIKK. Samaaras ootab teid niisugune põli. Ärge laske endid eksitada!

KÕRVE KUSTAS. No ütelge ometi, kirjutajasaks, millest siis mõisasaksad elama hakkavad, kui neile enam tegu ei tehta?

VILLEM MÄGI. Siis hakkavad talupojad raharenti maksma.

KÕRVE KUSTAS. Taga kuradisemaks õige lugu läheb. Nüüd ei saa nii palju raha, et soola ja pastlaid osta. Kust siis rendiraha võetakse?

KOIDU TOOMAS. Puha õige!

TUISU TÕNU. See on mehine jutt!

VIRU MIKK. Ärge uskuge, mehed! Virumaal püüti ka tühjale maale minemist takistada, aga seal ei tuldud nii peenikeste vigurite ja lubamistega. Siin on hunt lambanahas.

TUISU TÕNU. Lähme ära, muud midagi!

KÕRVE KUSTAS. Tühjale maale, tühjale maale!

KALMU JÜRI. Kapkaasi!

VIRU MIKK. Mina viin teid Samaara nisuväljadele.

KÕRVE KUSTAS. Lähme kohe homme ja viskame need äraneetud kohad va opmannile silmade vahele. Meie käest võetakse nad muidugi varsti ära ja aetakse meid metsa asuma. Veski soos aetakse ju sihtisid.

KALMU JÜRI. Tuleb sõda, mis siis veel teha!

VILLEM MÄGI. Kust te selle jutu jälle olete võtnud?

KALMU JÜRI. Räägivad, et sabaga täht, mis nüüd paistab, verevalamist tähendab, ja Rootsi kuningale veriste kätega poeg sündinud.

VILLEM MÄGI. Ärge nüüd ikka niisuguseid lorisid uskuge! Sabaga täht on niisamasugune taeva ehe nagu

kõik teised taevatähed, mis meid oma paistusega öösel rõõmustavad.

LAKSI TÕNIS. Meid ei rõõmusta siin enam ükski asi. Meie peame siit ära minema.

VILLEM MÄGI. Lubage mind veel natukene rääkida! Ka mina olen talupoja poeg; minu isa ja minu enese piha peal on mõisa kepp tantsinud, sellepärast ei või, ei taha ma teie vaenlane olla, vaid otsekohene nõuandja.

VIRU MIKK. Mõisast tuleb nõuandja ja sõber! ... Kes seda enne on kuulnud?! Mehed, kas saate aru?

VILLEM MÄGI. Igavesti ei või teie põli niisuguseks jääda. Aasta kümne jooksul, võib-olla juba varem, tuleb maamõõtmine, siis saate iga mees maad. Meil on siin tühja maad ja metsa küll, millest põldu teha, siis niisuguseid soosid, mida väheste kraavide abil kuivaks võib lasta. Kas Samaaras parem on uusi põldusid teha? Ega sealgi valmis põllud teid ootamas ei ole.

KALMU JÜRI. Aga seal ei ole ometi saksu.

VILLEM MÄGI. Tahate teie tõesti ära minna, siis otsige endile lähemal kohta.

VIRU MIKK. On sakstel töörahvast puudus, siis tuuakse teid sealt ahelais tagasi. Kaugele, kaugele peame minema, kuhu sakste võim ei ulata!

TUISU TÕNU. See on õige! Ainus asi, mis tarvis meeles pidada — et meie kindlasti ühte hoiame. Siin ei tohi ei valla- ega mõisamehe, vabadiku ega peremehe vahel vahet olla. Suured asjad sünnivad siis, kui rahvas nagu müür ühte hoiab.

VILLEM MÄGI. Tehke nõnda, kuidas tunnete, aga mõtelge veel enne hästi järele! See maa on teid, teie isad ja isaisad, ehk küll viletsasti, toitnud, aga ta on teie isamaa. Siin tõttab naaber naabrile oma häda kaebama, — aga kes mõistab seal teid? Minge pealegi, aga minge kodumaa-äärsetesse kubermangudesse, millega oma rahvast ja kodumaad laiendate! Laske väljarändamise mõte rahva seas laieneb, siis võite viimaks suuremal hulgal minna, et enam kodumaa igatsust nii vägevasti ei tunne. Üksikud laialipillatud perekonnad on surmale määratud; — sellepärast oodake vee!!

VIRU MIKK. Ärge uskuge, vennad, niisuguseid sõnu! Õnneväravaid tahetakse teile nendega lukku panna. Oota ja oota, aga ahelas ja ikke all! Tee tööd, et teised külluse sisse ära upuvad! Ja kas olete enne mõisa poolt sarnaseid

sõnu kuulnud?! Kartus, et rahvas mõisa põldudelt põgenema hakkab, paneb seda noortmeest nõnda rääkima. Tuhandete inimeste nimed on mu raamatus ja ma lähen neid juurde kogudes Samaarasse, kus kõigile maa valmis võtan. Hingemaa!... Mõtelge, mis see tähendab!...

KÕRVE KUSTAS. Lähme homme mõisa ja viskame kohad käest ära!

LAKSI TÕNIS. Seda peame siis küll tegema, kui opmann järele ei anna. Ma tahan enne kõik oma viletsuse talle ära rääkida.

KALMU JÜRI. Meie viletsuse vastu on saksa kõrv kurt! Sina, Tõnis, räägi parem seinale ja kaeba külmale kivile.

TOLGA MART (*tõuseb üles*). Ära aja enne vana kaevu täis, kui uus valmis pole! Kerge on kohta käest ära anda, aga raske tagasi saada! Palju tõtt on ka neis kirjutajasaksa sõnades. Teil on tõsine nõu minna, ja ka mina ütlen, et meil vast teist pääsemiseteed üle ei jää. Aga ma lähen veel kord Riiga ja pärast siis kodumaa piiriäärsetesse kubermangudesse vaatama. Kuberneri juures on ka tarvis tee lahti teha, muidu võime vabadust otsides vangitorni sattuda. Kuulge mu sõna ja oodake! Vaadake mu halli pead ning uskuge mind!

TUISU TÕNU. Ei oota, ei oota! Mart on mõisaga ühes nõus!

VIRU MIKK. Kes minuga ühes nõus on, need tulge minu järele! Metsas tahan ma teid üles kirjutada, kuhu mõisa koerad ega nuuskurid järele ei tea tulla. (*Läheb ees.*)

KÕRVE KUSTAS. Lähme!

PALJUD HÄÄLED. Lähme! lähme! lähme!

(Lähevad. KOIDU TOOMAS ja MÄGI jäävad tuppa. MADLI tuleb.)

Kaheksas etendus.

MADLI, VILLEM MÄGI, KOIDU TOOMAS.

VILLEM MÄGI. Ega ometi sina, Koidu peremees, nendega ühes rändama ei lähe!

KOIDU TOOMAS. Mine tea, kuidas see parem on?

MADLI. Ei lähe! Kui mina ütlen, siis ei lähe!

VILLEM MÄGI. Mina pean koju minema. Tarvis

opmannile ääri-veeri mööda asja seletada. Kui nad ootamata kombel tulevad kohtasid ära andma, siis võib nende käsi halvasti käia. *(Läheb. VAINUPEA JUHAN tuleb teiselt poolt.)*

Üheksas etendus.

VAINUPEA JUHAN, KOIDU TOOMAS, MADLI.

VAINUPEA JUHAN. Tere-tere, Koidu perenaine! Peremehega olin varemalt koos. Mis pulmi teie siin peate? Suur hulk inimesi nagu pulmarong tuli teie väravast välja.

KOIDU TOOMAS. Puha õige! Näe, rahvas hakkab ikka tõesti ära tühjale maale minema. Kas sina ka lähed või?

VAINUPEA JUHAN. Seda ma küll ei tee. Tühjale maale minek tarvitab palju raha, ja tarvis ikka enne siin maal naine ära võtta.

KOIDU TOOMAS. Puha õige.

MADLI. Meie, vanad inimesed, ei lähe ka kuskile hulkuma. Meie võtame väimehe koju, anname kohapidamise nooremate kätte ja jääme nende varju alla elama. Eks toeta ka meie järi peale ja aja meie isaga juttu. *(ANNA tuleb selja tagant ja tõmbab konksukesega Juhanit ja läheb mööda.)*

Kümnes etendus.

ANNA. Endised.

VAINUPEA JUHAN. Tere õhtust, Koidu peretütar!

ANNA. Tere õhtust! Sina oled vist täna õhtul teelt ära eksinud?

VAINUPEA JUHAN. Mine tea ... Seda kuuleme hiljem. *(PUNGA ANDRES tuleb.)*

Üheteistkümnes etendus.

PUNGA ANDRES. Endised.

PUNGA ANDRES. Tere õhtust Koidule!

KOIDU TOOMAS. Jumalime! Noh, Andres, kas tulid ka ennast üles kirjutama? Puha õige, äraminekuga on ikka tõsi taga.

PUNGA ANDRES. Laseme teised ära minna, siis on meil lahedam elada.

MADLI. See on tõsi, lang!

PUNGA ANDRES. Meie tulime hoopis iseasja pärast siia. *(Jääb Anna otsa vahtima.)*

ANNA. Noh, möldripapa, sa vahid nii teravasti minu otsa! Ega sul ometi minuga asja ole.

PUNGA ANDRES. Ah-ah-haa! Minul vana! inimesel nüüd tütarlaste juurde asja! Kas teate ka uudist? Vainupea Juhan on kanakauplejaks hakanud. Ega teil mõnda noort kana temale anda ole?

KOIDU TOOMAS. Küllap müün veel kõik ära, kui tühjale maale —

MADLI. Mis sa nüüd selle tühja maaga mässad? Muud inimesed räägivad ikka muudest asjadest, tema aga oma tühja maaga.

PUNGA ANDRES. Pikki palveid ei maksa pidada. Meie tulime kosja. *(ANNA tahab ära joosta; ANDRES võtab ta kinni.)* No kuhu sa jooksed? Sina oled see kanapojukene, keda meie otsime. Nüüd paneb Vainupea Juhan sulle paela jalga, et sa enam külavainule kaagutama ega kiigepennile kõõrutama ei pääse. Ega teil selle vastu midagi ei ole, Koidu vanad?

VAINUPEA JUHAN. Mina tahan teile heameelega pojaks tulla, kui te aga mind vastu võtate.

MADLI. Ei tea, mis sa mõistad selle vastu olla või olemata.

VAINUPEA JUHAN. Vaata, Anna, siin on minu tänane reisipass! *(Võtab pudeli põuest.)* Säh, võtad sa selle vastu, siis tean ma, et sa ka mind ennast ära ei põlga! *(ANNA võtab pudeli ja peidab põlle alla.)*

MADLI. Kas peaks meie vallas seda tüdrukut olema, kes niisuguse mehe ära põlgab.

PUNGA ANDRES. Mis me nõnda pikalt seletame. Anna tahab Juhanit, Juhan jälle Annat, ja selle peale võtame uue kauba liiku. *(Võtab põuest pudeli.)* Säh, Koidu vana!

KOIDU TOOMAS. Võta ise pealt ... Ei tea, mis surmarohtu sa mulle pakudki!

PUNGA ANDRES. Noorepaari terviseks! Iga pikka, elu laia, lapsi veel peale kauba! *(Joob.)* Säh, Toomas, võta ise ja anna eidele ka!

KOIDU TOOMAS. Puha õige! Mis me tütarde kasvatamisest ikka muud saame? *(Joob.)* Säh, vanamoor, võta!

Omal ajal nurisesid ikka, et taevataat meile palju lapsi kinkis, aga nüüd võid kolmat korda pead selga ajada. Puha õige ... Neljas kord tuleb veel!

MADLI. Jah, elage siis, lapsed, nõnda, nagu meie elasime! *(Joob. Rehetoast kuulukse köhimist.)*

PUNGA ANDRES. Kes teil rehetoas köhib?

MADLI. Va Kusma eit tuli siia; saatsin teise rehetuppa inimeste jalust ära.

PUNGA ANDRES. Anna, kutsu ta siia; teeb meile oma jutuga natuke nalja.

ANNA. Kadri-tädi, tule ka meie sekka! *(KADRI tuleb köhides.)*

Kaheteistkümnes etendus.

KUSMA KADRI. Endised.

KUSMA KADRI. Tere õhtust ka, külalised! Näe ikka näe, missugused talgud siia talusse asutatakse! Need on ju Koidu tallekese kõrvaveristajad! Juhan, poeg, lõika aga tükk kõrva otsast maha, et tallekene külakarja ära ei kao!

PUNGA ANDRES. Sinul on nagu hais ninas! Vanapoiss peab seitse paari pastlaid ära pidama, enne kui poisist ja tüdrukust paar saab. Eks sina ole oma keelepaelu niisuguste asjade pärast küllalt pingutanud? Tule, võta ka kärakas viina!

KOIDU TOOMAS. Puha õige!

KUSMA KADRI. Kallis möldripapakene, mina vana inimene, jalg hauas, teine haua kaldal, mis mina enam suudan või olen!

MADLI. Võta nüüd ikka võta! Vanainimesele kulub ära.

PUNGA ANDRES. Säh, mis sa veel mõnitad! *(Annab pudeli.)*

KUSMA KADRI. Aitüma, aitüma! *(Joob.)* Hea ja ilus ikka, kui vanainimest meeles peetakse!

VAINUPEA JUHAN. Võta minu ja Anna terviseks ka!

KUSMA KADRI *(võtab Juhani käest pudeli)*. Laulis ikka tütrekene:

«Millal maksan memme vaeva,
hea ema piima vaeva,
kahel käel kandemise?»

Eks ta nüüd saa makstud. Ei tea, mis emad ikka muud tasu saavad kui tilgakese kosjaviina. On hea väimees-

poeg, toob ämmale tanututikese või põllelapikese — see on kõik.

MADLI. Kes ennegi on midagi nõudnud. Võta nüüd viina! Mehed tahavad ka.

KUSMA KADRI *(joob)*. Aitüma, kallid lapsed, kelle pärast antakse ja ollakse! Koidu ema, võta kah.

MADLI *(võtab pudeli)*. Tule siia, väimees-poeg, võta viina! Meie jääme nüüd teie varju alla. Kõik, mis sa siin majas näed, on sinu ja Anna oma.

VAINUPEA JUHAN. Teie võite peremehe ja perenaise kohuseid surmani täita. *(Joob.)* Võta, äiataat, ka minu terviseks!

KOIDU TOOMAS. Puha õige! *(Joob.)* Vaata, poeg, hobused ja vankrid, reed ja rattad ... *(Joob.)* Puha õige ... ja koht kõigi koludega ... Säh, vanamoor!

MADLI *(pudelit võttes)*. Lehmad ja lambad, sead ja sikud — kõik on teie, ja paari nädala pärast oled sa Koidu koha peremees. *(TUISU TÕNU tuleb sisse.)*

Kolmeteistkümnes etendus.

TUISU TÕNU. Endised.

TUISU TÕNU. Juhan, ära usu, ära usu nende lubamist! Nõnda peteti kõige esimest väimeest, mind, ja nõnda petetakse sind ka. Neil on ju üks tütar veel.

ANNA. Oh sa Jeesukene! Mis nüüd?

MADLI. Oh sa põrgu täide! Välja! Või tema ikka meie maja ümber luuramas! Eks sa läinud teistega metsa, sina ...

ANNA *(tasa)*. Ema, ära ole tige, Juhan kuuleb! Nüüd läheb kõik nurja.

TUISU TÕNU. Juhan, põgene! Kuradi Kusma nõid on sind selle tee peale vedanud! Põgene! On Koidu Tooma tütar kord sinu kaelas, siis antakse põlvega — kasi! Ahah, see nõid on praegu ise siin!

KUSMA KADRI. Oota sa, oota sa! Katsu, teen nõnda, et sa enam paigast ei liigu.

TUISU TÕNU. Mina pidin Koidu koha peremees olema, aga nüüd olen mõisa väljavaht! Kes teab, kuhu mõisa auku sind, Juhan, topitakse.

ANNA. Oh sa Jeesukene, mis ometi nüüd saab! *(Lööb*

käsi kokku, mille juures pudel põllest maha kukub ja puruks läheb.)

KUSMA KADRI. Oh sa püha ristikene! Ega see head tähenda! Ei tähenda head... *(Korjab pudeli tükid kokku ja läheb.)*

TUISU TÕNU. Teised peavad äraminemisega nõu, teie asutate pulmi... Niisugused roomajad kõik koos!...

MADLI *(Tõnule vastu minnes)*. Välja, välja, sa hundiroog! Vanamees, tule, kihutame ta välja!

KOIDU TOOMAS. Puha õige! Välja minu majast! Sa oled oma osa juba kätte saanud. *(Ajavad sülitsi Tõnu ukse poole.)*

TUISU TÕNU. Vaata, Juhan, nõnda tehakse sinuga ka!

PUNGA ANDRES. No noh, mis see nüüd on?

TUISU TÕNU *(ukse peal)*. Juhan, pane tähele: kuri põli koertel, veel kurjem koduväidel. *(Läheb.)*

MADLI *(ust kinni tõmmates)*. Ennäe põrgu täidet!... Eks ta ole oma jao saanud... Tuleb rahu rikkuma!

KOIDU TOOMAS. Puha õige!... Andres, anna pudel siia! Ma tahan selle pahanduse peale õige võtta! *(Toomas joob.)*

VAINUPEA JUHAN. Möldripapa, hakkame õige minema.

PUNGA ANDRES. Ega muud nõu üle ei jää.

MADLI. Juhan, paipoeg, kas sina siis tema häbemata teotamist usud!?

ANNA *(astub Juhani kõrvale ja tõmbab teda mitu korda konksukesega selja tagant)*. Kallis Juhan, kas sa siis tõesti ära lähed?

VAINUPEA JUHAN. Ära lähen jah!... Kus juba niisugused tülid peres ees pesitavad, sinna sekka ei taha mina segada.

PUNGA ANDRES. See on õige, poeg! Jumalaga siit pererahvas! *(Lähevad.)*

MADLI. Ma tahan Tõnule järele joosta... Tahan Kusma Kadril ta peale mõisas kaevata lasta. *(Läheb välja.)*

ANNA *(vaatab peosse)*. Oh sa taevas! Ma olen ju Juhanit kogemata äratõukamise hargiga puudutanud. Ehk saan seda viga veel parandada! *(Läheb.)*

KOIDU TOOMAS *(jääb purjus olekus keset tuba seisma)*. Puha õige, ära läksid... teised...

Eesriie langeb.

Kolmas järk

(Opmanni elutoas. Tarvilik majakraam. VILLEM MÄGI kirjutab ühe laua juures.)

Esimene etendus.

JÜRI SIPSOH, VILLEM MÄGI.

JÜRI SIPSOH *(õuest tulles)*. Tuhat ja tulist!... Nüüd on ometi teoorjuse kaotamise, talupoegade oma kohtumõistmise ja maade krunditamise mõte Peterburis kinnitatud. Läheb see kõik täide, no kes kurat siis veel mõisa väljal tööd teeb?

VILLEM MÄGI. Ära sakste eest muretse, onu! Küll nemad teed leiavad, kuidas kitsikusest pääseda.

JÜRI SIPSOH. Sina tead!... Kõige hullem on ometi see, et kohtumõistmise õigus mõisa käest ära võetakse ja talupoegade kätte antakse, nagu mõned kõlkapead unistavad.

VILLEM MÄGI. Eks nad ole mõisa malka küllalt juba maitsnud ja selle all ihu kui ka vaimu poolest viimse üdini välja kurnatud.

JÜRI SIPSOH. Niisugustel ka vaimu!... kas niisugused märkavad kohtus ka üksteist peksta. Nad varastavad ju siis mul silmad peast ära.

VILLEM MÄGI. Ja kas ei varasta neist suurem osa nüüd nälja pärast?

JÜRI SIPSOH. Nälja pärast... Aga too sina mulle need mesikärjed, värsked kalad ja kanamunad, mis talupojad kohtumõistmise ja asjaajamise korral mulle toovad, siis ma ei räägi. Pagana pihta! Siis mina pean talupoegade juurest õigust otsima minema?!

VILLEM MÄGI. Siis on ikka õige, kui siinsed eestlased laulavad, et õigus sel saab mõistetud, kes vankri hästi määrinud.

JÜRI SIPSOH. Mis eestlased? Talupoeg... Ori... ja muud ei midagi!

VILLEM MÄGI. Eestlaseks nimetavad ajaraamatud seda rahvast ja isegi mõned saksa mehed tõendavad, et sellest rahvast kord haritud rahvas saab.

JÜRI SIPSOH. Saksa mehed ütlevad!... Kas sakste seas põhupeadest puudus on? Tõmba kere täis, siis on ta haritud! Vitsakimp on hari, millega niisuguseid haritakse!

VILLEM MÄGI. See on ometi liig, onu!

JÜRI SIPSOH. Liig... liig... Kui sa neile kirikisanda kuulutatud paradiisi tahad soovida, siis mine nende eest põllu peale tööle. Miks sa opmanniks õppida tahad? Vaata, kus mul talupoegade Mooses!

VILLEM MÄGI. Sa teed oma liha ja vere vastu pattu, onu!

JÜRI SIPSOH. Tema räägib patust!... Minul suur mõis valitseda, millal ma veel aega saan pattu teha. Ma annan selle tarvis kogutud materjali kirikisanda kätte. Temal aega küll — tehku, kui tahab!

VILLEM MÄGI. Onu, ära ole jumalakartmatu. Sa ei saa niisuguste juttude pärast hauas ka rahu.

JÜRI SIPSOH. Kui ma ju kord tahe olen, siis võite mu keha pealt huntisid vahtida, kui tahate.

VILLEM MÄGI. Tõsiste asjadega ei maksaks naljatada. Ei maksaks ka kõiki uuendusi nõnda vihata. Minu arvamise järgi oleks maade krunditamine väga tarvilik. Kui palju vaba maad ja söötisid seisab praegu harimata. Ja kuhu maata inimesed ikka panna, kui külad ära lõhutakse? Peremehed saavad uued kohad, aga kuhu lähevad vabadikud?

JÜRI SIPSOH. Kuhu panna?... Kui uus mõisa rehi valmis saab, siis ajame nad kõik vanasse rehte ja tuli otsa!

VILLEM MÄGI. Nõnda ei tohi sa, onu, mitte rääkida, või ma lähen su teenistusest minema. *(Tõuseb üles.)*

JÜRI SIPSOH. Mine!... Käi põrgu taha lagedale kõigi oma talupoegadega ja mõõda neile sealt ihu- või hingemaad, mida nad nii väga ihaldavad! Sinust tahtsin ma täisverd opmanni teha, aga nüüd näen, et talupoeg iga kandi pealt välja vahib.

VILLEM MÄGI. Ma võin ka minna, onu, aga tõsised sündmused on ukse ees, mida sina ei märka.

JÜRI SIPSOH. Sooh!... Või see ongi minu heateo palk, et ma sind koolitasin! Muidu oleksid niisamasugune lurjus olnud, nagu need kõik on, kelle eest sa nutunaise lugusid laulad. Kui sa, poiss, ennast ei paranda... siis!... Mine vaata, kas rahvas kõik tööl on!

VILLEM MÄGI. Ära pahanda, onu! Meie võime ilusamini lahkuda. *(Läheb.)*

JÜRI SIPSOH *(üksi)*. Mis sa veel inimesi räägid, kui juba sundijate pead sasi täis on!

(KUSMA KADRI tuleb.)

Teine etendus.

KUSMA KADRI, JÜRI SIPSOH.

KUSMA KADRI. Tere, tere, opmannisaksakene!

JÜRI SIPSOH. Mis saksakene!... Mina täis tugev mees ja tema saksakene! Ütle opmannisaks!

KUSMA KADRI. Andke andeks, pai opmannisaks! Mina vana inimene —

JÜRI SIPSOH. Mis sa palud?

KUSMA KADRI. Mis mul nüüd paluda on, pai opmannisaks! Käisin mõisa häid inimesi vaatamas ja tulin ka opmannisaksa juurde sisse. Olen ju vanast ajast saadik mõisaga sõber. Kadunud parunihärra — jumal ülendagu ta hingekest — oli hea inimene, ja noor parun, kes nüüd Riias või Moskus elab, on minu rindadest imenud.

JÜRI SIPSOH. Sellepärast ta lollakas ongi, et niisuguse näotu vanamoori —

KUSMA KADRI. Ärge ütelge ühtigi!... Noor parun oli terane poiss ja ega minagi sel ajal inetu inimene olnud. Vana parun silitas tihti minu juukseid ja ütles ikka: «Kahju, et talupoja-inimestel nii ilusad juuksed ja valged hambad on!» Ja eks see ole ka tõsi, opmannisaks!... Saksa prouadel ja preilidel hambad puseriti suus nagu rehapulgad. Mina olin ikka ilus inimene!... Nüüd olen ju vana, jalg hauas, teine haua ääre peal. — Kas opmannisaks üksi toas on?

JÜRI SIPSOH. Nonoh! Kas tahad mind ka tüdrukute meelest armsaks tegema hakata nagu külapoisse?

KUSMA KADRI. Eks opmannisaksal ole isegi vaimutüdrukute ja naiste seas sõpru küll! Tahtsin nelja silma all natukene rääkida!

JÜRI SIPSOH. Kust meie neljat silma otsima lähme? Sul ju üks ongi.

KUSMA KADRI. Ärge jumala õnnetust naerge, et mul kae silma peale on kasvanud!

JÜRI SIPSOH. No räägi siis!

KUSMA KADRI. Tahtsin seda rääkida, et rahvas kõik lennus on. Nagu hullud!... Olid Koidu peres koos ja kirjutasid ennast kõik tühjale maale.

JÜRI SIPSOH. Kes?... Mis?... Mis sa räägid? Kes olid koos ja kes neid kirjutas?

KUSMA KADRI. Olid ikka Laksi peremees, Tolga Mart, Kõrve isa, Kalmu Jüri, Koidu peremees ise ka ja palju teisi! Mõisa väljavaht, rehepapp, ja kes neid kõiki tunneb! Ega maksa sakstele kõike rääkida. Noorhärra oli ka seal...

JÜRI SIPSOH. Missugune noorhärra?

KUSMA KADRI. Või mina vana inimene sakste nimesid tean. Olla opmanni õe- või tädipoeg.

JÜRI SIPSOH. Sina valetad!...

KUSMA KADRI. Tõtt räägin, opmannisaks, tõtt... Kes saksa ees tohib valetada!

JÜRI SIPSOH. Kes neid seal kirjutas, kas mõisa noorhärra või?

KUSMA KADRI. Ega mina tea, aga mehed hüüdsid teist Viru onuks. Olid teisel pikad kihvad nina all, — suur raamat ja punane pulk. Koidu peremees tahtis ennast ka kirjutada, aga perenaine lubas opmannisaksale kaebama tulla. Ennäe, jättis teine järele. Perenaise pahanduse peale läksid teised metsa nõu pidama ja kirjutama. Ega maksa kõike rääkida, aga väljavaht ja rehepapp on ninamehed. Nüüd läheb Vainupea Juhan Koidule koduväiks.

JÜRI SIPSOH *(jääb mõttesse)*. Kas tahad õige ühe käraka viina?

KUSMA KADRI. Aitüma, opmannisaks, lubamast! Eks ta kuluks ikka ära vanainimesele!

JÜRI SIPSOH *(pudelit tuues)*. Joo, siis jaksad koju minna.

KUSMA KADRI. Aitüma, opmannisaks, aitüma! Põengi vana bantvormi, kisub teine rinna all kokku. *(Joob ja triigib käega rinnaalust.)* Äh, see on ta vastane! *(Annab pudeli tagasi.)* Aitüma, aitüma!

JÜRI SIPSOH. Istu tooli peale! ... Vanal inimesel jalad väsinud. — Kuidas nad siis mässavad?

KUSMA KADRI *(istub)*. Nagu hullud! Ei salli opmannisaksa sugugi! Räägivad teised opmannisaksast, vaimutüdrukutest ja külanaistest ... Väljavaht ja rehepapp eesotsas ... Või rumalatel aru on! Ega maksaks kõike tühja lori sakstele rääkida. Tahavad teised ära tühjale maale minna ega luba enam keegi mõisa tööle tulla.

JÜRI SIPSOH. Ehk tahad veel tibakese?

KUSMA KADRI. Aitüma opmannisaks! Või meiesugune head asja palju võib võtta.

JÜRI SIPSOH. Kas bantvorm jäi vagusaks?

KUSMA KADRI. Eks viin ole ta mädand raipe vastane. Natukene veel liigutab.

JÜRI SIPSOH. Anname talle veel notiga pähe! Rüüpa veel!

KUSMA KADRI. Aitüma, aitüma, pai opmannisaks! Aga eks ta rammesta vana inimese kondid ära. Või teda palju võib võtta. *(Joob.)* Aitüma vanainimesest veel lugu pidamast! ... Noh, eks ma olnud kord sakste amm ja vanale parunile meele järele! Silitas teine minu juukseid. —

JÜRI SIPSOH. Ära vanu asju enam korruta! Seda sa ju rääkisid!

KUSMA KADRI. Eks ta ole, vana pea ei mäleta enam.

JÜRI SIPSOH. Mis nad siis veel teevad ja räägivad?

KUSMA KADRI. Või mul vanainimesel kõik meeles on! Ah jah! Näe seda vana pead ... pidin unustama! ... Saatsid teised kord vana Tolga Mardi Riiga või Moskusse paruni juurde. Noh, ega saks rumal ei ole, et niisuguseid usub. Noor parun oli juba siis terane poiss, kui mina teda imetasin. Mis nad sealt arvavad saama? Lasknud teised Tolga Mardile pika kirja kaasa teha. Ei tea, mis see kõik aitab!

JÜRI SIPSOH. Kas tead, kes selle kirja kirjutas?

KUSMA KADRI. Maksab nüüd kõike sakste ees lobiseda! Kõnelesid, et vene köster või papp kirjutanud. Mõned räägivad, et Mart hoopis kubernaatri juurde läinud. Opmannisaks, laske ma lähen õue! Pähe hakkas ...

Vana inimene, võta topsikene ära, kohe küljes! ... Ei kannata enam! *(Läheb.)*

JÜRI SIPSOH. Kui teinekord bantvorm siputama hakkab, siis tule jälle mind vaatama! — *(ARU ANU tuleb sisse.)*

Kolmas etendus.

JÜRI SIPSOH, ARU ANU.

ARU ANU. Tere, tere, kallis härra!

JÜRI SIPSOH. Tere, Anu, tere! Noh, mis häid sõnumeid sina tood?

ARU ANU. Mis head minul tuua on? Teate isegi karjapoisi õnnetust. Olge armuline minu vaese lese vastu, pai opmannisaks!

JÜRI SIPSOH. Ilusatele noortele leskedele tahan ma alati armu pakkuda.

ARU ANU *(opmanni põlvi paitades)*. Kallis saks!

JÜRI SIPSOH. Noori naisterahvaid ma oma põlvede ligi ei lase. Õigem on, kui mina nende põlvi paitan.

ARU ANU. Kallis opmannisaks! Ei maksa nüüd naljatada! Halastage minu õnnetu eksinud lapse peale.

JÜRI SIPSOH. Lastega ei ole minul tegemist, aga lesknaiste peale tahan ma kohe halastada. Liiati veel siis, kui nad noored ja ilusad on.

ARU ANU. Mõldri Andrese lehmad on ju nii rammusad ja tugevad, et Ats neile kiili ajal vastu joosta ei jõudnud. Läksid teised üle mõisa põllu nurga. Halastage nüüd vaese isata lapse peale! Mõisa vitsahirm võib mu lapse sandiks teha ja kes aitab teda siis toita? Kallis saks, kuulge seekordki vaese lese-ema palvet! ... Mõtelge, et ka teie ükskord oma ema südame ligidal olete seisnud, nagu minu laps mulle seisab!

JÜRI SIPSOH. Pikki kõnesid ma ei salli! Kuule, Anu, see on nõnda, kuidas sa ise tahad. Tahad sa mulle sõbraks jääda, siis ei ole sinul abist puudus, ja poisi ihu peale ei tohi ükski vitsaoks sel ajal langeda, kui mina siin opmann olen! Saad aru? ...

ARU ANU. Mis sõber mina rumal külainimene niisugusele saksale võin olla, ja minul vaesel lesel ei ole seda sõprust tarviski. Jumal on mulle meest võttes kaks sõpra

järele jätnud — need on minu lapsed. Aganase leiva-suutäiega olen neid toitnud ja pisaratega jootnud. See oleks õiglane inimlik sõprus, kui teie mu lapse tervist ära ei võtaks.

JÜRI SIPSOH. Jäta lapse asi järele. Tahad sa minu armualuseks saada, siis ei ole sul tänasest päevast saadik tarvis lapsi aganatega toita. Sul ei ole tarvis oma vaesust ega rumalust häbeneda, ja sa võid ka seda enesele auks ja õnneks pidada, et minusugune mees sulle oma sõprust pakub. Et ma sind armastan, näed kohe! *(Paneb käe Anu kaela peale ja tahab teda musutada.)* Naise rinna vastu tormi joosta on ainult rüütli julgust tarvis!

ARU ANU *(opmanni ära tõugates)*. Häbenege, opmannisaks!

JÜRI SIPSOH. Nonoh! . . . Õige uudis?

ARU ANU. Ei jõudnud teie tüdrukupõlves mind võita, siis lesenaise au ei viska ma ka mitte teie jalgade ette.

JÜRI SIPSOH. Kas sa oma lapse peale halastada ei taha?

ARU ANU. Minu lapse verd võite näha, kui see teile armas on, aga mind ei tohi teie nende seast leida, kes teie meelitamiste —

JÜRI SIPSOH *(Anu külge karates)*. Ühe rumala külanaise ees ei ole minusugune mees ilmaski häbisse jäänud! Ükskord pean ma sulle suud andma! *(Tahab musutada.)*

ARU ANU. Appi, appi! . . . Opmannisaks . . . häbematu! *(Rabeleb lahti ja jookseb välja.)*

JÜRI SIPSOH *(jookseb kuni ukseni, siis keerab tagasi)*. Oh sa kuradi uss! Ära libises käest! *(Käib rahutult ringi.)* Kurat, nüüd on kõik kohad jälle kära täis . . . Kui sa naisterahva ees kord läbi kukud, siis on ta suu lai nagu seelik . . . *(KAI tuleb silmi pühkides sisse.)*

Neljas etendus.

KAI, JÜRI SIPSOH.

JÜRI SIPSOH. Noh, mis sina vesistad? Kas koorisid köögis sibulaid?

KAI. Sibulaid koorisin! . . . Miks teie mind veel pilkate? Kas ma ei kuulnud —

JÜRI SIPSOH. Mis asja? Kas sa oled minu naine või?

KAI. Seda küll mitte . . .

JÜRI SIPSOH. Või tahad sa mulle abielu vangiraudu käte ümber panema hakata! . . . Kui sa meest tahad, siis mine Kusma Kadri juurde.

KAI. Mis ma veel tahan? . . . Alati tõendasite, et ainult mind armastate, aga nüüd kuulsin kõik! . . . Oh ma õnnetu inimene! Õnnetu tütarlaps! *(Hakkab nutma.)*

JÜRI SIPSOH. Mis sa otsisid siia, Kai? Ütle, mis sa tahad? Kasi kööki! . . .

KAI. Ma ei taha midagi, tulin ainult teatama, et külamehed opmanni jutule tahavad tulla.

JÜRI SIPSOH. Mine ja lase nad sisse tulla! *(Kai läheb välja.)*

JÜRI SIPSOH *(üksi)*. Küllap hunt teab, miks ta pesa ligidalt ei murra. Nüüd on Kai oma vesiste silmadega ja kõvera mokaga mind ka tülitamas.

(KÕRVE KUSTAS, LAKSI TÕNIS, KALMU JÜRI, TUISU TÕNU ja RABA REIN tulevad sisse. Viimased seisavad peremeeste selja taga.)

Viies etendus.

JÜRI SIPSOH. Tulijad.

LAKSI TÕNIS. Tere, tere, opmannisaks!

JÜRI SIPSOH *(lahkelt)*. Noh, mis külamehed taga ajavad? Peab vist küll hea asi olema, et tööpäeva viita.

KÕRVE KUSTAS. Meie tulime ka tõesti tähtsa asja pärast.

JÜRI SIPSOH. Arvan küll . . . Tahate vist mõisat omale saada ja härrad härgadeks teha, nagu vaimutüdrukud laulavad.

LAKSI TÕNIS. Meie ei tulnud siia nalja tegema, vaid nõuame, et teie meie viletsat elukorda natukenegi parandaksite.

JÜRI SIPSOH. Nemad nõuavad! . . . Tõsi, mis ma aimasin, mõisat tahavad omale saada.

KÕRVE KUSTAS. Laske ometi Tõnis räägib!

JÜRI SIPSOH. Pea lõuad, lurjus! Kuidas sa minuga räägid?

LAKSI TÕNIS. Krimmi sõda on maa ära kurnanud,

tugevad töötegijad viidi mõne aasta eest sõtta ja nüüd on kaheaastane näljaaeg meid nõnda vaeseks teinud, et enam teomeest ega vaimu ei jaksa korraga mõisaväljale saata. Hobused on nõnda lahjad, et tuul nad ümber lükkab ja nendega ei suuda meie praegu viljavooriga Tallinna minna. Andke meile ja tööloomadele pühapäevgi puhkamiseks! Kahel aastal ei ole linad sugugi kasvanud, ei ole siis ka võimalik mõisale köisi ja loomakütkeid punuda ega kohtukotte kududa. Jätke needki asjad meie käest nõudmata, sest põld neid meile ei ole andnud.

JÜRI SIPSOH. Sooh! Kas veel midagi nõuate? Lurjused! . . . Nemad nõuavad! . . .

KALMU JÜRI. Lubage meile ometi mõisa metsast niinepuid, mille koortest viiske võime teha; palja jalu ei või mõisa väljale tööle tulla.

JÜRI SIPSOH. Kõie tarvis, millega niisuguseid mässajaid üles puua, lubaksin ma koormate kaupa niinepuid.

KALMU JÜRI *(iseeneses)*. Juba hais ninas! . . .

LAKSI TÕNIS. Miks opmannisaks meid nõnda ähvardab? Meie oleme seniajani ka pühapäeviti mõisat orjanud, aga nüüd palume, et meid ristiinimese kombel lastakse pühapäeva pühitseda ja töö- ja jalanõusid eestuleva nädala jaoks kohendada!

JÜRI SIPSOH. Ah, ah, ah! Sooh! Kirikisanda kuulutatud laiskade paradiisi tahate saada?! Põrgus on niisuguste loomade jaoks ruumi veel küll!

LAKSI TÕNIS. Niisuguse teotamise peale kaob meie tööhimu ära. Kui teie meie põlve ei paranda ja küla veel laiali ajate, siis hakkame meie siit ära minema. Võtke siis minu koht ja minu jalad ei pea enam mõisa mulda sõtkuma!

JÜRI SIPSOH *(iseenesele)*. Ka külade lahutamine on neile nina peale kirjutatud. See on see kuradi poisi töö . . .

KÕRVE KUSTAS. Minu koha võite ka võtta! Meie lähme kõik tühjale maale! Kas kuulete! Terve vald teeb seda. Vend, meie lahkume, aga see tuleb teile kalliks maksma!

KALMU JÜRI. Mina annan oma koha ka ära!

RABA REIN *(teiste tagant välja tulles)*. Ja mina rehe juurest vilja ka enam ei varasta! Mul ei ole tervet kotti.

JÜRI SIPSOH. Mõisamehed ka töölt ära! . . . Oh teie pea peale pööratud saatanad, teie täpilised kuradid! Sol-

datitega lasen tee kinni panna, et ükski hing üle valla piiri ei pääse!

LAKSI TÕNIS. Meie ei ole saatanad! Pole enam vana aeg ja keiser lubab igaühte minna. Passi ei saa teie enam keelata.

JÜRI SIPSOH. Mina olen teie keiser ja kõik! Kõik need kuus tuhat hinge siin vallas peavad minu valitsusekepi liigutamise järgi endid pöörama. Passid lasen teile sinkide peale kirjutada. Ah teie käite minu peale Riias paruni juures kaebamas? Küll ma teid õpetan! Vana Tolga Mart on teie ninamees. Pühajärvel sai teine tublisti kraapida, nüüd singid jälle sügelevad.

TUISU TÕNU. Seda meest teie enam ei näe. Ja meie kaome ka! Ähvardusesõnad võite endale alla neelata. Kevadel oleme meie juba nõnda kaugel, kuhu teie malk enam ei ulata. Mehed, hoiame kokku! Mõis ja vald peavad kevadel tühjad olema nagu linnupuu, kust pere on välja lennanud!

JÜRI SIPSOH. Välja, välja, koristage ennast! Reedel olete mõisa tallis, kus igale mehele kolmkümmend selga laduda lasen. Riiast lasen polgu soldateid tuua ja teid kõiki raudus sinna saata. Välja, välja kõik! Mässajad! Kohtasid teil enam ei ole, need on minu käes!

KÕRVE KUSTAS *(enesele)*. Siduge nad endale kaela, kui tahate! *(Valjusti.)* Meil pole neid enam tarvis! *(Lähevad.)*

JÜRI SIPSOH. Oh teie püsti põrgulised! Mis selle loo lõpp sedaviisi peaks olema! . . . *(MÄGI tuleb.)*

Kuues etendus.

JÜRI SIPSOH, VILLEM MÄGI.

VILLEM MÄGI. Rehe Rein ja väljavaht Tõnu ei ole täna kiltri käsu peale tööle tulnud. Külast on ka mõned teomehed tulemata jäänud.

JÜRI SIPSOH. Sina häbematu! . . . Nüüd alles näen ma, missugust ussi ja kõripurejat ma oma põues olen soendanud! Sina käid talupoegadega öösiti mässunõu pidamas! Ma lasen su nendega ühes raudu panna ja saadan teid kõiki puntras Riiga!

VILLEM MÄGI. Kallis onu, mis see kõik on?

JÜRI SIPSOH. Ah sina ei teagi, et vana Tolga Mardi minu peale Riiga kaebama saatsite? Võllaroog!

VILLEM MÄGI. Ei tea, onu!

JÜRI SIPSOH. Kas seda ka ei tea, et rahvas tühjale maale minema hakkab ja selle jaoks üks Virumaa kelm neid üles kirjutab? Kas Koidu Tooma juures koosolekul ka ei ole käinud? Kas neile ei ole seda rääkinud, et küla põllud mõisa külge võetakse? Vasta! vasta mulle — või ma tallan su jalgade all puruks, tänamata loom!

VILLEM MÄGI. Kuula ikka asja enam järele, onu!

JÜRI SIPSOH. Kuula!... Mis ma veel kuulan?

VILLEM MÄGI. Mina kuulsin, et rahvas tühjale maale minekuks koosolekuid peab, ja läksin ka sinna, et neile väljarändamise viletsust ära seletada. Mõned, nagu Koidu Toomas ja teised, jäivadki minu nõusse.

JÜRI SIPSOH. Ja kaebusekiri parunile?

VILLEM MÄGI. Kes niisugust asja minu kuuldes räägib? Sa tead ju, kui salalikud talupojad mõisa vastu on.

JÜRI SIPSOH. Miks sa mulle varemini sellest ei rääkinud? Ma oleks nad kohe taltsaks teinud. Talupojad on sulle armsamad kui mina. Nüüd on vald mässamas. Mitmed peremehed andsid kohad käest ära ja mässamine on vallast ka mõisameeste sekka tunginud... Mis kurat nüüd teha?

VILLEM MÄGI. Kõike seda sain ma alles eile kuulda. Tahtsin sulle ka rääkida, aga sa ajasid mind välja.

(KOIDU TOOMAS, VAINUPEA JUHAN, KILTER ja PUNGA ANDRES tulevad. MÄGI hakkab kirjutama.)

Seitsmes etendus.

JÜRI SIPSOH ja tulijad.

KOIDU TOOMAS. Tere, tere, opmannisaks!

JÜRI SIPSOH. Mis teie hulgute, jumala päeva vargad? Kas tulite ka oma kohtasid käest ära andma? Olete ka mõned tühja maa kubernerid või Samaara ja Saraatovi seersandid?

KOIDU TOOMAS. Pai opmannisaks, mis meie tühjalt maalt otsima lähme?... Siin tööd küll ja leiba ka oma jagu. Puha õige... Siin tööd küll.

JÜRI SIPSOH. Noh, mis sina, Andres, taga ajad? Kas sul ka juba tiivad seljas?

PUNGA ANDRES. Ega mina tea, mis teised paluvad, aga mina tahaksin opmannisaksaga karjapoisi eksimise pärast kõnelda.

JÜRI SIPSOH. Sina mine koju ja saada poisi ema siia. Saad aru?

PUNGA ANDRES *(natuke pahaselt)*. Anu ütles opmannisaksa palvel käinud ja saatis mind nüüd paluma. Ma tahan siis ka omalt poolt rääkida, et —

JÜRI SIPSOH. Saada Anu uuesti siia! Saad aru?... Ta käis siin, aga tühjale maale minek on ka teda suureliseks teinud. Ta oli minu vastu jäme. Kui ta ennast minu ees alandab, siis tahan talle ja pojale andeks anda. Sa võid minna!...

PUNGA ANDRES *(minnes)*. Ega nende naistega iga kord ka nõnda hõlpsasti ei lähe... Eks nad ole ikka tujukad loomad...

JÜRI SIPSOH *(iseeneses)*. See saatana uss on juba ära sisisenud, et teist korra kaapasin. *(Koidu Toomale.)* Mis sina, Toomas, palud?

KOIDU TOOMAS. Tõin opmannisaksale natuke värsket kärjemett ja palun, et Kõrve koha minu vennale annaksite. *(Paneb kompsu laua peale.)* Kustas läheb ära tühjale maale.

JÜRI SIPSOH. Nüüd on tühje kohtasid küll ja sa võid oma venna siia kauplema saata.

KOIDU TOOMAS. Olge terve, kallis opmannisaks! *(Paitab Sipsohi põlvi.)*

VAINUPEA JUHAN. Tõin opmannisaksale värsket kala meeleheaks ja palun Kalmu koha enesele. *(Paneb kompsu laua peale.)* Jüri lubas ka tühjale maale minna.

JÜRI SIPSOH. Jaa... Ma mõtlen... Muidu sa kohta ei saa, kui pead naise võtma.

KOIDU TOOMAS. Puha õige!... Eks tal see tee jalge all olegi.

JÜRI SIPSOH. Sinu tütrega vist? Asjata!... Kuule, Juhan! Võta minu köögi-Kai ära, siis saad tubli naise!... Ma tahan sind siis ka omalt poolt viljaseemne ja mõne muu asja poolest aidata. Tule homme minu juurde, siis räägime pikemalt. Poissmehele ma kohta ei anna.

KILTER. Ole ju mõni aig mõisat teeninu, ehk annab opmannisaks Laksi kotusse minule. Tõnis tahab ju ka

ära minna. Küll ma siis opmannisaksa meelen pea. Olge nõnda kallis! . . .

JÜRI SIPSOH. Villem!

VILLEM MÄGI *(laua juurest üles tõustes)*. Mis on, onu?

JÜRI SIPSOH. Kustuta Laksi koha nimi mõisa raamatutest maha ja kirjuta Kiltri koht asemele! Sina, kilter, saad Laksi koha omale, aga jääd kiltriks edasi. Ma tahan nende mässajate nimedki ära hävitada, nende jäljed valla piiridest pühkida.

KILTER *(opmanni põlvi paitades)*. Annaks jumal, et teie veel kaua meie opmann oles! . . .

JÜRI SIPSOH. Võite minna! *(Lähevad.)*

KOIDU TOOMAS. Puha õige. Olge . . .

JÜRI SIPSOH. Minge! Kasige! Teie olete mind surmani ära väsitanud! *(Lähevad.)*

Eesriie langeb.

Neljas järk

(Opmanni elutoas. Maja endises olekus.)

Esimene etendus.

JÜRI SIPSOH üksi.

Tervelt kakskümmend aastat olen ma siin valitsenud, aga niisugust pagana möllu pole veel ette tulnud nagu nüüd! Enne lennus, kui külade lahutusega algustki sai teha! Pagan teab, mis nad kõik välja hauduvad! Ja see pagana poiss! Mina tahan temast täisverd kodulooma teha, aga tema vahib nagu hunt metsa poole. Talupojad, need on tal kõik. *(KUSMA KADRI tuleb kepi najale toetades sisse.)*

Teine etendus.

KUSMA KADRI, JÜRI SIPSOH.

KUSMA KADRI. Tere, tere, opmannisaks! Tulin jälle teid vaatama. Vaatama tulin teid kohe... Ei tea, ehk on see viimane kord...

JÜRI SIPSOH. Noh, enne oli sul üksainuke silm, nüüd korraga kolm jalga!

KUSMA KADRI. Mis teed ära, kallis opmannisaks! Ükskord käib inimene nelja jalaga, pärast kahe jalaga ja haua kaldal hoopis kolme jalaga. Enne tegi mulle bantvorm häda, aga olge terve, opmannisaks, andsite natuke rohtu — ennäe, jäi teine sest saadik vagaseks. Justkui notiga löödi teisele pähe. Nüüd möllab jälle va mädand

raibe jooksva puusa sees. Kohe nagu pussiga puurib teine! Ei saa muidu liikuda ega olla, kui võta kepp kätte.

JÜRI SIPSOH. Vahest ehk aitab see rohi jooksvale kah?

KUSMA KADRI. Eks ta vanainimese kondid sugu pehmemaks teeks, aga kust minusugune teda saab — eks ta ole ju kangesti kallis! . . .

JÜRI SIPSOH. Ma tahan sulle korra jälle läigitada. *(Toob pudeli.)* Rüüpa hea suutäis, küll siis jooksva jooksu paneb! Aga ütle, mis häda sul siis on, kui sa veel kord tagasi tuled?

KUSMA KADRI. Kes jumala vitsa ette ära teab ütelda. *(Joob.)* Olge tuhandeks terve, kallis opmannisaks! Eks saksad ole head inimesed, aga näe, mõned jumalakartmatud siunavad teisi ja ei taha enam mõisa väljale tööle tulla. Kus nad ikka pääsevad! *(Joob.)* Aitüma, kallis saks! Võtke nüüd pudel ära! Ega teda või palju võtta!

JÜRI SIPSOH. Mis uudist seekord siis küla poolt tood?

KUSMA KADRI. Keda siis, kallis opmannisaks! Eks te näe, missugune ma olen, ei saa enam laialt käia ega palju kuulda. Tühja maa saadikud tulid ka pika ninaga tagasi. Nüüd on kõikidel pill pihus. Kuhu sa nüüd lähed? Kuhu sa hingega lähed? . . . Põlgasid mõisa tööd . . . Mingu või kerjama. Tahavad kohtasid tagasi paluda, aga kes neile annab. Pahandavad teised maakatsujate peale, et need Narvas või Petseris paar nädalat ära maganud ja siis tagasi tulnud; ei ole Samaarat või Kapkaasi näinudki. Nüüd petab väljavaht Tõnu inimesi ikka edasi ja tahab valla rahva kõik ära viia. Räägib igal pool, nõnda et suu vahutab.

JÜRI SIPSOH. Sina valetad, Kadri!

KUSMA KADRI. Kallis saks. Ega valetada ei tohi, see on ju suur patt, ja pealegi veel sakste ees! . . . Tühjale maale minemisest ei tule midagi välja. Olgu nüüd veel Aru Anu uhke, et opmannisaks temaga sõbrustada tahab! . . . Näe, kus rumala taluinimese arud praegu! Nagu opmannisaksal nooremaid ja ilusamaid sõpru ei oleks, et tahab vana naist. Ja kas opmannisaks temale vähe head teinud on! Poiss laseb loomad mõisa vilja, aga ikka karistamata. Selle heateo palgaks veel tühjad jutud pealegi.

JÜRI SIPSOH. Mine ära koju, jooksva hakkab sulle juba pähe jooksma.

KUSMA KADRI. Jah, lähen kohe! Ega tea, kas minu

jalad enam siit uksest sisse astuvad. Jumalaga, kallis saksakene! Mul jalg hauas, teine haua ääre peal. *(MÄGI tuleb.)*

Kolmas etendus.

VILLEM MÄGI ja endine.

VILLEM MÄGI. Paruni sõiduhobune on haigeks jäänud. Kutsar palub opmanni vaatama tulla.

JÜRI SIPSOH. Kärvaku! ... ega mina talle hinge sisse puhuda ei saa. Mõni asi või mõis üks hobune!

VILLEM MÄGI. Tõsi ongi, mis meie arvasime. Maakatsujad on santide sõnumitega tagasi tulnud. Kahju, onu, et sa nende kohad nii ruttu ära andsid.

JÜRI SIPSOH. Ega sinul muud meeles ei ole! ... Küllap saad nüüd nutukrambid või rabanduse nagu paruni hobune. Sinul on kahju, et mina kohad teistele andsin! ... Esimesi mässajaid peab valjusti karistama, et teistele arud pähe tulevad. Teine kasu on see, et peremeeste vahetuse ajal võime külad tülita ära lahutada, põllud mõisa külge võtta ja nad uute kohtade peale paigutada. Selles seisavad mõisa kasud ...

VILLEM MÄGI. Nüüd alles mõistan, miks rändajatele tee Riias lahti tehti!

JÜRI SIPSOH. Lähme seda hobuseraiska vaatama! *(Teeb köögi ukse lahti.)* Kai, tule, korista minu tuba ära! *(Lähevad.)*

Neljas etendus.

KAI.

KAI *(tuleb, käterätik õlal, luud käes, ja loobib pahameelega asju laua peal ühest kohast teise).* Nüüd, nüüd jah tahab ta minust lahti saada! Eluotsani lubas mind armastada ja olla, aga nüüd ajab Kusma Kadri juurde meest otsima! Noh, kui mina oma suu lahti teen ja laulma hakkan, siis on ka temal rattad all, nõnda et enam teisi ei petta saa. Lase parun kord siia tuleb! *(ARU ANU ja ATS tulevad sisse.)*

Viies etendus.

ARU ANU, KAI, ATS.

ARU ANU. Tere, köögineitsi! ... Kas opmannisaksa ei olegi kodu?

KAI. Ega opmannisaks minu käes ei ole. Ta läks talli juurde; mine jookse talle sinna järele ...

ARU ANU. Mistarvis mina opmannisaksa järele jooksen? Kes on enne jooksnud, eks sellel ole tee tuttav.

KAI. Eks sul ole häbi! Omal kaks last järel ja käid veel meeste järel jooksmas! Mis sa seda opmanni käid peibutamas, häbemata inimene!

ARU ANU. Tohoh! Noor tüdruk ja kui häbemata suu! Ei ole vale, mis räägitakse ... kes ise pōōsa taga ōppinud käima, see otsib teist ka sealt.

KAI. Tead küll, et opmann nagu arust ära on, kui sind näeb, ja sina tuled ikka veel mõisa. Häbi lugu, lesk naine!

ARU ANU. Mina tulen käsu järgi raske südamega siia ja nüüd pean sinu sõnu veel kuulma! ... Ära karda, libeda tee peale viidud laps, ega mina sind enam aidata ei või!

KAI. Mis ema sina mulle oled, et mind noomima hakkad? Vaata, kui tõmban sulle mööda silmi! Küll siis tead, kust tee külasse viib. *(Tõstab luua üles. JÜRI SIPSOH ilmub.)*

Kuues etendus.

JÜRI SIPSOH, ARU ANU, ATS, KAI.

JÜRI SIPSOH. Nonoh, Kai, mis utsinat sa teed? Sinust oleks Krimmi sõja ajal hea kindral saanud.

KAI *(laseb luua maha, toonitades)*. Mis siis veel!

ARU ANU. Tere, tere, pai opmannisaks!

JÜRI SIPSOH. Kuule, Kai! Mine nüüd kohe külasse ja kutsu vana Lutsu Mihkel siia haiget hobust vaatama.

KAI *(iseeneses)*. Küll ma aru saan, miks mind külasse aetakse! *(Läheb ära.)*

Seitsmes etendus.

ARU ANU, ATS, JÜRI SIPSOH.

JÜRI SIPSOH. Noh, Anu, kas nüüd aru saad, et jumal taevas ja saksad mõisas on? Tühjale maale minek tegi sind upsakaks, et mind enam paluma ei tulnud. Nüüd oled kasaka kaasa toonud. Varss jookseb sulle järele.

ARU ANU *(Atsile)*. Anna nüüd opmannisaksa käele suud ja silita ta põlvi, et ta sinule su eksimise andeks annaks!

ATS *(astub Sipsohi poole)*. Pai opmannisaks, see juhtus kogemata! Loomad —

JÜRI SIPSOH. Mine, ära tule minu käsi ja riideid määrima! —

ARU ANU. Ärge tõugake last õnnetuse sisse, kallis opmannisaks!

JÜRI SIPSOH. Igaüks saab oma teenitud palga.

ATS. Palu, ema! . . . Aita paluda!

ARU ANU. Ma palun —

JÜRI SIPSOH. Mis sa veel teise eest palud; ise oled samasugune. Kas ma su küljest tüki ära võtsin, kui viimati nalja tegime, et sa seda külas kohe lobisema läksid? Taluinimeste lollus ja liigvagadus kasvab neile juba üle kõrvade. Aga ma tahan näidata, et saks võib ka armuline olla. Sinu poeg on mõisa vastu eksinud, sina ise oled mind teotanud — aga ma pööran kõik kahekorra, kui sa mu ettepanekuga . . .

ARU ANU. Seda ma küll ei tee!

JÜRI SIPSOH. Ära kohe jälle perutama hakka! Kuule enne, siis räägi! Näljas oled sa ise, näljas sinu lapsed, aga mina tahan teid kõiki aidata. Paruni õemehele, Ilmeni parunile, on noort toapoissi vanale abiks tarvis, ja mina olen sinu Antsu selleks soovitanud! Kuule, poiss, tuleval aastal on sul ilusad saapad jalas, ilusam kuub seljas, kui minul on, mille ees kuldnööbid nagu tähed säravad. Sõidad härraga ühes kutsari juures istudes või taga tõllalaua peal püsti seistes. Noh, kas pole kena? Kas tahad minna?

ATS *(vaatab ema otsa)*. Jah, tahan!

JÜRI SIPSOH. Sooh! Noorem poeg too mõisa kalkunikarja ja ise hakka minu juures pesu pesemas käima.

ARU ANU. Olge terve kõike head soovimast! Ma võtak-

sin kõik teised pakkumised vastu, kui opmannisaks endale mõne teise pesunaise kaupleks.

JÜRI SIPSOH. Ah sina ei taha?

ATS. Pai ema, ära lase mind peksta! Miks sa ei taha pesema tulla? Opmannisaks on ju nii hea! *(Kai pistab pea ukse vahelt sisse ja vahib salaja.)*

JÜRI SIPSOH. Säh, siin on kümme rubla sulle palka ette, kohenda poja vatid ära ja too ta mõisa, et ma teda kohe Ilmenisse saadan. Noh, mis sa siis veel ootad?

ARU ANU *(nuttes)*. Käsi ei tõuse vastu võtma . . .

ATS. Pai emakene, võta vastu; ma kardan, et nad mind peksavad!

ARU ANU *(vastu võttes)*. Küll on raske süda raha vastu võtta! *(KAI tuleb vihase näoga sisse.)*

KAI. Külamehed tahavad jälle jutule!

JÜRI SIPSOH. Mine, Anu, homme kõneleme edasi! *(ANU ja ATS lähevad.)*

Kaheksas etendus.

JÜRI SIPSOH, KAI.

JÜRI SIPSOH. Sa ei läinud Lutsule, kuhu ma sind käskisin.

KAI. Ei!

JÜRI SIPSOH. Miks?

KAI. Ei võinud!

JÜRI SIPSOH. Sooh! . . . Ei võinud! . . .

KAI. Mina ei või siis ära minna, kui Aru Anu siin on. Ma ei või seda kannatada! Ei või, tehke minuga, mis teie tahate!

JÜRI SIPSOH. Ja mis sa selle peale ütled, et ma Anu omale pesunaiseks kauplesin?

KAI. Siis lähen mina minema, kas kohe täna!

JÜRI SIPSOH. See on ka minu mõte, aga ega sellega nii ruttu ei ole.

KAI. Siin on nüüd teie lubamised ja tõotused! Oh, miks ma neid uskusin! Oh ma õnnetu, õnnetu inimene! Mis ütleb nüüd ema, mis ütlevad kõik?! *(Nutab, pühib silmi.)*

JÜRI SIPSOH. Sina ei ole mitte õnnetu, vaid õnnelik. Sina lähed, — aga lähed mehele . . .

KAI. Mehele! . . . Eks ma nüüd olen mehel?! Kes mind

veel tahab? Kõik ilm naerab mind... kõik teavad... Anugi viskas mulle vähe aja eest kõik näkku.

JÜRI SIPSOH. Jää nüüd rahulikuks! Vainupea Juhan võtab su ära, ja mis sa veel tahad?

KAI *(rahulikult)*. Tema võtab mind?!

JÜRI SIPSOH. Võtab!... Mina panen tema Kalmu koha peale peremeheks ja tahan teid igapidi aidata. Mine nüüd kööki ja mõtle järele... Kai, sa jääd mulle edaspidigi sõbraks! Lase mehed sisse tulla!

(KAI läheb. SIPSOH kõnnib toas. LAKSI TÕNIS, KÕRVE KUSTAS ja KALMU JÜRI tulevad sisse.)

Üheksas etendus.

JÜRI SIPSOH ja tulijad.

JÜRI SIPSOH. Noh, mis teie Venemaa steppide ja puustuste pürjerid veel tahate? Kas selg sügeleb? Tulite nahatäit kätte saama? Ah-ah-haa! Sellega on ju veel aega...

LAKSI TÕNIS *(silitab opmanni põlvi)*. Pai opmannisaks, halastage meie peale, andke meile meie ruma! tegu andeks!

JÜRI SIPSOH *(jalgu ettepoole sirutades)*. Alamalt, alamalt!

LAKSI TÕNIS *(opmanni labajalga paitades)*. Olge armuline, opmannisaks!

JÜRI SIPSOH. See on hea... Vaat see on hea! Saksa austada... saksa austada...

LAKSI TÕNIS. Meie oleme eluaeg mõisat teeninud ja iga sundija sõna kuulanud, näe nüüd, kuidas kelmid vanu inimesi petsid!

JÜRI SIPSOH. Mis teie siis palute?

KALMU JÜRI. Opmannisaks lubas meile, kui kohad käest ära andsime, kolmkümmend hoopi —

JÜRI SIPSOH. Seda peate reedel mõisa tallis kätte saama!

KALMU JÜRI. Nüüd võtame või kuuskümmend hoopi, kui aga kohad tagasi saame!

JÜRI SIPSOH. Ah-ah-haa! Peksa võite küll saada, aga kohad on juba teistele antud.

KALMU JÜRI. Või juba äragi antud!

KÕRVE KUSTAS. Kas nendega siis nii ruttu oli?

LAKSI TÕNIS. Oh meie õnnetud!

JÜRI SIPSOH. Teie tahate nüüd siin kõlkaid süüa, kuna Samaaras nisuväljad haljendavad; olete nagu Kaananis!

LAKSI TÕNIS. Pai opmannisaks, meie oleme aganaleiva ja mõisa tööga rahul, kui aga kohad tagasi saame!

JÜRI SIPSOH. Samaaras on parem kui paradiisis. Miks teie saksa põlve põlgate?

LAKSI TÕNIS. Kui seal ka tuhat korda parem oleks, aga meie palume ikka, et opmannisaks kohad tagasi annaks! *(Paitab opmanni jalgu.)*

JÜRI SIPSOH. Samaaras elate lihapottide ja küüslaukude juures nagu Iisrael Egiptuses. Mina olen siinsed kohad teistele andnud ja saks ei valeta.

KÕRVE KUSTAS. Mis me, mehed, siin asjata maarume ja endid narrida laseme! Ennem võivad vanad mõisa müürid pehmeks minna kui opmanni süda. Ma ütlesin teile, et meie mõisatulek asjata on. Pole meid enne kuuldud, siis kuuldakse nüüd!

JÜRI SIPSOH. Sooh! Kas tahate jälle mässama hakata? Küll ma teid õpetan!

LAKSI TÕNIS. Mis meie nüüd mässame või ei! Mina olen vana mees, mitmes ahjus juba küpsenud. Aga ärge pange pahaks, opmannisaks, kui ma teile suu sisse ütlen: meid ajate teie minema, aga ehk saate isegi seda kibedust ükskord tunda. Koeri peetakse seni, kui nad pureda jaksavad, ja teie hammas on ka juba varsti nüri.

JÜRI SIPSOH. Kuidas sa häbematu julged minuga rääkida? Välja, mässajad! ... Välja!

KÕRVE KUSTAS. Teie olete meie liha ja veri ... Meie vere ja vaevaga olete ennast nuumanud, aga ükskord põgenete paruni eest nagu nuumatud kukk kulli eest. Pange tähele! Meie saame vahest veel näha, kui teile tiivad selga kasvavad!

JÜRI SIPSOH. Koristage endid välja, mässajad! Või mind ähvardama! Välja minu valla rajadest! Küla kerjuseid võib teist saada, aga mitte peremehi!

LAKSI TÕNIS *(minnes)*. Nüüd peame küll oma kodumaa põrmu igavesti jumalaga jätma! *(Lähevad. TUISU TÕNU ja RABA REIN tulevad sisse.)*

Kümnes etendus.

JÜRI SIPSOH, TUISU TÕNU, RABA REIN.

JÜRI SIPSOH. Soo, soo, sooh! Teid ma just veel ootasin! ... Mässusalga pealikud. Mis teie siis palute?

TUISU TÕNU. Tulin paluma, et opmannisaks mind väljavahiks edasi jätaks.

JÜRI SIPSOH. Sooh! ... Ja sina, Rein?

RABA REIN. Ka mina jääksin rehepapiks edasi, kui opmannisaks nõnda armuline oleks. Meie tühjale maale minek jääb katki.

JÜRI SIPSOH. Sooh! Kust sa siis nüüd terve koti said? ... Ma tahan teile näidata, teie valla ja mõisa mässama panijad! *(Otsib nurgast.)* Kus see kepp on? *(Läheb teisest toast keppi tooma.)*

Üheteistkümnes etendus.

RABA REIN, TUISU TÕNU.

TUISU TÕNU *(tõmbab ruttu opmanni laua sahtli lahti)*. Rahakott! ... Küll on aga paks; nagu nuumatud kesik!

RABA REIN *(tasa)*. Pista põue, Tõnu! Opmann räägib alati, et pattu ei ole. Ega mõisast varastada patt ole!

TUISU TÕNU *(rahakotti põue pannes)*. Eks meie ole iga mees seda kesikut nuumanud. *(Vaatab sahtlisse.)* Hõbe-tubakatoos!

RABA REIN. Anna siia! ... Opmann kiidab, et ta kevadel rohkem kuradeid vagudesse külvab kui seemet; nüüd võib ta arvata, et uudsekuradid rahakoti ja tubakatoosi ära viisid.

(Jäävad jälle alandlikult ukse ligi seisma. SIPSOH tulebki juba kepiga.)

Kaheteistkümnes etendus.

JÜRI SIPSOH, RABA REIN, TUISU TÕNU.

JÜRI SIPSOH. Siin on teie arm, kuradi jooksikud. Välja! Välja! *(Lööb Reinu.)*

RABA REIN. Opmann, kurat, ära löö!

JÜRI SIPSOH. Välja! *(Tahab Tõnut lüüa, aga see haarab kepist kinni.)*

TUISU TÕNU. Ära löö! Iga hoop, mis sa meile annad, tuleb sulle tagasi, kui sind mõisast välja aetakse ja sa samasugune ori oled nagu meie nüüd!

JÜRI SIPSOH *(keppi ära kiskudes)*. Appi! Villem, kirjutaja, appi, appi! Mässajad kipuvad kallale!

TUISU TÕNU. Ei kipu keegi, aga ennast ka enam lüüa ei lase! Rein, katsu toast välja! *(REIN läheb.)*

JÜRI SIPSOH. Saatanad! Kuradid! Ma lasen teid igavesti raudadesse needa!

TUISU TÕNU. Hilja, opmannisaks, hilja! Teie silmad meid enam ei näe. Kubernaatri passid on meil taskus. Nüüd lähen ja viin terve valla minema! *(Lükkab opmanni keppipidi eemale ja läheb.)*

JÜRI SIPSOH *(üksi)*. Äh, äh, äh! Nüüd on põrgu otsapidi ümber kukkunud! Juba need kuradid kipuvad mu enese kallale. Ma tahan neile näidata! *(Lööb kepiga vastu põrandat, ajab toolid ümber.)* Soldateid, terve polk soldateid on tarvis!

(VILLEM MÄGI tuleb.)

Kolmeteistkümnes etendus.

JÜRI SIPSOH, VILLEM MÄGI.

VILLEM MÄGI. Mis siin on, onu?

JÜRI SIPSOH. Mis kurat sa veel küsid? Istu maha ja kirjuta Riiga parunile, et soldateid on tarvis. Mõis ja vald on mässamas. Rehepapp ja väljavaht kippusid ju mulle kallale.

VILLEM MÄGI. Siin on teile kiri Riiast paruni käest.

JÜRI SIPSOH. Mis kurat tema jälle tahab? Vist on ta mõni tuhat rubla kaartidega läbi löönud ja tahab nüüd jälle raha saada. Kust kurat mina teda võtan? Viljavoor on alles saatmata, vald vaene ja kõik on mässamas!... Anna kiri siia! *(Võtab lahti ja loeb.)* Oh teie püsti saatanad?!

VILLEM MÄGI. Mis on, onu?

JÜRI SIPSOH. Nad põrgu põhilauad on tõesti paruni juures minu peale kaebamas käinud.

VILLEM MÄGI. Mis nad siis kaebavad?

JÜRI SIPSOH *(loeb edasi)*. Kus kurat peaks see salauss olema, kes parunile kõik ette paneb? Ka seegi on teada, et nad mässamas on ... Sooh! Mina olla pehme ja hooletu, kes rahvast ei oskavat taltsutada — olla oma au töörahva ees kaotanud. *(Loeb veel edasi, kiri kukub maha.)* Kurat! mina olen lahti! ... Mina olen lahti ja pean juba varsti välja kolima! Oh!

VILLEM MÄGI. Kas tõesti, onu?

JÜRI SIPSOH. Meie peame öösel kord ära põgenema, et nad äraneetud kuradid seda ei näeks, kui ma lähen. Mina olen siit lahti, kus kakskümmend aastat kui vürst olen valitsenud! Mu pea läheb segi, tarvis tubakat tõmmata. Too, Villem, viinapudel siia! Ole sakstele truu ... *(VILLEM läheb kapi juurde, SIPSOH ise tõmbab lauа sahtli lahti.)* Oeh, minu rahakott ja tubakatoos! Varastatud, Villem, varastatud! Röövitud, riisutud! Oeh!

VILLEM MÄGI. Mis jutt see on, onu? Teie olete nagu segane, onu!

JÜRI SIPSOH. Minu kogutud tuhanded! ... Läinud! ... Varastatud! Tõnu ja Rein ... Jumalakartmatud ... ehk aga nemad! Kus müts? Villem, tule lähme neid taga ajama! Oeh, oh, oeh! Minu kogutud vara! *(Lähevad.)*

Eesriie langeb.

Viies järk

(Metsa all rändajate puuokstest onnid ja telgid. Ühe onni ees kiigutab TUISU LEENU linaga ridva otsas oma last. TUISU TÕNU on onnis pikali nii, et ta vaatajatele ära paistab. Eemal seisavad rändajate perekonnad, kus mehed telkide kallal kohendavad.)

Esimene etendus.

ARU ANU, ATS, KUSTI, TUISU LEENU, KÕRVE KUSTAS, KALMU JÜRI.

TUISU LEENU *(last kiigutades laulab)*.

Ää, ää, äiä,
lase kiigu käia!
Tule ämma, tule äia,
tooge lapsele saia!
Tooge saiad sarvilised,
kakud kahekarvalised!
Ää, ää, äiä,
lase kiigu käia! —

ATS *(ema juurde tulles)*. Ema, pai emakene, kulla pai emakene, anna mulle leiba, mu kõht on kangesti tühi!

KUSTI *(emale)*. Pai emakene, anna mulle süüa! Puhu mu jalgu, lausu nende peale, et nad ei valutaks. Nad on kõik ära lõhkenud.

TUISU LEENU. Keela oma lapsi, et nad nõnda ei käratse! Äratavad oma kisaga minu pisikese üles.

ARU ANU. Mis ma neid enam mõistan keelata või keelamata ... Sinul hea kõnelda.

ATS. Ma tahan süüa!

KUSTI. Ai, ai, ema, jalad valutavad!

ARU ANU. Kallid lapsed, mul ei ole teile midagi anda. Ära nuta, Kusti! Küll ma teen sulle puukoorest viisud jalga.

KUSTI. Nad ju valutavad! . . .

ARU ANU. Tule siia, ma lausun neid! Istu siia künka otsa maha! *(Puhub jalgade peale.)*

Harakale haiget,
varesele valu,
musta linnule muu tõbi:
lendva tiiba, jooksva jalga.
Tõbi tulgu, teine mingu,
kolmas kukile karaku!
Meie Kusti jalg saagu terveks!

(Mehed lõpetavad töö ja tulevad naistele-lastele ligemale.)

KÕRVE KUSTAS *(vaatab löövi)*. Tõnu magab lööVi all maas nagu vana härg . . . Tõuse üles, vana —

KALMU JÜRI. Ei tea, mis temal viga on magada?

TUISU LEENU. Mis te sest Tõnust tahate? Eks igaühel ole oma häda. Laps ei lasknud öö otsa nahka silma peale langeda. Laske ta nüüd magab!

KALMU JÜRI. Me oleme kõige õnnetumad inimesed taeva all! Häda oli meil kodumaal, häda ka siin!

ARU ANU. Miks te võtsite Virumaa hulguse ja väljavaht Tõnu ässitamist kuulda!

TUISU LEENU. Pea sina ka oma lõuad! Kõik ikka Tõnu seljas! Nüüd olete kõik targad, Tõnu üksi süüdlane.

KÕRVE KUSTAS. Tema jah, tema on kõige selle kurjuse juur!

KALMU JÜRI. Tea, kuhu vana Tolga Mart jäi? Ta läks maad katsuma, aga ei tulnud enam tagasi. Meie oleksime seekord pidanud ikka tema sõna ja kirjutajasaksa nõu kuulda võtma, kes meid kodumaa ligidale soovitasid välja rännata.

TUISU LEENU. See oli jah teie ärapäästja!

KÕRVE KUSTAS. Kes teab, kus mätta all või künka peal Mardi luud kõdunevad.

ARU ANU. Kas ei oleks meie võinud ennem kalmukünka all magada, nagu õnnis Laksi isa Alatskivi surnu-

aial, kui siin nüüd vaevelda ja kaevata. Temal on juba hingemaa käes, mida meie ilma tagant otsima tulime.

KALMU JÜRI. Jah! Koha äraandmise mured viisid selle kallimeelse naabri enneaegu hauda.

ATS. Ema, süüa! . . .

KUSTI. Kõht on tühi, ema! . . . Kusti on ikka hea laps, Kusti loeb kohe «Kas on linnukesel muret»!

ARU ANU. Kallid kasuvennad, mis te veel muud mõtlete! Eks meil ole ammu aeg kodumaale minema hakata! Kas vähe oleme ühest kohast teise hulkunud? Kus oleks parem kui kodumaal!

TUISU LEENU. Kes sind sealgi ootab?

ARU ANU. Kes seal küll ootab, aga nii palju on parem, et mu lapsed ometi süüa saaksid. Saadaksin siingi nad kerjama, aga kes saab siinse rahva seas aru, mis nad tahavad! Oskavad küll laulusalme peast, aga mis see siin aitab! *(RABA REIN tuleb.)*

Teine etendus.

RABA REIN. Endised.

RABA REIN. Mis nüüd hüvaks nõuks üle jääb?

KÕRVE KUSTAS. Teine petis koer jälle! Mu süda on nende peale nii täis, et ma ei tea, mis teeksin! Teie, Rein ja Tõnu, olete need, kes meid ilmaasjata mööda ilma hulkuma ajasite!

RABA REIN. Meie ajasime! . . . Mis paradiis teil seal oli? Kohad ja ametid andsime käest ära, noh, kuhu siis hingega ikka oleksime läinud?

KALMU JÜRI. Tõsi küll ka, aga oleks rahvas kodumaal kõik ühte heitnud, oleks elu tõesti paranenud.

RABA REIN. Eks te pannud nad ühe mütsi alla!

ATS. Ema, ema, miks sa mulle ometi süüa ei anna?

ARU ANU. Halastage minu õnnetute laste peale! Silmaga nähes surevad nälga! Oh ma õnnetu, õnnetu ema! . . . Sina suur jumal küll! . . . *(Hakkab nutma.)*

KUSTI. Jalad valutavad, ai, ai, ai!

TUISU LEENU. Säh, Anu, mõned kopikad, osta lastele pastlad jalga! Siin on kannikas leiba, anna neile, et nad enam ei karju. *(Lapsed hakkavad Anu käest kinni.)*

ARU ANU. Ole tuhandeks terve! Jumal õnnistagu sind

ja Tõnut ka! *(Murrab lastele leiba, mida need ahnelt sööma hakkavad.)* Minge nüüd ära löövi alla! *(Lapsed täidavad käsku.)*

TUISU LEENU. Tõnu tahtis kõigile head teha, või temagi teadis, et elu siin niisugune halb on ja lubatud kroonu abiraha ka tulemata jääb.

KÕRVE KUSTAS. Mis sa niisuguse koera eest seisad! Lubatud kroonu abiraha pistis ta Virumaa petisega oma tuksi. Va Rein on ka üks nende kelgumees.

RABA REIN. Mis sa mõgad? Mina nende kelgumees! *(Läheb ära.)*

Kolmas etendus.

Endised ilma REINUTA.

KALMU JÜRI. Kes need sealt mööda teed siia poole tulevad?

(Kõik panevad käed silmade kohta varjuks ja vaatavad.)

ARU ANU. Neil on päriselt maarahva riided seljas; kohe nagu kodumaa inimesed! Küllap ehk meie valla rahvas tuleb meile veel järele!

KALMU JÜRI. No kes ometi nõnda rumal peaks olema, nagu meie olime?

KÕRVE KUSTAS. Ära ütle ühtigi! ... Vaata, see on ju Koidu Toomas oma Madli ja Annaga!

TUISU LEENU. Mis hullu juttu sina ajad?

KÕRVE KUSTAS. No vaata ise, eks see ole tema lauk mära, kes sealt tuleb?

TUISU LEENU. Oh jumal küll, mis nemad siit otsima tulevad!

KÕRVE KUSTAS. Vainupea Juhan, opmanni sohinaise mees, ja kilter ka veel! ... Kes tont neid kõiki sealt tulema ajas? *(Tulijad liginevad teistele. Vainupea Juhan ja kiltri naine ei tule nähtavale.)*

KOIDU TOOMAS MADLI ja ANNAGA, VAINUPEA JUHAN, KILTER. Endised.

TUISU LEENU. Tõesti, minu vanemad! *(Jookseb vastu.)* Tere, isa, tere, ema, tere, Anna!

KOIDU TOOMAS. Tere-tere, ristivennad!

ARU ANU. Oh sa püha ristikene! Mis teie ometi siit otsima tulite?

VAINUPEA JUHAN. Mis otsima?... Miks ei tule, kui kutsutakse?

KILTER. Kurat!... Minul oli õkva kapsta pää otsan...

KÕRVE KUSTAS. Kuidas elatakse kodumaal? Kuidas seal nüüd kõik on? Meie katsusime siin küll mitmes kohas eluaset soetada, aga ei ühtigi!... Nüüd oleme otsaga siin, et siit kas või kodumaale tagasi rännata.

TUISU LEENU. Miks teie ka oma koha ära andsite ja hulkuma tulite?

KILTER. Meid om tüssatu ja selle läbi oleme endid nüüd tüssanu! Kurat võtaks küll!...

VAINUPEA JUHAN. Mind veel kõige rohkem!

KILTER. Oli aga see tükk, mis meile mängiti!...

KOIDU TOOMAS. Mis teil on, mehed? Leenu, tütar!... Ma ei saa aru teist! Mis te räägite? Puha õige, ma ei saa aru!

MADLI. Kus Tõnu on ja kus see vürsti mõis on, mida teie olete ostnud?

TUISU LEENU. Vürsti mõis?... Mis vürsti mõisat ta nõuab?...

KOIDU ANNA. Mina aiman nüüd alles asjalugu. Tõnu on meid ninapidi vedanud.

VAINUPEA JUHAN. Küll on kurat! Mina vast hakkasin koha peale.

KILTER. Ja mina kuradi loll usksi teda!

MADLI. Kus ta, hundisööt, ise on? Võllaroog!...

KOIDU TOOMAS. Oh mina õnnetu mees! Puha õige... õnnetu mis õnnetu! Oh, mis ma nüüd peale hakkan?... Mina pidin niisugust koera uskuma! *(Viskab mütsi maha.)* Kus olid minu arud? Kurat, kus oli minu mõistus? *(Võtab karvust kinni.)* Kus olid ka Madli arud? Puha õige! puha õige! Kõik on otsas! Oeh! *(Istub künka otsa maha ja hoiab pead kätega kinni.)*

TUISU LEENU. Isa, ema, mis teil ometi on?

ANNA. Kas sina ei teagi veel? *(Läheb ära.)*

KALMU JÜRI. Mis sul, Toomas, õieti on? Kas lähed hulluks või?

KILTER. Niisugutse asja perast ei peaks inimene veel hulluks minema!

VAINUPEA JUHAN. Mina olin niisama kerge aruga kui kõik teisedki . . .

KALMU JÜRI. No seletage ometi, mis teil on?

KOIDU TOOMAS. Mis seal veel küsida on! Mina olen oma väimehe läbi õnnetuse sisse lükatud. Tema saatis mulle Virumaa saadikuga, kes seal hingesid kirjutamas käis, terviseid ja laskis ütelda, et teie käsi tuhat korda paremini käia kui kodumaal. Tõnu olla vana sõjakassa ühe mäe seest üles leidnud ja sellega suure vürstimõisa ostnud.

KÕRVE KUSTAS. Tohoo pime! Vaata, kus kelm on.

TUISU LEENU. Kas pole hull! . . .

KOIDU TOOMAS. Ta palus mind kõiki endisi pahandusi unustada, koha käest ära anda ja tema juurde elama tulla.

ARU ANU. Kas see kõik tõsi on? . . .

TUISU LEENU. Minule pole sellest sõnagi rääkinud. See ei või, ei või tõsi olla.

KILTER. Mind kuts ta kiltris ja lubas suuremat palka anda, kui kodumaal opmannidele antas.

ARU ANU. Mis nad kõik ometi räägivad! Nagu muinasjutud kohe . . .

KALMU JÜRI. Teie uskusite seda ja tulite ära?!

KÕRVE KUSTAS. Ja Toomas ka? . . .

KOIDU TOOMAS. Miks ma ei pidanud siis uskuma? Ta saatis mulle selle Viru vennaga viiskümmend rubla teeraha. Nii suurt raha pole meie keegi korraga näinud. Ta käskis mind majakraami kas või poole hinnaga ära müüa, et aga rutem tulema saaks. Ja nüüd! . . . Puha õige, nüüd on kõik hilja! Kõik otsas.

KILTER. Tuline saatan!

KÕRVE KUSTAS. Kust kurat Tõnu selle raha võttis, mis ta sedaviisi loobib?

KOIDU TOOMAS. Virumaa saadikul oli ka hea nuustakas raha. Puha õige . . . Raha näe on.

MADLI. Eks tema õelus vist olnudki opmanni rahavaras, nagu räägiti!

TUISU LEENU. Tule sulle juma! appi! Mis patujuttu sa nüüd räägid? Tõnu rahavaras!...

KALMU JÜRI. Kes koera teab?... Ja eks meie tema kihutamise pärast kõik jooksus olegi.

KÕRVE KUSTAS. Mul oli ka oma ääike elamine, aga nüüd on kõik mokas. Tuline saatan!

KOIDU TOOMAS. Puha õige... Teie tulite veel häda pärast, aga mind pettis ta leiva otsast tulema!

KÕRVE KUSTAS. Uskuge, mehed, või ei, aga meie kroonu abiraha on tema ja Virumaa kelmi tuksus! Ütlesid küll, et ei ole saanud, aga kes neid koeri teab uskuda?

TUISU LEENU. Jälle uus süü! Mis teie veel teate?

KOIDU TOOMAS. Puha õige! Söödikud, petised!... Ma ei või kurjavaimu enam nähagi! *(Läheb ära eemale.)*

Viies etendus.

Endised.

KÕRVE KUSTAS. Niisugune oleks tarvis üles puua! Mis ta kõik meiega on teinud!

KILTER. Mis muud mõistad seantse kuradiga tetta?

MADLI. Ime, et kaarnad ta silmi välja ei noki? Kus ta, hundisööt, nüüd ise on?

KALMU JÜRI. Näe, seal onnis magab teine, nagu karu pesas.

KÕRVE KUSTAS. Poome Tõnu siia puuoksa üles ja hakkame siis kodumaale tagasi minema!

ARU ANU. Küll oleks see hea, kui me kodumaale tagasi läheksime!

KÕRVE KUSTAS. Jah, tooge ohelik! Mina tahan ise mees olla, kes ta üles poob. Mis ta saatan meid pettis!

ARU ANU. Kallid ristivennad, mis teie niisugust juttu räägite! Ärge pattu oma hinge peale tehke!

KÕRVE KUSTAS. Tooge aga ohelik! Võtame ta pesast kinni.

ARU ANU *(meeste vahele joostes)*. Eks teil häbi peaks olema! Eks te mõtle oma hinge peale!

KALMU JÜRI. Miks ta meid pettis?

VAINUPEA JUHAN. Seda on ta ära teeninud!

TUISU LEENU. Ega see tema süü ole, et sa opmanni sohinaise ära korjasid ja nüüd kahetsed.

VAINUPEA JUHAN. Vait, mis sina säuksud! Oksa tõmbame Tõnu, muud midagi!

KILTER. Mina olen kohe valmis, asume aga manu!

MADLI. Ega raibet puua maksa, aga andke talle hea nahatäis, et õige mäletab!

KÕRVE KUSTAS. Üles poome! . . .

TUISU LEENU *(onni suu ette joostes, kuhu mehed juba ohelikuga liginevad)*. Tõnu, Tõnu, tõuse üles! Mehed tahavad sind üles puua!

TUISU TÕNU *(sirutab ennast onnis)*. Leenu, oled sa rumal või!

TUISU LEENU. Päris tõsi! Isa, ema, Anna, Vainupea Juhani ja kiltri oled sa ka siia meelitanud . . . Kõik on vihased. Tõuse üles ja jookse metsa! *(TÕNU ronib välja.)*

Kuues etendus.

TÕNU ja endised.

TUISU TÕNU *(haigutades)*. Eks ma näe, kus need poojad on?

KÕRVE KUSTAS *(kindlalt)*. Oksa tõmbame su, muud midagi!

ARU ANU *(segab vahele)*. Mis te jampsite? Minge minema!

MADLI. Naha peale andke!

KÕRVE KUSTAS. Keda sa petsid, keda sa meelitasid tühjale maale? Asutajate abiraha sööja! *(KILTER, VAINUPEA JUHAN, KÕRVE KUSTAS ja KALMU JÜRI hakkavad Tõnust kinni. REIN tuleb eemalt joostes.)*

Seitsmes etendus.

REIN. Endised.

RABA REIN *(jookseb juurde ja tõrjub teisi eemale)*. Ega teie hulluks ole läinud, et inimest tappa tahate!

KÕRVE KUSTAS. Reinule ka ohelik kaela! Ühesugused kelmid mõlemad! *(REIN põgeneb eemale.)*

ARU ANU. Andke Tõnule andeks! Temal on veel mõni

rubla raha; ehk aitab meid näljasurmast pääseda ja kodumaale minna.

TUISU TÕNU *(raputab ennast lahti)*. No-noh!... Kui arvate, et teie ühine jõud mind võidab, siis katsume! Kes veel ühe sammu mulle ligemale julgeb astuda, selle tallan nagu kärbse puruks! Ma peksan teid kuradeid naha seest välja ja müün teie täitanud nahad tatarlastele! Tulge ligemale! *(Sülitab pihku.)* Tulge!...

VAINUPEA JUHAN. Kas meie teda kardame? Kas meie mehed ei olegi?

TUISU TÕNU. Aa! Opmanni sohinaise korjaja ja Kalmu koha kuuepäeva-peremees ka siin! Miks sa Kaie vankrite juurde jätsid, oleks sulle abiks olnud. Siin on veel teisigi tuttavaid. Tere ka, ämmaeit! Tulite korraks väimeespoega vaatama?

TUISU LEENU. Tõnu, mis su arus on?

MADLI. Oh sa puusärgi nael! *(Hakkab põllega silmi pühkima.)*

TUISU TÕNU. Räästad tilguvad, vist läheb sulale! Kes seal on?... Aa! See on ju Vainupea Juhani esimene noorik! Kuidas lugu Kusma Kadri konksuga läks? *(ANNA läheb eemale.)*

KÕRVE KUSTAS. Kaua me laseme teda veel haukuda!

KILTER. Teist ei ole mehi... Mia ole kohe edimene.

TUISU TÕNU. Seda minagi arvan... Vist kodumaal ei saanud sa küll veel meie selgasid mõõta, et jooksid meile veel siia järele! Tule, puutu, siis ma jagan hoobid, mis sa mulle kodumaal selga ladusid, kasudega tagasi!

KILTER. Asume manu!... Asume manu! Kas ta lõvva jääve kõrd vakka.

TUISU TÕNU. Teie tahate mind, Kustas ja Jüri, üles puua!... Pooge need äraandjad seal üles! Kas ei olnud meil nõu peetud, et kõige vallaga pidime ära tulema, et sel viisil mõisat keelata meie külasid laiali ajamast. Mis tegid Koidu Toomas, kilter, hoopis võõras mees, mulk, ja Vainupea Juhan? Mis tegid need mehed? Roomasid nagu ussid salaja ja võtsid teie kohad veel enne ära, kui teie ümbergi saite vaadata. Opmannil oli kohtasid oma sohinaiste vastu vahetada. Üks nende korjaja tahab nüüd mind üles pooma hakata ja teie olete temaga veel nõus! Viska, Kustas, ohelik käest ära ja rõõmusta ühes minuga, et äraandjatele ja roomajatele oleme kätte tasunud! See ongi

meie vanne ja õnnetus, et meil nii palju roomajaid ja sülelakkujaid asub.

KILTER. Kuulete, mis nüüd veel kõneleb!

KÕRVE KUSTAS. Eks seal ka omajagu õigust olegi! *(KOIDU TOOMAS tuleb sekka.)*

Kaheksas etendus.

KOIDU TOOMAS. Endised.

KOIDU TOOMAS *(tuleb teiste juurde)*. No seda ei oleks ma, Tõnu, sinust uskunud!

TUISU TÕNU. Kas ma seda sinust uskusin, mis sa minule tegid? Sa võtsid mind omale väimeheks ja lubasid Koidu koha minule anda, aga pärast viskasid mind välja ja panid mind mõisa selle timuka taguda. *(Näitab kiltrit.)* Sina äestasid mind puuäkkega, aga mina tõmbasin sind raudäkkega üle. Nüüd oleme tasa — nüüd oleme ühesugused kerjajad mõlemad! Sina pidasid mind poisikeseks. Ma olen mees ja mõistan mehe viisil kätte maksta!

KOIDU TOOMAS. Oi, oi, Tõnu! Tõnu! — —

MADLI. See on lastekasvatamise palk ja heategu! *(Nutab.)*

KALMU JÜRI. Vaadake, kes sealt tuleb?

KÕRVE KUSTAS. Pagana pihta, see on ju Tolga Mart! *(Viskab oheliku maha.)*

KOIDU TOOMAS. Puha õige! . . . Kokku saavad ikka maa p e a l s e d, aga mitte maa-a l u s e d!

ARU ANU. Oh sa püha ristikene! Tema veel ikka elab!

KALMU JÜRI. Küll on aga mees kõhnaks jäänud! *(MART tuleb.)*

Üheksas etendus.

TOLGA MART. Endised.

TOLGA MART. Tere ka, armsad ristivennad! Leidsin teid ometi kord üles.

KALMU JÜRI. Meie arvasime, et sa ju ammu surnud oled.

TOLGA MART. Mis sa teed ära! . . . Surm ei taha

mind... Vist ei ole minu viletsusemõõt veel täis. *(Istub ja kuivatab mütsist võetud rätikuga higi otsaeest.)*

KOIDU TOOMAS. Näe, vend, kus üksteist veel leiame!

MADLI. Kes seda enne oleks uskunud?

TOLGA MART. Koidu peregi siin!... Teie pidite ju kodumaale jääma?

KOIDU TOOMAS. Puha õige, saime praegu siia ja hoopis pettuse teel.

TOLGA MART. Noh, kõnele siis, kas elu kodumaal peale opmanni lahtisaamist sugugi paremaks läks?

KOIDU TOOMAS. Ära küsi, vend! Orjust lisati veel juurde. Külade hävitamisega hakati tõsiselt peale ja see omajagu aitaski, et nõnda lennus oleme. Meie oodatud hea parun asus mõisa elama ja sellepärast on sundijad poole kurjemad.

KÕRVE KUSTAS. Meie peame praegu nõu, et kodumaale tagasi minema hakata.

ARU ANU. Aita sinagi, Tolga isa, nõu anda, et kodumaale hakkaksid minema.

TUISU TÕNU. Vist on orjaikke armid ja juttade vermed teie pihtade pealt juba kadunud, et jälle sinna vangikotta tahate tormata!... Kelle selg just kiheleb, see lasku ennast sügada, eks kilter ole ju siin!

KILTER. Mis sa, murdja, pured minu! *(Läheb.)*

MADLI. Mis sul viga haukuda? Võõraste raha küll.

TUISU TÕNU. Eks see ole kõik Koidu peretütre kaasavara...

VAINUPEA JUHAN. Lähme koju tagasi, enne kui seegi natukene, mis meil veel järel on, otsa lõpeb! Tõnu lori ei maksa kuulata!

TUISU TÕNU *(pilkavalt)*. Tõnu tarvis enne üles puua.

KALMU JÜRI. Haugud sa veel seal, vana petiskoer!

TOLGA MART. Meie ei tohi kojuminemise peale mõteldagi!

ARU ANU. Ära räägi nõnda, kallis Tolga isa! Minu lapsed surevad nälga, kui meie varsti ei lähe!

TUISU TÕNU. Kapkaasi või Krimmi läheme, mitte aga enam kodumaale sakste närida.

MADLI. Sina ei tohigi kodumaale minna! Kus opmanni —

TUISU TÕNU. Vait! Suu pea!

KOIDU TOOMAS. Puha õige! Mis sa nüüd tühja külanaiste lori kardad.

VAINUPEA JUHAN. Lähme aga kodumaale tagasi!

TOLGA MART. Mina olen palju maad läbi käinud, aga niisugust nurka ei ole ma leidnud, kus nõnda inimestega ümber käiakse kui meie kodumaal, — kus tervel eluajal ülematelt ühtki lahket sõna ei kuule. Sind sõimatakse mõisas, mõisa väljal, kohtus ja oma kodus, ja isegi pühapäeval kirikus. Koera pead silitatakse, aga meie näljaseid lapsi tõrjutakse jalaga eemale! Elukibedus summutab kodumaa-armastuse viimase kübemegi ära. Ja tõtt öelda, meil kodumaad ei olnudki ... Meie olime seal nagu võõra võimu all!

KÕRVE KUSTAS. Kuhu meie peame siis elava hingega minema?

KALMU JÜRI. Kellel jõudu on, võib välja rännata, aga vaesed inimesed satuvad rändamisega nagu ojast allikasse. Eks meiegi oleks võinud mitmes kohas asuda, aga mis sa teed ära, hammas ei hakka. Nüüd peame kodumaal vana ikke jälle turjale siduda laskma.

KÕRVE KUSTAS. Meie õnnetuse põhjus oli see, et ilma mõtlemata tundmata maale rändasime ja nüüd koju tagasi peame pöörama.

TOLGA MART. Vennad, kodumaale, sinna orjakotta ei tohi meie iialgi tagasi minna! Ma olen oma reisidel kohti leidnud, kus elada võib, aga niisugust tüsedust ja tööjõudu ei ole ma näinud kui see, mis meie rahva soontes peitub, ja seda ei tohi meie võõraste kasuks kulutada, vaid oma järeltulijatele, kui see siis võõral maal sünnib. Usaldage mind! Mind on varsti lahtine haud ootamas. Ma ei otsi enesele kasu, mu elu on viletsustes ja valudes mööda saadetud, aga ma olen ühe salgakese inimesi leidnud, kes kodumaa piinakojast sel ajal, kui keegi valla piiridest lubata üle astuda ei tohtinud, ära on põgenenud ja siin haljale oksale jõudnud. Tulge, minu järele! Seal on maad ja oma verevendade esimest abi leida.

KÕRVE KUSTAS. Nüüd tõmbame ohelikuga oma nälginud kõhu kokku ja astume Mardile järele, kes meie käest maakuulamiseks kopikatki ei ole nõudnud, kuna Tuisu Tõnu ja Virumaa kelm viimsed kopikad meie käest välja imesid.

KOIDU TOOMAS. Puha õige!

(ANNA tuleb juurde.)

Kümnes etendus.

ANNA. Endised.

MADLI. Sina, Toomas, pead meid kodumaale tagasi viima!

ANNA. Isa, ole hea ja vii mind koju tagasi.

TUISU TÕNU. Sõitke, kes teid keelab. Anna võib Kusma Kadri ameti endale pärida, kui see kõrvad pea alla paneb.

ATS *(tuleb ema juurde)*. Ema, kõht on jälle tühi!

KUSTI *(tulles)*. Pai emakene, palu jälle külade käest Kustile leiba, kõht on tühi ja jalad valutavad. Emakene, Kusti sureb varsti ära.

ARU ANU *(langeb teiste ette põlvili)*. Kallid inimesed, halastage minu õnnetute laste peale ja viige nad kodumaale tagasi! Ma suren varsti selle südamevalu ja vaeva kätte, mis laste nälja pärast mind alati sööb. Oh, kui teie mu südant näeksite! Mul ei ole enam muud sõna, ei muud mõtet, kui — kodumaale, kodumaale.

TOLGA MART. Armas kasuõde, ära tee meie meelt haledaks. Tundmused on meil sinuga ühesugused, aga mõistus ütleb: kes kodumaalt on sunnitud lahkuma, need asutagu enesele uus kodumaa.

Eesriie langeb.

KOLMAT AEGA VALLAVANEM

Rahvatükk kolmes vaatuses

OSALISED:

JAAK NOGU, vallavanem
LEENU, tema naine
ANNA, nende tütar
LIISA, Leenu õetütar
AUGUST LEPP, vallakirjutaja
JOHANNES SILD, kooliõpetaja
VILLEM KÜNGAS, peakohtumees
KARU, VILU } kohtu kõrvamehed
RAAG, vallakasak
JUHAN METS, PÜTT, MÄTAS } volimehed
MART PÜTISSEPP, taluperemees
VIIU KILU, vabatnaine
S. von WALDE, kihelkonna-kohtuhärra
NÕGES, kihelkonnakohtu kirjutaja
Oksjonirahvas
Valijad ja mõisa saadik

Esimene vaatus

Kahe uksega endine küla-kohtumaja. Üks uks viib õue ja teine kirjutaja elutuppa. Keskel kohtulaud, mõned toolid ja seinte ääres pingid. Nurgas kapp, mille otsas kohtukull ja punane tekk näha. Ühes nurgas põrandal on vanad raamatud ja paberid.

Esimene etendus.

LEPP.

LEPP *(istub katmata kohtulaua juures, mille peale raamatud ja paberid korratult laiali on visatud).* Loomulikult oleks mul nüüd raamatute korraldamisega palju tööd, aga vallaametnikkude valimise vastu valmistamine ja kandidaatidega liigu joomine võtab kõik aja käest ära. Näituseks on kihelkonnakohtu revideerimine ka oodata. Noh, ega see veel täna ega homme ei tule. Loomulikult on see sodi mulle hirmus vastumeelt. *(Korjab raamatud ja paberid sülle ja viskab nad teiste juurde nurka maha.)* Näituseks siin on teie koht! *(Istub laua juurde ja võtab kätega peast kinni.)* See pagana pea huugab ja kohiseb ka eilsest jommitamisest nii, nagu oleks seal pataljon kurje vaimusid mässamas! *(Tõuseb üles.)* Pole viga, küll õhtul kõik jälle paraneb! Täna on ju loomulikult vallaametnikkude valimise päev, mis näituseks kolme aasta järel kordub. Sünniks seda igal aastal kord, siis oleks vast elu! *(NOGU tuleb õuest.)*

Teine etendus.

NOGU, LEPP.

NOGU. Samune ikka, armas Lepp, küll on nüüd valla asjus palju tööd! Ühkepuhku muudkui sõida ja sõida... Muudkui sõida aga.

LEPP. Loomulikult.

NOGU. Vanamoor nuriseb küll ühkepuhku, et koha töö kõik tegemata jääb, aga tõepoolest ei ole aega kodu peale mõteldagi.

LEPP. Loomulikult peab see nüüd nõnda olema. Kas oled ka vallas tähele pannud ja järele kuulanud, kuidas seal näituseks keeled ja meeled uue valimise kohta töötavad?

NOGU. Samune ikka, no mispärast ma siis ühkepuhku sõidan?

LEPP. Näituseks ei taha nad sind enam kolmat korda ametisse valida.

NOGU. Samune ikka, ühkepuhku on nad endiste valimiste korral nõndasamuti rääkinud, aga tuleb aeg kätte, jälle vana Nogu ametis, ühkepuhku...

LEPP. Loomulikult on see nõnda olnud, aga kus näituseks kasak on? Seda meest ei tohi praegusel ajal unustada! See on aga isegi võllas! Sellega peame nagu mädamunaga ümber käima.

NOGU. Samune ikka, küll ma juba tean. Saatsin ta ammu juba Kassile. Ühkepuhku käivad peremehed ja saadikud enne valimist kõrtsi juures nõu pidamas, keda ametnikkudeks valida. Küllap Raag nende arvamist meile varsti teatab.

LEPP. See oli loomulikult mõistlik tegu, aga näituseks seekord tahavad nad, nagu ma aru saanud ja kuulnud olen, tõesti uut vallavanemat saada.

NOGU. Samune ikka, kas ma neile veel vähe ühkepuhku head olen teinud? Samune ikka, vana kirjutaja lasksin ametist lahti ja võtsin ühkepuhku teid asemele.

LEPP. Loomulikult on see kõik tõsi, aga näituseks ei ole mina selle kohaga palju võitnud; palk on väike ja rahapuudus alati suur. Näituseks räägiksin ka teie kasuks õigel kohal paraja sõna, aga mis sa ikka teed — käsi kinni ja kukkur tühi.

NOGU. Samune ikka, teie räägite seda! Ega raha ilmast

kadunud ei ole? Vanal Nogul raha küll! *(Tõmbab rahakoti taskust välja.)* Ühkepuhku rahapuudus... *(Annab 25 rubla.)* Sähke!... Aga kassast laenatud raha maksate mulle ühkepuhku tagasi. Samune, sellega võib pahandus juhtuda.

LEPP *(kiiresti raha kotti pannes)*. Loomulikult... Teie raha ei lõpe... Allikas ei kuiva!

NOGU. Käsi peseb ühkepuhku kätt.

LEPP. Loomulikult... Lähme õige natukeseks minu tuppa, ma arvan, mul jäi vist eile õhtul tilgakene haljast ühe pudeli põhja. Ehk leidub natukene suupistet ka. Tarvis natukeseks pidujalga alla teha.

NOGU. Samune ikka, oled ühkepuhku minu nahka mees! Meie passime ühkepuhku kokku. Teeme pealegi natukene jalga alla, siis lähen ma kohe kõrtsi poole vaatama. Samune ikka, süda ei anna kohe rahu. *(Lähevad Lepa tuppa. LIISA tuleb luuaga õuest sisse.)*

Kolmas etendus.

LIISA, ANNA.

LIISA *(hakkab pühkima)*. Tädimees on täiesti arust ära. Tema sunnib meid vallakogu ja kohtupäevadel vallamaja koristama. Kas see on vallavanema asi? Lepal aega küll kõrtsis jorutada, aga seda ei näe, et kasak vallamaja puhtaks teeks.

ANNA *(sisse tulles)*. Ahah, sina juba siin, Liisa! Oled aga hästi viks! Küll ma tean!...

LIISA. Mis sina siia jooksid? Ma saan ju üksigi selle tööga valmis.

ANNA. Ma vaatan järele, et sa kõik aknad ja nurgad ilusasti puhtaks teed. Pütissepp tuleb ju ka täna siia. Näita, et sinust tubli perenaine tuleb.

LIISA. Vahest kartsid sa seda, et mina kirjutaja sinu käest ära meelitan. Võid üsna rahulik olla, Anna. Niisugust joodikut, kelle käed juba nõnda värisevad, et ta sõrme laulatussõrmusesse pista ei saaks, ei võta ma iialgi oma meheks.

ANNA. Miks sa mind kiusad, Liisa, sa tead ju, et ma Silda armastan, tead ka, et isa mind heaga temale minna ei lase ja vägisi kirjutajale minema sunnib.

LIISA. Kuidas sina mulle, nõnda mina sulle. Sa tead niisamuti, kuidas minu ja Pütissepa vahel lugu on, tead ka seda, et tädimees Silda ja Pütisseppa ühteviisi põlgab.

ANNA. Pai Liisa, ära pahanda, ma tegin ju ainult nalja.

LIISA. Mis seal veel nalja teha või midagi. Sinu asi on igatahes palju halvem. Mind ju tädimees keelata ei saa, kui teda ka täna kolmat korda vallavanemaks peaks valitama. Mina võin sellele minna, kellele ise tahan. Sina katsu ema kaudu isa peale mõjuda, et ta sind Sillale minna laseb, siis teeme kas või ühe korraga pulmad.

ANNA. Tehku isa mis tahes, aga Lepale ma iialgi ei lähe! (*LEENU tuleb, valge komps kaenla all, õuest.*)

Neljas etendus.

LIISA, ANNA, LEENU.

LEENU (*kompsu varjates*). Noh, mis teie mõlemad siin teete? Kas Liisa üksi selle tööga valmis ei saa?

ANNA. Ja mis sina siia tuled, ema? Enne ei ole sa iialgi siin käinud! Ma kardan, et sina ka juba —

LIISA. Kuule, tädi, mis komps sul kaenlas on?

LEENU. Jätke mind rahule! Nagu kutsikad mõlemad kallal.

LIISA (*katsub kompsu*). Tädi, sa tood ju kirjutajale külakosti!

LEENU. Ma tean ise, mis ma teen.

LIISA. Seda joodikut tuled sina veel kostitama!

ANNA. Ema, ma ei saa aru, mis sul mõttes on! . . . Vist sõidad sina ka juba isa kelguga?

LEENU. Mis ma siis pean tegema, ta on ju vanamehel nagu täi kuklas. Iga tema sõna on Jaagul kallim kui evangeelium. Tema kaudu ehk võib vanamehele mõistust pähe panna. Laseb ta ennast täna veel kolmat korda vallavanemaks valida, siis on meil majapidamine kõik otsas. Seda te näete ise juba.

ANNA. Aga mõtle ometi, mis sa teed! Lepp jookseb juba nüüd minu järele, mis siis veel, kui sa teda kostitama hakkad? Ta teeb varsti kära lahti, et meie kõik tema järele jookseme. Kas seda ka veel peaks tarvis olema?

LEENU. Kui sa seda kardad, miks siis ise siia jooksid, kui Liisa tuba koristama tuli? Omal ka ikka lust poissi

õrritada. Kuulete, kirjutaja on üleval, nagu sammusid on kuulda! Katsuge, et mõlemad minema saate.

ANNA. Oh sa jumal!

LIISA. Lähme kohe! Kui ta sind siin näeb! ... *(Lähevad ruttu õueuksest ära. LEPP tuleb elutoast.)*

Viies etendus.

LEENU, LEPP.

LEENU. Tere, tere, kirjutajaisand!

LEPP. Tere, tere! *(Imestades.)* Tere, see on ju vallavanema perenaine! No mis ometi teid näituseks siia toob? Tulge siis ka tahapoole ja võtke istet!

LEENU *(kompsu laua peale pannes)*. Minu vanamees veristas eile vasika ära — tõin teile ka sugu värsket maitsta. Ärge pange pahaks!

LEPP. Tänan, loomulikult, tänan väga! *(Sõbralikult.)* Noh, mis näituseks neiu Anna teeb? On ta aga loomulikult lahke ja lõbus tüdruk.

LEENU. Mis te nüüd lapse järele küsite! Tema ei ole veel kellegi neiu — leerisärk alles seljas.

LEPP. Eks ta loomulikult kasva. Uskuge, vallavanema perenaine, mina tulen teile kord väimeheks. Ega siis minagi näituseks kõhunaha otsast lõigatud ei ole!

LEENU. Mis teie ikka niisugust juttu ajate! Koolmeister naljatab niisamuti, kui vahel meile tuleb.

LEPP. Kes? Näituseks Sild või? Jälle mul mees! ... Niisugune! ... Noh, mis sellest rääkida ... Loomulikult paneme vana Nogu täna kolmat korda vallavanemaks.

LEENU. Kulla pai kirjutajaisand, mitte, mitte!

LEPP. Miks siis mitte! Näituseks —

LEENU. Mitte, mitte! Just sellepärast ma tulingi teid paluma, et seda mitte ei sünniks! Meie jääme oma kohapidamisega kõigiti hädasse. Kodused tööd seisavad kõik loga-loga, neljateistkümneaastane poisikene on kohapidaja ja sulaste järele vaataja. On küll terane poiss, nagu näed, aga laps ikka laps. Teie küsite veel Anna järele! Meie teeme Annaga tööd nagu hobused, aga tema jamab vallas ümber, ei asja ees, teist taga.

LEPP. Loomulikult on see ju tähtis auamet. Teie võite

näituseks uhke olla, et teil niisugune mees on. Tema võib loomulikult auraha saada ja seda näituseks kaelas kanda.

LEENU. Mis näitus see mulle oleks? Nagu teda muidu veel ei nähta? Kulla pai kirjutajaisand, see kõik ei aita, näitused või näitusteta, aga meie saame suure kahju! Meil oli enne Jaagu vallavanemaks saamist suur maja elamine, aga nüüd on varsti kõik üle vaadatud. Ja kui veel kolmat korda! ... Ma ei või kohe selle peale mõteldagi.

LEPP. Loomulikult ei tule see Jaagu ametisolemisest, nüüd on näituseks halvad ajad.

LEENU. Peremeest ei ole majas ja selles seisab viga. Eks teistel peremeestel ole halvad ajad! ... Nemad kohanevad, aga meie kahaneme. See kõrts, see kõrts! ... Kuidas see temale päev-päevalt ikka armsamaks läheb! Kus ta praegugi mujal on?

LEPP. Pole viga, vallavanema perenaine, tema oskab näituseks mõõtu pidada.

LEENU. Ei ole kõrtsis arssinat ega küünarpuud. Seal käijad mõõdavad tee ääri ja sopakraave. Olge hea ja pange lihanatukene kõrvale, juhtuvad mõned külainimesed sisse tulema, on kohe jutt väljas, et mina teid tütre või tea mis asja pärast meelitamas käin. *(NOGU tuleb purjus olekus elutoa ukse peale, ilma et teised teda märkaksid.)*

LEPP. Loomulikult on see tõsi. *(Võtab lihakompsu kätte.)*

LEENU. Head päeva, kirjutajaisand, pidage siis minu palvet ikka meeles!

LEPP. Head päeva, head päeva! *(Näeb Nogut, kes paar sammu hiilides tuppa on astunud, peidab lihakompsu enese varju ja läheb poolpõigiti Nogust mööda oma tuppa. NOGU vaatab võõrastavalt Lepa, siis Leenu peale, kes Jaaku nähes seisma on jäänud.)*

Kuues etendus.

NOGU, LEENU.

NOGU. Samune ikka, vanamoor, mis kongerpanti sina siin ajad ühkepuhku? Juba otsaga vallamajas?

LEENU. Sina suur jumal küll! ... Alles hommik ja sinul juba nägu täis! ... Kas sa ometi ühte päevagi ilma viinata ära elada ei või?

NOGU. Ühkepuhku sina aga räägid? Vaata mina... Samune ikka, hakka ise vallavanemaks, katsu, kas saad joomata läbi? Üks hea sõber oma topsikesega ühkepuhku siin, teine samune ikka seal... Kelle vastu sa uhke oled, keda sa ära põlgad? Ühkepuhku muudkui joo!

LEENU. Sinust enesest ma enam ei räägigi, aga meie lapsed — vaene Anna saab sinu läbi teotatud ja põlatud.

NOGU. Mis põlatud ja teotatud?... Põlatud ja teotatud... Samune ikka, vanamoor, vaata, mina kinnitan sulle, et Anna veel tänavu aastal tanu alla saab!

LEENU. Noh, kes teab, kellele sa ta kõrtsis oled ära müünud? Häbi peaks sul olema oma last viinaklaasi juures kauplema hakata!

NOGU *(rõõmsalt)*: Samune ikka, vanamoor, kas tead?

LEENU. Mis asja?

NOGU. Vallakirjutaja Lepp tuleb ühkepuhku meie Annale kosja.

LEENU. Mis sa räägid?

NOGU. Vaata siis, ühkepuhku, vanamoor ja mina... Missugune au!

LEENU. Taga hullemaks asjad ikka lähevad!

NOGU. Samune ikka, vanamoor, kas meie Annale veel paremat meest tarvis on? Siis on ta ühkepuhku emand ja proua ja madaam, ja pagan teab, mis nimed valla peremehed talle kõik annavad. Missugune au ühkepuhku!... Vanamoor ja mina...

LEENU. Mine selle jutuga kohe põrgu! Kas ise olen veel vähe kõrtsi pärast silmavett valada saanud? *(LEPP tuleb oma toast.)*

Seitsmes etendus.

NOGU, LEENU, LEPP.

LEPP. Vabandage, ma ehk näituseks segan teid?

NOGU. Samune ikka, mis siin ühkepuhku segada on. Ma ei saa aru, miks minu vanamoor meid siia segama tuleb. Samune ikka, ma küsin sinult, mis sa siia otsima tulid?

LEENU. Ma tulin kohe kirjutajaisandat paluma, et temagi sulle selgeks teeks, missugune õnnetus meid ootab, kui sa ennast veel kolmat korda vallavanemaks valida

lased. Kerjakepp on viimatigi meie osa. Tütre jõudsime vanast rahast natukene ära koolitada, aga poeg on juba neljateistkümne aastane ja ei ole veel külakooliski käinud.

NOGU. Samune ikka, vaata, mina oma last niisuguse ihnuskoi juurde kooli ei saadagi, nagu Sild on, kes enne rahale näpu vahel augu sisse kulutab, kui käest ära annab. Saad aru, vanamoor?

LEENU. Ega siis kõik mehed kõrtsmikkude lapsi kasvatada ja koolitada ei taha. Tema on ikka mees, aga sina —

NOGU. Ühkepuhku sina ja sina! Mis siis mina ühkepuhku olen? Samune ikka, sinu suguseltsist on mõndagi vallaametnikku olnud, aga kelle peale võid sa näpuga näidata, et ta kaks aega joonega oleks vallavanem olnud, aga vaata mina! —

LEENU. Vaata mina, vaata mina ... Küll sa näed, mis sellest viimaks välja tuleb!

LEPP. Kulla pai vallavanema perenaine —

LEENU. Mis pagana vallavanema perenaine!

LEPP. Näituseks tuleb tuleval aastal vallamaade krunti panemine, sellel ajal peab Nogu tingimata vallavanem olema. Selle ameti tahtjaid on nüüd palju!

NOGU. Ühkepuhku, vanamoor, sina aga räägid. Samune ikka, vaata, mina võin siis kõik küla kapsaaiad oma krundiks saada. Vaata, mina ja mõisahärra oleme sõbrad!

LEENU. Ma kõhistan selle peale õlga. Saksa sõprus? Suure saksa suud ja väikse lapse — — ei taha kirjutajaisanda kuuldes nõnda rumalasti ütelda — ei kästa ilmaski uskuda.

NOGU. Samune ikka, tee, et sa ennast siit ühkepuhku koristad! Sa tead ju, et ma seda ei salli, kui sa mulle kõrtsi või kuhugi järele jooksed.

LEENU. Enne ma siit ei lähe, kui sa lubad, et sa ennast enam kolmat korda vallavanemaks valida ei lase.

NOGU *(kisub püksitaskust ametiraha välja, mis sinise lindi otsas ripub, ja seab enesele kaela)*. Samune ikka, terve vald kuulab minu sõna ja nüüd ei saa oma naist vallamajast välja. Ma näitan, kumb vallavanem on — sina või mina!

LEENU. Jaak, sa oled päris lolliks läinud!

NOGU *(Leenu poole astudes)*. Samune ikka, ära tee mind ühkepuhku tigedaks! Korista ennast! Ahju ja naise ase on kodus. Kas mõistad?

LEENU *(läheb ja pöörab ennast ukse peal ümber)*. Seda

ma sulle ütlen, et sa ennast enam ametisse panna ei tohi lasta!

NOGU. Mine! Ühkepuhku mine! Kolm korda lasen ma veel ennast valida! *(Paneb Leenu järel ukse kinni. Tagasi tulles.)* Samune ikka, missugune naine! Ei tea, kes ta täna nii on üles ässitanud? Tema teab ka valla asjadest midagi...

LEPP. Ei ole viga... Omad koerad purelevad, omad koerad lepivad.

NOGU. Samune ikka, naised ei saa ju asjast aru. Mõgab aga pealegi... *(SILD tuleb väljast uksest.)*

Kaheksas etendus.

NOGU, LEPP, SILD.

NOGU. Samune ikka, no mis koolmeister ühkepuhku taga ajab?

SILD. Minul ei ole midagi taga ajada, tulin oma palga järele.

NOGU. Samune ikka, ühkepuhku käite oma palga pärast mind tülitamas, nagu mina mõni kassameister olen.

LEPP. Kui palju te jälle siit raha tahate?

SILD. Teil ei ole mulle midagi anda.

LEPP. Nonoh, isand, ärge ikka ninasse karake!

NOGU. Vaata, mina ühkepuhku maksan, aga nüüd ei ole võimalik. Samune ikka, ammu te saite hulga raha, nüüd jälle nurumas.

SILD. Paari kuu eest andsite mulle kümme rubla, kas see küll palju ei ole? Päris häbi on, kui teenitud palka nagu kerjajale viie ja kümne rubla kaupa makstakse. Mul on ju möödaläinud aasta palk suuremalt osalt saada.

NOGU. Samune ikka, mis teie rahaga teete?

SILD. Et lastel võimalik ei ole siit lähedalt raamatuid ja koolitarbeid osta, siis pean ma oma rahaga seda kõik valmis muretsema, et koolitööga täiel jõul võiks alata.

LEPP. Loomulikult on tarvis sahkerdajat mängida, et laste käest kasukopikaid välja norida. Peenike mees...

NOGU *(võtab kotist raha ja paneb laua peale)*. Samune ikka, sähke kolm rubla ja minge minema, mul ühkepuhku rohkem raha ei ole!

SILD. Teie kuulsite ju, mille peale ma seekord rohkem raha tarvitan.

NOGU. Vaata, mina ühkepuhku maksan, aga nüüd ei ole raha, kõik on vallas laiali.

SILD. Siis ei või ma koolitööga sugugi alata.

LEPP *(kirjutades)*. Täisverd mustlane.

NOGU. Samune ikka, saage ometi aru, et mul seekord raha ei ole! *(Keerab oma rahakoti pahupidi.)* Vaadake, ühkepuhku tühi! Ja kassa on ka tühi!

SILD. Teie tühja rahakoti sisikonda olen ma juba ennegi näinud. Pidage see pakutud kolm rubla endale rahaseemneks! *(Läheb.)*

Üheksas etendus.

NOGU, LEPP.

NOGU. Ühkepuhku oma raha norimisega! Kust kurat mina seda võtan? Korja ise vallast oma raha, katsu, kas on hea! Tuleb nagu suure õigusega . . .

LEPP. Loomulikult hoiab ta oma nina meie ees natukene liig kõrgel.

NOGU. Ühkepuhku, kui teised inimesed tulevad siit passi või vallatunnistust võtma, on igaühel ikka oma pisikene «kukk» põues, aga tema? Noh, samune ikka, vaata, mina lasen teda veel kaua oma palga järel käia!

LEPP. Ärge koolipapa üle pahandage ühtigi, tema võib teile veel sugulaseks saada. Näituseks olla temal nõu teie Annale kosja tulla.

NOGU. Niisugune koi! Vaata, mina olen samune ikka isa, ja minu tütar peab ühkepuhku seda meest tahtma, keda mina tahan!

LEPP. Ei tea hõisata. Loomulikult on teie pool midagi uudist tulemas. Kuulukse, et vana Tartlase-Mart jälle teie Liisa ümber peab tiibu saputama. Toredad sugulased! Koolipapal ja Tartlase-Mardil on ju näituseks ühesugused vaated. Küll nad teidki viimaks oma võrku tõmbavad . . .

NOGU. Ühkepuhku Tartlase-Mart ja Sild? . . . Niisugune lori! Samune ikka, küll ma niisugustele päkaimejatele jalad alla teen! Tulgu keegi selle jutuga vana Nogu näole! Samune ikka, see olgu aga ühkepuhku mees —

LEPP. Näituseks ei tohi mina ka siis —

NOGU. Samune ikka, see on hoopis teine asi! Teie ja nemad! *(Tõuseb üles.)* Tarvis veel korraks kõrtsi juurde minna. Nüüd on ühkepuhku seemendamise aeg. *(Läheb.)*

Kümnes etendus.

LEPP, PÜTT, METS.

LEPP *(üksi)*. Loomulikult panin ma vanale Nogule kilgi kõrva laulma, kõrtsi juures tarvis veel auru juurde anda. Näituseks tahan ma vanamoori ümber hästi libe olla. Ega see mees tütrega joonele ei saa, kes ämma meelitada ei oska. Asi hakkab Annaga loomulikult looma, ega vanamoor mulle muidu rasvast vasikakintsu ei toonud. Loomulikult on ta oma mehe uuesti valimise vastu ja teeb õige kurja näo, aga ega ta siis näituseks julge lausa tellima tulla. Või Sild ka Annaga serva loomas, nagu vanamoor kogemata välja pahvatas. Niisuguse mehega saame valmis. Ta peab nägema, kes näituseks mina olen. *(PÜTT, väike vigaste silmadega mees, kes mütsinokka silmade ees peab, astub õueuksest sisse. Ta põues ja taskus näib midagi olevat, mis teda niisama laiaks kui pikaks teeb. Rääkimise juures ajab ta pea nii selga, et mütsinoka alt vaadata võib.)*

PÜTT. Tere, tere, kirjutajaisand!

LEPP. Tere, Pütt, tere!

PÜTT *(kisub põuest väikese kaanega püti välja ja paneb Lepa ette laua peale)*. Minu vanamoor saadab teile pisukese püti täie lehma asja.

LEPP *(erutatult)*. Näituseks, mis see on?

PÜTT. Minu vanamoor nimetab ikka võõraste inimeste kuuldes võid nõndaviisi, kardab teine sõnamist või mis.

LEPP *(tõstab püti kaane pealt üles)*. Loomulikult või, aga näituseks, mis sa siis õieti tahad?

PÜTT *(võtab naerdes kuldkaelaga pudeli taskust välja ja paneb võipüti kõrvale)*. Vanamoor ajab teie juurde rääkima, et aitaksite mind vallavanemaks sobitada.

LEPP. Sina tahad vallavanemaks saada! Sina!

PÜTT. Ärge imestage ühtigi, kirjutajaisand! Eks minu suguseltsist ole juba mõndagi vallavanemat olnud?

LEPP. Loomulikult ei saa sina selle ametiga korda.

PÜTT. Ei aita, ei aita, kallis kirjutajaisand, aga peab

katsuma! Mul on juba kolme aasta rent mõisas võlgu, ja kes vallavanemaks saab, ega selle käest enam renti ei nõuta. Eh, eh, eh! Küsige, millal vana Nogu Jaak viimati renti maksis?

LEPP. Pole viga, loomulikult tahan ma sind omajagu aidata. Mine minu toa kaudu välja, keegi tuleb.

PÜTT. Tänan väga, kirjutajaisand! Tänan väga, härra! *(Läheb Lepa tuppa ja jääb ukse vahelt kuulama. METS tuleb õueuksest sisse.)*

METS. Kuulge, kirjutajaisand, teie olete vallaametnikkude valimise juures kõige tugevam vedru, sobitage õige seekord mind vallavanemaks! Teate küll, et maamõõt on tulemas. Sähke, siin on kakskümmend viis rubla. Minul on kolm hobust, ja kui ma vallavanemaks saan, siis on täkk teie oma! *(Lööb Lepale külge ja käeseljaga vastu lauda.)* Näe, sõitke nagu parun!

LEPP. Loomulikult ei ole nii suurt kingitust tarvis.

METS. Annan, uskuge, annan, kui mind aga seekord aitate! Kõigepealt tahan siis koolmeistrile rattad alla teha ja suled selga siduda, kes mind mu venna pärast terve valla ees tõrvab ja ka teie seina-alused ära uuristab. See mees on kardetav!

LEPP. Loomulikult peab selle mehe vastu midagi ette võtma.

METS. Minu vangis olev vend tuleb tuleval aastal valla küsimise alla, siis võime ta kohe tagasi võtta. Teie oskate asja ajada!

LEPP. Loomulikult.

METS *(minnes)*. Meest sõnast, härga sarvist! *(Pöördub ukse pealt tagasi.)* Aga pidage meeles, täkk on teie! *(Läheb õueuksest välja.)*

LEPP. Loomulikult oleks Mets paras mees, aga Nogu lahkumisega tuleb see kuradi kassa laen kuklasse.

Üheteistkümnes etendus.

LEPP, MÄTAS, KARU, NOGU, VILU. Valijad. RAAG.

KARU. Kas vallavanem ei olegi veel siin? Tema käsu peale pidime ju vallamaksu ka täna ära maksma.

LEPP. Tooge aga näituseks raha siia, küll mina vastu võtan!

KARU. Minul üks kama kõik, kes ta vastu võtab. Siin on kümme rubla. *(Paneb laua peale.)* Kui suur see maks tänavu õieti on?

LEPP. Loomulikult kaks rubla viiskümmend kopikat, saad seitse rubla viiskümmend kopikat tagasi.

KARU. Ei ole tarvis, kirjutajaisand, jäägu see teile keele kuluks. Küllap ise teate, mis minu kasuks täna teha võite. *(Läheb.)*

LEPP. Tean, tean ... *(Paneb raha kotti.)* Loomulikult on tänavune valimine endistest rasvasem. Näituseks ligi kuuskümmend rubla raha, pütt võid, hea rasvane vasikapraad, paar «sinikaela» ka veel. Mis sa hing veel tahad — muudkui joo! Seda teeb kõik tulevane maamõõtmine. Näituseks tahan Metsale ja Pütile valla-ametis koha muretseda, aga loomulikult jääb vanale Nogule ikka jäme ots! Muidugi mõista Anna pärast.

NOGU *(sisse tulles)*. Ühkepuhku rahvast juba kogub. Hakkame nüüd vallamaksusid sisse võtma. Samune ikka, täna õhtul on ju raha tarvis. *(MÄTAS tuleb sisse.)*

MÄTAS. Palun, et teie minu vallamaksudega veel natukene kannataksite! Ei saa ega saa rahaasjadega niikaugele joone peale.

NOGU. Samune ikka, kirjutaja, tehke viitung valmis, et Mätta maksud raamatu järgi ühkepuhku tasa on, küll meie kahekesi valmis saame. Samune ikka, tuleb revideerimine, siis on paha, et volimehel maksud maksmata.

MÄTAS. Olge terveks, küll ma katsun varsti ära õiendada.

NOGU. Samune ikka, mis sa sellest räägid! *(MÄTAS läheb, VILU tuleb sisse.)*

VILU. Tõin ka oma maksunatukese ära. Siin on viis rubla. *(Paneb laua peale.)* Kaks rubla viiskümmend kopikat jääb teile.

NOGU. Tehke ühkepuhku viitung valmis! *(Annab Vilule raha tagasi.)*

VILU *(vaatab raha)*. Kuulge, vallavanem, teie olete eksinud, siin on ju rubla rohkem.

NOGU. Samune ikka, pange ühkepuhku tasku! Tänasel pidupäeval kulub ära.

VILU. Olete aga täie otsaga mees, täna valime teid kolmat korda vallavanemaks!

NOGU. Samune ikka, vaata, mina tahan iga mehega sõbralikult läbi ajada. Tead ise, kelle vastu mina kõige

oma ametiaja sees murdja olen olnud? Minusuguseid mehi ei künta ega külvata, need kasvavad ise.

VILU. Ega see vale ei ole.

RAAG *(sisse tulles)*. Kuulge, vallavanem ja kirjutaja, mis te veel ootate, et valimisega peale ei hakka?

NOGU. Samune, Vilu, mine välja ja ütle, et maksu vastuvõtmine on lõpetatud. *(VILU läheb.)*

RAAG. Rahvas on kõik koos ja vana Tartlase-Mart teeb teie vastu õues päris misjonitööd. Minu töö jääb hoopis asjatuks. Mis te veel jorutate?

LEPP. Loomulikult peame ruttama, et rahva meeled lahku ei lähe.

NOGU. Ühkepuhku see pagana tartlane või võrulane, mis ta sunnik on, teeb meile valimiste juures suurt tüli. Samune, Raag, mis sa kõrtsi juures ka kuulsid? Kustpoolt tuul puhub?

RAAG. Asjad on üsna halvas korras, tahavad kui hullud Metsa Juhanit vallavanemaks panna. Mina seisin küll selle vastu ja tegin, mis vähegi võisin, andsin teistele tublisti va «sinikaela» katsuda ja torkasin teie käsu peale mõnele ninakamale nurgelise peosse. Tormi oli küll, aga tööd sai ka tehtud.

LEPP. Näituseks ütlesin mina juba enne, et asi paha on. Sälu protsess on alles pooleli, aga Mart ja Juhan talitavad nagu suured sõbrad.

NOGU. Samune ikka, ühkepuhku nad selle Metsa Juhaniga ... Mis siis nüüd tuleb peale hakata?

LEPP. Loomulikult lootke minu peale. Näituseks oskan mina tulekahjul tuult pöörata. Teeme näituseks nõnda: laseme valijad kõik korraga sisse tulla, mina pean lühikese kõne, milles teie tublidust meelde tuletan, siis saadame nad natukeseks ajaks välja ja kutsume pärast üksikult häält andma. Sina, Raag, jääd neid sisse laskma, astud igaühele jala peale ja sosistad kõrva sisse: «Vana tagasi!»

RAAG. See on tore plaan. Seda virmat ma juba tunnen. Ega meie ometi jämedat otsa oma käest ära ei anna!

LEPP. Ja näituseks teie, vallavanem, istute laua juurde, nägu otse valijate vastu ja vaatate igaühele teravasti silma, siis ei julge keegi teist valida.

NOGU. Samune ikka, olete aga teie ... *(Teeb õueukse lahti ja hüüab.)* Peremehed ja saadikud, tulge nüüd kõik ühkepuhku ühe korraga sisse. *(Mehi koguneb tuba täis.)*

PÜTT *(püüab üle teiste vaadata)*. Eh, eh, eh! Ei tea, mis uut õigust nüüd hakatakse kuulutama?

HÄÄLED *(valijate seast)*. Vait! . . . Olge tasa!

LEPP *(keerab mokahabet)*. Austatud Unipuu valla peremehed ja saadikud!

HÄÄLED. Olge tasa! . . . Ei kuule! . . . Kõvemini!

LEPP *(valjemini)*. Loomulikult on meil täna tähtis päev ja tähtis töö ees. Näituseks peame meie omale jälle kolme aasta peale tublid vallaametnikud, vallavanema ja paar volimeest valima. Loomulikult valige niisugused mehed, nagu vanad olid. Näituseks on igalühel teada, et Jaak Nogu, ülematest ja alamatest austatud, kuus aastat vallavanema ametit on pidanud. *(NOGU köhatab.)* Näituseks uus koolimaja ja parandatud kohtumaja tunnistavad tema tublidust.

PÜTISSEPP *(pilkavalt)*. Kirotaja-esänd, ärge toda ka unetage, et ta paia-armastajate kirotajal mõne aasta eest soepassi and ja õkva kaine mehe asemele pand. Hää teo tuleva kõik ritta sääda.

HÄÄLED. Äh! . . . Äh! . . . Nüüd ta õige sai!

NOGU. Ühkepuhku oma kõverate kõnedega. Laske kirjutaja räägib! Samune ikka, mis sa segad? Pange tähele!

LEPP. Näituseks ei taha teie enam vana tagasi valida, siis valige üks rikas mees vallavanemaks, kellel tubli pere kodutöös ja head hobused tallis on, nõnda et ta ise valla asjus võib välja sõita. *(METS köhatab ja astub sammu laua lähemale. NOGU vaatab tigedalt Lepa ja Metsa poole.)* Loomulikult ei pruugi igakord välimise hiilguse peale vaadata. Teinekord võib vaene ja vigane inimene kõige paremini asju ajada. *(PÜTT köhib ja astub Metsa kõrvale.)* Minu arvates kõlbaksid ametisse Jaak Nogu, Juhan Mets, Jüri Pütt ja Kristjan Karu. *(Kõik, keda nimetatakse, teevad väljapaistvad liigutused või köhatavad.)*

HÄÄLED. Karu ei saa . . . Karu on kohtumees.

KÜNGAS. Justament on meil tarvis teada, kui palju uus vallavanem liiku teeb.

HÄÄLED. Õige! . . . Tõsi! . . . Seda peame teadma.

NOGU. Mina teen ühkepuhku viieteistkümne rubla eest!

METS. Mina kahekümne viie eest!

HÄÄLED. Ätätä! . . . Mets, sära veel! . . . Metsal raha küll!

PÜTT. Ega minagi liikude eest metsa ei jookse.

PÜTISSEPP. Ku siin tu vallavanemba ammet õkva

oksjoni moodu välla pakutas, sis lupa mina viiskümmend ruublit. Ku tu viil ei avita, siis tsuska ma paar rasvast vasikakintsu sakuskaks ka viil manu. Muidu läheb ju südä vesitses . . .

HÄÄLED. Tubli, tartlane, tubli! Tartlane laseb kuppu! . . . Sügab meie meeste vistrikke! . . . Anna hästi!

NOGU *(Lepale)*. Jälle see äraneetud tartlane oma kõverate kõnedega ühkepuhku platsis.

KÜNGAS. Ega meie ometi tartlast omale vallavanemaks ei pane! Meil on justament oma mehi küll, kes siin on sündinud ja kasvanud.

HÄÄLED. No seda ei ole! . . . Oma mehi küllalt!

METS. Olgu aga isegi mees, kes kakskümmend viis rubla maksab.

PÜTISSEPP. Tohoh pimme! Küll on teite man odava mehe! Minu ruske karjapullgi massab enämb.

METS. Niisuguseid tartlase kõveraid kõnesid ei ole meile tarvis. Ega meie sind ikka vallavanemaks ei pane!

PÜTISSEPP. Säänset karja hoida toob õige veidikene au. Sinu suu tilgub tolle ameti järele ammugi juba vett.

NOGU *(Lepale)*. Mardi ja Juhani vahe ei olegi ühkepuhku nii sõbralik.

LEPP *(Nogule)*. Loomulikult meie kasu.

RAAG *(tuleb Lepa toast)*. Mõisavalitseja sõitis siia. Ta tahab vallavanema ja kirjutajaga kokku saada.

NOGU *(tõuseb püsti)*. Samune ikka, teie võite nüüd ühkepuhku isekeskis nõu pidada, kuni meie tagasi tuleme. *(Läheb Lepaga elutoa ukse kaudu ära.)*

Kaheteistkümnes etendus.

KÜNGAS, RAAG, KARU, PÜTT, PÜTISSEPP, VILU, METS. Valijad ja terve täiskogu isekeskis.

KÜNGAS. Justament on meil nüüd hea nõu pidada, keda vallavanemaks paneme.

RAAG. Keda muud, kui vana tagasi.

PÜTISSEPP. Valla kassak on vist kõige suuremb vakumaa talupoig, et temä edimäne om valima. Tu om õige vällä opetadu haukuma, laalab nagu papakoi.

VILU. Vana vallavanem jääb edasi.

1 VALIJA. Vana neh!

KÜNGAS. Vana, justament vana!

I VALIJA. Mis tal ikka viga on?

II VALIJA. Käib küll.

METS *(astub teiste seast välja)*. Kas teie ikka veel ei ole aru saanud, kuidas vana Nogu mõisaga ühe mütsi all müttab ja sõgesikku mängib? Kas ta on millalgi valla kasu nõudnud? Kas ta on kordagi härraga kohut käinud nagu mina? Kui mõis kedagi tahab kohast välja visata, siis on vana Nogu nagu vöölmölder kirikus ametis. Ei tea, mis nõu praegugi valitsejaga peetakse. Olete aga mul mehed! . . . Midagi teie ei näe ega kuule.

III VALIJA *(hüüab)*. Juhan Mets saab vallavanemaks!

IV VALIJA. Tema on härraga kohut käinud, tunneb seadust.

V VALIJA. Tema oskab ka vene keelt!

METS. Tovolno! Kolko ugodno . . .

PÜTISSEPP. Imme küll! Alati ommava harjukese temä man ööd, mes siis ei pea vene keelt mõistma? Ta om ju päris ahukat.

METS. Sinu kõverad kõned ei aita siin midagi. Eks mina ikka või vallavanem olla? Mul on kolm hobust ja kaks sulast, võin ühe hobusega alati valla toimetuste! väljas sõita.

PÜTT. Eh, eh, eh! Kus sul need kolm hobust on? — Ühe lubasid ju kirjutajale . . .

METS. Mis sa mõgad?

PÜTT. Eh, eh, eh! Eks mina ikka tea!

METS. Vaadake, mehed. Vana Nogu on kaua aega vallaametis olnud ja selle juures kõik kriukad ja nükked kätte õppinud. Nemad mängivad kirjutajaga kokku. Iga aasta pannakse karnits ja kaks vilja hinge peale juurde, selle ettekäändega, et vana magasiait ja hiired palju vilja ära raiskavad. Ega need hiired kulised kotid ei ole? Mehed, meile loobitakse tolmu silma! Meie peame silmaluugid lahti tegema! Kaua meie varandusega mängitakse?

HÄÄLED *(valijate seast)*. Tõsi! . . . Õige! . . . See on mehine jutt! . . . See mees nõuab valla kasu! . . .

III VALIJA. Nüüd lähevad kõikide silmad lahti!

IV VALIJA. Nüüd paneme hiirtele pulgad suhu!

V VALIJA. Vana Nogu laseme lahti!

HÄÄLED. Lahti! . . . lahti! . . . Niisugune . . .

RAAG. Ärge mõistke teist inimest ilma mõtlemata hukka! Mis tal siis teie arvates viga on?

V VALIJA. Eks sa sõge kuulnud, mis Mets rääkis? Nad ju varastavad.

METS. Varastavad jah.

PÜTISSEPP. Vana ametimehe võtiva vahest läve mant, võib õlla vastse võtava õkva õtsa valla. Metsa pesä om kõigile tutva.

RAAG. See on õige! Vana Nogu on meie vallale küllalt head teinud. Veel mineval aastal andis ta käsu, et tulekaitse riistad igal peremehel korras olgu, kui tulekahju peaks tulema. Kas see ei ole valla kasu või mis?

METS. See oli ju politsei käsk.

RAAG. Kust sina seda tead? Oled sa mõni politsei abi või?

KÜNGAS. Justament saab vana Nogu uuesti ametisse valitud. Mis teie selle juures nääklete? Iga mees teab, et meie ilma Nogu Jaaguta läbi ei saa. Juhtub vallas kellegi loomale rabandus, kohe paugutab Jaak paar korda püssiga looma kõhu alt ristati läbi, ja loom ongi terve. Ajavad kellegi hobusel tiirud üles, pistab ta mõne korra pastlanõelaga hobuse sapsu ja häda ongi mööda. Naiste rindadest raiub ta tuleraudadega roosi ehk elitingi ära, ja on kellelgi seapõrsas või lambatall ära kohitseda, kohe on tema oma pussiga platsis. Nemad aga räägivad: Lahti ja lahti! Mehed, vana Nogu paneme ametisse tagasi!

VILU. See on mehine sõna.

HÄÄLED. Tõsi! . . . Õige! . . . Jaak on mees!

I VALIJA. Kõigepealt peame teadma, keda mõis vallavanemaks soovib.

II VALIJA. Seda pidime hoopis unustama! Kus mõisa saadik on?

KÜNGAS. Raag, mine kutsu mõisa saadik kohe sisse.

RAAG *(näitab ukse poole)*. Sealt ta tulebki.

KÜNGAS. Noh, keda siis mõis justament vallavanemaks soovib?

MÕISA SAADIK. Valitseja rääkis praegu mulle, et härra käsib vana tagasi valida. Kes selle vastu on, nende asi võib valitseja arvamise järgi maamõõdu ajal halvasti minna. Valitseja arvab, kui Metsa Juhan vallavanemaks valitakse, siis härra koolimaad, mis nüüd ilma tasuta valla tarvitada on, ära võtab.

II VALIJA. Noh, nüüd on igale mehele selge, keda valida.

PÜTT. Ega mõisa tahtmist küll ei tohi rikkuda — maamõõt on tulemas.

METS. Olete kõik vanad memmed. Igal mehel nagu laud silmade ees.

KÜNGAS. See on justament igale vallale auks, kus niisugune mees leitakse, kes mitu ametiaega ühe joonega teenida võib.

VILU. See on muidugi meie au.

I VALIJA. Eks vana Küngas tea ära.

II VALIJA. Noh imet, peakohtumees siis ei tunne nüüd seadust! *(NOGU ja LEPP tulevad.)*

Kolmeteistkümnes etendus.

NOGU, LEPP. Valijad.

NOGU. Samune ikka, teil on aega küll olnud nõu pidada, nüüd minge välja, siis tulete ühkepuhku ükshaaval häält andma. *(Kõik lähevad õueuksest ära.)*

LEPP. Raag, sina jääd sisse! Loomulikult tead sa, kus nüüd näituseks seisma pead.

NOGU. Lase peakohtumees kõige enne sisse tulla!

RAAG *(hüüab õue)*. Küngas, tule kohe tagasi. *(Jääb ise ukse kõrvale seisma.)*

NOGU. Noh, peakohtumees, keda sina ühkepuhku valid vallavanemaks minu asemele?

KÜNGAS. Justament vana tagasi. *(I valija tuleb.)*

NOGU. Keda sina valid minu asemele?

I VALIJA *(sügab kukalt)*. Ei tea ühtigi . . .

RAAG *(tasa)*. Juhm, ütle vana tagasi!

I VALIJA. Pidasid siin nõu vana tagasi panna . . . Olgu siis minugipärast vana.

KÜNGAS. Justament viidame sedaviisi päeva ja öö ka tagajärele ära. Laske kõik korraga sisse tulla ja ühel häälel valida. Kirjutajal ei ole ka siis nii palju tööd.

LEPP. Loomulikult saame siis rutemini valmis ja varemalt liiku jooma. Näituseks läheb täna midagi suurepäraliselt lahti.

NOGU *(astub ise ukse peale)*. Samune ikka, mehed, tulge kõik sisse ja valige ühkepuhku ühel häälel! *(Valijad tulevad sisse. RAAG seisab ukse kõrval ja sosistab möödaminejatele:* Vana tagasi! Vana tagasi! . . .)

KÜNGAS. Justament valige kõik ühel häälel, siis saame rutemini valmis. Mina valisin vana tagasi.

HÄÄLED. Üks kama kõik! Rutem valmis saame.

NOGU. Samune ikka, peremehed ja saadikud, keda teie siis valite omale uueks vallavanemaks minu asemele?

VALIJAD *(kooris)*. Vana tagasi! Vana! Vana ...

PÜTISSEPP. Küll on aga Unipuu mehe õpetadu kooris laulma! Kassak muudkui lööb takti änne.

NOGU. Samune ikka, missugune au ühkepuhku! Vaata, mina olen juba kaua ametis olnud, eks teie valinud mõnd nooremat meest. *(Võtab kiiresti rahakoti välja.)* Raag, siin on viisteistkümmend rubla, mine kohe liiku tooma. Kirjutaja, tehke kohe valimise protokoll valmis! *(RAAG võtab raha ja läheb.)*

PÜTT. Eks me võiks kõrtsi juures liiku juua.

LEPP. Mis siin viga on? Näituseks siin paneme pidupilli esiteks hüüdma, siis alles lähme kõrtsi.

METS *(enesele)*. Pagana pihta, minu kakskümmend viis rubla.

LEPP. Loomulikult on meil kaks volimeest ka veel valida. *(Metsale.)* Küll ma sind Tartlase-Mardi protsessis aitan. *(Kõigile.)* Loomulikult kõlbaksid volimeesteks Juhan Mets ja Jüri Pütt.

I VALIJA. Eks need ole mehed.

II VALIJA. Ükskõik, kes oma korra ametis ära on.

PÜTISSEPP. Sääntse mehe oles parra keriko läve mano armo pallema ku valla nõumehes ... *(Läheb välja.)* Siin nakab ju pää pööritama.

NOGU. Samune ikka, kirjutage needsamad ühkepuhku protokooli üles!

LEPP. Ongi juba kirjas.

RAAG. Vallavanem, viin ja õlu on juba siin! Kõrtsisand tuli mulle vooriga tee peal vastu.

PÜTT. Eh, eh, eh! On aga tema üks toimetaja mees.

RAAG. Ei tea, kus me joome?

NOGU. Too aga ühkepuhku siia! Samune ikka, vaata, mina olen nüüd kolmat aega ... Ega ometi keegi kaebama ei lähe, et meie ühkepuhku vallamajas viina joome?

PÜTT. Noh hullu! Kelle see maja on, eks ta maksa ju meie raha? *(RAAG toob viinalähkri ja teised mehed õllekorvid ja klaasid sisse. NOGU valab viina lähkrist toopi ja sealt klaasidesse.)*

NOGU. Samune ikka, mehed, tulge nüüd ühkepuhku

ligemale! *(Võtab klaasi.)* Noh, kirjutaja, teeme meie kõige enne otsa lahti! Ühkepuhku kõikide terviseks! *(Ligemal olijad võtavad ka klaasid kätte.)*

PÜTT *(klaasi võttes)*. Eh, eh, eh! Õige hea, et vana Tartlase-Mart siit jooksu pistis, nüüd võime korraks rõõmsad olla!

NOGU. Ühkepuhku ... Ühkepuhku.

VILU *(klaasi võttes)*. Meil on tõepoolest tubli vallavanem.

MÄTAS *(joob)*. Tubli jah!

KARU *(joob)*. Niisugust meest on vähe leida.

PÜTT *(võtab teise klaasi)*. Eh, eh, eh! Mine ikka, kust sa niisuguse mehe veel leiad?

RAAG *(joob)*. Teist niisugust ei olegi. *(Laseb viinaklaasid meeste seas ümber käia. Mõned kisuvad õllepudelite pealt korke ära ja annavad teiste kätte edasi.)*

KÜNGAS *(võtab klaasi)*. Justament täna hommikul ütlesin ma, et vana vallavanema jälle uuesti ametisse valime. Eks ole tõsi, Jaak? Kas ma ei ütelnud?

NOGU. Samune ikka, mis sa sellest veel räägid, ühkepuhku muudkui joo! *(Löövad klaasid kokku.)*

I VALIJA *(joob)*. Meie vallavanema vastu ei saa keegi!

II VALIJA *(joob)*. Ei saa!

NOGU. Samune ikka, Metsa Juhan, ühkepuhku oled sina minu vastane, tule joome viina ja lepime ära!

LEPP. Näituseks oled sina nüüd volimees ja volimehed peavad vallavanemaga käsikäes käima, ega valla asjad muidu loomulikult ei edene. Tule, joome kokku!

HÄÄLED. Tule! ... tule! ... Juhan, tule! Mis sa põrnitad? Ennäe nüüd?

PÜTT. Eh, eh, eh! Tema tahtis ju ise vallavanemaks saada. Eks mina ikka tea?

METS. Mis sa seal mõgad? Käib vana Nogu teistele, eks ta käi mulle ka. *(Joob Nogu ja Lepaga kokku.)*

HÄÄLED. See on tõsi, Juhan! Käib küll!

LEPP. Näituseks ei või ju keegi kohe vallavanemaks saada, tarvis enne volimehena valla asjadega tuttavaks saada.

NOGU. Samune ikka, see on tõsi! Ühkepuhku vaata mina —

MÄTAS. Meie vallavanem —

KARU. Niisuguse mehe terviseks võib pudel õlut ära juua. *(Võtab pudeli ja müksab Vilule külge.)* Vennas, asu

pudel pihku! Vanal Nogul raha küll. Eks meie ole kohtu kõrvamehed.

VILU *(võtab pudeli ja lööb Karuga kokku)*. Oleme.

PÜTT *(lööb Metsaga klaasid kokku)*. Mätas, mis sina veel ootad, eks meie ole nüüd valla volimehed. Vald on meid arvanud.

MÄTAS. Muidugi oleme. *(Löövad kokku ja joovad. Mehed käivad purjus olekus, joovad ja räägivad, mille seast üksikuid arusaadavaid hüüdeid kuulukse.)*

PÜTT. Eh, eh, eh! Meie vallavanem —

I VALIJA. Jaak Nogu —

KARU. Tubli mees —

LEPP. Loomulikult, näituseks —

NOGU. Samune ikka, ühkepuhku —

II VALIJA. Nagu kuningas —

NOGU. Ühkepuhku —

I VALIJA. Täna kanname ta seljas koju!

NOGU. Ühkepuhku niisugune au! . . .

KÜNGAS. Justament —

NOGU. Vaata, mina —

PÜTT. Eh, eh, eh! Ta on ju päris tohter.

NOGU. Ühkepuhku — ühkepuhku —

LEPP. Loomulikult, loomulikult —

KARU. Oskab rabandust arstida.

NOGU. Samune ikka —

KÜNGAS. Justament hobuse tiirusid torkida.

VILU. Roosi ja elitingi raiuda —

NOGU. Ühkepuhku, ühkepuhku —

LEPP. Loomulikult —

KÜNGAS. Justament.

NOGU. Samune ikka, lähme nüüd kõik kõrtsi! Vaata, mina tahan teile kõikidele ühkepuhku ühe peatäie anda!

KÕIK VALIJAD *(kogunevad Nogu ümber kokku ja tõstavad ta üles)*. Hurraa! Meie vallavanem elagu! Hurraa! Hurraa! Hurraa!

Eesriie langeb.

Teine vaatus

Näitelava endine.

Esimene etendus.

LEPP, RAAG.

LEPP *(üksi)*. Loomulikult on asi päris hull! Näituseks ei saa meie vald enam niisugusest luupainajast lahti; ta on meil kõikidel nagu malgaks kaelas. Lähed sa natukeseks kõrtsi, kohe teeb ta vallas suurt kära. Juhtud sa ametiasjus midagi tegema või rääkima, leiad ennast loomulikult ajalehest. Mis peaks ühel koolmeistril asja olema oma nina vallavalitsuse tegevusesse toppida? *(Hüüab tuppa.)* Raag, tule ruttu siia!

RAAG *(ilmub, luud käes, ukse peale)*. Mis te soovite?

LEPP. Mine kohe külasse ja kutsu volimehed Mets ja Pütt siia — aga kohe!

RAAG. Ma tulin praegu kõrtsi juurest. Mets, Mätas ja Pütt olid seal ja lubasid varsti tulla. Kõlu Mihklit ja Anniku Jürit ei olnud veel näha. Vallavanem tuli ka juba kõrtsi juurde.

LEPP. Loomulikult on mul Metsa ja Pütti enne teisi siia tarvis. Meie peame Silla aluspalkisid natukene kohendama. Tead küll, missugust laulu ta viimati vallaametnikkude valimise üle ajalehtedes laulis.

RAAG *(tagasi tuppa minnes)*. Lähen kohe!

LEPP *(üksi)*. Parem olekski, kui Anniku Jüri ja Kõlu Mihkel tulemata jääksid. Näituseks on need mehed vana Tartlase-Mardi kelgu vedajad, käivad teist teed ja vahivad nagu hundid metsa poole. *(PÜTT ja METS tulevad õueuksest sisse.)*

Teine etendus.

LEPP, PÜTT, METS.

METS. Teisi ei olegi veel siin?

LEPP. Loomulikult on see väga hea, et näituseks teie kõige esimesed olete. Ma saatsin teile kasaka järele.

METS. Ta tuli siinsamas vastu ... Ma käskisin ta edasi kõrtsi juurde minna ja sealt kohtumeeste jaoks midagi kaasa tuua. Täna tuleb ju Mardi ja minu asi arutusele, siis tarvis ikka natukene määrida.

LEPP. Loomulikult saad sina õiguse.

PÜTT. Mis teie siis meid nii tungivalt siia ootasite?

LEPP. Näituseks peame meie Sillast lahti saama, maksku mis maksab!

PÜTT. Eh, eh, eh! Ega see nii hõlpsasti ikka ei lähe. Temal on rahva seas poolehoidjaid.

METS. Kas vana Noguga olete selle asja pärast rääkinud?

LEPP. Loomulikult läheks Nogu enesega kõik hästi, aga see pagana vanamoor on Silla nõus, ja naised võivad meeste peale suurt mõju avaldada.

PÜTT. Eh, eh, eh! Teie kardate Anna pärast. Eks mina ikka tea?

METS. Mis sa alati niisugust poisikese mõga ajad ... Sillale on tarvis tuul alla teha — lase lendab!

LEPP. Loomulikult tuleb ta täna jälle siit palka norima ja ei tea mis uuendusi nõudma. Katsume siis ka tema kohta uuendusi teha. Näituseks on see kõik tema süü, et teie kumbki vallavanemaks ei saanud. Nüüd olge mehed! Nüüd on ta meie käes. Kui mõis ja kirikhärra seda teaksid, missugust kihvtiseemet ta koolilaste sekka külvab, siis oleksid tal varsti rattad all.

METS. Kui see aga kõik tõsi peaks olema, siis on trumbid meie käes. Siis võime talle lendvat teha.

LEPP. Millal ma näituseks enne olen valetanud?

PÜTT. Ega ei ole küll valetanud ...

LEPP. Sina, Mets, lähed mõisa ja räägid härrale kõik ilusasti ära, mis sa tead.

METS. Mina! ... Mina küll mõisa ei lähe. Härra viskab mind uksest välja. Ma olen ju temaga kohut käinud.

LEPP. Seda ei olnud mul meeleski. Näituseks läheb Pütt mõisa, aga sina lähed kirikhärra juurde. Kui nõnda

näituseks kolmelt poolt, mõisast, kirikhärra juurest ja siit talle kangid alla pannakse, küll ta pesa siis ikka kerkib.

METS. Kui ma nüüd koolivanema ja vöölmöldri oma nõusse saan, siis lähen küll kirikhärra juurde, aga Pütt läheb mõisa.

PÜTT *(taganedes)*. Ei, ei, ei! Mina ... mina mõisa ei lähe! Minul on kahe aasta rent võlgu.

LEPP. Loomulikult olete mõlemad argpüksid.

PÜTT. Kirikhärra juurde minemisest ei tule ka midagi kasu. Eile käinud kirikhärra koolimajas lapsi loetamas, kiitnud koolmeistrit ja lapsi kaelamurdu ja lubanud koolmeistrile kiriku kassast kakskümmend viis rubla aupalka.

LEPP *(tõuseb üles ja viskab pliiatsi vastu lauda)*. Loomulikult on nüüd kurat lahti. Ega siis kiriku kassa näituseks selle tarvis ei ole.

METS. Sina valetad, Pütt!

PÜTT. Tõsi, ikka tõsi! Minu lapsed tulid koolist ja rääkisid.

LEPP. Kurat, siis pean üksipäinis kaela püsti ajama! Teie olete loomulikult minu nõus. *(NOGU ja MÄTAS tulevad õueuksest sisse.)*

Kolmas etendus.

LEPP, PÜTT, METS, MÄTAS, NOGU, RAAG.

NOGU *(nokastanud olekus)*. Samune ikka, kirjutaja, otsige kihelkonnakohtu sikulär üles, mis meie Kassi kõrtsi kinnipanemise pärast saime. Asi on nii kiire, et ma täna ühkepuhku erakorralise koosoleku pidin tegema.

LEPP *(läheb nurgast kirja otsima)*. Näituseks ei ole ju volimehed kõik veel koos.

NOGU. Samune ikka, ega igaühte ootama ei hakka. Üle poole on volimehi siin ja meie võime hakata. Täna on kohtupäev ja meie peame ühkepuhku oma asja enne ära lõpetama.

PÜTT. Eh, eh, eh! Nemad tahavad meie kõrtsi kinni panna!

NOGU. Samune ikka, mina tulin praegu kõrtsi juurest. Kõrtsi-isand saatis terviseid ja ütles, et meie kõik siis lambapead oleme, kui kõrtsi laseme kinni panna.

METS. Muidugi lambapead.

LEPP *(seina ääres kirju sorides)*. Loomulikult lambapead.

MÄTAS. Lambapead oleme ehk siis, kui meie kõrtsi mitte kinni ei pane.

NOGU. Samune ikka, mis sa ütlesid?

PÜTT. Eh, eh, eh! Mätas ka sõidab juba Tartlase-Mardi kelguga.

NOGU. Samune ikka, vaata, meie oleme siis ühkepuhku lambapead, kui Mäemulgi mehi ennast võita laseme.

PÜTT. Eh, eh, eh! Täied lambapead!

LEPP *(tuleb kirjaga laua juurde)*. Loomulikult kirjutab kihelkonnakohus näituseks nõnda:

Unipuu vallavalitsusele.

Mäemulgi vald ja osa Unipuu valla mehi on ülemale poole palvekirja saatnud, et Unipuu Kassi kõrts pahasti rahva elukorra ja majapidamise peale peab mõjuma, ja paluvad, et see kõrts saaks kinni pandud. Nõuan Unipuu valla volikogu protokolli selles asjas, kas palujate kaebus õige on või mitte. — Kui nende kaebus põhjendatud saab, siis on arvata, et Kassi kõrts kuivaks jääb.

S. von WALDE,
kihelkonna kohtuhärra.

PÜTT. Eh, eh, eh! Näe, mis nemad aga välja mõtlevad!

METS. Mäemulgi rahvas hakkab meiega päris jonni ajama! Kellele kõrts iialgi on peale jooksnud?

MÄTAS. Kõrts ei jookse küll kellelegi kaela, aga inimesed jooksevad ise kõrtsi, kui ta ligidal ja rahva jalus on. Selle asja kohta tuleks tõsisemalt järele mõtelda.

RAAG *(tuleb elutoast)*. Kõrtsi-isand käskis teid kõiki täna õhtul enese juurde tulla, lubas vasika ära tappa ja õige suupäralist napsu kõrvale valmistada, kui teie kõrtsi kinni ei pane.

PÜTT. Eh, eh, eh! Nemad panevad meie kõrtsi kinni?

METS. Eks meie ise ole mehed, et teised meie kõrtsi valitsema hakkavad?

NOGU. Ühkepuhku Mäemulgi rahvas meie kõrtsi seljas! Samune ikka, kõrts on neile, kes valla-ametis on, väga tarvilik. Ega igal mehel kodu kaasas ei ole, kust südamekinnitust saada, ja kõrtsi-isand on ühkepuhku oma nõuga nagu teine käsi meil abiks.

PÜTT. See on täismehe jutt!

RAAG. Millal meie vallavanem ennegi on lapse juttu ajanud?

PÜTT. Kõrts jääb lahti.

METS. Lahti muidugi.

RAAG. Lahti neh.

LEPP. Loomulikult võtan ma protokolli, et Kassi kõrts meile midagi paha ei tee; pealegi täidab trahviraha, mis kõrtsiriiu eest kohtu kaudu sisse tuleb, tähtsalt meie valla kassat. Kas meie peame oma tuluallika kinni toppima? Kellega meie siis oma vaeseid toidame?

PÜTT. See on õige! Nemad aga paluvad ja kirjutavad...

METS. Tehke aga protokoll valmis!

NOGU. Ei aita midagi, et Mäemulgi mehed sikuläri pokulöri juurde saatsid. Meie käes on ühkepuhku jäme ots!

LEPP. Näituseks on meie koolmeister nende siketär olnud.

NOGU. Samune ikka, kas see ühkepuhku tõsi on?

LEPP. Loomulikult tõsi. *(SILD tuleb sisse.)*

Neljas etendus.

LEPP, PÜTT, METS, MÄTAS, NOGU, RAAG, SILD.

NOGU. Samune ikka, mis teie volikogu ette tulete?

LEPP. Näituseks ei tohi võõrad volikogu istumise ajal sisse tikkuda.

PÜTT *(eneses)*. See viidab jälle tüki aega ära, ei saa õigel ajal kõrtsi juurde minna.

SILD. Vallavanem käskis mind täna siia tulla ja lubas mineva aasta palga ära maksta. Siin tahtsin ma ka mõnda kooli külge puutuvat asja ette panna.

NOGU. Samune ikka, jälle oma rahaga! Täna mul raha ei ole. Ühkepuhku suured maksud, palju tegemist, ei saa aega vallast raha korjata.

SILD. Kui kaua teie ikka seda raha korjate?

LEPP. Kiriku kassas on näituseks raha küll.

NOGU. Samune ikka, kas mina hakkan teile raha tegema? Minge ise vallast korjama, katsuge, kas on hea! Nagu mina oleks mõni kassameister. Raha ja raha... kust mina teda ühkepuhku võtan?

SILD. Minevase aasta vallamaksud on kõikidel juba ära makstud.

NOGU. Samune ikka, kes seda teile nina peale kirjutas?

METS. Koolmeister läheb õige upsakaks.

LEPP. Loomulikult ajab aupalk mehe nina püsti.

PÜTT. Eh, eh, eh! Meie peame teenima; vallavanem peab korjama, ja temal väsivaev siit raha otsimas käia.

NOGU. Samune ikka, kas ta ühkepuhku ilma jääb?

METS. Mees läheb rikkaks ja rikkus teeb kangeks.

RAAG. Kas teie seda esimest korda aru saate?

SILD. Kas kasakal siin ka midagi rääkida on?

NOGU *(Raagile)*. Sina mine ühkepuhku õue ja vaata, kas kohtumehed juba siin on! *(Raag läheb.)* Mis teie siis tahtsite ühkepuhku volikogule ette panna?

SILD. Seda tahtsin rääkida, et koolimaja korratus olekus on ja seal enam kooli pidada ei või.

METS. Mis jutt see on?

NOGU. Samune ikka, missugune koolimaja? — Ammu ma ta ehitada lasksin?

LEPP. Näituseks tahab tema lossi saada.

SILD. Ahjud on lõhki, ja lauad, mis vanast koolimajast toodi, lamavad ilma jalgadeta põrandal; seinatahvlit ega kaarte ei ole olemaski.

METS. Kas teie mõni saks olete, et ise ahjupragu sauega ei või kinni määrida?

PÜTT. Ega teil rendimaksmist ei ole.

METS. Ehk kas toote ise koorma puid metsast koju?

MÄTAS. Mis te ikka lapse juttu ajate? Kui koolmeister puid vedama, renti teenima ja ahjusid parandama hakkab, no kes siis meie lapsi õpetab?

LEPP. Mis tal seal näituseks õpetada on?

METS. Kui nad ka sugu lugeda oskavad.

PÜTT. Ja meie ristiõpetust.

NOGU. Samune ikka, ja mõne lauluviisi ka.

SILD. Teie asi on koolimaja korraldamine ja kooli ülevalpidamine, küll mina ise õpetuse piiri tunnen.

LEPP. Loomulikult tunneme meie aga seaduse piirisid. Näituseks peame meie oma kooliasja täna põhjani läbi katsuma. Et nüüd küünlapäev käes on, millal mõisahärrad ja peremehed endile teenijaid kauplevad, siis peame ka meie oma koolmeistriga uue kauba tegema. Uue koolikoha saamise pärast, mis maamõõdul vallale tarvitada anti, peame koolmeistriga uuesti kauplema.

MÄTAS. Koolmeister ei ole ju meie sulane ega mõisa moonamees, kellega teie teda võrdlete.

NOGU. Samune ikka, eks meie maksa temale palka ja sellega on tema ühkepuhku meie teenija.

LEPP. Loomulikult on koolmeistri seaduslik palk sada rubla. Näituseks oli endine koolikoht seitsmekümne rubla peale arvatud, vald maksis viiskümmend rubla juurde ja nõnda oli koolmeistri palk kakskümmend rubla rohkem, kui seadus nõuab. Uue koha rent on mõisa poolt kahesaja kahekümne rubla peale määratud, nõnda siis peaks koolmeister selle asemel, et vald temale endisel viisil viiskümmend rubla juurde maksab, sada rubla vallale tagasi maksma. Saate aru... Nii oleks meil koolimaja korraldamiseks ja kohendamiseks raha küll, ülejääva summaga võiksime koolikoha ükskord ära osta.

METS. See on mehine tegu.

NOGU. Samune ikka, seda ei osanud meist keegi välja mõtelda.

METS. Kirjutaja on mees, kes valla kasu oskab nõuda.

PÜTT. Eh, eh, eh! Teda on nagu jumal meile kohe juhatanud.

NOGU. Vaata, mina, samune ikka, ühkepuhku, võtsin ta siia kirjutajaks.

MÄTAS. Olgu mis on, aga see oleks meile häbiks, mõisa kinki, mis üksi koolile on määratud, vallale nõudma hakata. Sada kakskümmend rubla on sulasmehe palk, kellele peremehe poolt ülespidamine antakse.

PÜTT. Maksa sina rohkem! Vaata, kus mul rikas!

METS. Maksa ikka enne vallamaksud ära!

LEPP. Näituseks ei maksa koolmeister pearaha, ja kui prii korteri, ahjukütte ja õliraha ka veel sinna juurde arvame, siis on tema palk mitusada rubla. Õliraha, kuus rubla aastas, on ikka natukene palju.

SILD. Minu teadmise järgi on seda liig vähe. Kaugemalt lapsed on koolimajas ööd ja päevad poolpimedas, väikese lambi valgusel õppides oma silmi rikkunud, aga õli puudusel ei ole võimalik suurt lampi põlema panna.

PÜTT. Kolmest rublast õlirahast on küll! Kas temal on kiriku- või joomamaksu või teedesillutamist? Elab nagu suure jumala selja taga?

METS. Kas meie peame koolilastele ka õli valla poolt ostma? Kes tahab oma last öösiti koolimajas pidada, andku pudeliga õli kaasa.

MÄTAS. Küll olete aga mehed! Koolilapsel on kooli minnes ühes käes tahvel ja raamatud, teises leivakott, no kuhu ta õlipudeli veel paneb — kas seob enesele kaela või? Teised vallavalitsused hakkavad meid niisuguste otsuste pärast naerma.

PÜTT. Eh, eh, eh! Karda aga sina!

METS. Temal vist rahakopikas sügeleb taskus?

SILD. Koolikoht on mulle mõisahärra poolt palgaks määratud ja sellest ei või teie kopikatki ära võtta. Minul on ka ikka oma ülemus, kelle ees ma teie otsuse peale võin kaevata.

NOGU. Samune ikka, või teie tahate kaevata? Vaata, mina teen seaduse järgi ja määran ühkepuhku ükssada!

PÜTT. Sajast on küll!

LEPP. Näituseks ei ole meie sellega midagi seaduse vastu teinud.

MÄTAS. Ega meie ometi vähid ei ole, kes tagurpidi käivad? Enne sai sada kakskümmend —

METS. Mis sa mõgad? Anname talle sada.

PÜTT. Ehk ta aga läheb kaebama, siis anname talle sada kolmkümmend.

SILD *(üles tõustes)*. Ennevanasti anti hakenrihti ja sillakohtus ikka kuuskümmend, aga mulle lubatakse siin sada ja veel rohkemgi. Ei tea süüd teinud olevat. *(Läheb.)*

LEPP. Loomulikult hakkab tema meid juba pilkama.

NOGU. Samune ikka, meie määrame temale sada viiskümmend rubla palgaks ja kolm rubla õlirahaks. Seitsekümmend rubla maksab ta aastas vallale tagasi. Vaata, minu pärast anti vallale nii suur koolikoht, siis peab ka vald sellest ühkepuhku kasu saama, aga mitte üksi koolmeister.

METS. See on mehine otsus!

NOGU. Samune ikka, tehke ruttu protokool valmis!

LEPP. Loomulikult ongi kõik kirjas, tulge aga alla kirjutama.

RAAG *(sisse tulles)*. Küll vanal kõrtsi-isandal on hea meel, et meie kõrtsi kinni ei pannud. Küll ta meile õige täna õhtul annab!

LEPP. Tulge alla kirjutama! Noh, Pütt?

PÜTT. Eh, eh, eh! Mina oskan sahkvarsi käes hoida, aga mitte sulevart.

LEPP. Siis teed näituseks kolm risti alla. Tule, hoia

sulevarrest kinni! *(Teevad ristisid, mille juures PÜTT terve peoga sulepeast kinni hoiab.)*

METS. Tõmba sina, Pütt, minu eest ka ristid alla! Sulg üksiti sinu käes. Mina ei oska ka kirjutada.

PÜTT. Noh, Mätas, mis sina veel ootad? Tõmba ka käsi alla! Sina oled ju va kirjamees.

MÄTAS. Eks ikka häbi ole niisugustele otsustele alla kirjutada. Ma ei tahaks kohe seda teha.

PÜTT. Alati oled meiega ühes nõus olnud, mis pagan sul täna on?

METS. Näha on, tema tahab vallavanemale vastu hakata.

LEPP. Loomulikult paistab see nii olevat.

MÄTAS *(kirjutades)*. Mis ma nüüd vastu hakkan või midagi, aga meie peaksime teadma, et terve vald meie peale vaatab.

NOGU. Samune ikka, meie vaatame ühkepuhku valla peale, aga mitte vald meie peale. Mina panen ka oma käe protokooli alla, siis võime ühkepuhku kõrtsi juurde minna. *(Kirjutab.)* Ühkepuhku valmis.

PÜTT. Nüüd lähme! Kõrtsi-isand juba ootab.

NOGU. Minge kohe, ma tulen ühkepuhku järele.

PÜTT. Noh Juhan, mis sa veel ootad?

METS. Kuhu mina minna saan? Eks sa tea, et mul täna kohus ees on?

PÜTT. Tõsi, tõsi! Mätas, lähme meie. *(MÄTAS ja PÜTT lähevad.)*

METS (*Lepale*). Näidake, et teie täna mees olete!

NOGU. Samune ikka, millal kirjutaja enne poisikene on olnud — kui aga sina ise mees oled.

METS. Ma vaatan, kas Raag kõrtsi juurest midagi kaasa tõi. *(Läheb elutuppa.)*

NOGU. Samune ikka, tehke aga kohtuasjaga ruttu, et aegsasti Kassile jõuate!

LEPP. Loomulikult. *(KÜNGAS, KARU ja VILU tulevad õuest sisse.)*

Viies etendus.

NOGU, LEPP, VILU, KÜNGAS, KARU, RAAG.

KÜNGAS. Meie jäime täna oma asjaga justament hiljaks. Kas volikogu koosolek on juba lõpetatud?

LEPP. Loomulikult. *(Laotab lina lauale, paneb kulli ja kirjutusnõud sinna peale.)*

NOGU. Hakake aga ühkepuhku peale! *(Hakkab minema.)*

KÜNGAS. Kuule, Jaak, sinul on ikka nuppu otsas, jää veel natukeseks siia ja aita meid seda keerulist sõlme arutada, mis Juhan ja Mart oma vahele on mässinud.

KARU. Aita jah! Oled ju kaua valla-ametis olnud ja tead kõik kriukad ja nükked ära.

NOGU. Samune ikka, ma võin teid ju ühkepuhku natukene aidata, kui teie ise ei arva sellega valmis saavat.

LEPP. Loomulikult on asi päris hull. Näituseks tõendab Metsa Juhan aujulgelt, et Tartlase-Mart tema sälu sääreluu katki löönud.

NOGU. Juhanil on ühkepuhku õigus.

VILU. Oh sa jumalakartmata tartlane!

KARU. Ise juba vanapoole mees, aga teeb veel niisuguseid tükke! *(Istuvad laua juurde.)*

NOGU. Ühkepuhku nõuab ta vallaametnikkude käest õigusetegemist, aga ise sälu sääreluu murdja.

VILU. Eks see ole kõik vanakurjast enesest!

KÜNGAS. Meie kohus on siin kulli ees justament õigust teha. Eks me ole ju selle peale vandunud.

NOGU. Samune ikka, vandunud — asjaga ühkepuhku vilumata.

KARU. Jah, õigust peame ikka tegema.

NOGU. Samune ikka, teid tarvis ühkepuhku natuke õpetada... Olete alles harjumata. Mets lubas kümme rubla liiguraha maksta. Mis te sellest peate? Ega see ühkepuhku muda ei ole.

RAAG *(pistab pea elutoa ukse vahele)*. Mets saatis toobi viina ja korvi õlut siia. Kuhu ma selle panen?

LEPP. Too aga loomulikult siia sisse!

KÜNGAS. Justament ei ole see ilus, kui viina ja õlut kohtutuppa tuuakse.

NOGU. Samune ikka, kas siin enne ei ole joodud või? Vaata, kui mina siin olen, siis ei ole midagi karta.

LEPP. Mis meie näituseks endiste kohtumeeste ajal kõik ära tegime, nüüd nemad kardavad! Ärge ikka mammad olge!

KÜNGAS. Kui aga asi halvasti läheb —

NOGU. Samune ikka, vaata, mina ühkepuhku vastutan. *(RAAG toob viina ja õlle sisse.)*

KÜNGAS. Kuhu me siin õllekorvi paneme, et see rahvale silma ei paista?

LEPP. Küll mina talle koha muretsen. (*Kisub pudelite pealt korke ära ja valab viina klaasi.*) Loomulikult teeme aga tihti. (*Joob enne klaasi viina, siis klaasi õlut peale.*) Kaks varblast ühe pauguga. Tõmmake aga nüüd, et sarved natukene soojaks saavad. (*Joovad.*)

NOGU. Ühkepuhku kulubki natukene vundamenti alla teha — õhtul saame õieti!

LEPP. Vajutage veel, siis paneme õllekorvi ja viinapudeli laua alla, nihutame kohtuteki üle laua otsa põrandani, siis ei või neid näituseks keegi näha.

NOGU. Samune ikka, Juhan saab ühkepuhku õiguse! (*Joob.*)

KÜNGAS (*joob*). Juhani sälg on justament ära surnud.

NOGU. Samune, ja teie ei taha temale õigust mõista?

KARU. Või kohe ära surnud! (*Joob.*)

VILU (*joob*). Eks see ole kõik kurjast enesest! . . .

LEPP (*joob ja peidab pudeli ja klaasid laua alla teki varju*). Näituseks, kes võib ütelda, et siin pudelid on? Loomulikult nagu ema põues!

KÜNGAS. Enne käisime ka vahel kohtus, aga kes seda teadis, mis laua all oli. —

NOGU. Samune ikka, seal on ju ühkepuhku õigus . . .

KÜNGAS. Kui aga asi pahaks läheb?

NOGU. Samune ikka, no keda meie kardame? Vaata, mina olen ühkepuhku kolmat aega vallavanem, ja kes on veel minust üle? Samune ikka. —

KÜNGAS. Rahvas ootab, nüüd võime justament alata. Sina, Jaak, istu siia kõrvale pingile ja kuula pealt, siis võid otsuse tegemise juures meid aidata. Asi on keeruline ja Tartlase-Mart kange.

NOGU. Ühkepuhku täna murrame ta kanguse. Samune ikka, kui ta kihelkonnakohtusse edasi kaebab, siis tahan ma seal asja kukerpalli visata. (*Istub seina äärde, teised seavad lintidega rahad kaela.*)

KÜNGAS. Raag, lase Juhan Mets justament kõige enne ette tulla!

RAAG (*teeb ukse lahti*). Noh Juhan, otsekohe kohtu ette! (*METS tuleb sisse.*)

NOGU, LEPP, KÜNGAS, KARU, VILU, METS, RAAG.

KÜNGAS. Noh Juhan, räägi nüüd justament oma sälu sääreluu ilusasti ära!

METS. Umbes viieteistkümne aasta eest, kui minu kadunud isa alles elas, sai Üleotsa Jaan koha pealt lahti ja see Tartumaa nõid tuli tema asemele. Jah, nii kaua aega võib sellest olla. Siis oli mul must mära, mis ma Soosaare laadalt ostsin. Neli aastat oli see minu käes, siis ostsin kõrvi, keda seitse aastat sõidu jaoks pidasin. Nüüd on must täkk... Jah, umbes viisteistkümmend aastat —

LEPP. Loomulikult on see kõik õige, aga räägi sälu sääreluu murdmisest. Näituseks ei või ju nii pikka juttu protokolli võtta.

METS. Küll ma räägin... Tartlase-Mardi ja minu isa vahel kestis vihavaen kuni minu isa surmani. *(KARU ja VILU vahivad aknast õue.)*

VILU *(lööb Karule külge)*. Vaata, ilus hobune läheb mööda!

LEPP. Näituseks pidid sina sälu sääreluu murdmisest rääkima.

METS. See tuleb kõik järgimööda. Kui minu isa ära suri, siis —

KÜNGAS. Räägi justament sälu sääreluust!

NOGU. Samune ikka, laske ta ühkepuhku räägib! Kohus peab asja juureni välja uurima. Kuidas teie võite otsust teha, kui asja algust ei tunne?

METS. See on õige, vallavanem!

LEPP. Näituseks segab tema asja nõnda ära, et Tartlase-Mardile veel viimaks õigus jääb.

METS. Kas Raag ei toonud viina ja õlut siia?

KÜNGAS. Justament tõi.

LEPP. Loomulikult tõi, aga räägi õige lühidalt, et varsti valmis saame. Õlu tarvis ju ära juua.

METS. Viimati leidsin ma ühel hommikul, et väljal, kus minu hobused söövad, sälg murtud sääreluuga lamas.

KARU. Teda võisid ka omad hobused raiuda.

NOGU. Samune ikka, omad hobused raiuvad nüüd üksteist? Ärge ikka ühkepuhku poisikesed olge!

METS. Minu hobused üksteist ei raiu... Jah, ja kui minu isa ära suri, siis hakkas ta mind kiusama —

LEPP. Loomulikult ei ole rohkem tarvis rääkida.

KÜNGAS. Kes on sinu tunnistajad?

METS. Kilu-Mihkli Viiu on. Ma tõin ta siia. Tema teab kõik... See Viiu teab palju asju.

KÜNGAS. Raag, hüüa Tartlase-Mart sisse!

RAAG *(teeb ukse lahti ja hüüab)*. Tartlase-Mart, tule sisse! *(PÜTISSEPP tuleb.)*

Seitsmes etendus.

KARU, KÜNGAS, METS, NOGU, RAAG, VILU, PÜTISSEPP, LEPP.

PÜTISSEPP *(vihaselt)*. Kas siin om tu kotus, kus inimisi näägutetas? Küll ma taha perra kaie! Kas te ei tiia, et mino nimi om Märt Pütissepp? Tartlase-Märt... Mie tu om?

LEPP. Näituseks ei ole ka siin niisugune koht, kus nõnda võib kära teha.

PÜTISSEPP. Kes siin tu pääkohtumiis om?

KÜNGAS. Justament mina.

PÜTISSEPP *(näitab Lepa peale)*. Ja kes tuu miis om?

KÜNGAS. Kas sina siis meie vallakirjutajat ei tunne?

PÜTISSEPP. Ja mis temäl siin asja om lõvvata? Ta pidagu suu ja kirjutagu änne!

RAAG *(ukse juures)*. Tema tohib kirjutaja kohta nõnda rääkida. Tahaks trahvi —

PÜTISSEPP. Aa, siin om ju valla kassak ka üits kohtumõistja! Sina kae, kuhu plotnik om mulgu jätnu! Teisel pool läve om sinu kotus.

NOGU. Samune ikka, Mart, pane tähele, et mina ka ühkepuhku siin olen!

PÜTISSEPP. Vallavanembal ei ole kohto man midägi ütelda.

NOGU. Kui teie riidu ja tüli hakkate tegema, siis ühkepuhku —

KÜNGAS. Jätke järele! Juhan Mets kaebab, et sina, Mart Pütissepp, tema sälu sääreluu oled katki murdnud, ja sälg on ära surnud.

PÜTISSEPP. Ega's ma mõni Rooma soldan ei ole, et ma nakkasi sääreluid murdma?

KÜNGAS. Kuidas sa tohid kohtukulli ees nõnda rää-

kida? Kas siin on naljategemise koht, või oleme meie justament karjapoisikesed siin koos? Kirjutaja, mõistke talle kolm rubla trahvi!

PÜTISSEPP. Kae perrä, siis kirotaja-esänd iks omgi siin tu kohtomõistja! Ma ei ole essinu . . .

KÜNGAS. Ma tahtsin ütelda: kirjutage kolm rubla trahvi!

PÜTISSEPP. Mink eest ma tu kolm ruublit masma pea?

KÜNGAS. Et sa jäme oled.

PÜTISSEPP. Mes mina või sinna tettä, et taivaesä mind nii jämmes om loonu?

METS (*ägedalt*). Ära aja siin ühtigi oma kõverikke ja krutskusid suust välja, vaata, mina ütlen sulle suu sisse, et sina minu sälu sääreluu katki lõid!

PÜTISSEPP. Kuis sina tihkad säärast juttu minu pääle tettä? Kae ikka enne mehe otsa, siis kõnele!

METS (*lööb rusikaga vastu lauda, nii et pudelid selle all kõlisevad*). Sina jah! Kilu-Mihkli Viiu ütles.

LEPP (*püsti tõustes*). Näituseks kohtulaua külge ei tohi keegi puutuda. Loomulikult on see keelatud.

NOGU. Samune ikka, saatke nad välja. Nad on ühkepuhku liiga ägedad.

KÜNGAS. Minge justament välja, kuni meie Kilu-Viiu üle kuulame! (*PÜTISSEPP hakkab ees minema.*)

METS (*keerab ukse juurest tagasi*). Mina lasen veel toobi viina ja korvi õlut tuua! Raag, mine järele, siin on raha! (*Annab raha.*)

NOGU. Samune ikka, seda sa võid ka teha! Sina saad ühkepuhku õiguse.

KÜNGAS. Kuule, Raag, võta kuuri alt minu hobune ja too see korv õlut õige Saueaugu kõrtsist, seal on parem õlu.

NOGU. Samune ikka, kui aga Kassi isand ühkepuhku pahandab.

LEPP. Ei ole midagi viga . . . Kaugelt toomine on loomulikult toredam. Võta minu kambrist kellad ja pane hobusele kaela, siis ometi igaüks näeb, et sa näituseks vallakasak oled.

VILU. Ei tea, kui meie aga enestele kellasid kaela ei pane!

NOGU. Samune ikka, selle eest vastutan ühkepuhku mina! Laseme Viiu ja Mardi korraga sisse tulla, paneme

nad ühkepuhku suu suud vastu, siis saame rutemini valmis.

VILU *(hüüab ukse pealt)*. Mart ja Viiu, tulge sisse! *(VIIU ja MART tulevad.)*

Kaheksas etendus.

NOGU, KÜNGAS, KARU, VILU, LEPP, VIIU, PÜTISSEPP.

KÜNGAS. Noh Viiu, mis sina Metsa Juhani sälu sääreluu murdmisest tead rääkida?

VIIU. Viieteistkümne aasta eest, kui Üleotsa Jaan koha pealt lahti sai ja tartlased asemele tulid —

KÜNGAS. Räägi justament sälu sääreluu murdmisest, muud meie ei taha!

VIIU. Kui Metsa Juhani isa ära suri —

KÜNGAS. Räägi justament, mis küsitakse! *(KARU tukub, VILU hõõrub pihu peal tubakat peeneks, nuuskab ise ja annab Karule. Mõlemad aevastavad.)*

PÜTISSEPP. Tu nõid ei tiia mihästegi vastata.

VIIU. Sina, sina ise oled päris nõid. Kas nüüd kuuled? Sinul käib pisuhänna puuk varandust tassimas.

KARU *(nagu ärgates)*. Või pisuhänna puuk!

VILU. Eks see ole kõik vanakurjast enesest!

VIIU. Mineval sügisel nägin ma oma silmadega, kui pisuhänd üle Mardi toa läks, nagu tuline pastel, sädemetest paelad taga.

VILU. Kõik vanakuri ise! Vanakuri ise! . . .

PÜTISSEPP. Ehk olli huupis toda värki, nagu Kilu-Mihkli Viiu kabladega pühapäevatanu.

VIIU. Näe, tema hakkab veel minu peakatet teotama, mis mulle jumalasõnaga pähe pandi! *(Taganeb eemale.)* Niisugune jumalakartmata!

KÜNGAS. Kas sälu sääreluu murdmisest midagi ei tea?

VIIU. Miks ei tea? Ma nägin, et Mart ühel hommikul Metsa Juhani põllu poolt tuli ja karjatiigis oma käsi loputas. Kus ta mujal käis, kui sälgu tapmas.

PÜTISSEPP. Mis kuupäeval tu olli?

VIIU. Kas mina seda veel mäletan! Ega ma mõni tähtraamat ei ole, kus kuupäevad üleval on?

KÜNGAS. Mis sa, Mart, selle tunnistuse peale kostad?

PÜTISSEPP. Sääntse andsaka jutu pääle ei oska ma midagi kosta. Ma pane immes, et siin tävve mehe ja päälegi kohtumehe sääntse küla pobulinaise lorri kulleva, mida mede man karjalatse ka enamb ei usu. Pisuhänna puuk... mis tu om? Lorri... Ühte hommoko ma käve küll oma hobest kablaga nurmele viiman, kabel olli porine ja tei mo käe poritses. Ma mõsi noid tiigi man, ku Viio oma õhva ussaiast karjuse man aie. Om tu mõni tunnistus, mis Viio pläräb? Siin saab õige nalja kuulda ja nättä.

KÜNGAS. Minge välja, meie hakkame otsust tegema!

Üheksas etendus.

NOGU, KÜNGAS, LEPP, KARU, VILU, METS.

LEPP. Loomulikult on aga Tartlase-Mart elukas, hoia et ninasse ei karga! Pistame selle pahanduse peale igaüks pisukese pitsi hinge alla ja pudeli õlut tagajärele, siis on julgem Tartlase-Mardi kaela keerata. *(Võtab pudelid laua alt välja, valab viina ja õlut klaasidesse.)*

NOGU *(klaasi võttes)*. Samune ikka, anname aga vanale jaole ühkepuhku säru, uus tegu jõuab varsti pärale!

KÜNGAS *(joob)*. Niisuguse kanguse eest peab Mart Juhani sälu sääreluu justament välja maksma.

LEPP *(joob)*. Loomulikult terve sälu!

KARU *(joob)*. Kuhu ta meie käest ikka pääseb!

METS *(tuleb elutoa uksest)*. Andke mulle ka üks lahmakas, ega minugi suu seinapragu ei ole.

NOGU. Samune ikka, sälu sääreluu terviseks! *(Löövad kõik klaasid kokku ja joovad.)*

METS. Mõistke aga Mart nelikümmend rubla maksma, ma teen pärast kõrtsi juures veel head liigud!

KÜNGAS. Justament!

NOGU. Samune ikka, ühkepuhku.

LEPP. Loomulikult.

KARU. Kuulake, kellad, kasak tuleb juba uue noosiga!

LEPP. Anname aga pihta! Mets, joo! Raha tuleb!

VIIU *(pistab pea ukse vahelt sisse)*. Kihelkonnakohus tuleb!

KÕIK *(kargavad üles)*. Kihelkonnakohus!

LEPP. Loomulikult — kihelkonnakohus!

KÜNGAS *(vaatab akna poole)*. Justament — kihelkonnakohus!

NOGU. Ühkepuhku — kihelkonnakohus!

KÜNGAS. Korv ... pudelid! *(Peidab need laua alla teki varju.)*

LEPP. Näituseks napsiklaasid! *(Peidab need teki alla kulli kõrvale.)*

KARU. Õlleklaasid! *(Paneb need õllepudelite juurde.)*

VILU. Viinapudel! *(Sammusid kuulukse.)*

KARU *(tõmbab Vilu käest pudeli)*. Anna siia! *(Paneb pudeli seina äärde ilma korgita maha.)*

KÜNGAS. Jaak, aita nüüd! Sul on vallavanema pea otsas ...

NOGU. Samune ikka, ühkepuhku ... *(Von WALDE ja NÕGES tulevad sisse.)*

Kümnes etendus.

NOGU, KÜNGAS, KARU, VILU, METS, von WALDE, LEPP, NÕGES.

Von WALDE. Tere! *(Tõmbab õhku ninasse.)*

KÕIK *(kummardades)*. Tere, tere, kõrge kohus!

Von WALDE *(võõrastavalt)*. Kas tena olema kohtupeif?

KÜNGAS. Jah, aus kõrge kohus.

Von WALDE *(kasukat seljast ära võttes)*. Mis siin löhnab nagu körtsis?

NOGU. Samune ikka, laske ma võtan kohtuhärra kasuka vastu. *(Langeb kasukaga vastu seina.)*

Von WALDE. Mis see tehendab, sina olema joobnud? *(NÕGES võtab Nogu käest kasuka ära.)* Sina olema viina täis ja haiseb nagu, nagu — loom.

NOGU. Ühkepuhku, ühkepuhku ... *(NÕGES lükkab kasukat võttes viinapudeli ümber, millest viin põrandale jookseb.)*

Von WALDE. Soo, soo, soo! Mis see olema! Viinapudel! Soo! ...

KÜNGAS *(iseeneses)*. Justament.

VILU *(iseeneses)*. Kus lugu!

Von WALDE. Ja kohtulaud on märg nagu körtsilett! Ja mis siin olema? *(Tõstab kulli juurest teki üles ja leiab klaasid.)* Soo, soo, soo! Ja mis need siin olema? *(Kargab*

vihaselt laua juurest üles, kus ta jalg korvi külge puutub, nõnda et pudelid ja klaasid kõlisevad.) Mis veel siin olema?

NOGU *(tasa)*. Ühkepuhku pudeliđ!

VILU *(iseeneses)*. Eks nüüd ole kellad meie eneste kaelas!

Von WALDE *(kõnnib ärritatult)*. Mis maja see olema? *(Kord-korralt ägedamaks saades.)* Mis maja see olema? Ma küsin veel kord: mis maja see siin olema ... Möni kõrts või?

KÜNGAS. Aus ... aus kohus, see on justament kohtumaja ...

Von WALDE. Ja kes sina olema?

KÜNGAS. Peakohtumees, kõrge kohus ...

Von WALDE *(Lepale)*. Ja sina?

LEPP. Loomulikult kirjutaja, kõrge kohtuhärra.

Von WALDE *(Metsa poole)*. Ja sina siin?

METS. Mina, suur kohus, olen valla volimees.

Von WALDE *(Karu ja Vilu poole)*. Ja teie kahekesti?

VILU ja KARU. Kohtu kõrvamehed, kõrge härra ...

KÜNGAS *(Nogule)*. Eks ma ütelnud! ... Kus lugu! ...

Von WALDE *(Nogule)*. Jaak, Jaak, mina uskus, et sina tubli mees, kolmat aega vallavanem olema, aga sina laskma kohtumajast kõrts tegema ja iseennast ühes ära jooma. Küll ma sind õpetama!

NOGU. Samune ikka, aus kohtuhärra, see juhtub ühkepuhku, et ... kui ...

Von WALDE. Pea louad! Sina olema ennast täis joonud, ei moistma rääkima. Minu kirjutaja istuma siia laua juures ja kirjutab, mis mina ette dikteerib. *(NÕGES istub laua juurde, von WALDE käib mööda tuba ja ütleb ette.)* «Tena, sel kahekümnemal jaanuarikuu peifal söitis mina Unipuu kohtumajas kohus revideerima ja leidis kohtumaja asemel kõrtsi ees. Kohtupeifal ja moistmise juures oli pudel viinaga seina ääres, klaasid laua peal ja öllekorb laua all ja kohtumõistjad kui ka vallavanem olid keik iseennast ära joonud. Üks volimees näitas kõrtsmik olla.» Soo! ... Nüüd tulema revideerimine. Tooge protokolliraamat välja!

LEPP *(eneses)*. Oeh, protokolliraamat! Ei tea, kus ta näituseks ongi! *(Hakkab nurgas pabereid segama.)*

Von WALDE *(vaatab Lepa otsimist)*. Soo, soo, soo! Kas nõnda täidetama minu käsk ja peetama raamatud ordnungis! Küll ma sind õpetama!

LEPP *(tuleb aralt raamatuga)*. Loomulikult on see protokolliraamat.

Von WALDE *(sorib raamatut)*. Mis see tehendama? Siia olema oktobrikuus viimane protokoll sisse kirjutanud. Kas perast seda ei olema kohtupeif olnud?

KÜNGAS. Kõrge kohus, meie oleme justament iga kahe nädala järel kohut pidanud.

Von WALDE *(viskab raamatu laua peale)*. Siis nöitama protokoll!

LEPP. Need on ... need on musta klade sees, nööriraamatusse kirjutamata.

Von WALDE. Mina saame sind kirjutama õpetama! *(Tõuseb üles.)* Minu kirjutaja kirjutama edasi: «Mina leidis kirjad ja kohturaamatud nurgas, pöranda peal maas; kohus moistma protokoll tegemata. Mina moistma Unipuu valla kohtumehed ja kirjutaja seniks ametist lahti, kuni ülema kohtu poolt otsus tulema, kuhu mina asja ette panema.»

KÜNGAS *(iseeneses)*. Justament lahti!

LEPP *(iseeneses)*. Loomulikult lahti!

KARU ja VILU *(iseeneses)*. Veel suurema kohtu alla.

Von WALDE. Nöges, korjama köik kohtu- ja valla kassaraamatud kokku ja votma kaasa! Mina ei voima kõrtsi haisu sees revideerima. Ja sina, Jaak, olema homme hommiku kell kümme kassa raha ja paberitega minu juures. Kas moistma, hommiku kell kümme!

NOGU. Ühkepuhku, ühkepuhku! ... *(Kõrvale.)* Samune ikka, kassa ühkepuhku tühi!

METS *(uksest välja minnes)*. Pagana päralt! ... Panid minu õlle ja viina nahka — ei õigust ega midagi!

Von WALDE. Võtma oma ametirahad kaelast ära ja pandma siia laua peale! *(Täidavad käsku.)* Nüüd, kohtumees, votma öllekorb sülle! *(Täidab käsku.)* Kohtu körvamehed votma tühjad pudelid, napsu- ja ölleklaasid, ja kirjutaja votma pörandalt viinapudel! *(Kõik täidavad käsku.)* On köik korras? Marš, uksest välja! *(Lähevad.)* Jaak, mis sina veel ootama? Marš, välja!

NOGU *(läheb teiste järel)*. Ühkepuhku, ühkepuhku ...

PÜTISSEPP *(ilmub ukse peale)*. Kae, meie kohtumeestele antu autähe ... Tassiva nii, et sääreluu kõvera ... Vat nüüd varsa sääreluu!

Eesriie langeb.

Kolmas vaatus

Nogu elumaja lihtsa, aga korraliku sisseseadega. Paremat kätt uks viib õue, pahemat kätt uks läheb teistesse eluruumidesse.

Esimene etendus.

LEENU, SILD.

LEENU *(tuleb Sillaga õueuksest sisse)*. Oh sa suur jumal, et see kõik nii pidi tulema, kuidas mina kartsin! Oksjon majas! Seda häbi ja südamevalu ... See on nüüd see kolmat aega vallavanema au!

SILD. Jah, õnnetus ei käi mitte kive ega kände mööda, selle all kannatavad ikka inimesed.

LEENU. Õnnetus? Ei maksa siin õnnetusest rääkida, kõik Jaagu oma süü ja suurusehullus. Jumala vitsa kannaks palju rahulikuma südamega ära kui niisugust häbi!

SILD. Peasüüdlane on ju ometi Lepp, kes teda oma libeda keelega niisuguse võrgu sisse mässis.

LEENU. Eks ta tõsi ole! Tema ju Jaagu jooma õpetas ja selle äraneetud vallavanema-ameti talle kolmandat korda aitas kaela määrida. Ah see kõrts, see kõrts! Kuidas see talle päev-päevalt ikka armsamaks läks! Nüüd ei ole enam otsa ega aru.

SILD. Kus peremees praegu on? On ta tervise juures?

LEENU. Oh taevas, teie ei teagi?

SILD. Mis?

LEENU. Seda viimast õnnetust ja häbi.

SILD. Missugust? Rääkige ometi! Mis siis on?

LEENU. Tunaeile õhtul kõrtsist purjus peaga koju tulles murdis teine oma käeluu ka katki. See on nüüd tervel vallal pilgata ja naerda.

SILD. Mis seal nüüd õnnetuse üle pilgata või naerda, niisugune asi võib hõlpsasti sündida. Kuidas see ometi juhtus! Ta võis ju päevad otsa iga mehega kokku juua, aga oskas ikka parajat mõõtu pidada.

LEENU. Revideerimisest ja oksjoni kirjutamisest saadik on asi hoopis hull. Mitmel nädalal ei ole ta enam selget päeva näinudki.

SILD. Jah, meelega tehtud süü sööb südant. Kui inimene on õnnetusse langenud, siis tungib ta ikka sügavamale sinna sisse, nagu tuvi põlevasse majasse. Kus ta praegu on, ma tahaksin temaga rääkida?

LEENU. Sõitis teine arsti juurde, ei tea, millal või missuguses olekus tänagi koju tuleb. Võib olla, et jätab oksjoni häbi veel üksinda minu kaela. Taevaisa küll! Juba hakkab oksjonirahvast tulema! Oh ma õnnetu naine! Kuhu ma pean selle häbi eest põgenema?

SILD. Ärge ikka meelt ära heitke, ehk läheb veel kõik hästi.

LEENU. Mis siin veel hästi minna on!

NOGU *(hääl õues)*. Samune ikka, vanamoor! Vanamoor, ae! Kuhu sa ennast jälle oled redutanud? Ühkepuhku otsi sind nagu pastlanõela! Kui peremees tuleb, siis pead sa ühkepuhku vastas olema! Hei, välja!

LEENU. Ometi koju tulnud! Jälle otsani täis. Et see tohtergi ära ei keela.

NOGU *(ukse taga)*. Ühkepuhku, samune ikka. —

LEENU. Minge hoopis ta eest kõrvale. Purjus peaga kirub ta alati teid, ehk hakkab ka nüüd tüli tegema. Ega hullul aru ole!

SILD. Kuidas arvate.

LEENU. Ehk ütlete mööda minnes mõne troostisõna ka Annale, ta on vist kõrval kambris ja nutab.

SILD. Mul on talle õige palju ütelda. Täna tuleb meie asjale lõpp. *(Läheb pahemale poole ära.)*

LEENU. Tuleb lõpp! ... See puudub veel! Kes niisugust tütarlast ka enam tahab? *(NOGU tuleb tuikudes paremalt poolt.)*

Teine etendus.

NOGU, LEENU.

LEENU. Kulla vanamees, sa oled ka veel täna joobnud! Oh jumal, oh jumal küll! Mis sellest ometi viimaks välja peaks tulema?

NOGU. Samune ikka, ühkepuhku joobnud ... Mis sellest peab välja tulema ... Vaata, mina ütlen: mitte midagi. *(Istub.)*

LEENU. Mitte midagi — mitte midagi ... See ei ole sul midagi, et meil oksjon majas, see ei ole vist mitte midagi, et sa ennast sandiks oled teinud, see ei ole ka mitte midagi, et su lapsed sinu läbi on teotatud ja meid nüüd kõik naeravad ja pilkavad. Ikka veel ei ole midagi.

NOGU. Samune ikka, kes saab ära teotatud? Kes naerab? ... Kes pilkab? Mis sa, vanamoor, ühkepuhku mõgad. Suu pea!

LEENU. Mina mõgan jah ... Kas see teotus ja pilkamine ei ole, kui külapoisid Annat «Samune ikka», «Ühkepuhku» ja «Kolmat aega mamsliks» nimetavad?

NOGU. Samune — ma neile ühkepuhku näitan!

LEENU. Sina näitad! Sina oled see paras näitaja! Sind nad õige kardavad! Sa ei tea vist, mis nad sinust peavad ja räägivad!

NOGU. No mis nad siis ühkepuhku räägivad?

LEENU. Vaata, seda nad räägivad, et sa ennast raha eest kolmat korda vallavanemaks oled lasknud valida ja niisugused volimehed seadnud, kes omased oleksid kiriku ukse ees armu kerjama, ja sina ja va lakkekrants kirjutaja valla asjades nõnda möllanud olete, et teil Siberis päris paik oleks. Vaata, seda nad räägivad!

NOGU. Samused ... Tartlase-Mardi lori ...

LEENU. Sul ei ole sellest veel küll. Võin sulle veel midagi ütelda. Eile jootis Madise rahva perenaine õueväraval oma vasikat, ja kui ta mind nägi, hakkas kohe vasikaga käratsema: «Kui sa pagan paremini jooma ei hakka, panen su kolmeks aastaks vallavanemaks, küll sa siis jooma õpid!» Vaata, seda öeldakse sinu kohta.

NOGU. Samune ikka, vanamoor, niisugust vabatnaiste lori ei tohi sa minu kuuldes rääkida, kas mõistad?

LEENU. Eks sa lähe nüüd Kassi Mardi või Saueaugu

Andrese käest abi otsima, kelle punga sa valla ja oma varandusega paisutasid.

NOGU. Samune ikka, läks ja laulis ühkepuhku!

LEENU. Selle asemel, et tänagi juua, oleksid võinud Silda või Pütisseppa paluda, et need sind hädast ja häbist välja oleksid aidanud.

NOGU. Samune ikka, neid paluda? Kas teistel meestel ühkepuhku raha ei ole? Niisuguste koinahkade rahaga oleks mul häbi oma pattu parandama hakata. Samune ikka, vaata, seda ma ei tee!

LEENU. Ikka veel oled sa suureline.

NOGU. Ühkepuhku, aga Pütissepa- ja Silla-suguste meeste ees ma veel oma kaela ei kõverda. Niisugused ei tohi oma jalgagi minu majasse tõsta.

LEENU. Sinu majasse! Jumal teab, kui kaua sul veel maja on? Vaata sinna õue, kas näed neid inimesi, nad on kõik sinu maja kraami jaotama tulnud, ja kes teab, tulevad varsti maja ja meid ka jaotama. Kihelkonnakohtu kirjutaja sõidab ka juba.

NOGU. Küll ma nad ühkepuhku pika ninaga minema kihutan! *(Vaatab õue, siis nagu ärgates ja kainemaks saades.)* Samune ikka, kas Künka Villem ja Metsa Juhan ei ole siin käinud?

LEENU. Nemad peaksid siia tulema! Nad olid siis sinu sõbrad, kui sa nendega ühes lakkusid. Nüüd hoiavad niisugused mehed sinust nagu pidalitõbisest eemale.

NOGU *(vaatab õue, koputab rusikaga vastu akent ja tõmbab käega)*. Samune ikka, vaata, nad ometi tulevad!

LEENU. Peaks armas jumal meid imelikul viisil sest häbist päästma! Mis päevi inimene kõik ära peab nägema! *(Läheb pahemale poole ära.)*

NOGU. Armas jumal imelikul viisil päästma ... Samune ikka, vaata, mehed aitavad ühkepuhku meest! *(METS ja KÜNGAS tulevad paremalt poolt.)*

Kolmas etendus.

NOGU, KÜNGAS, METS.

KÜNGAS. Tere, vana kasuvend, justament kahju kohe, et sinu asi nii räbalaks on läinud.

NOGU. Ühkepuhku räbalaks ... Samune ikka, ehk läheb veel kõik hästi!

METS. Mis seal enam hästi minna on?

NOGU. Samune ikka, kus teie ühkepuhku nii kaua olite? Lubasite aegsasti kõrtsi juurde tulla, et ma veel enne kohtuhärra juures oleksin jõudnud ära käia.

METS. Kohtuhärra laskis mind täna oma juurde tulla ja käskis vallavanema kohuseid täites järele vaadata, et oksjonil tüli ei tule.

NOGU. Samune ikka, kellega mina enne olen kiskuma läinud? Andke aga ühkepuhku mulle raha, et ma selle kihelkonnakohtu kirjutajale silmade vahele viskan ja niisugune lameer kord ära lõpeb.

KÜNGAS. Eks ta ole justament paha kuulda ja näha, kui inimene nii kehvaks jääb ja auku langeb.

METS. Kes tegi? Ise tegi! . . .

NOGU. Samune ikka, sellest august peab ühkepuhku välja ronima. Ma tahan neile pussi mängida, kes täna oksjonil minu õnnetuse üle irvitada tahavad. Ühkepuhku —

METS. Vaevalt uskuda, et sina sellest patakast veel pääsed.

NOGU. Samune ikka, mis see tähendab, kas teie mulle ühkepuhku ei tahagi raha laenata?

KÜNGAS. Kahju kohe, va hea naaber, ma lubasin ja tahtsin sind aidata, aga naine on sülitsi selle vastu. Ta lubab justament kaevu hüpata, kui ma seda teeksin. Sinu süü läbi olla ma ametist lahti saanud, — ja mis ta kõik mulle ette luges. Ei lase teine kohe suudki lahti teha.

METS. Minu naine laulab jälle sälu pärast oma laulu.

KÜNGAS. Kui küsiksid õige vanalt Pütissepalt raha, ta on vanapoiss, ei ole kellegi käest tarvis luba küsida, kuhu ta oma raha paneb. Seda va puru on tal justament küll.

METS. Sild on ka rahamees.

NOGU. Samune ikka, kas ma ise ei tea, et neil raha on? Nendega ei ole ma ainustki klaasi kokku joonud nagu teiega ühkepuhku. Ja nüüd peaksin mina neid paluma. Niisugused mind ei aita.

METS. On ka õige . . . Mis peale sinule raha anda? Ega sina seda enam ei suuda maksta.

NOGU. Samune ikka, inimesed, mis teie arus on? Kas niisugusel viisil tahad sa, Mets, mind hävitada? Ühkepuhku lubasite mind aidata, ja nüüd viimasel silmapilgul . . . Ma oleksin ennast veel ühkepuhku aidata võinud, kui teie mind ei oleks petnud.

METS. Kes sind pettis? Ma lubasin siis sulle raha, kui sa alles terve mees olid, aga nüüd anna ja unusta —

KÜNGAS. Minu süda justament valutab, et ma sind, armas kasuvend, aidata ei saa, aga mis sa teed nende naistega ära.

NOGU. Samune ikka, koristage ennast minu majast, niisugused seeliku ja undruku orjad! Avalikult ei julge teie minule vastu astuda, vaid peidate ennast seeliku varju. Ühkepuhku naised ja naised ... Samune ikka, millal mina nõnda olen rääkinud? Kas minu naine mulle ühkepuhku vähe on ette laulnud?

METS. Ära suurusta ühtigi, ega sa enam kolmat aega vallavanem ei ole!

NOGU. Välja niisugused naiste põlle paikajad! Ühkepuhku —

METS. Küll sa varsti teist laulu laulad! Mina olen kihelkonnakohtu käsu peale siin! *(Hakkavad minema.)*

NOGU. Välja! Minge ja nutke oma naistega ühes, et Nogu Jaak teid majast välja viskas! *(Seisab natukene aega mõttes.)* Samune ikka, nüüd on siis ühkepuhku kõik otsas! *(Läheb ära. Eesuksest tulevad PÜTT, MÄTAS ja METS.)*

Neljas etendus.

PÜTT, MÄTAS, METS.

PÜTT *(teistega ühes sisse tulles)*. Kuule, Juhan, kas ta sind ikka tõesti välja ajas?

METS. Ajas jah, Küngas võib tunnistada. Sellega kukub ta sisse. Mina olen ju kihelkonnakohtu käsul väljas.

MÄTAS. Saad ometi korraks vallavanema kohuseid täita, mis sa ammu juba ihaldad. Mul on vanast Nogust kahju.

PÜTT. Mättal kahju jah, et vallavanemal oksjon kaelas. See ei ole vanale Nogule pikk ega lühike; kohe otse paras!

METS. See on talle paras jah! Eks mõis aita teda nüüd, kelle pilli järgi ta tantsis ja vaeseid inimesi kohtadest ja saunadest välja loopis. Nüüd tahab veel teiste käest raha laenata. Mispeale sa sandile laenad?

PÜTT. Eh, eh, eh! Oli omal ajal vägev mees küll.

METS. Las katsub, eks ta oma ametiaja sees teistele inimestele küllalt vett silma jätnud.

MÄTAS. Mis sina, Mets, niisuguseid sõnu räägid, sinu salvedes on teiste silmavett küll-küll . . .

PÜTT. Kus see va kirjutaja mait nüüd ka peaks olema? Eh, eh, eh! Olid kaks vägevat . . .

MÄTAS. Eks ta hulgu linnas mööda trahtereid, saapapõiad jalas, mängib nurga-ahukaati ja petab teisi inimesi. *(KARU, VILU, KÜNGAS tulevad ees, PÜTISSEPP ja SILD järel, uksest sisse.)*

Viies etendus.

PÜTT, MÄTAS, METS, KARU, VILU, KÜNGAS, SILD PÜTISSEPP.

SILD *(tulles Pütissepale)*. Noh, meie jääme ikka oma asja juurde, nagu räägitud.

PÜTISSEPP. Õkva nii! Mina ole oma man kindel nagu kaljumürakas. Kõik läheb perast nii, nagu Liisa ja Annaga om kokku kõneldu.

METS *(Künkale)*. Vaata, kus suured rahamehed tulevad.

PÜTISSEPP. Tohoh, siin ju inimesi koon nii ku kärbsid kärvanu vasika man. Tullide vist kõik vana Nogut avitama, ja nuu jälle tedä kahetsema, keta kopiku kõrtsi man vedelas tettä aidasiva! Noh, Mets, kisu aga oma kukkur karmanist vällä!

METS. Pea suu, mina olen ju kihelkonnakohtu käsu peale ühkepuhku siin!

PÜTISSEPP. Ah, ah, ah! Ega sa veel vallavanemb ei ole, et vallavanemba kõnekeeru oled ära õpnu? Nagu nätta, om sul õige hää nupp otsan.

PÜTT. Ära sa hakka meid oma kõverikkudega ühtigi pilkama!

PÜTISSEPP. Ega ma ei pilka, ma änne silitasi teid vastukarva väidike. Vanast te nii kõdi es karda. Sälu sääreluude murdmise man ollide õkva kuraasika mehe, ega te Nogu rõivaste jagamise mangi pelga.

KÜNGAS. Vaata, mis ta räägib! *(NÕGES tuleb ja rahvas, kelle seas ka Viiu näha, tema järel sisse.)*

PÜTT, METS, MÄTAS, KÜNGAS, KARU, VILU, PÜTISSEPP, SILD, NOGU, LEENU, ANNA, VIIU. Rahvas.

NÕGES *(astub rahvast läbi laua juurde, paneb mapi laua peale, võtab sealt kirjad ja väikese haamri välja).* Soo!

PÜTT. Eh, eh, eh! Vaata nüüd kolmat aega vallavanem.

METS. Nõua veel mõisa kasu ja viska inimesed kohtadest välja!

KARU. Kisu veel küla kapsaaiad omale krundiks!

VIIU. Küll on hull, küll on hull! Oli omal ajal suur mees küll. Vaene vabadik ei tohtinud hiiskudagi. Nüüd tuli koer koju, kutsikas kõrval.

NÕGES *(tõstab kirjade pealt silmad üles).* Tänasel päeval müüakse võlgadesse jäänud Unipuu vallavanema Jaak Nogu liikuv varandus, nagu: hobused, lehmad, lambad, sead ja kõik majakraam oksjoni teel ära. Kes soovib, võib loomi ja kraami enne müügi algust järele vaadata.

PÜTISSEPP. Hobese ja tõpra om meil egäütel tutva ja tiida, mis noid veel kaeman käia.

NÕGES. Kes pakkuda tahavad, need astugu nähtavale paigale. *(Ette tulevad: METS, PÜTT, KÜNGAS, PÜTISSEPP ja SILD.)* Kutsuge peremees ka siia!

METS. Pütt, mine Nogule järele!

PÜTT. Ei lähe! Vahest kupatab mind ka uksest välja?

PÜTISSEPP. Kui suur tu võlg om, mink eest vallavanemba kraam ära oksitäs?

NÕGES. Valla kassas puudus kolmsada rubla ja mõisaga on Jaak Nogul kakssada viiskümmend rubla renti võlgu, nagu härra kirjast näha.

METS *(Pütile külge lüües).* Küsi veel, millal vana Nogu renti maksis!

PÜTT. Ega mõis kellelegi ei kingi! *(NOGU tuleb, käsi rätikuga kaelas.)*

NOGU *(pilkavalt).* Samune ikka, olge terved, head inimesed, et mind haiget inimest ühkepuhku vaatama tulete ... Ärge kurvastage, ega ma veel ei sure. Tartlane ka siin ... Noh, kuhu tema jääb?

VIIU. Vana kangus ikka veel sees ... Mis ta räägib praegu!

NÕGES. Kõige enne tuleb laukmära pakkumise alla, hinnatud kuuskümmend rubla.

KÜNGAS. Justament rubla juures!

NÕGES. Kuuskümmend üks rubla esimeseks... kuuskümmend üks rubla teiseks...

METS. Seitsekümmend rubla! Katsuge veel!

NÕGES. Seitsekümmend rubla esimeseks... Seitsekümmend rubla teiseks... ja —

SILD. Kaheksakümmend rubla!

PÜTT. Eh, eh, eh! Tema ka pakub! Juhan, ära jäta! Ega sa poisikene ei ole. Sõna veel!...

METS. Viis rubla juures! Kellega sa hakkad?

NÕGES. Kaheksakümmend viis rubla esimeseks...

PÜTISSEPP. Olgu terve raha! Ma panen sada täüs.

NÕGES. Sada rubla esimeseks... sada rubla teiseks... ja sada rubla... kas keegi enam ei paku?... Kolmandaks... *(Lööb haamriga.)*

NOGU *(iseeneses)*. Nüüd läks mu perepidamise põhi minu verivaenlase kätte!

NÕGES. Mis su nimi on?

PÜTISSEPP. Märt Pütissepp ikka. Nemä siin hõikava mind Tartlase-Märdiks.

NÕGES. Nüüd tuleb must täkk, hinnatud üheksakümmend viis rubla.

KÜNGAS. Viis rubla juures!

NÕGES. Sada rubla on pakutud esimeseks...

SILD. Kümme rubla juures!

METS. Viisteistkümmend rubla juures! Kas sinul üksi on raha? Näed! Eks sa paku veel? Keda sa näkid?

PÜTISSEPP. Mes sa oma kopikate man kilkad? Mina tsuska oma puult kaitssada täüs!

HÄÄLED *(rahva seas)*. Tohoh! Tohoh! Kas sa kuuled? Vaata, mis tartlane teeb!

NOGU. Samune ikka, mis see tähendab!

NÕGES. Kakssada rubla on pakutud esimeseks... Kakssada rubla teiseks... ja kakssada rubla kolmandaks. *(Lööb.)*

KÜNGAS. Justament on see päris vigur.

METS *(Pütissepale)*. Võta, võta! Mis sa arvad sealt tulevat, sälg nagu köie sõlm?

PÜTISSEPP. Aga sääreluu omava iks murdmata.

PÜTT. Eh, eh, eh! Ega ta terve loom ikka ei ole, jalad juba kõveraks aetud.

PÜTISSEPP. Ega ma vigade iist midägi ei massa, nii tuleva pääle kauba manu.

NÕGES. Nüüd tulevad karjaloomad: üks pull, kaks mullikat ja kolm lüpsilehma.

LEENU (*tuleb suure südidusega*). Oma lehmi ma müüa ei lase! Müüge vana Jaak oksjoni peal ära, kui tahate, aga mitte minu loomi! Sel ajal, kui tema teiega kõrtsis lakkus ja vallas ümber ajas, jootsin mina vasikaid ja kasvatasin karja. Küsige, kas ta kordagi jalga üle lauda ukse on tõstnud, et nüüd tema joomavõlgade eest loomad ära müüakse. Seda mina ei lase teha!

HÄÄLED (*rahva seast*). Küll on hakkaja naine!

NOGU (*rõhutult*). Samune ikka, Leenu, kuidas nad mind ikka müüa ja viia saavad, mul ei ole ju ühkepuhku sarvi.

LEENU. Tema teeb veel nalja! (*Nuttes.*) Oh sa suur jumal küll, kas ma seda võisin aimata, misjaoks ma loomi kasvatasin, vaeva nägin ja olin.

NÕGES. Mets, saada ta välja!

METS (*kargab kohe Leenu juurde ja tõukab teda nii tugevasti, et ta vastu Jaaku langeb*). Kasi välja! Mis sina siin meeste seas kaagutad?

NOGU (*Metsale vastu astudes*). Samune ikka, kelle naist sa lõid? Niisugune näru ... Täna jumalat, et mu käsi haige on, muidu teeksin ma su siinsamas tümaks! Pütt, sa nägid, et ta mu naist lõi.

PÜTT. Ei, ei, ei! Ei, mina ei näinud midagi!

PÜTISSEPP. Mes tollest viil küsida, toda nägi ju egäüits.

NOGU. Samune ikka, minu varanduse võite võtta, aga oma pea hoian ma veel ühkepuhku niisuguse mehe ees püsti. Küll kohus seletab. (*Koputab vastu rinda.*) Mina olen ikka veel ühkepuhku Jaak Nogu!

METS. Kes siin lõi, mina ainult lükkasin.

NOGU. Samune ikka, saame näha, kas sa lükkasid. Mine koju ja tongi ühkepuhku oma naist, kes sind põllepaelade otsas tantsitab, aga ära teise naist tule puutuma.

LEENU (*nuttes*). Oh ma õnnetu naine, nüüd ole veel teiste tõugata ja lükata!

NÕGES. Rahu majas!

ANNA (*tuleb paremalt poolt uksest ja võtab Leenu käevarrest kinni*). Tule, lähme ära! Mis sa siin teiste inimeste ees nutad?

LEENU. Miks ma ei peaks nutma? Natukese aja pärast

on laut tühi. Koolmeistrist lootsid sa ei tea mis — nüüd on kõik lõpetatud ... Nüüd on ta kõige vihasem pakkuja.

ANNA *(läheb isa juurde)*. Isa, tule sina ka ära, mis sa oma haige käega siin teed!

NOGU. Samune ikka, mine, — mina tahan ühkepuhku oma otsa näha.

(ANNA ja LEENU lähevad pahemale poole ära.)

NÕGES *(koputab vastu lauda)*. Pange tähele! Punane lehm, hinnatud kolmkümmend viis rubla.

PÜTT. Rubla juures!

KÜNGAS. Neli rubla juures!

NÕGES. Nelikümmend rubla on pakutud esimeseks ...

SILD. Viis rubla juures!

METS. Viis rubla veel juures. Keda nad täna näkivad? Nagu nendel üksi raha oleks? ...

NÕGES. Viiskümmend rubla on pakutud esimeseks ... viiskümmend rubla teiseks ... ja viiskümmend rubla —

METS. Lööge ära!

SILD. Kümme rubla juures!

HÄÄLED *(rahva seast)*. Ohoh! kuulmata hind!

NÕGES. Kuuskümmend rubla esimeseks ... kuuskümmend rubla teiseks ja kuuskümmend rubla — kolmandaks. *(Lööb.)* Nimi?

SILD. Johannes Sild.

NÕGES. Kirju pull, hinnatud viiskümmend rubla.

KÜNGAS *(Metsale)*. Ole nüüd terane! Küll sa niisugusele loomale mõisates koha leiad. See pull on justament mõisahärra seltsi. Nogu sai selle vasika mõisast.

METS. Kümme rubla juures!

PÜTISSEPP. Kulle, Juhan, sinu raha täna ei massa. Minu poolt viil kümme ruublit manu!

METS. Kümme rubla juures! Noh, mis sa veel räägid? Nüüd on suu kinni ...

NÕGES. Kaheksakümmend rubla esimeseks ... kaheksakümmend rubla teiseks ... ja kaheksakümmend rubla —

METS. Tuleb, tuleb!

SILD. Sada rubla!

HÄÄLED *(rahva seast)*. Juhan, ära jäta! Ära jäta!

PÜTT. Ei ole enam midagi teha.

NÕGES. Sada rubla esimeseks ... sada rubla teiseks ... ja sada rubla kolmandaks. *(Lööb.)* Nüüd on kaks mullikat, hinnatud kuuskümmend rubla.

METS. Kaheksakümmend rubla!

SILD. Mis sellega nii palju aega viita? Sada rubla!

KÜNGAS. Justament jälle pulk peal.

NOGU. Samune ikka, ei saa ühkepuhku aru!

NÕGES. Sada rubla esimeseks ... sada rubla teiseks ... ja sada rubla kolmandaks. *(Lööb ja arvab numbrid kokku.)* Soo, nõutav summa on käes ja sellega oksjon lõppenud. Sild ja Pütissepp, tulge raha maksma!

METS. Saab näha, millega koolmeister maksab.

PÜTT. Eh, eh, eh! Eks mina ikka tea, mis niisugune jant tähendab.

PÜTISSEPP. Palju mul massa tuleb.

NÕGES. Kolmsada rubla.

PÜTISSEPP *(raha lauale pannes)*. Siin on kolm sajalist, ku vikerkaari — kõik puhta, nagu prõlla pesunaise mant toodu.

PÜTT. Vaata, kus ikka raha seisab.

VIIU *(ümbrusele)*. Eks ole tõsi, mis ma rääkisin, et Tartlase-Mardile pisuhänna puuk käib.

VILU *(tasa)*. Eks see ole kõik vanakurjast enesest!

SILD. Siin on minu kakssada kuuskümmend rubla. *(Paneb raha laua peale.)*

PÜTT. Kõik meie verevaev, mis meie oleme temale maksnud!

KÜNGAS. Justament ...

METS. Ilma rendita koht käes, siis ei ole raha.

PÜTISSEPP. Rumala ikka, eks te tiia, et meil kuulmeistriga pisuhänna puuk kahe pere pääle pooletera-mehes om kaubeldu ... Muku lase tassib änne ...

VILU. Tema teeb veel niisuguse asjaga nalja! Kõik kurjast enesest! *(Kõik hakkavad minema.)*

NÕGES *(paneb raha ja kirjad mapi sisse)*. Mets, anna hobused ja loomad ostjatele kätte! Jumalaga! *(Läheb teiste järel välja. NOGU seisab natukene aega oma koha peal ja langeb siis kokkuvajunult istmele.)*

Seitsmes etendus.

NOGU, LEENU.

LEENU *(sisse tulles)*. Noh Jaak, nüüd oled sa puupaljas! *(NOGU teeb, nagu ta ei kuulekski.)* Kas ma sulle tuhat korda ei ütelnud, et kerjakepp viimatigi meie osa on,

aga kes naise juttu uskus? Naine on rumal, ta ei tea midagi. Kus on kõrtsisõbrad ja kallis kirjutaja nüüd? Lepp oli sulle armas nagu varblasele küpsenud kirss. Kus on ta nüüd? Jaak, Jaak —

NOGU *(Leenu peale vaadates)*. Samune ikka, jäta järele! Jäta järele, naine!

LEENU. Jäta järele! ... Kuhu on su kolmat aega vallavanema uhkus, võim ja vägi nüüd kõik jäänud? Seisad nagu vaene patune ja vaatad pealt, kui teised sinu hobused ja loomad ära viivad. Kus on su mõisahärra sõprus, millega sa kiitlesid? Kas saad nüüd aru?

NOGU *(nagu ennegi)*. Samune ikka, ega ma ühkepuhku loll ei ole ...

LEENU. Ei ole loll. *(Hakkab nutma.)* Ma ei jõua seda kannatada, kui minu armsad loomad õueväravast välja viiakse! Jumal, jumal küll! Ei suuda selle mure ja häbiga elada, kas hüppa või kaevu. Ma teen enesele otsa peale.

NOGU. Samune ikka, sa tahad vist mulle sellega märku anda, et ma ise seda peaksin tegema. Vaata, seda ma ühkepuhku ei tee! Ega loomad mind ei ole saanud? Viigu! Võtku! Nendel on õigus võtta.

LEENU. Jaak, Jaak, kas seda pidi meile tarvis olema! Kõik on otsas! *(Langeb lootusetult istmele. PÜTISSEPP ja LIISA, SILD ja ANNA astuvad pahemalt poolt sisse.)*

Kaheksas etendus.

NOGU, LEENU, SILD, ANNA, PÜTISSEPP, LIISA.

LEENU *(nagu ärgates)*. Noh, mis see tähendab!

NOGU. Samune ikka, mis teie siin veel hulgute? Võtke ühkepuhku oma loomad ja kasige mu silma alt!

SILD *(Anna peale tähendades)*. Ma ei tahagi teie loomi, ainult teda tahan ära viia.

ANNA. Isa, ära ole kuri ... Kõik läheb veel hästi.

PÜTISSEPP. Ja mina tutvustan jälle Liisat teile kui oma tulevast perenaist.

SILD *(võtab Anna käekõrvale)*. Armsad vanemad, ma tunnistan teile täna, et ma juba sest saadik, kui teie tütar minu juures koolis käis, tema kui oma tulevase abikaasa peale vaatasin. Meie oleme aastate lool teineteist armastanud. Andke mulle andeks, Anna isa, et ma teie vastu

liig terav olin, aga ma ei jõudnud seda kannatada, kuidas Lepp teid eksiteele vedas, ja teie Annat, kes mulle nii armas oli, tema sülle heita tahtsite.

NOGU. Samune ikka, missugune pilkamine! . . .

ANNA. Mina armastan Silda ja meie oleme ammu juba salajas kihlatud.

PÜTISSEPP. Ärge põlake mind, et ma nii ilusaid kõnekeerusid ei oska teha, ku kuulmeister tiib, tu om kõik Liisa süüd. Temä on mu pää lämmes kütnu ja ilusa sõna omava kõik ärä kõrvenu. Vanapoisil om armatsemise man vähe sõnu . . . Muku armasta änne . . .

ANNA *(Leenu kaelast kinni võttes)*. Ema, kallis ema, sa lubad mind Johannesele naiseks minna!

LIISA *(Leenut paitades)*. Armas tädi, sa oled mulle emaks olnud, siis ära keela mind Mardile minemast.

ANNA *(Nogu kaelast kinni võttes)*. Armas isa, ka sina ei keela!

LIISA *(Nogut paitades)*. Armas tädimees, lepi minu peigmehega ära ja saada meid kui isa kord sõpruses ja õnnistades altari ette!

LEENU. Oh jumal, missugune päev! Ma hakkan nagu lahedamalt hingama.

NOGU *(sõbralikult)*. Samune ikka, teie võite minule nüüd sellepärast niisugust pussi mängida, et mul enam teist kätt ei ole, kellega teid ühkepuhku uksest välja virutada!

LEENU. Jaak, mis sul arus on?

ANNA. Isa!

LIISA. Tädimees!

PÜTISSEPP. Ärä pahanda üttegi, vana Nogu-esä, nüüd tuleva katte pulma ütekõrraga ja niisuguste topeltpulmade man võime pää õige kõrd lämmes küttä. Mes sa tolle man õige ütled?

NOGU. Samune ikka, varsti teete mind puupaljaks, viite hobused ja loomad ära, no millega ma need topeltpulmad teen?

PÜTISSEPP. Hobuse ja tõpra om Annale ja Liisale kihla-andides kingitu.

ANNA. Kuuled nüüd, isa!

SILD. Aga selle tingimusega, et teie need loomad vanematele edasi kingite.

LEENU. Jumal tänatud! . . . Vaata, Jaak, keda sina vaenlasteks pidasid, neist said meie aitajad, aga sinu jooma-

sõbrad lükkasid sind auku, kust sa enam ei oleks välja pääsenud.

PÜTISSEPP. Toda ei massa enamb meelde algatada. Eks te tiia, Nogu-emä, kes vanu asju meelde algatab, tollel tsusatas silm pääst vällä. Nüüd nakab huupis vastne elu.

NOGU *(üles tõustes)*. Samune ikka, vanamoor, kui sul veel hinge taga tilgakene on, siis anna mulle ühkepuhku üks kärakas! Vaata mina —

LEENU. Kas jälle?

NOGU. Samune ikka, kui sul hambavalu juurikate pealgi tilgakene juhtub olema, siis anna nüüd ühkepuhku!

LEENU. Temale veel viina! Kust seda võtta?

PÜTISSEPP. Ka tolle eest om muretsetu, egä me sis ometi ilma viinata kosja es tule? Liisa, tu om sinu tallel. Tuu aga lagedale!

NOGU. Samune ikka, nüüd võime alles Metsale ja tema metsameestele tolmu teha! Teie olete ju ühkepuhku minu poolt.

LEENU. Jaak, vaata oma murdunud käe peale — sellega ei tee sa enam kellelegi tolmu.

Eesriie langeb.

JUTUSTUSI

RIST METSAS

Juba lapsena kuulsin oma emalt pikki lugusid nõidadest. Nendest teadis veel enam kõnelda Väike-Mai, kelle mu vanemad võtsid kodu- ja lastehoidjaks, kui nad ise väljas tööl käisid või kodunt ära läksid. Teda nimetati Väike-Maieks. Selle nime andis talle ta väike kasv, kuna eluaastate arv võis ulatuda üle kuuekümne.[1]

Väike ta oli, aga süda võis tal küll suur olla. Seda arvasin ma lapsepõlves ja arvan veel nüüdki. Ta oli nii südametu, et peksis mind veriseks, kui olin oma vanemate istutatud kaalika üles tõmmanud.

Kord tuli ema väljalt koju. Leides, et minu kintsud on kriimulised, hakkas ta asja uurima. Siis ladus Mai süüd, mis ma kõik olevat teinud, tosinate kaupa emale ette. Ta olevat mind selle järel, kui kõik abinõud asjatuks jäänud, ainult õlekõrrega karistanud. Nõnda oskas ta asja vähendada. Mina aga teadsin, et ta luua seest mitmeharalise vitsa välja kiskus ja minu kallale jooksis. Ma püüdsin põgeneda, aga kuhu sa täie inimese eest ikka pääsed?

Alati kaebas Mai, et ta puus olevat haige, määris seda ahju paistel jooksvaõliga ja kuumendas ennast talvel päevade kaupa ahjulael. Käies vedas ta pahema jalaga kriipsu järele, mida õigusega võis pidada lonkamiseks. Aga siis, kui ta mind taga ajas ja nuhtles, oli tal pahem jalg veel väledam kui parem.

Nõnda tegi Väike-Mai tihti minuga ja ema tõendas pealegi, et poeglapsi kasvatades olgu alati piits puusal. Nii rääkis ema tihti, aga ma ei mäleta seda, millal ta ise mind

[1] Selle vallalise vanainimese nimi oli Mai Välja, Kokora vallast. Ta oli minu emaga noorpõlves ühes teeninud. Ta elas Riidmaal ja Rupsis surmani minu vanemate juures ja teenis endale ülalpidamist ketruse ja näputööga.

oleks vitsaga karistanud. Võib olla, et oma ema hoobid nii valusad ei olnud kui Maie omad.

Sama Mai, nii väike kui ta ka oli, teadis palju kõnelda libahuntidest, kes enne inimesed olnud ja keda nõiad moondanud kiskjaiks metsloomadeks. Nüüd käivat libahundid, kes nälja pärast olevat keskelt käevarre jämedused, karjas lambaid murdmas ja küla aiaääri mööda vallatuid ja sõnakuulmatuid lapsi püüdmas.

Ma uskusin seda ja hoidusin Maie lähedusse, olgugi et ta mind tihti tonkis ja peksis.

Ta teadis palju rääkida nõidade pidudest, kus nõiad vana nõidade-ema käsu järgi igasuguseid vigureid tegevat, luudade seljas kaksiti üle majakatuste ja isegi üle kirikutornide ratsutavat.

Nõidade-ema oskas ta nii koledaks ja iseäraliseks kujutada, et see mulle kauaks meelde jäi. Ta pidi olema suure, ettepoole tungiva terava peaga, väljavenitatud varnataolise lõuaga, sissevajunud, kahelt poolt allalangenud suunurkadega, pea ligi tõmmatud kõrvadega ja sügavate silma-aukudega eit, kelle silmad pealuust nagu laternatuled pimedal ööl vastu hiilgavat. Suus olevat tal ainult kaks pikka hammast, millega ta vallatuil lastel krõksti! nagu kääridega pea otsast ära hammustavat.

Ka seda ma uskusin, sest Mai ise hammustas tihti minu nähes mõne loomakese, kelle ta põuest kinni püüdis, krõksti! katki ja sülitas põrandale. Võis Mai nii teha pisielukatega, miks siis mitte nõidade-ema lastega, kes minu arvates olid tema ees samasugused kääbused.

Kui karjapoisiks sirgusin, suurenes mu lapselik usk nõidadesse ja libahuntidesse veelgi. Esimesel suvel läksin vanemate karjalastega pärast heinaaega Lodu metsa taha Preisi heinamaale karja, et sealt musti sõstraid korjata, mida Lodu metsas kasvas suurel hulgal. Seal näitasid mulle teised lapsed paksus tihnikus surnuristi, mis põikpuu ühenduse kohalt oli kõdunenud ja naela varal veel püstpuu küljes seisis. Rist oli üleni sammaldunud. Siin rääkisid teised karjalapsed, et sel kohal libahundid ühe lapse olevat ära söönud.

See tuletas mulle Väike-Maie jutustatud libahundijutte uuesti meelde ja ma muutusin nii araks, et ei julgenud enam loomi vastu lööma minna, kui selleks kord minu kätte tuli.

Kui ma õhtul magama heitsin, ilmus mu mõttekujutusse

peale nõidade-ema ja libahuntide vastikute kujude veel see rist. Ma ei julgenud aseme äärel magada, vaid pugesin sulase ja vanemate vendade vahele, kellega põhuküünis ühel asemel magasin.

See rist seisis hirmukujuna mu kujutluses nii kaua, kuni karjapoisist õitsipoisiks olin saanud, juba mõne talve koolipingil olin istunud ja seal mõndagi asja teise pilguga vaatama õppinud.

Nõidade-ema ja libahundid seisid veel kahvatanud kujudena mu mälestuses.

Ühel laupäevaõhtul kogunesime õitsiminekuks külatänavale kokku, nagu harilikult igal õhtul, kus enne nõu peeti, kuhu tuleb ratsutada. Laupäevaõhtuil mindi ikka kaugemale, sest pühapäeva hommikul ei olnud tarvis hobustega vara koju tulla.

Kui õitsiseltskond kõik koos oli, teatas Peedu Märdi Elias, kes oli meie õitsivanemaks ja kelle käsku igaüks pidi täitma, et täna õhtul läheme Preisi heinamaale õitsile.

Eliata nagu ei oleks meie osanudki õitsil olla. Iga muinasjutukene, mis ta lapsepõlves oli kuulnud, oli tal meeles, iga sündmus kihelkonnast, vallast ja külast oli tal teada. Kui ta muinasjutte või sündmusi hakkas vestma, siis kuulas terve õitsiseltskond seda nii vagusi nagu kirikus pastori jutlust. Niisuguseid jutte kõneles ta meile sagedasti.

Niisugune mees oli Elias, kes meid seekord Preisi heinamaale õitsile käsutas. Kõige enne valiti tulease, kus Elias jalaga kobades järele katsus, kas ümbruses ka häid istevõi magamismättaid saadaval on; siis pandi hobuste päitsed, suuremad riided ja pillid, kui neid ühes võeti, nagu laupäevaõhtuil ikka viisiks oli, hunnikusse, mida Elias valvama jäi, ja terve seltskond läks tulepuid otsima.

Natukese aja pärast tulid puutoojad nagu sipelgad kokku, igaühel oma osa kuivi kände ja hagu süles, millest Elias tule üles tegi. Iga puunoti ja kännu katsus ta enne tulle panemist hoolega läbi, kartes, et poisikesed vahest metsas olevaist puusüldadest puid toovad.

«Mis neljakandiline puutükk see on?» küsis ta järsku ja hakkas käes olevat puud katsuma ja kobama. «See on ju Otri Kusti risti tükk,» lausus ta, kui risti sämbukoht talle näppude vahele puutus. «Kes selle tohtis ära tuua?»

«Mina tõin,» ütles Tedre Kutt aralt. «See oli püstpuu

küljest maha langenud. Hea kuiv puutükk, võtab ruttu tuld.»

«Metsas on meie jaoks kuivi puid küllalt. Viige see kohe endisse paika tagasi!» käskis Elias ja andis ristipuu Tedre Kuti kätte, kes tegi tusase näo, aga ometi ei tohtinud käsule vastu panna. Ta kutsus teise poisi ühes ja läks.

Tuli põles täie hooga, Elias pani ikka puid juurde ja teised seltsilised kohendasid oma riiete ja asjade juures. Keegi ei kõnelnud enam ristipuust sõnagi ja näis, nagu oleks selle risti lugu kõigile teada.

Tedre Kutt tuli tagasi.

«Kas panid ristitüki samasse paika, kust selle võtsid?» küsis Elias.

«Meie panime ta hoopis risti külge tagasi. Nael oli püstpuus veel alles, selle otsa torkasime põikpuu ja suureks mädanenud naelaauku pistsime pulga kiiluks, nüüd võib ta meie pärast kaua seal seista,» seletas Tedre Kuti seltsiline Siimu Sass.

«Tublid poisid,» kiitis Elias. «Niisugune asi võib oma kohal olla, kuni ta ülal seisab. Kui ta on maha langenud, võib ta rahuga mädaneda, selle asemel et meie teda oma tulepuuks tarvitame. Selle puu juures on ahastav ema suurt südamevalu tundnud ja seda pisaratega leotanud, nii et see ka tules ei põle.»

Elia viimased sõnad mõjusid kõigisse ja keegi tütarlaps palus, et ta selle ristiloo ära seletaks.

«Kas sina seda ei tea?» küsis Elias. «Ma olen varem vist ju mitu korda sellest kõnelnud.»

«Mina ka ei tea,» ütles Tedre Kutt. «Oleksin teadnud, ega siis ristitükki siia tulepuuks poleks toonud.»

«Mina ei tea.»

«Mina ka ei tea.»

«Mina ka mitte.»

«Ei tea — ei tea — ei tea —» kuuldus paljude suust.

«Kõnele, kõnele, Elias, kõnele!» kuuldusid hääled mitmest suust ja kõik istusid tule äärde mättaile. Mul oli õnn otse Elia vastu istuda, nii et ainust sõna kaduma ei läinud, mis ta suust tuli.

«Öö on pikk, homme hommikul võime keskhommikuni siin olla, seepärast tahan teile selle loo jutustada,» ütles Elias, koputas piibu tuhast tühjaks, pani taskusse ja algas.

«Et lugu on tõsine, tõendab juba see ristikene seal tihni-

kus, mida te igaüks olete näinud ja mille tükk natukese aja eest minu käes oli.

Tagavalla karjamaal Kallaste ja Haapsipea küla vahel elas umbes neljakümne aasta eest Otri Kustas vabadikuna oma väikeses hütis. Haapsipea külarahvas oli andnud talle sinna võsastiku äärde saunaaseme, natuke aiamaad kaevas ta sauna juurde, ja lehma võis ta ka pidada, sest terve küla karjamaa oli ju tema ümbruses. Kustas käis Kallaste venelastega seltsis Peipsist kalu püüdmas ja Krõõt, tema naine, Haapsipea ja Alasoo küla peremeeste põldudel päeviti tööl. Kui lapsed aega andsid, siis läks ta pererahvaga ka mõisa tükile. Lapsi oli neil juba kolm ja Kustasel oli küllalt rühmamist, et viiehingelist peret toita. Tervis oli mõlemal hea, tööd võisid teha ja nõnda veeres elu päevast päeva ilusasti ja vaiksesti.

Hea ilma järel tuleb aga kuri ilm . . .

Vali tuul, mis ühel sügisesel päeval maa poolt üle Peipsi puhus, sai ka Otri rahva õnne hävitajaks.

Krõõt vaatas üle karjamaa võsastiku vahus keevat Peipsi pinda, kuulis lainete kohinat ja värises. Ka tema Kustas oli teiste kalurite seltsis taltsutamatu tormi ja vihaste lainetega võitlemas. Ta süda läks kord-korralt ikka raskemaks ja nagu tahtmatult langes ta vaade Kallaste küla poole, kas sealt ei tule Kustas või mõni õnnetuse kuulutaja.

Mida ta oli aimanud, läks mõne tunni järel paraku täide. Õhtul tuli poisike Kallastelt ja teatas, et Kustas on jäänud raskesti haigeks ja käskinud enesele järele tulla.

«Ta ei ole haige, vaid surnud! Surnud! . . . Surnud! . . . Seda ütles mu süda täna ammugi juba!» Nõnda hüüdis Krõõt, pani saunauksele puu taha, et lapsed välja ei pääseks, ja tõttas otsesuunas üle karjamaa Kallastele.

Ranna äärde jõudes leidis ta Kustase lootsikust surnult, riided märjad, nägu sinine ja tursunud. Kaks venelast oli Peipsi oma hõlma võtnud. Kurvalt vaatasid nende omaksed mässava Peipsi poole . . . lootuseta . . . lohutuseta. Nende õnnetute saatus oli veel valusam. Krõõt nägi oma õnnetuses veel õnnetumaid ja see julgustas teda, nii et ta suutis jalul seista.

«Sina said oma Kustase surnukeha kätte, võid ta maha matta, aga kes ütleb, millal lained meie omaste kehad kaldale veeretavad ja kus kohal või millal . . . teadmata!» Nõnda kõnelesid kadunud meeste naised ja omaksed.

Krõõt viis Kustase surnukeha ühe tuttava venelase hobusega koju. Lapsed, kes õnnetusest aru ei saanud, rääkisid, et isa magab. «Jah, isa magab ega tõuse enam iialgi!» õhkas Krõõt. Kolme päeva pärast aitasid külaperemehed Kustase kalmistule sängitada.

Nüüd oli Krõõt ainus laste toitja. Varsti pärast matust tuli keegi peremees hea nõuga Krõõda juurde: «Kustas on surnud, sina ei suuda enam Punikut ületalve pidada, müü ta mulle ära ja sa võid selle rahaga talve ilusasti üle elada.» Nii kõneles külamees, aga Krõõt ei tahtnud tema nõu kuuldagi. Tal oli keegi lähemas tulevikus oodata, ja see oodatav, nagu ka teised lapsed, vajas piima.

«Punikut ei müü ma seni ära, kuni peremehed lubavad teda oma karjamaal käia. Tänavu talveks on veel Kustase kogutud heina, ja kui jumal mulle tervist annab, siis tuleval aastal korjan ma lool kas või põlletäie heinakõrrekesi, et teda jälle ületalve jätta. Ta on ju mu ainus vara peale saunahurtsiku. Lehmamullikas jääb nüüd mulle mehe asemele mu väetitele lastele toitjaks ja ülalpidajaks. Ma tahan peremeestele head teha ja tööga tasuda, et nad mulle ikka karjamaad lubavad,» seletas Krõõt.

«Kes sulle nüüd karjamaad peaks keelama, elad ju karjamaade keskel, ja kas seal on üks lehm rohkem või vähem, see ei tee meie omi lahjemaks ega rammusamaks.» Nõnda rääkis külamees ja läks. Nüüd jäi Krõõt oma Punikuga ja kolme väeti lapsega võsastikule elama.

Saabus talv.

Leiba sai ta veel Kustase endisest teenistusest, aga ahjuküttega oli kibe lugu. Tagavalla rahval ei olnud lähedal oma metsa, seepärast pidi ta kõik oma ahjukütte- ja tarbepuud vedama üle kümne versta kauguselt Metsanurgast, nagu teist poolt valda nimetati.

Hobusepidajad ja peremehed tulid sellega ikka toime, aga häda oli vabadikkudel ja kõige suurem veel Krõõdal. Kuid peremees, kes tema Punikut tahtis osta, lubas lehma sõnniku oma põllule vedada ja selle tasuks ta haod metsast koju tuua, mis Kustas suvel kokku korjanud. Krõõt võttis selle tingimuse tänuga vastu. Lehma eest pidas ta kõige suuremat hoolt ja käis igal hommikul Kallastel, kus palju maata vene perekondi elas, piima müümas.

Nõnda teenis ta mõned rublad ja seda oli talle ka hädasti vaja, sest oodatav oli tulemas. Ta tuli ja isa mälestuseks andis Krõõt talle ristimisel nimeks Kustas.

Väike Kustas pani ema käed nii kinni, et ta kevadepoolsel suvel kuhugi tööle ei pääsenud. Kõige pere pidajaks jäi ainult Punik.

Selle tasuks hoolitses Krõõt igapidi Puniku eest. Iga värske rohuladvakene, mis kuskil leidus, kuivatati ja talletati lehma talviseks toiduks.

Karjamaalt korjatud toidust arvas Krõõt Punikule vähe olevat ja söötis teda lõuna ajal ja õhtul, kui ta karjast koju tuli. See-eest oli Punik oma perenaise vastu õige tänulik. Lüpsmise ajal andis ta hästi piima, vagusi paigal seistes, nuusutas ja lakkus lüpsjat. Vanemad lapsed Mihkel ja Anna korjasid lilli, punusid vanikuks, panid Punikule sarvede ümber ja pähe. Tänulik loom laskis seda kõike teha ja nii suundus ema kui laste armastus ainult Puniku poole.

Punik tundis riietest ja häälest kaugelt oma perenaise ära. Kui Krõõt piimanõuga üle karjamaa Kallastele läks ja karjasega mõne sõna kõneles, hakkas Punik kohe karja hulgas ammuma.

Piima viis Krõõt suuremalt osalt kõik Kallastele. See oli ta ainus teenistus. Heasüdamelised vene naised saatsid tihti temaga lastele kokerjaid ja pirukaid koju.

Paastuaegadel, kui venelased piima ei tarvitanud, kogus ta koort, tegi võiks ja viis selle peale paastu ikkagi Kallastele. Sel ajal said ka lapsed võid maitsta. Küll oleks ta neile ka muul ajal seda andnud, aga vähene sissetulek ei lubanud seda. Kehvus oli nagu kõva koore ema armastavale südamele ümber tõmmanud, ta kõrvad laste palvete ja nutu vastu kurdiks teinud.

Nii möödus aasta, ligemale teinegi, kuni Kustas ka juba jalad alla sai.

Saabus sügis. Jõulud lähenesid. Krõõt lüpsis Puniku, võttis piimanõu käe otsa, Mihkli käekõrvale, ja nõnda läksid nad vähe tuisanud teel Kallastele.

Mihkel oli ju ammu sinna kippunud. Täna võeti ta ühes. Täna oli teda sinna tarvis. Pühadeks andsid vene naised, kes ju mitu aastat Krõõdalt piima ostnud, ühte kui teist asja oma pühade tagavaradest vaeslastele koju viia.

Aasta-aastalt kasvas kingituste hulk nii suureks, et Krõõt enam üksi kõiki ei suutnud koju kanda, seepärast pidi Mihkel ühes tulema. Üle lagendiku paistis Kallaste küla Mihklile hoopis iseäralikuna, mille taga kaugel ühines Peipsi jääväli valgete pilverüngastega kaetud taevaga. Ta

vaatas uudishimuliku pilguga valgeid korstnaid, millest Peipsi poole kõveraks paindunud suitsusambad üles tõusid. Neid oli tal ka asja vaadata, sest terves Haapsipea külas, kus ta ema seltsis mitu korda oli käinud, ei olnud näha ainustki korstnat. Teel õpetas ema talle, et vene majadesse sisse minnes peab viisakasti teretama ja mütsi peast ära võtma, sest vene rahvas ei istu mütsiga toas, nagu Haapsipea mehed ja poisikesed.

Juba Kallaste küla tänavais, kus poisikesed kelkudega ja saanikestega liugu lasksid ja vanemad mehed käisid kollaste nahk- ja viltsaabastega, oli Mihklil küllalt vaadata, seda enam veel tubades. Ilusad suured toad, valged laia laega ahjud, piltidega ilustatud seinad ja mõne pildi ees lambikene, mis pühade ootel oli juba põlema süüdatud.

Kõige suuremat rõõmu valmistasid talle mitmekeerulised saiapätsikesed ja sopilised pirukad, mida vene tädid emale kinkisid, kes need Mihklile andis kanda. Nõnda kogunes varsti kraami nii palju, et seda emal ja pojal oli raske koju tassida. Mitu korda pidid nad teel puhkama ja siis jälle edasi sammuma, kui külm Mihkli sõrmeotsi hakkas näpistama.

Ema oli andjaile väga tänulik ja Mihkel mõtles, kuidas Juku, Anni ja väike Kusti rõõmutsevad, nähes neid maiustusi, mis nüüd ema ja tema kompsudes peituvad. Kõige magusama piruka tahtis ta Kustile kinkida.

Kodu lähemale jõudes hakkas ema käiku kiirustama. Lahkudes polnud ta puud saunaukse taha pannud, nagu ta varem tavaliselt tegi, küll oli ta Jukule ja Annile ära keelanud, et nad õue jooksma ei läheks ega Kustit külmetada laseks. Aga mine lapsi tea ... Tuppa jõudes leidsid nad eest ainult Juku. Anni ja Kusti olid kadunud.

«Kus on Anni? Kus Kusti?» hakkas ema kärsitult pärima.

«Kuts viis Kusti ära,» kogeles Juku.

«Mis kuts?»

«Suur hall kuts tuli sauna tagant, võttis Kusti suhu ja jooksis ära. Kusti siputas aga jalgu.»

«Mis sa räägid? Kus on Anni?» küsis ema, kelle peas ja silme ees läks kõik segamini.

«Anni puges sängi alla, vaata, sinna,» tähendas Juku.

Mihkel jooksis voodi juurde, mille alt Anni nuttes välja tuli.

«Ütle sina, kus Kusti on!» püüdis Mihkel teda rahustada.

«Ütle ruttu!» nõudis ema Annilt tungivalt.

«Kuts viis Kusti ära,» vastas Juku Anni eest ja ta silmad viibisid kompsudel, mida ema ja Mihkel ikka veel käes hoidsid ja neid ehmuga ei märganud ära panna.

«Meie läksime õue, suur hall kuts jooksis sauna tagant võsastikust, lükkas minu pikali, võttis Kusti suhu ja jooksis ära,» kõneles Anni läbi nutu.

Ema karjatas, viskas kompsu käest järile, tõmbas Anni enda järel õue ja hädaldas:

«Näita, kustpoolt kuts tuli ja kuhu ta läks,» küsis ema, vaatas lume peale, leidis hundi jäljed ja kisendas:

«Oh ma õnnetu ema! Hundid on mu lapse ära viinud!...» Siis ajas ta lapsed tuppa, pani saunauksele puu taha ja jooksis külla abi otsima. Esiotsa ei tahtnud keegi ta juttu uskuda, sest ammu juba polnud seda kuulda, et hundid mõne inimese oleksid ära murdnud, ehkki nad karjadele küll vahel kallale tungisid ja mõne lamba ära viisid.

Varsti jõudis õnnetu ema uskujaid ja kaastundlikke inimesi võita, võttis salga külamehi ühes ja läks hunti jälgede järgi taga ajama. Ühe külaeidekese saatis ta seltsiliseks lastele, kes huntide hirmu ja Kusti kadumise pärast kinnise ukse taga nuttes ema tagasitulekut ootasid.

Otri Krõõda lapse kadumise teade jõudis mõisa ja varsti oli mõisa- kui ka vallarahvas hundijahile käsutatud. Nende hulgas ei puudunud ka vana härraste kütt Tilguti Elias, kes iga metsloomа jälgi ja teid tundis ja kelle püssikuuli eest ükski loom eluga ei pääsenud.

Hundi jäljed läksid võsastikus Metsanurga poole ja rahvas tormas nende juhil edasi. Külast, kust jahilised läbi läksid, said nad lisa juurde ja nõnda kogunes aegamööda kokku nagu sõjavägi.

Isegi Kallaste küla venelased olid asjast kuulda saanud, jääraiumistuurad selga haaranud ja hundijahile tulnud.

Hundid, keda jälgede järgi oli kaks olnud, olid läinud Metsanurga laande. Küll vahiti ja otsiti, aga ühtegi verepiiska ega aset, kus laps oleks söödud, ei leitud.

Õnnetu ema hakkas lootma, et lapse vahest veel elusalt tagasi saab, aga see lootus oli asjatu. Kauase otsimise järel leiti samalt kohalt, kus nüüd ristikene seisab, huntidest tallatud veriselt lumelt mõned riideräbalad ja konditükid, mis Krõõt kõige suurema hoolega kokku korjas ja hiljem paigutas surnuaeda oma mehe kõrvale.

Selle kurva loo mälestuseks seisab see ristikene siin metsas Preisi heinamaal, ja meie peaksime seda oma tulepuuks tarvitama! Seda ei tohi teha.»

Elias vaikis ja pani piibu suitsema.

«Kas üks ja sama rist nii kaua on siin seisnud?» küsis keegi tütarlaps.

«Ei, see on juba mitmes rist,» ütles Elias ja jätkas jutustust.

«Krõõt, kelle esimene haav, mis mehe surm ta südamesse löönud, oli juba paranenud, ei heitnud meelt sellegi hoobi all, tihti ennast süüdistades, et Kusti tema enese hooletuse läbi oli huntide saagiks langenud. Ja ta läks iga kord, kui see talle meelde tuli, metsa ristikese juurde, et lasta mõnigi pisar silmist oma Kustikese mälestuseks langeda. Ja kui tihti tuli see talle meelde!

Ta ei läinud ära oma majakesest, kus ta nii valusaid päevi oli elanud, vaid kasvatas Puniku abi ja päeviti tööga lapsed nii suureks, et nad juba ise võisid endile leiba teenima hakata. Vaeslapse kibedus ja ema väsimatu hool olid neist inimesed kasvatanud, keda heameelega leivavanemate poolt salliti ja armastati.

Mihkel hakkas karjapoisiametiga peale ja teenis pärast Haapsipea külas ühe peremehe juures viis aastat sulasena. Teised noormehed armastasid teda ja ta viibis ka vahel nende seltsis. Aga kui teised laupäeva õhtul hulkuma läksid, siis tõttas ta Otri sauna ema juurde, et sealt teateid hankida ka venna ja õe käekäigu kohta, kes teenisid naaberkülas ja kellega ta kokku ei saanud. Üksi saunas elades oli Krõõda armsamaks sõbraks Punik ja harjunud ametiks Kallastele piima viimine. Kui Punik vanaks jäi, siis kasvatas ta selle vasikast noore lehma ja teenis sellega veel enamgi kui enne. Lapsed olid ju iseeneste peatoitjad ja enese ülalpidamiseks ei tarvitanud ta kuigi palju raha.

Sulasepõlves oli Mihkel mõned rublad seisma pannud, aga seda ei olnud mõne suurema ettevõtte jaoks kuigi palju. Ta avaldas emale, et tal nõu on kaluriks hakata, aga mitte, nagu isa, lihttöölisena, vaid venelaste ühingu liikmena, ühe osa kalapüügiriistadest oma rahaga muretseda ja nõnda püügist suuremat tulu saada.

Isa õnnetust meelde tuletades seisis ema esiotsa vastu, leppis viimaks sellega ja andis oma tagavara pojale kasutada.

Mihkli ettevõte õnnestus. Mõne aastaga oli tal kaunike summa kogutud raha.

Tuli talude krunti mõõtmine ja raharendile seadmine, mis teoorjusega harjunud peremehed nõnda ära kohutas, et mitmed oma põlised kohad maha jätsid ning Samaarasse ja Saraatovisse rändasid. Mihklil oli raha. Ta võttis Haapsipea külas ühe Preisi peremehest mahajäetud koha ja hakkas selle harijaks. Koha heinamaad olid teisel pool valda Metsanurgas, kus asetses ka Preisi koha heinamaa. Nõnda sai ta selle koha peremeheks, kus hundid ta venna ära sõid. Kuni Krõõt elas, laskis ta vana risti mahalangemise korral jälle uue asemele panna. Nüüd on ta mõned head aastad juba surnud. Kas Mihkel siia veel uue risti laseb panna, kui see mädaneb, seda ei tea.» [1]

Nõnda lõpetas Elias jutu ja hakkas jälle puid tulle panema.

Kogu seltskond, kes Elia juttu kuulates oli vagusi seisnud, hakkas nüüd õitsiliste harilikul kombel ilutsema: mängiti pilli, katsuti tantsida, naljatati, joosti ja naerdi, niipalju kui keegi soovis. Peale kesköö hakkas ilutsemine vaikima. Varsti nohises üks ühe, teine teise mätta ääres.

Mõni vanem poiss oli endale tüdruku tiiva alla öökorterisse võtnud, aga seegi sündis Elia teadmise ja loaga.

Veel pisut aega ja kõik oli vaikne.

Mulle uni ei tulnud. Ma mõtlesin veelgi Elia jutule. Hundid, Väike-Mai ja nõid tulid mulle järk-järgult meelde, aga libahundid olid sealt kadunud, ja ma olin kindel, et nende osa etendasid omal ajal harilikud hundid. Kuu tõusis metsa varjust üles, hakkas mahedalt valgustama heinamaad, seda ümbritsevat metsa ja meie laagrit.

Kõik magasid, — ka Elias tukkus.

Ma tõusin tasakesi oma asemelt, et eemale minnes ümbrust vaadata. Karjapoisina olin kord siin olnud, aga siis tegi mind ristikese kartus poolpimedaks, nii et ma midagi ei näinud.

Läksin ristikese juurde. Kartus oli täiesti kadunud. Tahtsin salaja minna, aga juba paari sammu astumise

[1] Alatskivil Raamatuaasta aktusel kõnelemas olles kohtasin kaht oma kasvu-, karja- ja koolipõlve-sõpra Kustav Kooki ja Kustav Moori, kes elavad Rupsi külas. Minu küsimusele seletasid nad, et see rist, mida noorpõlves Preisi heinamaal nägime, on ammu sealt kadunud. Kui sellest praegusele noorpõlvele kõnelda, siis kuuldub see talle muinasjutuna.

järel küsis Elias pead tõstes: «Kes seal kõnnib? Kas oma või võõras? Kuhu sa lähed?»

Ütlesin, et uni ei tule, lähen hobuseid vaatama, kas vahest mõni Preisi heinakuhja kallale ei lähe.

Elias oli mu vastusega rahul ja ma läksin. Ristikene seisis tihniku ääres kuu valgel nii vagusi, nii üksi... Mulle tundus, nagu oleks iseäraline rahu teda vallanud, nagu vaataks kuu kaastundlikult sellele kohale, kus kord alles ellu astunud noorus metsaliste saagiks oli langenud ja üks ema palju kordi kõige valusamaid pisaraid valanud.

Heinamaal tukkuma jäänud hobused, meie magav laager kustuva tulega ja põõsad oma tumedate varjudega paistsid nagu sügavas rahus. Taevas oli kuu valgel kahvatanud tähtedega nagu üle külvatud, rohu ja põõsastiku lehtedel hiilgas kaste ja kastes läikisid jaaniussikesed oma sinkja valgusega. Teisel pool üle heinamaa sinas ääretu Peipsi veeväli. Ta pinnal kiikusid aeglaselt nõrgad lained, mis külgepidi vastu kuuvalgust äkki hakkasid läikima ja silmapilgu järel kustusid.

Kuuvalgus, tähed, hiilgav kaste, põõsad oma varjudega, jaaniussikesed ja Peipsi oma tuhandete lainevälgatustega sulasid imelises ilus ühte, moodustades kodumaa öö, mille sarnast ma iialgi enam pole näinud.

HUNDITAPP

Ühel augustikuu laupäevaõhtul kogunesime hobustega õitsile minekuks külavainule ja ootasime oma õitsivanemat Peedu-Mardi pimedat Eliat, kes iga kord koha määras, kuhu tuleb minna. Argipäevaõhtuil oli igast perest üksainus õitsiline, kes keskmise või äärmise hobuse seljas istus ja teisi ohelikkupidi kõrval sõidutas. Laupäevaõhtuil oli enamasti igal hobusel oma juht, kelle seas ei puudunud ka täiskasvanud tüdrukud ja tütarlapsed.

Vainule kogunetud, topiti hobuste kelladesse rohutopid, et nende kõlin ühist nõupidamist ei segaks. Oli päevakäsk välja kuulutatud, tõmmati rohutopid kellade kõrist välja ja kärarikas sõit algas, kusjuures prooviti, kelle hobune kõige kiiremini jookseb. Oli ka neid, kes hobuse seljas püsti seistes edasi kihutasid. Mahakukkumiseks ei olnud patenti tarvis.

Elias ei lasknud täna enese järele kaua oodata. Ta sõitis varsti vennapoja seltsis vainule ja teatas, et täna õhtul läheme koplisse õitsile. Ilm olevat pilves, saju korral võivat varju leida vanus mõisatallide varemeis, milledel osa katust veel alles. Kõik nõustusid sellega. Koppel oli niisugune koht, kus hobuste järelevalvet tarvis ei olnud ja kus laupäeva öö võis vabalt ilutseda. Koppel oli mitmetiinuline maa-ala suure sanglepametsa ääres, tugeva aiaga ümber piiratud. Veel hiljuti oli seal mõisa noori hobuseid kasvatatud ja karjatatud, pärast aga oli see maha jäetud, sest et hundid loomadele kallale olid kippunud ja neist igal suvel mõne ära murdnud. See koppel anti külale hobuste karjamaaks, mille rendiks iga peremees tegi mõisale kolm heinapäeva.

Täna õhtul koplisse jõudnud, panime hobused kammitsasse ja tegime suure tule — oli ju vanust tallivaremeist head põletusmaterjali küllalt saada.

Suure tule valgel paistis koplitagune mets nagu paks äikesepilv, nagu hiiglasein, mis enese taga peidab suuri saladusi. Üksikud suured kuused, lepad ja allapoole rippuvate okstega kased, mis metsaraiumise korral kasvama jäänud — oli ju koppel endisest raiesmikust laastatud —, paistsid nagu kangelaste kujud, oma uhkeid kroone pilvedesse peites.

Elias hakkas jälle muinasjuttu rääkima, nagu ta tegi seda alati, kui suurem seltskond koos oli. Seekord kõneles ta jälle libahuntidest, siirdus aga varsti harilikkude huntide juurde, teatades, et neid igal talvel sadade kaupa üle Peipsi tuleb, kus neid hävitatakse ja jahimeestele nende kõrvade eest tasu makstakse. Ta naeris sakste rumaluse üle, kes huntide kartusel kopli maha jätnud ja sellega külale hea õitsivälja soetanud.

«Ometi võime jumalat tänada, et siin nurgas nii vähe hunte leidub. Ma olen ligikaudu kakskümmend suve õitsil käinud, aga ei kordagi hunti näinud,» tõendas Elias. Esiotsa kuuldus see meile natuke veidrana, et Elias ikka rääkis, mis ta kuulnud või näinud või missugust värvi kellegi hobune oli, kuna meie ometi kõik teadsime, et ta oli umbpime ja midagi näha ei võinud. Pärast harjusime sellega, sest ta kõneles nagu kõik teised inimesed ega lasknud iialgi märgata, et ta oli pime.

Ta küsis meilt, kes juba karjapoisi-east olime välja jõudnud, kas meist keegi hunti on näinud. Keegi ei olnud teda

näinud, aga oli olnud juhtumeid, kus hundid olid salaja mõne lamba karjast ära viinud.

Minul tuli õige varajasest noorusest üks lugu meelde, kus isa Peipsi rannast kiisku tuues oli hundiga kokku puutunud. Tal oli varsaga mära ja sellega väikesest metsatukast läbi tulles karanud hunt varsa kallale. Varss oli küll vana külje alla pugenud ja isa oli piitsaga hundi eemale kihutanud, aga siiski oli ta varsa hirmsasti ära kiskunud. Vaevalt suutis varss veel väravast õue tulla, langes aga sinna maha ega võtnud enam jalgu alla. Ma käisin teda vaatamas ja nägin suuri haavu ta tagumistes reites ja kaelas, kuhu kärbsed suurel hulgal sisse pugesid. Siis nägin, kuidas varss jalgu õieli sirutades suri, kusjuures ma seni nutsin, kui isa värava taha sügava augu kaevas ja ta maha mattis. Oli ta ju minu hobune, sellepärast ka kahju nii suur.

Kui ma parajasti seda lugu jutustasin, kuuldus korraga kellade plagin, hobuste norskamine ja kokkujooksmine.

Elias kargas maast üles ja hüüdis: «Kus hunti hurjutatakse, seal ta on. Võtke tuletukid, aiateibad ja minge teda peletama.»

Minul käis hirmujudin üle keha, samuti vist ka igal teisel. Aga hulga keskel kasvab julgus. Haarasime roikad selga ja läksime sinnapoole, kust hobuste jooks algas. Sinna läksid muidugi vanemad ja julgemad poisid, kuna nooremad ja tütarlapsed jäid Elia seltsi tule juurde.

Suurem hulk hobuseid hakkas jälle rahulikult sööma, kuid kuuldus siiski üksikuid hirmuavalduse norskamisi, mis meile tõendas, et hunt ikkagi siin läheduses viibib.

Läksime kaheksamehelises rühmas, keda Siimu Sass, kes oli kõige vanem ja julgem, ohvitserina juhatas ja kõige ees sammus, suurt teivast õlal kandes.

Vähe aja pärast tuli Sass taganedes meie juurde ja sosistas: «Vaadake, seal ta saatan ongi. Näete, kuidas ta enese mätaste vahele on peitnud, vahib hobuseid ja liigutab lõugu, et varsti mõnele kõrri karata. Jääge vagusi oma paigale, mina hiilin künka varjust lähemale, väänan talle hoobi pähe, et ta õige teab. Kui ta mulle peaks külge kargama, siis tulge kohe appi.»

Hirmu sunnil tõmbusime kobarasse ja vaatasime tähendatud koha poole. Tõesti oli seal mingisugune loom künka taga, kes vahel kõrvu liigutas.

Sass seadis teiba löögivalmis, tõmbas enese küüru ja

hiilis mättale lähemale, mille varjul hunt lebas. Meie jäime hinge kinni pidades ootama.

Kuuldus tume mats, selle järel mingisugune lühike looma häälitsus. «Tulge appi, ma lõin ta saatana uimaseks,» hüüdis Sass, mille järel jooksime sinna, kus igaüks eemalt maaslamavale loomale hoope jagas. Tedre Kutt hoiatas igaühte, kes lähemale tahtis minna, et hullul koeral ja hundil olevat visa hing, ta võivat näkku karata. Vahest on see hull hunt, et ta meie eest ära ei jooksnud.

«Kuhu ta veel jooksis, kui ma esimese hoobiga ta silmaluugid sisse lõin,» hooples Sass ja tundis end kangelasena teiste seas.

Peeti nõu hundile kaks puud alla panna ja tule juurde kanda. Jaagupi Joosep laitis selle nõu ära.

«Kutsume Elia siia, kes järele katsub, kas hunt on tõesti surnud. Vahest näitab seda silmakirjaks. Pealegi ehmataksid tütarlapsed nii ära, et mõni jääb haigeks, kui niisugust hirmsat looma näeb.» Nii kõneles Joosep ja tema nõu kiideti heaks.

Elia järele minnes arutati, kui palju hundi kõrvade eest tasu ja naha eest hinda võiks saada, kusjuures Sass ei jätnud tähendamata, et tema osa peab teiste omast poole suurem olema.

Tulele lähenedes tahtis iga mees olla esimene rõõmusõnumi kuulutaja.

«Kas tead, Elias, kas teate!»

«Missugune kuulmatu lugu!»

«Kas teate, meie — meie . . .»

«Ärge ehmatage,» hüüti läbistikku.

«Kas hundid mõne hobuse kõri on läbi tõmmanud?» küsis Elias, keda ka juba hirm hakkas valdama.

«Oh ei,» hüüdis Tedre Kutt, kes ei suutnud enam pidada, «meie tapsime hundi ära.»

«Meie tapsime hundi,» osatas Siimu Sass. «Mina olin see mees, kes hundi maha lõi.»

«Ega sina üksi teda tapnud, meie olime kõik abiks,» hüüti sekka.

«Olite abiks? Jooksite kõik ühte hunnikusse nagu lambad ega julgenud enne ligi tulla, kui mina ta uimaseks lõin. Vaata, kui mina talle ikka esimese matsu andsin, oli tal kohe keel suust väljas ja saba sirge,» hooples Sass ja astus Eliale lähemale.

«Siis hakkasid kartma ja karjusid meid appi,» lisas

Tedre Kutt. «Mina jooksin esimesena sinna ja mõõtsin talle omakorda piki keha, nii et küljekondid ragisesid. Siis alles hakkas ta jalgu sirutama ja oligi surnud.»

«Ära valeta, vaata, kui mina talle viimse hoobi andsin, siis lõgistas ta veel lõugu,» kinnitas Sandri Miku.

«Suu oli tal alles lahti, kui mina talle teibaga kõrri torkasin,» ütles Laane Jüri, keda meie ta lühikese kasvu pärast Lulliks kutsusime.

Nii tõendas igaüks oma julgust ja kangelastegu, mille peale Siimu Sass lausus: «Kiitke ennast, niipalju kui tahate, aga mina olin ikka see, kes ta kõige enne uimaseks lõi.»

Kui meie vaidlus pisut vaikis, ütles Elias: «Kõik, mis te siin räägite, on nagu muinasjutt, mida mina ei usu. Ei tea, mis viirastust te nägite.»

«Usu, Elias, usu,» hüüdsime kõik kui ühest suust.

«Kui sa ei usu, siis lähme vaatama,» ütles Sass Eliale, võttis ta käe alt kinni ja reis algas. Sassi ja Elia järel läksime meie kui kangelased, ikka vemblad ühes kaenlas, kartuses, et hunt vahest uimastusest ärkab ja kallale tuleb. Meie järel tulid nooremad poisid ja kõige taga tütarlapsed tuletukke käes kandes.

Jõudsime kohale.

«Siin see elukas on, sirge ja kange, kellele ma esimese matsu andsin,» ütles Sass, kes ikka näis kartvat, et esimese au ja kangelase krooni keegi teine temalt ära võtab.

Elias laskis põlvili ja hakkas looma käsikaudu kobama, kus talle kõige enne jalad pihku puutusid.

«Poisid, poisid, mis te nüüd olete teinud! Sellel hundil on ju jalgade otsas sõrad. Te olete ühe vasika ära tapnud,» ütles Elias. «Kas meile niisugust pahandust pidi tarvis olema?»

Varsti oli meile kõigile selge, mis olime teinud. Keegi tütarlaps teadis kõnelda, et Matsirahva perenaine otsinud oma vasikat, kes karjaga õhtul koju ei olevat tulnud.

Nüüd tõusis nooremate poiste ja tütarlaste seas naer ja läbisegi hüüdeid: «Poisid lõid vasika maha.» «Vaat, kus hunditapjad.» «Suurustage nüüd veel.» «Siimu Sass tappis Matsirahva vasika ära. Küll sa nüüd saad.»

«Ega mina üksi tapnud, teised aitasid ka. Mina lõin ta ainult uimaseks,» püüdis Sass vabandada ja astus Elia juurest eemale. «Kui mina teda lõin, siis oli ta juba surnud,» tõendas Tedre Kutt. «Minu hoop ei puutunud talle

külgegi, tabas ainult mätast,» kinnitas Sandri Miku. «Mina tahtsin talle teibaga kõrri torgata, aga torkasin hirmuga hoopis mööda,» vabandas Laane Lull, kes arvas enesel kõige vähema süü olevat.

«Kes siin suurem või vähem süüdlane on, seda teate ise, aga kindel on, et te Matsirahva vasika ära tapsite,» kõneles Elias. «Nüüd, lapsed, pidage suu ja ärge sellest kodus ega ka väljas kellelegi rääkige. Ega poisid seda meelega teinud, see juhtus kogemata.»

Elia rääkimine lohutas meid osalt, aga salajast hirmu ei suutnud see minus ega vist ka teistes vaigistada, sest kindel oli, et niisugune asi ikkagi katte alla ei või jääda.

Varsti oli külas ja terves vallas meie hunditapp naeru- ja pilkeaineks. Selle oleksime ikkagi ära kannatanud, aga asi muutus hoopis tõsiseks. Matsirahva peremees oli asja kohtusse andnud ja ühel päeval tõi vallakasak käsu, et meie igaüks, kes vasikatapmisel õitsil olime, peame tuleval reedel kohtusse minema, ühed süüdlastena ja teised tunnistajatena.

Mu vanemad olid väga kurjad ja kippusid vägisi naha kallale. Ja ega teistegi laste vanemad seda heaks kiitnud, vaid igaühte hirmutati, et meil olevat kohtus nahatäis soolas. Ei maitsnud toit ega tulnud uni silma, vaid igaüks soovis, et see hirmus päev juba möödas oleks. Ta tuli.

Ema andis mulle puhta pesu selga selles teadmises, et ihunuhtluse korral must pesu talle häbiks oleks. Seda tegi ja rääkis ta nii rahuliku südamega, nagu oleks ta mind leeri või kirikusse saatnud. Ei olnud ju ihunuhtlus tollal mingisugune uudis, seda anti koolis ja kohtus ega imestatudki, kui keegi oli naha peale saanud.

Mitu korda olin ma varem vallamajast mööda käinud, aga nüüd näis ta mulle palju suuremana ja hirmsamana. Kõik hunditapjad olid juba kohtumaja õues koos, kus nad värisedes oma saatust ootasid, kui mina sinna jõudsin. Seal rääkisime asja nii läbi, et keegi ei hakka oma süüd salgama ega teise selga veeretama, vaid püüame selgeks teha, et see pole meelega tehtud kuritegu, on ainult eksimine ja kogemata juhtunud.

Selle järel tuli sinna ka Elias, keda talutas ta vennapoeg, kes ka sel ööl õitsil oli, aga oma nooruse tõttu hunditapmisest osa ei võtnud.

Kõige enne kutsuti kohtutuppa Elias. Mis temalt küsiti või mis ta seal rääkis, seda meie ei kuulnud, sest kasak

tõrjus meid ukse lähedusest eemale. Selle järel tuli kord minu kätte. Süda kloppis mul nagu rähn haavakännu kallal. Keset tuba oli suur punase vaibaga kaetud laud, mille keskel seisis kolmenurgeline kast ümmargusel jalal. Kasti otsas lahutas suur kahe peaga kull oma tiibu kahele poole. Kasti külgedele oli midagi jämedalt trükitud, mille tähed mu hirmunud silmade ees liikusid, nii et ma seda lugeda ei saanud. Laua ühes otsas istus kirjutaja, prillid ninal ja suur paks raamat ees. Teises lauaotsas oli peakohtumees, palja pealae ja ümmarguse, kuusarnase näoga, mida piiras võrutaoline hall habe. Tal oli suur toolipõhja-taoline läikiv raha rohelise lindiga kaelas. Kahel pool laua ääres istusid kohtu-abimehed, samasugused rahad kaelas, aga palju vähemad. Kasak seisis püsti ukse juures ja Elias istus akna all pingil. Üks kohtumees oli meie külast pärit, kelle tütrega ma varemalt mängisin, kellele karjapoisipõlves korvikesi punusin ja vahel ka kasetohust torbikus marju koju tõin. Teda nähes läks mu süda rahulikumaks, kuna arvasin, et tema vahest seisab minu eest natuke.

Peakohtumees esitas mulle küsimusi, milleie ma salgamata kõik ära jutustasin, kuidas meie kogemata hundi pähe vasika maha lõime. Sedasama rääkisid kõik teised süüdlaseks peetud poisid, nii et tunnistajateks kutsutud seltsilised saadeti koju.

Matsirahva peremees nõudis kohtult kangesti, et meile vitsu antaks ja vasika hind talle välja mõistetaks. Vasika hindas ta kümne rubla peale.

Nüüd tõusis Elias istmelt, läks kohtumeeste hääle järgi lauale lähemale ja algas nagu advokaat:

«Aus keiserlik kohus, lubage mulle, et ma asja kohta oma arvamise avaldan. Meile kõigile on teada, kui suurt kahju tegid hundid endisel ajal meie karjadele ja hobustele ja Tagavallas Kõkaru suure metsa kohas, kust mõis huntide kartusel oma hobusekasvatuse ära viis, ja kui hobused hirmunult kokku jooksid, siis tulime kõik arvamisele, et hundid hobuste kallale tungivad. Neid poisse peab kiitma, et neil julgust oli hobustele appi minna. Arvake nüüd ise — kui seekord tõesti hundid oleksid olnud ja mõne hobuse kõri maha tõmmanud, kui kartuse pärast keegi poleks julgenud metsloomi ära hirmutada, — kas ei oleks kahju mitu korda suurem olnud, kui maksab Matsirahva kuuekuine vasikas?

Teiseks vabandavaks põhjuseks võib olla see, et poisid

iialgi hunte ei ole näinud. Öö oli pime ja hirmul olid suured silmad. Kui nüüd poisid hobustele appi minnes silmasid mätta varjul lebavat looma, kes hobuseid võis hirmutada, siis ei võinud kaht arvamist olla, vaid kõik uskusid, et see keegi muu ei ole kui hunt, ja lõid ta maha. Seepärast ei võiks vitsahirmust juttugi olla, vaid sellest oleks küll, kui poisid maksavad välja Matsirahva peremehe vasika, kes oli nii vilets, lahja ja jõuetu, et ta karjaga ei jaksanud õhtul koju tulla ja metsa jäi hobuseid hirmutama.»

Matsirahva peremees tundis end Elia viimastest sõnadest solvatuna ja püüdis vastu vaielda, aga peakohtumees keelas teda ja käskis kõiki välja minna, teatades, et asi on küllalt selge ja kohus võib nüüd asuda otsuse tegemisele.

Natukese aja pärast kutsuti meid sisse, kus kirjutaja oma suurest raamatust otsuse järgmiselt ette luges:

«Kohus leiab, et õitsipoisid (loeti nimed) kogemata hundi pähe on ära tapnud Matsirahva peremehe vasika, keda kohus hindab kaheksa rubla vääriliseks, missuguse summa ülalnimetatud poiste vanemad kahjusaaja kasuks kohtusse sisse maksavad.»

Nii lõppes kurikuulus hunditapp, mis varsti ka rahva seas unus, kuid minul seisab see kohtupäev praegugi veel meeles.

SÖÖDI JUHAN

Söödi Juhan on lihtne talutaat, nagu palju teisi, keda tunneme ja kellega iga päev kokku puutume. Toosama mees ongi, kes minu isaga käis Venemaal maad kuulamas ja kohta otsimas ja keda Juhan Liiv oma jutus «Peipsi peal» Ristiotsa Reinuks on nimetanud. Temast ma siin oma mälestuse järgi kõnelengi.

Ristimisel oli talle Juhan nimeks pandud, aga mõisa opmann oli perekonnanimesid andes ta Brinkfeldt'iks nimetanud ja nõnda kirjutanud ka oma raamatusse, kust see hiljem kiriku ja valla perekonnakirjadesse edasi rändas. Viimast nime kuulis ta ainult kolmes kohas — pastori juures lauale minnes, mõisas rendi maksmise ajal ja vallas pearaha õiendamise korral. Ja neisse kohtadesse ilmus Juhan alati õigel ajal. Ta ei tahtnud, et vöörmünder teda

kirikusse, vahimees mõisa või kasak vallamajja kohusetäitmisele oleks käsutanud. Rahva seas oli Juhan laialt tuntud; seal kutsuti teda lihtsalt Söödi Juhaniks. Selle nime oli ta omandanud elukoha kaudu.

Kui Rupsi karjamõisa maad kruntideks mõõdeti, tehti jõude-, söödi- ja naerimaadest mõned uued talukohad endistele juurde, mille seast Söödi koht hoonete puudusel ja lahja põllupinna pärast seisis maamõõtmise järel mitu aastat peremeheta. Juhan kui endine vabadik ja mitmes vallas tuttav kiisakaupmees oli endale kopikaid korjanud ja tahtis kõigest hingest kord peremehe nime kanda. Et paremat kohta saadaval ei olnud, rentis ta endale Söödi koha ja asus seal mehise hoole ja julgusega tööle. Mõisa abiga tõusis hoone hoone kõrvale ja päikesest punaseks kõrbenud söödid hakkasid aeg-ajalt haljendama, kuigi nad nende juures nähtud vaeva vähesel viisil tasusid.

Kui mõned aastad oli sel kohal elatud ja kiisakauplemisega korjatud kopikad otsa lõppesid, hakkas ta kohapidamise kõrval jälle endist äri pidama. Töö vaheaegadel rakendas ta hobuse ette, sõitis Peipsi randa kalureile vastu, ostis kiisku ja läks küladesse kauplema. Oma osava kõnega muutis ta ostjate silmis kiisad palju suuremaks ja maitsvamaks, kui need tõepoolest olid. Kord oli mõisa parun Nolken, kes suveaegadel maal oma mõisas asus, temalt kiisku ostnud, millest ta suure heameelega inimestele kõneles, et oma kauba väärtust tõsta.

Kui külanaised vahel tõendasid, et kiisad on väikesed, liiga luised ja karedad, siis julgustas ta neid ikka sellega: «Kui samasugused kiisad paruniproua ja -preilide suud lõhki ei käristanud, ega nad siis teidki ära tapa. Küll saksad juba teavad, mis hea on!»

Miks Juhan oma kauba juures nii palju kõneles, võis terasemalt tähelepanija aru saada. Ostja silm viibis rääkija näol ega märganudki, kui õrnasti Juhan kiisku matti pani. Ta võttis kiisad pisikese labida ja oma laia käe vahele ja laskis nad sealt nii hellasti mõõtu langeda, nagu oleks ta nende katkiminemist kartnud või neid haigetsaamise eest hoidnud. Kui mõni mees selle üle nurisema hakkas, ütles ta külma rahuga: «Vahetame kohad, siis lähen ma kas või jaluli mõõdu otsa. Teie vaatate halva ilmaga aknast välja või kõhklete töö vaheaegadel niisama oma maja ümber, aga mina pean surnud

kiisku vedama, et selle kaudu oma rendi-, kiriku- ja vallamaksud võiksin tasuda.»

Nõnda suutis ta nurisejat rahuldada, aga ise toimetas ikka endiselt kiisamati kallal. Ta oleks ammu juba Söödi koha kus seda ja teist jätnud, aga ometi oli sel kohal halbade põldude kõrval midagi head, mis seda tegemast keelas — nimelt heinamaad. Maamõõtja oli seda silmas pidanud, et ta halbade põldudega kohtadele andis head heinamaad. Nõnda olid Söödi koha heinamaad terves Rupsi külas parimad. Küla kallakate põldude vahelt jooksis alla kevadistel ja vihmastel aegadel väike oja (ka minu isa õuest läbi), millesse põldudelt kraavide kaudu vesi juhiti. See oja valgus kevadel Söödi talu heinamaale ja rammutas rohujuurt nii palju, et hein ulatus paiguti mehele vööni.

Kadedusega vaatasid Rupsi küla peremehed oma põldude ääres asetsevate Söödi ja teiste väljataguste meeste heinamaid, kuna nad ise mitme versta tagant käisid heina tegemas. Ja kui kena oli Söödi rahva heinategemist vaadata!

Juhan, tugev mees, laia, venelase habemega, tuli oma perega heinamaale, mis nagu rukkipõld lainetas, luiskas vikati vahedaks, võttis mütsi peast, vaatas natukese aega vaikides taeva poole ja hakkas siis kaarega ees minema, naine, sulane, tüdruk ja mõni päeviline taga järel. Neil kõigil oli küllalt tegemist, et peremehele järele jõuda. Nende niitmine paistis nagu viiulikoori mäng, kus poognad takti järgi ühe korraga liiguvad. Nõnda niideti hommikuti umbes kella kümneni, siis löödi kaared lahti päikese paistele kuivama ja töölised võisid keskpäeva palavuse ajal puhata, kuni õhtupoolikul hein kokku riisuti ja saadu pandi.

Laupäevaõhtuil, kui Tagavalla rahvas oma kaugeilt heinamaadelt sõitis püha pidama, paistsid Söödi heinamaalt kuhjad nagu noorikud talle silma, kuna vesiste ja võsastiku-heinamaade mehed peotäitki kuiva heina ei olnud paigale pannud.

Nõnda edenes Söödi pere heinategemine kuival ajal nagu mängides, kuna vihmastel aegadel oli see paksus heinas hoopis täbar. Ja niisugune vihmane suvi oli siis, kui ma viimast aastat Rupsis elasin.

Hein oli Söödi heinamaal imelopsakalt kasvanud ja lõotas anda head saaki. Juhan algas tööd sama agaru-

sega nagu endistelgi aastatel, aga lõpp venis seekord õige pikale. Terve heinasaak seisis kaua loos või saadus. Mitu korda püüti kuhja looma hakata, aga seal tuli hea hoog vihma ja jälle pidi töö pooleli jääma.

Hein oli alatise vihma mõjul sõnnikukarvaliseks muutunud, nii et Juhan ei tahtnud teda enam vaadatagi.

Mõnepäevase ootamise järel tuli ometi kord ilus ilm, millal tööle lõpp pidi tehtama. Kui hein, mis oli viimse salguni laiali laotatud, ära kuivas, tuli hoog tasast vihma ja tegi pealmise korra tublisti märjaks. Pilve ülemineku järel hakkas päike jälle heledasti paistma, mis heina ära tahendas. Juhan võttis heinatüki kätte, hõõrus ja nuusutas seda, saatis paar tasast kuradit üle habeme ja ütles sulasele: «Ants, tule, hakkame kuhja looma!»

«Ega sa hulluks ole läinud, peremees, hein on ju alles märg! Vaata ise!» ütles sulane Ants, kes varem oli mõisas teopoiss olnud.

Seda öeldes tõmbas sulane tikust tule üles, võttis heinatüki kätte ja püüdis seda põlema süüdata, see aga ei võtnud tuld.

«Tead, peremees, opmann ütles alati, kui ma mõisas teenisin, et siis alles võib heina kuhja panna, kui ta süüdates põlema hakkab. Ei võta hein tuld, siis läheb ta põlema ja koppima,» seletas Ants.

«Lollid on saksad, lollid nende opmannid ja seda lollimad veel vanad teomehed,» ütles Juhan pahaselt. «Või veel tuleproovisid tegema! Ega ma ometi tervet suve või heinamaal ära viita. Varsti tuleb rukkilõikus, selle järel linakiskumine, — kas siis on veel aega mädanenud heinaga möllata? Ei tea, mis siin veel põleda on — päris sõnnik!»

Sõna lausumata asus pere tööle ja õhtuks oli valmis suur kehakas kuhi, mille varda otsa Juhan kui kuhja looja paigutas suure mätta. Ülalt maha tulnud, tegi ta kuhjale käte sissetorkimisega vöö ümber, et kurivaim kuhjast heinu ei varastaks.

«Mis sa asjata mängid,» naeris sulane. «Kui vanapoiss heina tahab, siis peab ta seda tänavu Venemaalt tooma. Niisugust sõnnikut, nagu siinpool Peipsit leidub, ta juba võtma ei tule.»

Juhan ei vastanud sulase nalja peale sõnagi; vaatas kuhja poole üles ja selle kaudu vist veel kõrgemalegi, et tüütav töö on ometi kord lõpetatud.

Varsti võis Ants rõõmutseda, et tema rääkimine ja hoiatus täide läks. Umbes nädala pärast nähti, et Söödi Juhani kuhi hommikuti auras ja kord-korralt Peipsi poole küüru vajus.

«Söödi rahva kuhi põleb,» räägiti külas. See sõnum ulatus ka Juhani kõrvu.

Mõne kuiva päeva järel ilmus Juhan oma perega jälle kuhja kallale. Hein aeti laiali, lahutati rehadega hästi kohevile, et tuul ja päike läbi tungiksid ja ära hävitaksid läpastanud haisu ning tolmu, mis pilvena töötajate ümber hõljus.

Selle tööga kulus lõunani aega, siis söödi ja heideti pärast lõunat päikese paistele puhkama.

Peremees seadis pahema jala kanna parema jala varvastele üles, arvates, et uinakul jalg teise pealt alla kukkudes ta äratab, et parajal ajal tööle hakata.

Ometi ei läinud Juhani kavatsus täide. Peipsi poolt kerkis paks äikesepilv kord-korralt ikka kõrgemale, õhku summutades ja magajaid uimastades, nõnda et Juhangi seda ei märganud, kui jalg teise pealt alla kukkus. Vali müristamine ajas magajad jalule.

«Hakkame kiiresti heina kokku panema! Kuhjaloomisest ei ole juttugi, vihm on varsti käes!» hüüdis Ants reha kätte haarates.

«Ei ole tarvis!» keelas Juhan. «Ega ma ometi jumalaga vastamisi kiskuma hakka. Kui ta mulle neid anda ei taha, siis võtku! Mina ei liiguta nende pärast enam kätt ega jalga!»

Perenaine, sulane ja tüdruk hakkasid kiiresti tööle. Õhk läks järjest palavamaks, päike kadus pilve taha; tuul vaikis; välk lookles pilve all ja kõuekärgatused muutsid heinaliste näod tõsiseks. Juhan seisis mõttes rehavarre najal...

Juba langesid üksikud suured soojad vihmatilgad sabistades heinasse. Veel hetkeks jäi tibutamine järele, siis hakkas rahega segatud vihma nagu oavarrest maha valama. Vihmaga ühes tõusis tuul ja sundis vihmapiisku poolviltu maa peale langema, mis heina nagu vitstega rohutõngastesse kinni lõi. Heinalised põgenesid löövi alla varjule.

Ka Juhan kobis viimaks teiste juurde ja vaatas sealt üksisilmi heinaladet, mis nagu must pilv tükki heinamaad kattis. Terve koha sissetulek põhines suuremalt osalt

heinasaagil ja nüüd ei olnud hein enam midagi väärt. See tegi ta tusaseks ja samal ajal ka tigedaks.

Kui vihmahoog lakkas, tuli ta löövist välja, võttis maast tüki tüki järel vihmast leotatud heina ja loopis seda hambaid kiristades ülespoole: «Säh, kurat, söö! Võta, kui oled võtma hakanud! Mulle ei ole seda sõnnikut enam tarvis!»

«Juhan, sa oled hulluks läinud!» hädaldas perenaine. «Keda sa nõnda sajatad? Sa hakkad ju jumala vastu! Häbi sulle! Ise oled ju vanapoolne inimene ja mitme lapse isa. Peaksid natuke targem olema!»

Ants vaatas tõsiselt peremehe otsa ja tüdruk luges mõttes isa-meie-palvet.

«Mis kurat siis veel! ... Inimese kannatus lõpeb ka viimaks otsa,» ümises Juhan ja läks, kui vihm oli üle läinud, väikese põõsa varju, mis kasvas heinamaa rajal. Tüki aega seisis ta seal mõttes, võttis siis mütsi peast ja vaatas jälle ülespoole ...

Mis ta seal mõtles või missuguseid sõnu rääkis, ei võinud naine ega teenijad kuulda. Sealt tagasi tulles hüüdis ta järsku: «Lähme koju!»

Ta nägu oli rõhutud ja kurb.

JÄÄ TULEK

Kevadine pööripäev 1875. aastal möödus. Päike tõuseb kord-korralt ikka kõrgemale ja saadab alla oma soojendavaid ja elustavaid kiiri. Kraavikaldad ja murumättad pistavad pead lume alt välja ja vaatavad uudishimulikult päikese poole, kes nad talvevanglast on vabastanud. Lõoke tõuseb tiibu lehvitades kord-korralt kõrgemale, lauldes ja sillerdades, laskub siis jälle alla kesale, et enesele mõnd terakest otsida südame kinnituseks. Võsastikuga kaetud mäekülgedel pistab sinine külmalilleke oma peakese ülespoole ja rõõmutseb selle üle, et tema esimesena inimest kevade ilus tervitab. Nagu teaks ta, et keegi teda siis enam ei vaata, kui juba tuhanded ilusamad lilled oma õisi suve soojas õhus kiigutavad. Seepärast asub ta tee äärde, mäekülgedele, põõsa alla ja niisugustesse kohtadesse, mis juba lumest vabad ja kuhu talvevangis istunud inimene kõige enne läheb jalutama. Möödunud aasta rohi on kuluna maa küljes kinni, kuhu lumevaip ta vajutanud,

aga tüügas surub ennast vedruna ülespoole, kuni takistav kulu katkeb ja värske taim vabalt oma rohelise pea taeva poole tõstab.

Päike mõjub juba soojendavalt kogu maapinnale ja õhtul tõuseb ka udu üles pilvede poole, puid ja hooneid oma kaissu võttes. Terve ärkav loodus näib nagu ülespoole püüdvat ja äratab ka inimese rinnas igatsuse oma ülestõusmist või ärkamist avaldama töös ja tegevuses.

Kevad on saabunud. Põllumees vaatab, kas rukkioras on tervelt lume alt välja tulnud, ja ootab igatsusega põllu tahenemist, millal kündmise ja külvamisega võiks alata. Peipsi ranna mehed vaatavad veeväljale, mis on nende ainus põld ja ülalpidaja. Iga mees ja naine on juba võrkude parandamisega kibedasti ametis, sest tänavu kevadel on varase suve tuleku tõttu rohket tindisaaki oodata. Jah, mitte üksnes tänavu, vaid seda ootavad nad igal kevadel.

Peipsi rand oli juba versta kauguseni jääst vaba: vesi sinetas nagu põllumehe rukkioras ja tõotas anda rikkalikku saaki. Juba olid mõned julgemad mehed uudsetindipüügil käinud ja hea saagi ning lootusrikaste kõnedega teiste randlaste tuju ülendanud. Tindipüüginoodad on kallid ja mõne perekonna ainuke vara, sellepärast ei julgenud neid igaüks ettevaatamatult järve lahutada, sest sinetava vee piiril paistis mõõtmatu lumelagendik — jää, mis päikesekiirtest oli krobeliseks muutunud ja sinise vee ning rannal mustava mulla mõjul lumena valgendas. Olid ju ka ülestõusmispühad oodata ja iga perekonnaisa tahtis neid pühitseda omaste keskel — ja võib-olla viimast korda, sest igal kevadel leiab nii mõnigi mees oma külma haua Peipsi laineis.

Jäälagendik lamab vagusi veepinnal nagu võidetud kangelane, aga siiski ei usu Peipsi mehed teda, ja igaüks, kes oma majakesest väljub, vaatab luurava pilguga kaduvat kangelast. Eriti meeste vaade on tume ja tõsine, venelane teeb ristitähekese rinna ette ja sosistab: «Gospodi, Gospodi!» Ta teab, miks seda teeb...

Kangelane näib küll võidetud olevat, aga kas ta agoonias ehk surmaeelses viimses võitluses veel midagi kahju ei tee, — kes teab?

Jah, veepind lamab suuremalt osalt jääkatte all, aga ka inimestes on midagi rasket, mida keegi ei suuda kergendada — ka lähenevad ülestõusmispühad mitte. Puudub

raha, mida eelolevaiks pühiks nii mõnelegi perekonnale toidu ostmiseks tarvis läheks, — aga kust seda võtta!

Suur neljapäev ja reede jõuavad lähemale. Ilmad lähevad ikka ilusamaks, — ikka laiemaks ja suuremaks venib sinetav veepind ja valendavat jääd võib vaevalt silmapiiril näha.

Iseäranis rõõmus meeleolu on kõikidel pühade laupäeval. Ilm on nii meelitav-ilus, vaikne tuul puhub maa poolt ja tõrjub jää kord-korralt ikka kaugemale Venemaa poole. Varesed kannavad nokas oksi aiapuude ja rannal kasvavate kaskede otsa, et tulevase soo soetamiseks pesi ehitada. Nendegi ühetoonilises ja muidu nii vastikus vaakumises on märgata kevaderõõmu. Teised, kes oma tööga varemini algasid, istuvad pesades soojadel munadel ja ootavad rahulikult poegade esimest piiksumist. Ja kus on varestel veel parem pesituskoht kui Peipsi kaldal, kuhu torm kevadel rikkalikku saaki välja uhub? Siin on surnud kalu, konni, vähke ja igasuguseid veeloomi saadaval — eht maiusroog kasvavale varesepojale! Vahel käärib vares püksisääred üles ja astub mõned sammud vettegi, et kaugemal lamavat raibet välja õngitseda.

Vaikne laupäeva õhtu saabub. Hommehommikune ülestõusmisrõõm valdab vanemaid inimesi, nooremad mõtlevad, et nüüd varsti pika paastu järel saab süüa hea kõhutäie rammusat toitu, mida pere-emand jõukohaselt valmistanud, mis aga hommikuni peab puutumata seisma. Eestlased lähevad koolimajadesse palvetundi, venelased oma kirikusse, või läbisegi, kuidas aga juhtub. Üheskoos kalapüügil, ühes müüri- ja ehitustööl käies on rannaelanikud nii ühte kasvanud, et keegi teist ei põlga ja teise viise ega kombeid ei pilka, usust ja rahvusest hoolimata — viimane on mõlemaile tundmatu.

Ka riiete järgi ei või neid esimesel hetkel eraldada. Teisiti ei või see ollagi, sest ühesugune vaev, kitsikus ja isegi nälg on neid nõnda lähendanud, nagu oleks terve rannaküla rahvas ühte perekonda. Ainult keel võib neid eraldada, sest venelane ei suuda iial eesti keele häälda-misega harjuda.

Palvelt tulles läheb igaüks rõõmsa meelega koju, sest tuul on Pihkva poole pöördunud — otse pikuti järve.

«Tänu jumalale! Nüüd saadab tuul jää tükikaupa Narva jõest alla ja peale pühi võime selgele lagedale järvele tindipüügile purjetada. Meie veeväli valmib lõikusele!»

Nõnda kõnelevad mehed tulles ja mõnigi on juba mõtisklenud, mis ta selle rahaga kõik teeb, kui tindipüük nõnda õnnestub, nagu ajast ja ilmadest võib arvata. Üks tõotab kõigepealt põllumeestele laenu ära tasuda, mis ta talvel kevadise tindipüügi arvel vilja ja kartuleid võttes teinud, et oma peret näljasurmast päästa; teine tahab hobuse osta, potikoorma peale võtta ja räbalaid korjama hakata; kolmas oma lagunud majakest kohendada, neljas uue korstna ehitada, head siguri- ja sibulaseemet krundi täis külvata. Mõnigi noormees tõotab hea püügi järel kodukanakese kosida, — ja isegi paljude neiukeste tanu saatus seisab tindipüügiga lähemas ühenduses.

Jah, Peipsi, nõnda mõeldakse temast ainult head, aga ta mustendab kevadöö hämarikus nii tõsiselt, nii vagusi; tuul puhub Pihkva poolt nii sõbralikult, nii mahedalt...

Ööl on üheksa poega, ütleb vanasõna. Esimese püha hommikul tõuseb päike, nagu rahvas usub, mängides Peipsi tagant üles, aga tema kerkimisega läheb tundtunnilt valjemaks ka tuul, mis nüüd Venemaa poolt otse risti üle järve puhub. Pühade rõõm on kadunud. Inimeste näod lähevad jälle kurbtõsiseks ja kõikide silmad vaatavad jäälagendiku poole, mis igal hetkel kasvab suuremaks, lahtist sinetavat veevälja kord-kordalt ikka koomale surudes. Tuul muutub tormiks, mustad pilved katavad päikese ja majade katustelt lahtikistud lauad ning õletordid keerlevad taeva all.

«Jää tuleb! Jää tuleb! Õnnetus on tervele külale tulemas! Püüdku igaüks päästa, mida päästa võib, sest jää on varsti rannas ja siis häda meie külale! Jumal!... Gospodi!»

Nõnda hüüavad vanemad inimesed, kes ennegi niisugust jäärõhumist on näinud. Ranna lähemaist majadest kantakse kraam kaugemale külasse; naised viivad vähemaid asju nagu tulekahju eest kõrvale. Mehed tõmbavad tuurad kätte, astuvad rannale ja ootavad kangelase tulekut. Ta tuleb... Pisemate jäätükkidega täidetud kähisev laine käib ta ees ja ragisedes purunevad jäälagendiku õhukesed servad vastu rannakaljusid. Neist kivide ümber kogunenud jäätükkidest ehitab kangelane enesele silla, mille kaudu hõlpsamini maale pääseda. Ristimärki rinnale tehes ja jumalat paludes lõhuvad mehed tuuradega maale tungivat jääd, aga kangelane ei kohku, ei tagane inimese nõrga jõu ees!

Tema meelest on inimese jõud siin niisama väike, kui puutuks lahinguväljal õrn tuuleõhk võitmatu kangelase kulmukarvu. Võimus on kangelasel. Kõige enne langevad vihtlemissaunad, kus raske järvetöö mehed oma higi maha panevad, ennast harivad ja külmetamisel saadud vigu arstivad. Nad langevad nagu seened maha, sest need on harilikult lähemale vee äärde ehitatud. Nende järel tuleb kord tindikuivatusahjudele ja elumajadele. Ahastades vaatavad niihästi mehed kui ka naised hävitustööd; hädakisa ja palvesõnu on kuulda niihästi vene kui eesti keeles.

Nagu kangelase sõrme liigutusel langeb maja maja järel maha ja hiiglasuured jäävirnad asuvad nende asemele. Nutt on silmis ja hädaldamine inimeste suus. Varesedki lendavad poolpõiki läbi tuule ja kraaksuvad kaeblikult, sest maha murdunud ja jää alla mattunud on needki puud, mille otsa nad veel eile nii suure hoolega pesi ehitasid.

Enne nii sõbralikud rannaelanikud vaatavad nüüd nagu kadeda pilguga neid, kelle majad on jäänud jääst lõhkumata. Ka veel nelipühi ajal hiilgasid need jäämäed nagu selle kurva sündmuse tunnistajad vastu suvepäikest...

MATUS

Hommikupoolne kirikutee on kahelt poolt kuuskedega ära ehitud. Rahvas koguneb suurtes salkades kiriku juurde kokku ja ootab matuserongi ilmumist. Keda täna maetakse, ei ole küll igapäevaste inimeste ringkonnast, aga kes ei tahaks heameelega vaadata, kui suuremat inimest hauda pannakse ja pealegi kiriku kõrvale saksa surnuaedal! Vägev matusekõne, ilusad laulud, toredad vanikud ja lehkavad lilled pärast kuhjana hauakünkal — kes ei tahaks seda kõike kuulda ja näha? Aga siin on täna veel enamgi...

Korraga hakkas kell tornis aeglastes löökides kurvalt helisema ja rahvas vaatab kuuskedega ehitud teele, kust rongi oodatakse. Veel ei olnud midagi näha. Kellamees on kõrgelt tornist tulijaid näinud — ta pidigi neid nägema, sest talle on kellahelistamise raha juba ette ära makstud, ja kui asi kõik ilusti läheb, loodab ta veel lisa juurde

saada. See teeb tema nägemise teravamaks ja sellepärast on kellalöömine nii korralik, nii aeglane — nii leinahääleline...

Juba kerkisid Liivoja mäe varjust kaks musta hobust pika vankriga nähtavale, mille peal must sametiga ületõmmatud, hõbedakarva jalgade ja käepidemetega puusärk seisab. Selle taga tuleb pikk rong, mis esiti kahehobuse-tõldadega algab ja viimaks talupoja-vankritega lõpeb. Surnuhobuste järel sõidab kohe kahehobuse-vedruvanker, paksu leinalinikuga kaetud naisterahvaga, kellest peaaegu surnukuju vaatajale vastu paistab. Esimese kellakõla ajal olid veel mõned pisarad ta kuivaks nutetud silmadest palgele paisunud ja seisid pooltardunult vanaduse ja mure kortsudes. Rohkem ei olnud tal nutmiseks enam pisaraid. Palju, liiga palju oli ta sellega kaotanud, kuda täna viimsele unele viidi. Hoolsa töö ja püüdmise varal oli ta mees heale varanduslikule seisukorrale jõudnud, siis aga hiljem suurema osa varandust joomisega ära pillanud, külmetamise läbi parandamatu haiguse saanud, siis mitu aastat teiste aitamisel põdenud ja umbes kümne aasta eest surnud. Neli last, kes kõik sündimisest saadik kidura tervisega loodud, puhkasid juba isa kõrval surnuaial ja täna saatis ta oma toitja, oma viimase ja ainsama vara sedasama teed rahupaika...

Mehe oli tema niikaugele saanud, et esimene poeg, kelle tervis kõige tugevam näis, kooli pandi — nad olid sel korral juba väikese rendimõisa pidajad —, kus ta suurt õppimisejõudu avaldas. Pärast mehe surma võttis ta ülejäänud varanduse ja emaliku jõu kokku, laskis poega ikka koolis käia, kuni ta ülikooli lõpetas. Nüüd oli ta juba paar aastat tohter olnud, ülematest ja alamatest armastatud. Ta ise armastas ju oma ema ja kodumaad soojast südamest, sellepärast oligi matuserongis nii mitmesuguseid saatjaid. Nüüd pidi lesk ema oma emaliku uhkuse mulla põue matma! Hauakõnedest ja palvetest lootis ta veel kord täna troosti ja kinnitust leida, sest kõik ta minevik seisis nii tükeldatuna ta väsinud mõtteis ja tulevik nii tume — nii tühi...

Lesest ema vankri taga sõitis kahehobuse-tõld, kus tema vend Theodor oma prouaga tõsiste nägudega istusid. Nad ei ole tõsised mitte üksi oma sugulase üle, vaid rohkem isekeskise tüli pärast, mis nende vahel mõni päev juba on kestnud, mis keeli noor tohter tuleb maha matta.

Theodor seletas, et ta oma õepoega juba sellepärast saksa keeli matta ei või lasta, et ema ja teised ligemad sugulased sõnakestki seda keelt ei oska.

Proua, kes maetavale kaugemalt sugulane oli kui tema mees, kinnitas omalt poolt, et see nende au märksa talupoegade silmas vähendab, kui nende nii ligidalt sugulane eesti keeli maetakse — nad olid ju mõisapidajad. Perekonna rahu pärast jäi võit prouale, sest vastasel korral ei tahtnud ta matusest sugugi osa võtta ega surnuaiale tulla.

Kiriku ligidal hakkas see Theodorit vaevama, et ta õele ei olnud avaldanud, kuidas matus saab olema. Ka see ei olnud hea, et õpetaja surnu ema, suurema hulga rahva ja sugulaste pärast, kes arvatavasti matusele ilmuvad, saksa keeli matmise vastu seisis või mõlemas keeles kõnesid tahtis pidada. Ka sedagi pakkumist ei võinud Theodor perekonna rahu pärast vastu võtta.

Rong jõuab kiriku juurde saksa surnuaia ette, kus suur rahvahulk teda ootab. Sealt viiakse puusärk vaiksel käigul kiriku altari ette, kus küünlad kahele poole põlema süüdatakse. Rahvast koguneb kirik täis leina-jumalateenistust kuulama. Puusärgi ümber seisvatel inimestel on laululehed käes. Köster algab oreliga laulu, aga see kõlab nagu tühjas kirikus. Kümmekond inimest ei suuda oma häälega mingisugust mõju avaldada. Kirikutäis inimesi ei või kaasa laulda. Viis on küll tuttav, aga sõnad puuduvad. Mis lauldakse, on võõras keeles. Rahvas kuulab vagusi võõrkeelse leinakõne ära ja tröostib ennast seilega, et haua kaldal, kus päris-matusekomme toimetatakse, ikka midagi arusaadavas keeles kõneldakse. Viimaks tuuakse surnu orelimängu ja kellakõla saatel kirikust välja ja lastakse sinnasamasse lähedale hauda. Vaheajal on rahvast veel juurde kogunenud, nii et ruumikas surnuaed inimestest kubiseb. Ka õpetaja ilmub hauale ametikohuseid täitma. Ta vaatab kahetseva pilguga rahvakogu peale. Nagu kirikuski, on ka siin paarkümmend saksa keele oskajat näha, aga sadandeid teisi, ka maetava ema ja ligemad sugulased, ei saa sõnakestki aru, mis ta täna räägib. Tema käest on nõutud, et see kõik nõnda peab sündima.

Jälle algab laul, aga ainult õpetaja ja köstri hääled on kuulda. Mõni üksik inimene suure rahvakogu hulgas püüab mõnda teist häält sõnadeta kaasa ümiseda, aga

suurem hulk, ka ema, jäävad üksteise otsa vahtima. Seda ei olnud keegi oodanud. Mis kirikus sündis, vabandati veel sellega, et noor tohter vast saksa koguduse liige võis olla, aga saksa keeli hauakõnet — selle peale ei võinud ju keegi mõteldagi, sest et isegi matuse peaperemees, Theodor, saksa keelest puudulikult aru sai.

Matusetoimetuse ajal laskis ema ennast ilma troostita surnuaia plangu najale ja nuttis, kuni ta väsis. Ta ei kuulnud sedagi, et kaks kadunu koolivenda sooje sõnu lahkujale järele hüüdsid. Mis olekski tal nende kuulmisest kasu olnud, sest ka need olid Theodori proua tahtel võõras keeles räägitud. Kui haud kinni oli aetud, tuigerdas ema venna juurde ja palus:

«Ole kallis, vend, ja laula ükski meie keeli salmikene rahvaga üheskoos minu poja mälestuseks ja minu kurva südame kinnitamiseks!»

«Targemad mehed on oma kõne juba ära pidanud, mis tema siin veel teha oskab?» ütles Theodori abikaasa ja kutsus oma mehe haua juurest ära.

Nüüd langes kurvastatud ema lilledega ehitud haua äärde maha ja ta huuled sõnasid poolkuuldavalt:

«Nad on minult mu viimse maapealse vara nagu ära varastanud. Ilma jumalasõnata, ilma troostita on nad ta maha matnud!»

Kellakõla vaikis; rahvas lahkus, aga ema jäi kummuli haua äärde veel — kaua pärast teisi, ilma troostita, ilma lootuseta.

JÕULUPUUL [1]

1

Väljaotsa kooliõpetaja Saareoks oli täna erutatud. Ta ei saanud isegi aru, kas oli see rõõm või pahameel. Rõõmutseda oleks tal põhjust olnud selle üle, et Võhikvere parun nelja kooliõpetaja seast, kes tema laialdases vallas asusid, just teda valis oma jõulurõõmu ülendama. Pahanduseks andis jälle põhjust see, et ta kuuekümne õpilase

[1] Selle jutu sündmustik on võetud ühest suuremast Lõuna-Eesti mõisast, kus umbes kuuekümne aasta eest säärast jõulupuud peeti.

hulgast võis mõisa jõulupuule viia ainult paarkümmend. Paremaid õpilasi oli tal kaugelt üle kahekümne ja pealegi olid talle armsad kõik lapsed, üks vähem, teine rohkem. Kuidas neid valida? Kahekümne valitud lapse rõõm ei tasunud kaugeltki seda kurbust ja lapselikku pahameelt, mis suurema hulga laste valimisel ilmneks. Ja kuidas neid lohutada? Vabadike ja vaeste inimeste laste seas oli õige häid õppijaid, keda saaks isegi üle kahekümne ja kellele kodu mingisugust jõulurõõmu ei suuda valmistada. Pliiats, taskunuga, kaelarätik, vagasisuline jõuluraamatuke, paar piparkooki ja kirju paberiga kompvekki, mis mõisa jõulupuul anti, oleksid neile palju enam väärt olnud kui peremeeste laste mitmerublased kingitused.

Mis oleksid aga perenaised rääkinud, kui nende lapsi ei oleks jõulupuule viidud? Ja kas oleks ta pulma- ja varrupidudel nende poolt enam nii sooja vastuvõttu leidnud? Nad oleksid ka need peremehed, kes talle sada rubla aastas palka maksid, tema vastu üles kihutanud ja asi oleks võinud halvasti lõppeda. Siin pidi hea nõu aitama.

Vana kindralist parunihärra ei hoolinud midagi laste õppimisest; peaasi oli nende arv. Siin ei jäänud Saareoksal teist teed, kui lasta lapsi loosi tõmmata, mis paarkümmend õnnelikku teiste hulgast kindlaks määras.

Üks takistus oli võidetud, aga teine, peaaegu veel suurem, oli ees.

Parun, proua ja elatanud preili tahtsid laste suust kuulda vagu jõululaule. Mis pidi ta paarikümne väikese lapsega laulma ja veel niisugustega, keda loos oli välja valinud ja kelle seas ei puudunud niisugused, kes laulmiseks suudki lahti ei teinud? Ta otsustas oma laulukoorist mõned täiskasvanud neiud ühes võtta. Sakstel ei võinud selle vastu midagi olla; need ju jõulupuust ei tahtnud osa võtta.

Kõigepealt ei tohtinud puududa Joona Mardi Marie, kelle ta mõttes teiste lauljate seast oma tulevaseks eluseltsiliseks oli valinud, kuigi ta seda Mariele veel sõnagagi ei olnud avaldanud. Oli ju Marie jõukaim ja ilusaim neiu terves vallas, aga sealjuures tihti uhke ja isemeelne. Vahel sallis ta Saareoksa lähenemist, aga teinekord ei tahtnud ta temaga teiste inimeste nähes rääkidagi. Veel isemeelsemaks ja jonnakamaks peeti Marie isa Marti. Ta oli vallavanemana Võhikvere paruniga kolm aastat oma koha piiride õiendamise asjus kohut käinud ja prot-

sessi võitnud. Paruniga kokku puutudes vaatasid nad sest saadik õige vaenulikult teineteisele.

Et niisugune mees oma tütart heameelega ei lase parunile laulma minna, seda teadis Saareoks, seepärast pidi ta ise vanemate jutule minema. Marieta ei oleks tema jõulurõõm täielik olnud ja pealegi oli Marie hea laulja. Ilusa lauluga oli tarvis härraste juures mõjuda, et nendelt lugupidamist võita ja mõni rubla jõulukingiks saada.

Ta läks Joonale ja rääkis oma asja perenaise kuuldes Mardile, aga see ei näinud teda tähelegi panevat, vaid oli hoolsasti ametis hobuseriistade korraldamisega.

«Eks sa räägi ometi kooliõpetajaga,» ütles perenaine, kes nägi heameelega, et Saareoks Mariele püüdis ligineda. Kui Mart ikkagi vaikis, ütles perenaine juba natuke erutatult: «Ega need hobuseriistad eest ära jookse, et sul aega ei ole võõraga paari sõna rääkida! Täna ega homme ei ole sulle sõiduriistu tarvis!»

«Luba, isa, et Marie ka mõisa tuleb, siis on minul parem temaga ühes koju tulla,» palus üheteistkümneaastane Marie vend Ants, kes ka loosi läbi oli õnnelike sekka sattunud.

Mariel näis nagu ükskõik olevat, mis isa teeb — kas laseb teda minna või mitte. Endamisi arvas ta siiski paremaks, kui sinna minna saaks, sest teda huvitas kaaslauljate kadedus, mida talle Saareoksa liginemise pärast näidati.

«On mõisa jõulupuule minek tingimata tarvilik?» lausus Mart ja mõõtis Saareoksa oma valju pilguga.

«Ei saa teisiti,» kogeles Saareoks.

«Ei saa teisiti . . .» osatas Mart. «Saaks väga hästi, kui aga natuke selgroogu oleks.»

«Selgroog ei seisa tuulest püsti. Nagu teate, saan ma moonameeste laste koolitamise eest kakskümmend rubla aastas ja võiksin selle hõlpsasti kaotada, kui ma paruniharra soovidele vastu seisaksin. Moonameeste lapsed saadetaks kas Kõrgemäe või Kivisaare kooli ja minu kakskümmend rubla on kadunud,» seletas Saareoks, kes ennast juba rohkem oli kogunud.

«Iga kooliõpetaja peaks vähemalt teadma, kuhu ja kuidas ta oma tagavaraväge juhib, ja mitte sinna viima, kust iga raasuke antakse kauge ja sügava tagamõttega,» kinnitas Mart ja jätkas oma sadulsepatööd.

«Ega kõik inimesed nõnda jonnakad ja isemeelsed või

olla, kui sina oled. Mis kasu sa sellest said, et mitu aastat paruniga kohut käisid? Kes ütleb aitäh sulle selle eest? Parun on sinule pahane ja teised vallaperemehed ei pane tähelegi, kas sind on või ei ole. Nemad on paruni ees ausad, aga sina koer ja kelm pealegi,» kõneles perenaine, kellele see ei meeldinud, et Mart rääkis Saareoksaga nii külmalt.

«Minupärast minge kõik mõisa hosiannat laulma, kui tahate, küll kürie eleison tuleb sealt tagantjärele,» ütles Mart, lükkas hobuseriistad eemale ja hakkas piipu korraldama.

Saareoks tänas teda loaandmise eest, rääkis veel perenaisega ja palus Mariet, et see ühes tuleks ja teda kitsikusest välja aitaks. Lapsed võiksid ärevusse sattudes viisi kaotada, kui neil ei ole, kes vähemalt esimest häält peaks. Pika põiklemise järel andis Marie nõusoleku ja Saareoks võis rahuldatult lahkuda. Kuigi Mart oli ta vastu kare ja tema loaandmine kuuldus pilkena, siiski oli ta saavutanud oma eesmärgi.

2

Saabus oodatud jõuluõhtu. Mõisa pime pereköök ja ooteruum sumisesid laste tasasest rääkimisest nagu mesipuu. Mitte üksnes külast toodud kakskümmend last ja mõned vanemad lauljad, vaid kaugelt üle viiekümne lapse, suuremaid ja vähemaid, oli seal koos. Moonameeste ja kõrgemate ametnike, nagu aidamehe, aedniku, kutsari, kupja ja tallmeistri lapsed olid kõik jõulupuule kutsutud, peale nende ka mainitud ametnike naised, kes vähemaid lapsi süles kandsid. Kõik ootasid suure peretoa ukse avamist. Ka Saareoks viibis ootajate seas, et ootamisest tüdinud lapsi vaigistada, kui kära kippus suuremaks minema.

Peretoas oli kuulda kergeid samme ja tasast juttu, kus härrased ja aednik jõulupuud ehtisid. Viimaks avanes uks ja uhke jõulupuu, mis põrandalt kõrgele lakke ulatus, seisis täies ehtes vaatajate ees, kelle seas ei puudunud ka neid, kes nägid jõulupuud esmakordselt. Aralt ja ettevaatlikult astusid lapsed sisse ja jäid ukse alla kobarasse seisma. Parun julgustas neid ja paigutas nad ringi puu ümber, nõnda et naised üle laste peade oma sülelastele kõike seda ilu võisid näidata. Seal oli säravaid inglijuuk-

seid, värvilisi küünlaid, kullatud pähkleid, narmalisi kompvekke ja südamekujulisi piparkooke, mis teravat ja tõmpi otsa pidi puu küljes rippusid.

Saareoks kutsus vanemad lauljad lastele lähemale, laulis paar jõululaulu ja hakkas siis pajatama, esmalt jõulu tähtsusest ja suurest rahust ning õnnest, mis jõululaps maailma toonud. Varsti keeras ta jutu mõisavanemate heldusele ja lahkusele, mainides kõigepealt parunihärrat, kes vallarahvale tahab olla hea sõber ja lahke nõuandja, teenijaile helde leivaisa ja armastusest noorsoo vastu talle tänasel kallil õhtul nii suurt rõõmu on valmistanud. Prouat ja preilit nimetas ta kaitseingliteks, kes haiguse korral oma teenijaile ja vallarahvale tervekstegevaid rohtusid hinnata välja jagavad ja ravimiseks head nõu annavad.

Aeg-ajalt vaatas ta Marie poole, kes oli ta kõnele nagu hoogu andvaks vedruks, sest ta tahtis tema nähes härraste täit lugupidamist võita. Kuid Marie nägu oli külm ja vaade vali. Nagu ei oleks ta oma kõrvu uskunud ...

Kui Saareoks viimaks peatus, et kõneks uut hoogu võtta ja mõtteid koguda, vaatasid härrased küsivalt üksteisele silmi, nagu ei oleks nad kuidagi tahtnud uskuda, et nad nii head inimesed on.

Nüüd käskis Saareoks nii vanu kui ka noori kuldtähtedega oma südamesse mälestuseks kirjutada armuliste mõisavanemate nimed, ja kõigel eluajal jääda ülemaile sõnakuulelikeks alamaiks.

Selle järel lauldi jälle paar laulu ja parun käskis kõige enne koolilapsi puu ümber käia ja sealt oma käega võtta, mis kellelegi kõige enam meeldib. Selle eest pidi iga laps ütlema, mis ta eesseisvast puust arvab.

Üks nimetas seda ilusaks, teine toredaks, kolmas uhkeks ja neljas kõrgeks, kuidas keegi suutis end väljendada.

Selle etenduse järel jäi küll puu alt natuke lagedamaks, aga ladva pool rippusid kõik asjad alles puutumata, iseäranis piparkoogist südamed, mis noori nii meelitavalt endi poole tõmbasid. Nüüd andis parun ise koolilastele kingid kätte, mille eest iga asja vastuvõtja esiti tema, siis proua ja kõige viimaks preili kätt suudles. Proua jagas asju teenijate lastele, kes samuti suudluskäigule asusid. Preili andis emade süles olevaile lastele nukkusid, papist hobuseid, lehmi, lambaid, pasunaid ja vilesid ning võttis vastu väetite tänu nende emadelt käemusude kaudu.

Kui see etendus lõppes, käisid härrased kordamisi teises toas käsi pesemas ...

Sealt tagasi tulnud, võttis parun vestitaskust viierublase kuldraha ja andis Saareoksale, üteldes: «See on sinule su hoole ja vaeva eest! See on väga ilus, et sa noorsugu juhatad õigele jumala ja ülemate kartusele.»

Saareoks laskis kiiresti raha pahemasse pihku, tegi tänusõnu kogeldes sügava kummarduse, tõstis paruni käe oma suu juurde ja vajutas sinna tugeva ja pika suudluse. Marie pööras silmad teisale, et mitte enam Saareoksa peale vaadata.

Parun laskis seda rahulikult sündida, aga ei tahtnud sellal Saareoksa, proua ega preili peale vaadata, vaid vaatas, nagu sooviks ta tunniaega teada saada, üle õla teisale, kus tiksus perekell.

Lapsed olid aeg-ajalt võruna puu ümber tõmbunud ja vanale kindralist parunile näis kõigi nägudel valitsevat niisugune ärevus, nagu vaenlase kindluse piiramisel soldatitel, kes ootavad viimast käsku, et tormijooksuga alata. Naised oma sülelastega näisid nagu lipukandjad teiste seas.

Parun kui vana sõjamees tahtis veel kord komandeerida ja sellega tänasele peole õige huvitava lõpu teha.

«Pange tähele, lapsed,» ütles ta, «kui ma kolm loen, siis karake igast küljest puu kallale ja võtke sealt, mis kellegi kätte juhtub. Olge valmis! Üks ... kaks ... kolm ... marss!»

Torm ... müdin ... rüselemine ... Jõulupuu latv hakkas värisema, siis kahele poole vaaruma ja külvas oma ehted ja annid eemale põrandale, kust naised need üles korjasid. Südikamad poisid hakkasid puu otsa ronima ja tõmbasid ta pikali, kusjuures küünlad kustusid, nagu oleks kõik vette vajunud. Silmapilgu järel ei olnud enam kuuse oksigi näha, ainult lastekogu kihinat, arusaamatut häälitsust ja murduvate okste praginat oli kuulda. Näis, nagu oleks jõulupuu asemele tekkinud hiigla-sipelgapesa.

«Hui! ... Tore! ... Suurepärane!» kuuldus härraste seas ja kõik naersid, mille sekka preili käsi plaksutas.

Ka Saareoks naeris, niipalju kui ta seda sakste nähes võis teha, ja vaatas Marie poole, kes tõsise ja poolkurva pilguga silmitses rüselevaid lapsi. Korraga hakkas lastehunniku all keegi hädase häälega karjuma, mis esiotsa kuuldus nagu maa alt.

Kisa muutus viimaks päris karjumiseks ja nii härrastel

kui ka Saareoksal oli palju tegemist, enne kui lapsed võidi puu juurest eemale tõrjuda. Sõnad ei aidanud hoogu sattunud laste juures palju, vaid käsitsi pidi neid eemale kiskuma, sest ka igal küünlaoksakesel oli nii suur väärtus, et sellest ei tahetud ilma jääda. Kui kõik oli eemale tõrjutud, lamas Marie vend Ants kisendades ja vingerdades põrandal — ta käeluu oli katki murdunud.

Teised lapsed aeti kõik eemale; nad võisid koju minna ja parun hakkas Antsu viga järele vaatama. Proua ja preili olid ehmunud. Saareoks asus parunile abiks, et haiget poissi tüdrukute tuppa voodisse kanda.

Marie püüdis venda vaigistada, mille juures ta näole ilmusid kurbuse-, pahameele- ja põlgusejooned. Proua andis haigele valuvaigistuse-rohtu. Arsti ei olnud saadaval, seepärast kutsuti mõisa karjane, kes oli kuulus selle poolest, et ta loomadel kui ka inimestel murdunud luid ja nikastanud liikmeid oskas lahasse panna. See seadis haigel luuotsad vastamisi, pani peerud ümber, sidus paelaga kinni ja julgustas kõiki, et paari nädala pärast on käsi terve nagu ennegi.

Parun laskis hobuse ette panna, Antsu ja Marie koju saata, ja proua andis valuvaigistuse-tilku ühes. Nõnda lahkusid mõisast viimased pidulised.

3

Terve pühade aja ja uusaasta päeva pidi Ants voodis lamama.

Kolmekuningapäeval läksid vanemad kodunt ära, Antsu-Mariet koju jättes.

Ants tuli voodist välja, otsis üles oma jõuluasjad, mis ta vanemailt ja õelt oli jõulukingiks saanud ja mida talle haige käe pärast varem ei antud katsuda. Nende seas leidus ka mõisa jõulupuult saadud pakike. Selles oli väike taskunuga, mõned kompvekid, paar kullatud pähklit ja üks südamekujuline piparkook, mis ta enne jõulupuu peale tormijooksu oli saanud. Suure valu pärast seal ta ei teadnud, kuhu need kõik olid jäänud. Marie oli proua käsu peale need ühes võtnud ja koju toonud. Neid vaadates tuli talle jõuluõhtu sündmus uuesti meelde. Ilus jõulupuu, preili keskelt peenike keha, kõrgele üleskammitud juuksed, härra pikkade sõrmedega kondine käsi, millele ta suud

andis, laulud ja kooliõpetaja kõne, milles ta sakste nimed käskis kuldtähtedega südamesse kirjutada, pealegi härra nime, kelle kohta isa iialgi head ei rääkinud.

Kõige selgemini oli tal meeles see pilt, kuidas härra teisele poole seina vaatas, kui kooliõpetaja ta kätt suudles, ja kuidas ta kaelasooned üle õla vaatamisel nagu nöörid olid pingule tõmmatud...

Kuuldusid sammud. Saareoks astus sisse. Antsu eest leides hakkas ta sõbralikult rääkima, küsis ta tervise, siis vanemate ja viimaks Marie järele.

Ants tõusis istmelt, korjas oma asjad kokku ja rääkis, et käsi enam nii ei valuta kui varemini, vanemad naabrusesse varrule läinud ja Marie teises toas kirjutab. Ta võttis asjad ühes ja läks tagatuppa, kust Marie varsti välja tuli ja palus Saareoksa istet võtta.

Jutt algas Antsu tervisega, kust viimaks jõuti selle juurde, kuidas see kurb sündmus oli vanemaisse mõjunud.

Marie rääkis ema ehmumisest ja isa pahameelest tema vastu, et ta last ei olevat keelanud jõulupuu peale tormi jooksmast.

«Õigusepärast oleksid nad pidanud minu üle pahandama, et ma Antsu mõisa viisin. Kõige suurem süüdlane selle juures on härra, et ta kallil õhtul niisugust nalja tegi,» seletas Saareoks.

«Või arvate, et isa teie kui ka paruni kohta head kõneles?»

«Seda ma tean. See asi kurvastab mind. Ta on mu eesmärgi palju kaugemale nihutanud, kui see oli juba varemini,» ütles Saareoks ohates ja niisuguse häälega, mis Mariesse pidi mõjuma.

«Ja see eesmärk on?» küsis Marie järsku.

«Nagu teie, neiu Marie, seda ei aimaks. Te teate ja mõistate seda ammugi, aga ei taha mõista, et ma nii väga teie lähedust ja sõprust igatsen, sest sõpruse kaudu jõutakse tihti ühisele teele, et südamlikus armastuses üheskoos elust läbi sammuda. See ongi mu eesmärk, mille poole ma väsimatult püüan,» seletas Saareoks, hingas sügavalt ja jäi nagu ootama, missugust mõju ta sõnad Mariesse avaldavad. Ammu oli ta tahtnud Mariele seda avaldada, mis nüüd juhtumisi tuli ilmsiks valmistamata ja valimata sõnades.

Marie vaikis nagu aru pidades vähe aega, tõstis siis

silmad järsku üles ja küsis: «Kas ma tohin teie vastu õiglane olla, härra Saareoks?»

«Mehisusc, õigluse ja otsekohesuse poole olen ma püüdnud kogu oma eluaja ja püüan ka õpilasi nende paleuste poole juhtida. Mis on mees aususeta, mehisuseta, selgroota? Pilliroog! . . . Kõige suuremat rõõmu teeb see mulle, kui naisterahvad, kes ju oma tundmuste avaldamisel armastavad rääkida ebatõtt, on õiglased ja otsekohesed,» seletas Saareoks ja ta sõnadel oli sama kõla ja rõhk, mis kuuldus jõulupuukõnes.

Marie näole ilmus sama põlgusejoon, mida Saareoks seal oli märganud jõulupuu juures. Et seda varjata, vaatas Marie maha ja vaikis. Ka Saareoks vaikis.

«Härra Saareoks, te vabandate mind,» algas Marie, «ka mina olen naisterahvas, kes teie arvamise järgi oma sisemiste tundmuste avaldamisel peaks ebatõtt kõnelema, aga ma püüan nüüd õiglane olla . . .» Ta hääles oli tunda värisemist ja hingamises nagu kitsikust.

«Tehke seda, kallis Marie! Tehke mind õnnelikuks!» hüüdis Saareoks vaimustatult, tõusis istmelt ja tahtis Marie juurde astuda.

«Palun, pidage ennast! Mu kõne ei ole lõpul. Oli aeg, millal olite mulle kõik, paistsite mehisuse ja aususe eeskujuna ja ma teid salaja armastasin, aga nüüd on see jäädavalt möödas. Ma põlgan teid!»

«Miks pean ma teie suust niisugust otsust kuulma! Miks pean ma põlgusejooni teie palgetelt lugema! Mis on mul süüd, et ma teie ligi ei tohi astuda, ei või teid armastavalt oma rinnale tõmmata? Tehke mind õnnelikuks ja olge ka ise õnnelik!» hüüdis Saareoks, kelle silmis heitlesid nagu tuli ja valu.

«Ma olen teie pärast kord õnnelik olnud,» ütles Marie rahulikul toonil, «ja rohkemat teilt enam ei igatse.»

«Neiu Marie, ütelge ometi sedagi, millal see oli! Kuidas võisin ma nii pime olla, et sellest aru ei saanud, kui minu eesmärk mulle nii lähedal seisis!»

«Sel silmapilgul, kui teie pühade laupäeva õhtul jõulupuu juures paruni kätt suudlesite, olin ma otsata õnnelik, et ma teiega kuidagi seotud ei olnud. Sellega on kõik öeldud . . .»

Ants tuli teisest toast nende juurde.

ONU ANTON

Anton Kelmentsoni peeti külas ja isegi kogu kihelkonnas rikkaimaks meheks, ehk see küll millestki välja ei paistnud. Mida kaugemal temast kõneldi, seda suuremaks paisus ta rahasumma.

Harilikult on rikastel inimestel külas või alevikkudes kauplused või maal suured talukohad, uhked hobused, vedruvankrid ja palju kariloomi. Niisugused inimesed armastavad kõrgilt kõnelda, on väga targad, seletavad poliitikast ja lasevad endid meelsasti alevi- või vallavanemaks valida.

Kõiki neid omadusi või omandusi Antonil ei olnud, aga siiski oli omandanud muinasjutulise kuulsuse ta rikkus, mis pidi olema arvamatu ja lugematu. Räägiti kümnetest ja sadadest tuhandetest rubladest, missugune summa tollal juba aukartust äratas. Ei puudunud ka neid, kes arvestasid ta raha miljoneisse. Kõige rohkem murti pead selle kallal, kust Anton nii palju raha oli saanud. Ühed teadsid kõnelda, et ta Peterburis maja lammutamisel müüri seest suure kastitäie kuldasju ja kalliskive leidnud, teised jälle tõendasid, et ta kord vana mööbli ostnud ja selle ümbertegemisel sohva seest määratu hulga raha saanud, mis keegi vanapreili eluajal sinna peitnud. Kolmandail oli teada, et ta Peterburis kord rikka pruudi kosinud, kes enne laulatust surnud ja oma suure varanduse Antonile pärandanud.

Oli neidki, kes kõnelesid, et Anton kellegi teise seltsis ühe rikka vabrikandi ära tapnud ja selle raha röövinud, seepärast Peterburist põgenenud ja nüüd elab Äntus Prillapatsi Kaarli rehetares ja kahetseb oma pattu.

Mis ametit Anton varemalt pidanud ja mis oli ta perekonnanimi, seda ei küsinud keegi. Prillapatsi Kaarli lapsed hüüdsid teda onuks ja vanem pererahvas onu Antoniks.

Et Prillapatsi peremees nimetas teda laste eeskujul onuks, kui temast naabrite keskel juttu tehti, siis saigi onu nimetus terves vallas tuttavaks.

«Eks Prillapatsi peremees ikka tea, kui palju vanal onul seda kullapuru on kokku kraabitud. Ega ta seda kellelegi avalda. Paneb onu kord kõrvad pea alla, siis on see kõik tema jagu. Teised ju tema varandust ei tea.»

Nii kõnelesid naabrid ja vaatasid seejuures Prillapatsi peremehe näkku, kuidas niisugune jutt temasse mõjub.

Kui Kaarel selle vastu vaidlema hakkas, öeldi kohe: «Ega sa teda jumalamuidu ikka aastakümneid enda juures pea.»

«Ei tea, mis viga Kaarlil elada,» ütles sillakubjas naabritele, kelle läheduses Kaarel teesillutuseks kruusa vankrisse kühveldas, «temal istub rikas jumal rehetare ahju lael ja külvab sealt kulda alla.»

Nii ärritati ja nokiti Prillapatsi peremeest, kes onu rahast teadis niisama vähe kui teisedki.

Kord sai tal niisuguse nokkimise peale süda täis ja ta lausus pahaselt:

«Kui keegi oma tööst ja vaevast ei suuda elada, siis sandi vara peale ei tarvitse kellelgi loota. Vana onu on küll vist nii vaene, et kui ta oma valla mees oleks, siis tuleks talle vallavalitsuselt elatusraha nõutada. Pool armu pärast võtsin ta oma majja, et keegi vanem inimene oleks lastele seltsiliseks, kui ise põllutööl oleme või perenaisega kodunt välja läheme.[1] Kes minule kade on, see koristagu sant enda juurde, siis saab ta kulla endale.»

Nii sundis Kaarel rääkijad sedakord vaikima ja rahustus ka ise.

Aga kes oli onu Anton?

Tema elulugu on väga lihtne.

Isa oli tal juba varakult surnud ja ema surma ajal ei olnud ta veel kaheksa aastanegi.

Matuse ajal, kui ema oli valla kulul maetud, soovitanud vallavanem, et sugulased võtaksid vaeselapse enda juurde kasvatada. Need aga hakanud kõik ükshaaval vabandama. Üks oli selleks vaene, teisel endalgi vana pime ema toita ja kolmandal nii palju alaealisi lapsi, et nendegi ülalpidamine kipub minema üle jõu.

Nii jäi väike Anton maailma hoolde.

Algul püüdis ta ennast toita kerjamisega, pärast pani vallavanem ta käima perest peresse, kus teda toideti ja viletsasti riietati. Tema sirgudes karjapoisiks oleks iga peremees teda kui palgata teenijat enda juures pidanud, ja pealegi veel kui niisugust, kel ei olnud ainustki inimest, kes tema järele oleks küsinud või talle palka tinginud.

Ta elule tuli ootamatu pööre.

Keegi maakonnalinna lukksepp Hans Tischler võttis ta enda juurde, kus ta esmalt oli jooksupoisiks ja tellitud

[1] Üks neist Prillapatsi Kaarli tütreist on minu abikaasa.

tööde kojukandjaks. Vaheaegadel laskis meister teda linna köstrikoolis käia, kus ta õppis lugema ja kirjutama. Pärast võeti ta töötuppa ametit õppima.

Tischleril oli peale töötoa linna lähedal talukoht, kus ta ise käis töölisi juhatamas. Kibedal tööajal võttis ta sellid ja õpipoisid ühes ning läks nendega heinamaale või vilja koristama.

Kui keegi tegi seejuures viltu näo, lausus Tischler: «Ärge pahandage ühtigi, et teid töötoa tolmust värskesse õhku viin. Sepist ei kanta seljas ega oskust veeta ohelikuga järel. Kõik on hea, mis inimene oskab. Nii vanalt, nagu teie praegu olete, ei võinud ma uneski näha, et kord talupidajaks hakkan, aga nüüd näen, et koht mulle niisama palju sisse toob kui mu rauatööstus.»

Viie aasta pärast tunnistati Anton selliks ja maksti sellekohane palk, millest ta ainustki kopikat asjata ei kulutanud. Hea oskuse ja käitumisega võitis ta Tischleri lugupidamise ja nad olid nagu isa ja poeg, kes üheskoos töötellimised vastu võtsid, tööd hindasid ja töökoda aeg-ajalt suurendasid. Ta jäi kroonuteenistusse minemiseni Tischleri juurde tööle.

Sõduripõlves tutvus ta eluga pealinnas, kuhu ta teenistusse määrati ja hiljem kroonu tehnikatöökotta paigutati.

Teenistusest vabanenud, jäi ta Peterburi elama ja hakkas tööliseks ühes suuremas rauavabrikus, kus ta aegamööda tõusis oma jaoskonnas eestegijaks ja nooremate tööliste juhatajaks, kuid ei võitnud iialgi kaastöötajate poolehoidu ega sõprust. Ta ei käinud teistega niisugustes kohtades, kus asjata raha raisati. Siiski oli tal väljaspool tööliste ringe perekondi ja tuttavaid, kus teda meelsasti salliti.

Kui keegi teda trahterisse või restorani kutsus, siis oli ainuke vabandus: «On peale minu küllalt neid, kes aitavad kõrtsmikkude lapsi kasvatada ja koolitada; minu abi ei ole sinna enam tarvis.»

Pakkus talle keegi paberossi või sigarit, siis ütles ta: «Tänan väga, ei ole veel hulluks läinud, kes oma vaevaga teenitud varandusele ise tule otsa paneb ja selle põlema süütab.»

Palus talt kerjaja uulitsal armu, teatades, et ta on näljane, siis viis ta niisuguse pagariärisse või söögimajja ja käskis talle oma kulul süüa anda. Kui kerjaja seal teatas, et ta süüa ei soovi, vaid palub raha, siis saatis ta selle

minema, öeldes: «See ei ole tõsine kerjaja ega vaene, kes süüa ei taha.»

Põhjalangenud vendadel käskis ta pankadest protsendid välja võtta ja ennast aidata.

«Oo, kulla härra, mis te mind, õnnetut inimest, pilkate!» ütles kord keegi endine kaupmees, kes joomise ja priiskamise läbi oli alla läinud. «Kus pangas mul need kapitalid seisavad?»

«Vaadake, seal!» näitas ta lähedal oleva restorani poole. «Seal magavad teie kapitalid. Juba nende protsentidest võiksite lahedalt ära elada.»

Aastad muutsid Antonit: mida vanemaks ta läks, seda kinnisemaks ja üksildasemaks ta muutus. Töö juures oli ta alati tõsine ja teiste nali ega rõõmus tuju ei suutnud teda iialgi naerule meelitada.

«Kuule, vana Anton, miks sa endale elus ka pruuti ei ole leidnud?» küsis kord keegi pooljoobnud kaastöötaja.

«Keegi ei olnud oma ära kaotanud,» oli lühike vastus.

«Ma tahtsin öelda: miks sa naist ei ole võtnud?»

«Võtmine on niisama halb kui vargus.»

«Mis kasu sa oma elust oled saanud?»

«Näita, kus sinu elukasud hunnikus seisavad?!»

«Mul on ometi naine ja lapsed.»

«Joodikust töölise naine vannitab sagedasti oma lapsi pisaratega.»

«Aga sul on ometi raha.»

«Ainult loom võib ilma rahata elada.»

«Kuhu sa ta ükskord paned?»

«Kas maailmas nii vähe ruumi on, et enam seda vähest kohta ei leidu, kuhu raha panna?»

Niisugused olid ta vastused ja pärast ei tahetudki temaga enam midagi rääkida.

Hiljem nähti teda väga harva tänaval liikuvat ja ikka samas ülikonnas, milles teda oli nähtud juba kümne aasta eest.

Kaastöötajad pidasid teda rikkaks vanapoisiks, teades, et ta vähe kulutas oma ülalpidamise ja riietuse peale ning kõik oma palga, mis oli teiste omast märksa suurem, pani panka hoiule. Ka see oli teada, kuidas ta väikeses lihtsas ja poolpimedas üksikus toas elas. Hommikul enne tööle minekut ta midagi ei söönud, lõunal käis ühes ja samas odavas söögimajas juba kauemat aega ja õhtueinet valmistas kodus.

Nii elas ta Peterburis aastaid, töötades ühes ja samas töökojas. Teda peeti nagu selle töökoja raudvaraks, sest töökoda oli mitu korda ostu teel ühelt peremehelt teise kätte käinud, kuid Anton püsis ikka paigal. Ometi oli ta kord järsku sealt kadunud.

Peterburist lahkudes ei olnud Antonil muud kraami ühes võtta kui väike kast, mida ta võis endaga kaasas kanda. Ta ei läinud enam oma koduvalda, kus ta noores eas oli kibedaid päevi elanud, ega otsinud ka sugulasi, kelle vanemad kord tema vastu nii kalgid olid olnud. Ta jäi algul Väike-Maarja kihelkonda Äntusse Prillapatsi tallu peatuma. Talle kui kauaaegsele linnaelanikule meeldis see koht oma looduseiluga. On ju Prillapatsi talu ilusamaid Väike-Maarja kihelkonnas. Hommiku poolt piiravad seda kolm metsajärve — Suurjärv, Vahejärv ja Valge järv. Neis järvedes on vesi klaasselge, eriti Suurjärves, mille rohtunud põhi ka mitme sülla sügavuselt läbi paistab ja kus võib näha, kuidas kalad ujuvad, suuremad aeglaselt ja vähemad kiiresti. Sama järv moodustab kaks ilusat männimetsaga poolsaart, kust avaneb ilus vaade järvele. Valge järve lõunarannal kasvab lopsakas pilliroog. Suvel on osa järve lõmmelehtedega vaibana kaetud, kus säravad vesiroosid nagu valged tähed. Järvede kallastel kasvavad männid, kuused ja lehtpuud, mille varjud peegelduvad latvupidi rohelisel järvepõhjal ja maalivad vaatamisväärset pilti. Ilus on ka vaadata, kui soojel suveõhtuil udu aegamisi ümbruse ja järvepinna nagu siidi mähib.

Põhja poolt varjab talu tuulte ja tormide eest kõrge mägi, kus kasvavad suured männid ja kuused. Lõunas on metsa kasvanud kõrgustik, mida kutsutakse Sepamäeks, ja üsna majade lähedalt läheb läbi endine postmaantee, kus liiklemine veel nüüdki on kaunis elav, eriti autode sõidud, mis matkajaid Tartusse viivad.

Selle koha ilu ongi ta metsajärved. Turistid, kes lähevad Ebavere mäge vaatama, ei jäta ka Äntu järvedel käimata.

Selle koha rentnikuks oli minu naise isa, vana Prillapatsi Kaarel viiskümmend aastat ja niisama kaua olid ka tema vanemad seda kohta pidanud.

Et koha ja pererahvaga tutvuda, kauples Anton enese sinna suviliseks. Kauplemisel ütles ta: «Kõike muud talu-

tööd teen ma meelsasti, aga künda ma ei taha ega hakkagi seda tegema, seepärast ei tingi ka palka — see olgu selle järgi, kuidas teie mu vanainimese tööd hindate.»

Kõik läks sügiseni hästi, siis hakkas Anton paluma, et peremees võtaks ta oma rehetarre elama. Peremees ei nõustunud algul sellega ja seletas, et rehetare, mis on küll ainult vaheseinaga eluruumidest lahutatud, ei kõlba kellelegi elamiseks.

«Ega mulle saksatuba tarvis ole. Ma olen sellega väga rahul,» kinnitas Anton. «Ma ei tülita teid ega taha teilt peale peavarju muud kui õhku ja vett. Kõik, mida elamiseks tarvitan, muretsen ise.»

Kui peremees ikkagi seletas, et suitsuses toas rehtede ajal elada ei või, siis ütles Anton, et tema on elanud mitmes kohas ja kauemat aega Peterburis, aga ei ole kuskilt leidnud niisugust armast sooja kui lapsepõlves talu rehetares. Nüüd vana mehena tahtvat ta veel seda soojust ja kuivava vilja lõhna sisse hingata.

Peremehe seletustest hoolimata lepiti kokku ja Anton jäi soovitud kohta elama. Esiotsa ei teatud temast midagi rääkida; aga kus tegijaid, seal nägijaid.

Igas märtsi- ja septembrikuus oli onu Anton nädalapäevad kadunud. Kus ta käis või oli, seda ta kellelegi ei avaldanud. See ei jäänud siiski kaua saladuseks.

Kord oli teda nähtud septembrikuus Tallinnas krediitkassas, kus ta väärtpaberite kuponge suurel hulgal letile ladunud ja nende eest saadava raha samasse paika hoiule pannud. Anton paistnud pangahärradele õige tuttav olevat ja teda koheldud väga viisakalt; teised jäetud ootama, aga tema kutsutud kohe ette.

See oligi ta kuulsuse algus ja rikkuse rohkus, mis rahvasuus paisus miljoniteks ja kullakuhjadeks.

Oma Tallinna-reisi, mis oli üle saja versta pikk, tegi ta ikka jala, raudteesõitu kalliks pidades. Septembrireisile minnes võttis ta kepi kätte, saapad käevarrele ja läks. Märtsireisiks määris ta saapad hästi ära ja vaatas neid jalga tõmmates nagu kahetsustundega, et need nüüd palju peavad kuluma.

Toidukraami muretses ta ise, kogus suvel metsast pulki ning hagu ahjuküttеks ja toidukeetmiseks. Iga päev nähti teda vähemalt kord metsast haokooga koju tulevat ja nõnda kogus ta suve jooksul talve-puuvara kokku. Sügiseti korjas ta metsast seeni ja keetis ning kuivatas neid talve-

varaks. Pärast kartulivõtmist kaevas ta labidaga nii oma pere kui ka võõraste põldudelt mahajäänud kartuleid nii palju, et kogu talve oli nendega varustatud. Kui ta mõtles oa- või hernesuppi keeta, siis leotas ta neid vahel nii kaua, kuni ivadel eo-otsad välja pugesid ja neid enam ei võinud hoida.

Juuksed lõikas ta enesel ise, korjas hoolega tükid põrandalt üles ja pani peaaluse padjale või õigemini ütelda kotile lisaks. Sõrmeküüsi lühendades hoidis ta lõigatud raasukest tüki aega näpu vahel, nagu oleks tal kahju olnud seda ilma kasutamata maha visata. Küünetükki ära heites tegi ta sellele ristimärgi peale, et kurat seda oma mütsi lapiks ei tarvitaks. [1]

Riided olid tal ikka needsamad, millega ta aastate eest oli Prillapatsile tulnud. Aluspesu kandis ta seljas seni, kuni see nii ära rebenes, et enam ei osanud kätt varrukasse ega jalga püksireide panna. Et nendesse ei tekiks mõni koduloomа-kasvatus, pani ta niisugusel korral, kui reheahi küdes, püksid ja särgi ahjusuu kohta lae alla leili ja oli senikaua pealisriietes. Igapäevane vammus ja püksid olid tal nii lapitud, et ükski ei võinud ära tunda, missugusest riidest need kord tehtud olid või missugune värv neil alguses oli olnud. Vammus oli nagu kapsapea. Seal oli lappe mustast, punasest ja kollasest nahast, villasest, linasest ja puuvillasest riidest ja jällegi iga lapp ise karva.

Üks oli kingsepa pigitraadiga, teine nööriga, kolmas linakeermega, siis linase ja villase lõngaga kinnitatud. Mitmekordsete lappide pealistikku ladumise tõttu oli vammus nii paksuks ja kõvaks muutunud, et see seisis püsti nagu tühi linnupuu, mida peremees niisugusel korral naabritele näitas, kui onu Tallinna-reisil oli.

Kõigest sellest hoolimata oli Antoni rikkus ka naaberkihelkonnas elutsevate sugulaste kõrvu ulatunud.

Kord sõitis Prillapatsile keegi mees, kes nimetas ennast Antoni onupojaks, ja andis talle nõu tema juurde elama tulla.

«Mis sa siin viletsas suitsuonnis teed? Suits on vana inimese silmadele kahjulik, võid siin pimedaks jääda. Ma võin sulle elu lõpuni ülalpidamist anda.»

---

[1] Vanarahvas arvas, et kurat äralõigatud küünetükkidest endale mütse valmistab.

«Vahest on teil endalgi palju lapsi toita,» oli ainus vastus.

Teisele niisugusele heategijale tuletas ta meelde, et sellel endalgi ehk on tüliks pime isa või ema, kellest ammu tahaks lahti saada.

Ta jäi endiselt Prillapatsile, kuid siiski pidasid sugulased teda hoolsasti silmas ja kuulasid ta tervise järele.

Kui perenaine teda vahest rehtede ajal elutuppa kutsus, kartes, et ta vingu ehk karmu ära sureb, vabandas ta:

«Ärge kartke, ega surm oska mind siit pimedast toanurgast leida. Ta otsib mind taga mööda Peterburi linna.»

Kord sõitis peremees öösel linna. Lapsed heitsid õhtul varakult magama. Perenaisel tundus igav. Ta tegi rehetoa ukse lahti ja palus onu tulla elutuppa juttu ajama. «Kas teil ka igav pole seal üksi pimedas toas istuda?» ütles ta viimaks ja uskus, et onu meeleldi sellega nõustub.

«Ma ei ole siin iialgi üksi. Alati on mul keegi seltsiliseks, kellega ma juttu ajan,» vastas onu ja jäi paigale istuma.

Perenaine hakkas kartma, pani ukse seestpoolt haaki ja heitis laste juurde voodisse. Kaua mõtles ta, kes võiks küll see onu seltsiline olla. Et nad ühtegi võõrast ei teadnud ega olnud näinud tema juures käivat, siis pidi see olema mingisugune vaim.

Hommikul rääkis ta naabriperenaisele, et vanal onul käib seltsiliseks keegi vaim. Seal arutati seltsis, kas see võiks olla hea või paha vaim. Otsusele ei jõutud.

Lahkudes kinnitas Prillapatsi perenaine naabrile, et see sellest kellelegi ei räägiks. «Saavad lapsed seda kuulda, hakkavad kartma ega julge enam üksi kodus olla.»

«Ega see mõni hea asi ole, et seda veel teistele rääkida,» ütles naabriperenaine, aga juba paari nädala pärast räägiti terves vallas, et kurat käib Prillapatsi rehetares rikkal onul võõrsil, kellele ta vist oma hinge on ära müünud. Teati juba inimesi, kes oma silmaga näinud, kui vahel must kass, teinekord jälle kirju koer metsast tulles Prillapatsi õue ära kadunud.

Jutt tuli varsti ka onu kõrvu. See oli talle enam kasuks kui kahjuks. Lapsed hakkasid kartma, ei tulnud enam temaga rääkima ega teda tülitama. Nii võis ta rahulikult

ahju kõrval istuda, oma riideid lappida, jalavarje kohendada ja piiblit lugeda [1].

Iial ei kaevanud ta oma tervise üle ega rääkinud, et tal mõni liige oleks valutanud. Aga ometi tuli kord, kus ta enam voodist üles ei tõusnud. Perenaise abipakkumise lükkas ta esiotsa tagasi, arvates, et ta paari päeva pärast jälle terveks saab. Kui aga haigus raskemaks läks, küsis perenaine:

«Vahest soovite, et me teile tohtri toome?»

«Niisuguste inimestega ei ole mul enne asja olnud ega taha ka nüüd tegemist teha.»

«Kas teie iialgi ei ole haige olnud?»

«Praegu on see esimene kord.»

«Võib olla, et surete äragi.»

«Mine seda surmagi usu, tapab ära ka viimaks.»

«Kas tahaksite juba surra?»

«Kes seda enne on tahtnud? Miks peaksin just mina esimene tahtja olema? Mina elaksin meelsasti sada aastat vanaks, kui seda lubataks,» seletas onu ja tahtis istuli tõusta, langes aga kohe jõuetult tagasi. «On inimesi, kes tihti haigeks jäävad, aastate lool põevad ja jälle terveks saavad. Miks peaksin siis mina kohe esimesse haigusse surema?» rääkis ta tasase häälega, palus perenaist, et see teda teisele küljele aitaks pöörata, ja jäi magama.

Perenaine vaatas ta kahvatanud, mullakarva palgeid, aukuvajunud silmi, teravaks kujunenud nina ja arvas, et onu tõesti selle joonega sureb.

Kui haigus ikka raskemaks läks, küsis perenaine, kas ta ehk ei sooviks pastorit, kes talle armulauda annaks.

«Mina õiendan jumalaga enne surma ise oma arved, advokaati ei ole mulle tarvis,» ütles onu rahulikult, mis perenaisele jälle meelde tuletas, et tal kuradiga peab midagi ühist olema, mis teeb ta ka veel surmatunnil nii julgeks ja kangeks.

Ka peremees käis teda vaatamas ja uskus, et ta varsti sureb, mida ta oleks näha soovinud pigemini täna kui homme. Ta uskus kindlasti, et onu kui korralik inimene oma asjad kõik enne surma on korraldanud ja testamendis suurema osa raha, vahest ka kõik, temale on määranud. Et ta sugulasi ei sallinud ega tahtnud nendest teadagi, siis ei võinud ta ju oma raha neile jätta, ja muid

[1] See piibel on praegugi minu hoiul.

pärijaid tal ka ei olnud. Pealegi oli onu kaheksateistkümmend aastat tema majas elanud, viimasel ajal ka ülalpidamise saanud, kuid ühtegi sõnavahetust ega tüli neil ei olnud. Siiski tahtis ta vana onu arvamist selles asjas juba varem kuulda ja lausus:

«Te olete oma eluajal palju vaeva näinud ja vist suurema summa raha kogunud, see on ju kõigile teada. Kellele te selle pärandate, kui kord surete?»

«Annab jumal surma, küll kurat pärijate eest hoolitseb,» oli lühike vastus. Teist korda ei tahtnud peremees enam sellest juttu teha.

Perenaine käis teda ikka ravimas, viis talle sedagi vähest toitu, mis ta tarvitas, jootis teda ja kohendas ta peaalust, kui see ära vajus. Sellega muutus nende vahekord nagu sõbralikumaks.

Kord palus ta perenaist voodi lähemale istuda ja hakkas jutustama:[1]

«Inimesed räägivad, et ma olevat oma hinge kuradile müünud, kes käivat mulle nüüd seltsiliseks ja ajaviitjaks. Mul on küll üks armas seltsiline, aga see ei ole kurat, vaid keegi teine, kes viibib siin igal tunnil, et mu üksildast ja kurba elu osaltki rõõmustada. Kes see on, seda saate kohe kuulda.

Ma olin noor, tundsin seda, mida nooruses tunnevad kõik ja mille järele janunevad. Mul oli pruut, keda ma kõigest hingest armastasin ja kellelt ka tõsist vastuarmastust leidsin. Aastad möödusid. Ma tegin ööd ja päevad tööd, kogusin raha, nagu ma seda juba lapsepõlves olin koguma harjunud, et pesapaika või kindlamat kodu soetada, kuhu oma kallim viia ja seal talle väärilist elu pakkuda. Ta pooldas mu püüdeid ja ootas. Kohtamisel tegime oma elu plaane ja elasime tulevikulootustele. Seal kiskus armutu vali saatus ta mõne tunni jooksul minu kõrvalt.

Just samal ööl, mil me õhtul õige kaua nõu pidasime oma kihla- ja pulmapäeva üle, mis õige varsti pidi tulema, juhtus tema majas tulekahju. Mu kallim jäi tulesse ja põles nõnda ära, et ainustki riidehilpu ega tervet konti ei leitud. Ta kuju jäi mu silmadesse, ta hääl mu kõrva-

[1] See perenaine, kellest kõnelen, oli mu naise ema, kes mulle selle loo jutustas.

desse ja ta vaim mu lähedusse, kes mulle üle neljakümne aasta saatjaks ja seltsiliseks on olnud.» Ta vaikis.

«Vaene Anton!» ohkas perenaine ja kuivatas põllenurgaga silmi.

Vähe aja pärast algas ta jälle:

«Räägitakse, et mul peab palju raha olema. Seda on mu vanaduspäevade jaoks väga vähe. Kes teab, kui kauaks veel elupäevi pikendatakse, ehk tarvitan kõik veel enne surma ära ja olen jälle kerjaja, nagu seda noorpõlves kord olin.»

Ta ohkas.

See oli esimene kord, kus Anton avas oma sisemist maailma ja seegi tuli vist surmaeelsest nõrkusest.[1]

Ühel hommikul leiti onu kasti äärest põrandalt surnuna. Kastivõtit hoidis ta kramplikult pihus. Vist oli ta veel viimast korda tahtnud kasti sisu revideerida, seal aga ära nõrkenud, maha langenud ja surnud.

Nüüd tuli pererahval nõu pidada, mis teha, mis ette võtta.

«Terve ümbrus arvab, et tal palju raha on, ja teda siin liigutada, kastist talle suririideid otsida oleks liiga kardetav. Võiks tekkida arvamine, et meie ta raha oleme kõrvale toimetanud,» kõneles peremees naisele, käskis sulasel hobuse ette rakendada ja onu sugulastele surmasõnumi viia. Ise läks ta teise hobusega peakohtumehelt ja vallavanemalt nõu küsima, mis niisugusel korral tuleb teha.

Vallamajas lepiti nii kokku, et vallavanem, peakohtumees, vallakirjutaja ning üks tunnistaja homme peale lõunat Prillapatsile sõidavad, seal surnud onu varanduse üle vaatavad, protokolli teevad ja väärtasjad kohtu hoiule võtavad. Seni peab nii surnu kui ka ta varandus puutumata kohale jääma.

Teisel päeval sõitis nagu suur pulmasaaja Prillapatsi õue. Kõige ees tuli naise Annega Pearo Kelmentson, kes pidas ennast Antoni lellepojaks, selle järel Taavet Kuru oma teisepoole Leenuga, kes öeldi olevat Antoni õetütar. Nende taga onu pojapojad ja lelle tütretütred oma mees-

---

[1] Iga kord, kui ma Prillapatsil käisin oma naise vanemaid külastamas ja järvedel kalu püüdmas, kohtasin ka onu Antonit ja püüdsin teda jutuga ta nooruspäevadele ja Peterburi elule juhtida, aga sellest põikas ta nagu sihilikult kõrvale.

tega — kõik vana rikka sugulase ning hõimlase vara jagama. Seda pidi ju nii palju olema, et kõigile jätkub.

Vana Kelmentsoni Pearo mõtles tulles, missugused uuendused ta saadud rahaga oma majapidamises ette võtab. Ann jälle arutas riiete ja ehteasjade kallal, mis ta tütardele ostab ja kui palju raha kellelegi kaasavaraks määrab, et selle tõttu tavalisi kosilasi ligi tõmmata. Nii oli vist ka teistel sugulastel kavatsetud, kuidas ja kuhu saadavat raha tarvitada.

Nüüd sõitsid ka ametivõimud kohale ja astusid rehetarre, kus Anton ikka veel põrandal lamas. Ka mind kutsus mu naise isa selleks ajaks Prillapatsile.

Peakohtumees ja vallavanem panid ametimärgid rinda ja tegevus algas.

«Tuleb protokolli võtta,» ütles peakohtumees kirjutajale, «mida siin näeme. Meie leidsime Prillapatsi rehetares surnuna Anton Kelmentsoni, kes lamas oma kasti kõrval, kastivõtit kokkutõmmatud sõrmede vahel pidades. Ta riided, mis Prillapatsi peremees ette näitas, on alaväärtuslikud ega tule hindamise alla.

Avati kast, millest leiti: üks naaskel, kaks sukanõela, kaks kera nõelelõnga, tangid, väike käsikruustükk, paar kulunud viili, käärid, tükike pigitraati ja mõned riide- ja nahalapid. Siis leidus veel väike seemisnahast kotikene saja rubla kuldrahaga ja suurem kott, milles oli kuue tuhande rubla eest Tallinna krediitkassa väärtpabereid, mis olid kirjutatud Anton Kelmentsoni nimele.

Toakraami oli: üks vana veeämber, toop, pann, teemasin, väike keedupott, üks kauss ja lusikas. Peale raha ja väärtpaberite, mis kohus oma hoiule võtab, jäävad muud asjad kuni oksjonini Prillapatsi peremehe hoiule.»

Nii dikteeris peakohtumees.

«Lahtise raha võime siin kohe ära jagada,» ütles Pearo Kelmentson ja astus vallavanemale lähemale, kes kuldraha oma pihus kõlistas.

«Aga kes ta matab ja millega maetakse?» küsis Prillapatsi peremees.

«See on sinu mure,» sähvas Kuru Taavet. «Eks sina ole ta käest eluajal küllalt kulda välja pigistanud!»

«Kes muu teda ikka matma tuleb,» kinnitas Pearo.

«Minupärast jääb ta küll matmata!» hüüdis Prillapatsi peremees. «Näete ju igaüks, et talle puusärki ei ole midagi ümber panna. Siin on ta riided,» ütles peremees,

tõi nurgast tuhandelapilise vammuse ja pani surnu kõrvale püsti seisma. «Kas tahate, et ma selle talle selga pean toppima?»

«Et surnu juures tüli ära hoida,» ütles peakohtumees, «teen ma järgmise korralduse:

Lahtine raha, sada rubla, jääb Prillapatsi peremehele kulude arvel kasutada.»

«No seda ei ole!»

«Kas pole hull, sada rubla niisuguse sandi matmiseks!»

«Kes seda enne on kuulnud?»

«Siis võiks iga päev sante matta, ei oleks tarvis muud tööd tehagi.»

«Võõrad hakkavad meie sugulast matma!»

Nii kuuldusid vastamisi hüüded.

«Andke sada rubla minu kätte, ma viskan surnu vankrisse, viin koju ja matan ta maha,» ütles keegi onupoja poeg ja astus peakohtumehe juurde.

See ajas vallavanema vihale. «Ega siin loomaraisaga tegemist ole, et te ta vankrisse viskate ja ära viite!» hüüdis ta püsti tõustes. «Raha tahate saada? Kus te seni olite, et keegi teda vaatama ei tulnud? Mina ühinen täiesti peakohtumehe korraldusega ja lisan omalt poolt asja selgitamiseks juurde: Prillapatsi peremees ostab suririided ja jalgadega musta puusärgi inglikujudega, laseb surnu ilusasti ära pesta ja kutsub külast koolmeistri, kes ta puusärki paneb.»

«No toredat puusärki osta! Kuus lauda kokku lüüa, sellest on küll ja küll niisugusele,» tähendas Kelmentsoni Ann vallavanemat segades, kes nüüd sõrmenukkidega vastu lauda koputas, et Annele meelde tuletada, kellega siin tegemist on, ja edasi seletas:

«Siis ostab Prillapatsi peremees talle hauaplatsi, matab ta sinna maha, maksab pastorile, köstrile, kellamehele ja hauakaevajale nende vaevatasu, nagu kord ja kohus.»

«Näete, kuulete, kuhu nad raha pillavad!» urises Ann endamisi ja pööras teiste poole:

«Mis neil viga möllata, raha nende käes!»

«Rahu! Ärge segage!» põrutas vallavanem. «Minu rääkimine ei ole veel lõppenud. Prillapatsi peremees laseb raudristi teha ja sellele sisse kirjutada Anton Kelmentsoni nime, sünni- ja surmapäeva. Ta oli oma eluajal rauatööline ja on selle auga ära teeninud.»

«Vaata, kus mul saks, kellele raudrist hauale seatakse!» hüüti vahele.

«Ja hauale tuleb raudaed ümber teha,» lõpetas vallavanem.

«Kardavad, et vanamees hauast ära jookseb, teevad talle aia ümber,» pilkas Kelmentsoni Pearo.

Kuru Leenu müksas Taavetile külge, et see ka midagi räägiks.

«Las jagavad!» ütles Taavet, lõi käega ja läks hoopis eemale.

«Matusekulu üle peab Prillapatsi peremees vallakohtule aru andma. Jääb raha üle, toob ta selle kohtusse. Tuleb puudu, tuleb sellest lisa võtta, mis paberites seisab,» seletas peakohtumees.

«Minu arvates tuleks üks teatav summa kirikukassasse panna, mille protsentide rahaga kirikumees igal suvel Antoni hauda korraldab,» tähendas kirjutaja.

Ka see ettepanek leiti asjalik olevat.

«Ehk leiate veel midagi, kuhu seda raha toppida! Eks meie või ise ta hauda kohendada ja sinna mõne lille istutada. Kas meile seda rahakopikat tarvis ei lähe, mis kirikumehele maksetakse?» seletas Ann, kes kord-korralt läks ikka rahutumaks.

«Mina olen sepp ja teen talle ise raudristi ja aia, kui oma osa kätte saan,» lubas onupoja poeg, kes seni ei olnud sõna võtnud.

«Korraldus on tehtud ja kõik protokolli võetud, selle juurde ei ole enam kellelgi midagi lisada,» lõpetas peakohtumees ja hakkas väärtpabereid kokku panema.[1]

Ann ja Leenu astusid vahele ja püüdsid teda selles toimetuses takistada. «Mis te neid oma käes peate, jagage siinsamas ära, küll meie ise raha Tallinnast ära toome,» seletas Kelmentsoni Ann.

«Paberid võtab vallakohus oma hoiule,» seletas kirjutaja.

«Enga ta seda raha ole varastanud, et nüüd paberid kohtusse viiakse,» urises Ann ja hakkas üksisilmi Antoni lapitud vammust uurima.

«Paberid on Anton Kelmentsoni nimelised ja nende eest ei saa keegi muu seda raha kätte kui kohus. Kuue kuu jooksul toogu kõik sugulased kohalikult pastorilt

---

[1] Ka mind lasti tunnistajana protokollile alla kirjutada.

tunnistus, kuidas nad kadunud Anton Kelmentsoni sugukonda kuuluvad, siis kutsutakse nad kokku ja kinnitatakse pärijad, missugune kuulutus avaldatakse ka «Maavalla Kuulutajas». Vallakohus toob raha ära ja jagab selle pärijate vahel nii, kui lähedalt keegi pärandajaga sugulane on,» seletas kirjutaja ja pani oma paberid kokku.

«Ei seda raha meie näe, see sulab enne teiste näppude vahel ära, kui meie kätte jõuab.»

«Mis me veel ootame? Siit ei ole kellelgi midagi saada,» ütles Pearo ja tahtis minema hakata.

Ann tõmbas tuhandelapilise vammuse sülle, pilgutas Kuru Leenule silmi ja tähendas peaga, et see temale järele tuleks.

Õues seletas Ann:

«Seda on ennegi kuuldud, et niisugused ihnuskoid, nagu Anton oli, suured kullatagavarad sandihilpude vahele ära peidavad.»

Mindi aida taha, kisti vammus pooleks, harutati paik paiga, tükk tüki ja lapp lapi pealt lahti, aga loodetav kuld jäi leidmata.

Ann sülitas, lükkas jalaga räbalad eemale ja lausus: «Ei olnud sel sandil tuhandeid ega miljoneid, nagu igal pool räägiti. Sellegi vähese, mis tal on, panevad vallaametnikud oma nahka ja meie vahime läbi viie sõrme.»

«Ega kedagi,» ütles Leenu, «ei maksa pahandada ühtigi. Sureme meie täna-homme ära, ei ole vahest puusärgirahagi seismas, aga tema jättis ikka kuus tuhat rubla järele ja see on kahe suure talukoha hind. Poetavad nad seda raha niipalju kui mõtlevad, aga eks meie oma jao ikka ka saa.»

Nii pärijad kui ka vallaametnikud sõitsid varsti ära ja Prillapatsi peremees hakkas korraldusi tegema ning matuse vastu valmistuma.

Kuue kuu jooksul olid pärijad oma sugulust Antoniga dokumentidega kohtule tõendanud ja selle vastu protesti avaldanud, et nende sugulase haua korraldamine jäeti Prillapatsi peremehe kui võhivõõra inimese hooleks. Seda oli kohus arvestanud ja oma esialgse kavatsuse nii muutnud, et haua korraldamine jääb pärijate hooleks.

Teatud päeval kutsuti kõik asjaosalised vallamajja, kus

kohus igaühe selle järgi, kui lähedalt ta pärandajaga sugulane oli, pärijaks kinnitas, ja kus raha ära jagati. Ka Prillapatsi peremees, kelle juures Anton Kelmentson oli kaheksateistkümmend aastat üürita elanud ja kellelt viimasel ajal ka ülalpidamise saanud, arvati esmajärguliste pärijate sekka.

Nüüd tõusis riid enam- ja vähemsaajate vahel, kusjuures naised suurt sõjakust avaldasid.

Kära läks nii suureks, et pärijad aeti vallamajast välja. Jagati aga vabalt vastamisi sõnu ja vahest oleks käedki appi võetud, aga võõraste juuresolekul jäeti see tegemata.

Nii jaotati rikka onu raha, kuid keegi pärijaist ei liigutanud sõrmegi ta haua korraldamiseks. Juba 45 aastat on ta surmast möödunud ja keegi ei tea enam kohtagi, kuhu ta maeti.

MÄRKUSED

Jakob Liiv kuulus lähisminevikus nende meie väheste vanema põlve kirjanike hulka, kellel osutus elu lõppjärgus võimalikuks oma teoseid korduvalt redigeerida ning viimistleda. Selle töö viljana ilmusid tema sulest 1918. aastal «Lugulaulud», 1929. aastal «Lüürilised laulud», 1938. aastal proosavalimik «Mälestusi lühijuttudes». Need kolm väljaannet olid peamisteks alusteks ka «Valitud teoste» redigeerimisel. Samuti on raamatus leiduvad mõlemad näidendid redigeeritud viimaste kirjaniku eluajal ilmunud trükkide järgi.

Luule osas on käesolevas valimikus üldiselt tehtud ainult väiksemaid keelelisi korrektiive vastavalt tänapäeva õigekeelsusnormidele. Kus parandamine oleks aga kaasa toonud rütmi või riimi rikkumise, seal on vananenud sõnad ja keelevormid alles jäetud.

Mõned sisulistest põhjustest tingitud kõrvalekaldumised maha arvatud, on teosed järjestatud kronoloogiliselt. Aastaarvud luuletuste all näitavad nende kirjutamise aega, kui see aga pole teada, on luuletuse alla märgitud sulgudes esmakordse trükist ilmumise aasta. Kus aastaarv puudub, seal on luuletused järjestusse paigutatud arvesse võttes nende tõenäolikku loomis-aega. Esinevad kärped on märgitud joonekestega.

*

Eessõna kirjutamisel ja üksikute teoste sünnidaatumite kindlaksmääramisel on käesoleva raamatu koostajal peale Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi fondide võimalik olnud kasutada ka suulisi andmeid ja kirjavahetust kirjaniku lähemailt omakseilt ja kaasaegseilt. Eriti olgu siinkohal lahke kaasabi eest tänu avaldatud kirjaniku pojale Arnold Liivile, tütrele Elsa Hiielole ja miniale Marie Liivile, samuti ka Jakob Imakaevule, Märt Meosele, Helmuth Joonuksile ja Elli Koppelile.

Koostaja

BIBLIOGRAAFILISI ANDMEID [1]

Luuletusi

1. Jakob Liiv, **«Viru kannel»**. I anne. M. Leppiku kirjastus, Tallinn 1886. — Seesama. Teine täiendatud trükk. N. Erna kirjastus, Rakvere 1902.
2. Jakob Liiv, **«Viru kannel»**. II anne. P. Erna kirjastus, Rakvere 1891.
3. Jakob Liiv, **«Leinalilled»**. K. A. Hermanni kirjastus, Tartu 1894.
4. Jakob Liiv, **«Viru kannel»**. III anne. «Uue Aja» kirjastus, Tallinn 1900.
5. Jakob Liivi **«Kirjatööd»**. I anne. Laulud. Tartu 1906.
6. Jakob Liivi **«Kirjatööd»**. II anne. Laulud ja lugulaulud. Tallinn 1910.
7. Jakob Liiv, **«Revolutsioon»**. I. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu 1927.
8. Jakob Liiv, **«Lüürilised laulud»**. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus, Tartu 1929.
9. Jakob Liiv, **«Päikese veerul»**. Autori kirjastus, Rakvere 1933.

Lugulaule

Kõrbelõvi.

1. «Postimehe Eralisa» 1898, lk. 146—191.
2. Jakob Liiv, «Kõrbelõvi». «Postimehe» (J. Tõnissoni) kirjastus, Tartu 1898.
3. Jakob Liivi «Kirjatööd». II. Lugulaulud. Eestimaa Kooliõpetajate Vastastikuse Abiandmise Seltsi õppeabinõude lao kirjastus, Tallinn 1918, lk. 139—220.
4. Jakob Liiv, «Kõrbelõvi». Lugulaul. Eestimaa Kooliõpetajate Vastastikuse Abiandmise Seltsi raamatukaupluse kirjastus, Tallinn 1918. (Väljavõte Jakob Liivi kirjatööde täielikust kogust.)

[1] Käesolevas bibliograafilises ülevaates on arvesse võetud ainult Jakob Liivi teostes ja perioodikas ilmunud terviktrükised, luuletuste osas aga need Liivi luuleraamatud, kust luuletusi on valitud.

Püha kuju.

1. Jakob Liiv, «Püha kuju». G. Pihlaka raamatukaupluse kirjastus, Tallinn 1900.
2. Jakob Liivi «Kirjatööd». II. Lugulaulud. Eestimaa Kooliõpetajate Vastastikuse Abiandmise Seltsi õppeabinõude lao kirjastus, Tallinn 1918, lk. 91—137.
3. Jakob Liiv, «Püha kuju». Lugulaul. Eestimaa Kooliõpetajate Vastastikuse Abiandmise Seltsi raamatukaupluse kirjastus, Tallinn 1918. (Väljavõte Jakob Liivi kirjatööde täielikust kogust.)

Näidendeid

Tühjale maale.

Näidend valmis kirjanikul 1887. aastal, kuid ei pääsenud tsensuuri takistuste tõttu trükki. 1901. aastal avaldas autor sellest tsensorinõuetele kohandatud lühendatud variandi «Õnneotsijad».

1. Jakob Liiv, «Tühjale maale». Viiejärguline näitemäng. Hermanni trükikoja kirjastus, Tartu 1907.

Kolmat aega vallavanem.

1. Jakob Liiv. «Kolmat aega vallavanem». Viiejärguline näitemäng. Tartu 1904.
2. Jakob Liiv, «Kolmat aega vallavanem». Rahvatükk kolmes vaatuses. Uuendatud trükk. H. Leokese kirjastus, Viljandi 1914.

Jutustusi

Rist metsas.

1. «Nõid. Oma lapsepõlve mälestusest». «Elu Jutunurk» 1906, nr. 25—28.
2. Jakob Liiv, «Mälestusi lühijuttudes». Noor-Eesti Kirjastus, Tartu 1938.

Hunditapp.

1. Jakob Liiv, «Mälestusi lühijuttudes». Noor-Eesti Kirjastus, Tartu 1938.

Söödi Juhan.

1. «Elu Jutunurk» 1906, nr. 42—43.
2. Jakob Liiv, «Vihud». III parmas. G. Pihlaka raamatukaupluse kirjastus, Tallinn 1908.
3. Jakob Liiv, «Mälestusi lühijuttudes». Noor-Eesti Kirjastus, Tartu 1938.

Jää tulek.

1. «Peipsi meeste ülestõusmise pühad». «Elu Jutunurk» 1906, nr. 97.
2. Jakob Liiv, «Vihud». III parmas. (Pealkirja all: «Ülestõusmise pühad».) G. Pihlaka raamatukaupluse kirjastus, Tallinn 1908.
3. Jakob Liiv, «Mälestusi lühijuttudes». Noor-Eesti Kirjastus, Tartu 1938.

Matus.

1. Jakob Liiv, «Vihud». III parmas. G. Pihlaka raamatukaupluse kirjastus, Tallinn 1908.

Jõulupuul.

1. «Käemusu». «Uue aja lävel. Tööliste jõulualbum». Tallinn 1908.
2. Jakob Liiv, «Mälestusi lühijuttudes». Noor-Eesti Kirjastus, Tartu 1938.

Onu Anton.

1. Jakob Liiv, «Mälestusi lühijuttudes». Noor-Eesti Kirjastus, Tartu 1938.

ILLUSTRATSIOONIDE NIMESTIK

Jakob Liiv 1928. aastal 2/3

Jakob Liiv Väike-Maarja ajajärgul 11

Triigi-Avispea koolimaja (praegusel kujul). Foto H. Joonuks . 13

Väike-Maarja keskuse vaade. Paremal all kirjaniku maja (nüüd põlenud) 15

Väike-Maarja endine tütarlaste kihelkonnakool 17

Jakob Liiv, Otto Münther, Jakob Tamm 19

Jakob Liiv koos abikaasaga oma maja ees Rakveres 1929. a. Foto C. Sarap 21

Jakob Liiv koos kujur H. Hallistega 25

Jakob Liiv 1937. aasta lõpul (viimane ülesvõte kirjanikust) . . 29

Jakob Liivi mälestussammas Väike-Maarjas endise poeglaste kihelkonnakooli kõrval. Foto H. Joonuks 33

1959. aastal Triigi-Avispea koolimajale asetatud mälestustahvel. Foto H. Joonuks 36

SISUKORD

Jakob Liivi elust ja loomingust. *O. Kuningas* 5

Luuletusi.

Asjata 41
Nuttev süda 41
Punastab 42
Konnad 43
Väljarändajatele 43
Rästas 44
Öörahu 45
Kallid kohad 46
Rakvere lossi varemed 46
Esimene ja viimane laul 47
Magajate mälestuseks 47
Sa oled nagu päike 48
Koit 48
Sügisetuuled 49
Tuulelipp 49
Mustlase laul 50
Minu luule hällipaik 1—2 51
Mehed 52
Luige laul 53
Mererannal 54
Muutus 54
Talveöö 55
Peeter Jakobsoni haual 1 56
Küllalt! 56
Kepid 57
Mutt ja siil 59
Meie aja Hanss 61
Ohtul 62
Naabrikülas 62
Luuleteel 63
Luuletaja 64
Üks öö Peipsi rannal 1 64
Dr. Fr. R. Kreutzwaldi 100-aastaseks sünnipäevaks . . . 65
Rahu 65

Vangis 66
Uimastav vaikus 67
Õnnetu rahvas 68
Kes julgeb? 68
Klaassilmad 69
Millal? 69
Varjud 70
Võitluses 71
Need pojad 72
Talv 72
Mu isamaa sõlmitud 73
Noorusele 73
Valgus 74
Virmalised 75
Mänd ja kadakas 75
Kotka pere 76
Mu mõtted 77
Kaaskiri minu lauludele 78
Tulease 78
Põllu ääres 79
Hoiatus 79
Kodujärv 80
Kodukoolis 81
Muuseumis 81
Viimne soov 82
Ma saatuselt kinki ei taha 83
Järelehüüd Jakob Tammele 83
Vaev 85
Vaikus 86
Minu elu eesmäng 87
Mu laul 1 91
Mu ümbrus 2—3 91
Meri 92
Tunne ennast! 92
«Estonia» teatri avamiseks 94
Maailmasõja päevilt 94
Eesti 95
Kevade hümn 96
Peipsi ääres 96
Ununenud palve 97
Eestile 98
Käo laul 98
Metsajärvel 1 99
Ootajad 99
Kui laps 100
Oma venna Juhan Liivi 10. surma-aastapäeva puhul . . 101
Kuldvasikas 102
Eessõna poeemi «Revolutsioon» I andele 102
Sa oled 103
Lillede matus 1—2 104
Mälestusi 105
Juudas 106

Lugulaule.

Kõrbelõvi 111
Püha kuju 176

Näidendeid.

Tühjale maale 211
Kolmat aega vallavanem 283

Jutustusi.

Rist metsas 343
Hunditapp 354
Söödi Juhan 361
Jää tulek 366
Matus 370
Jõulupuul 373
Onu Anton 382

Märkused 399

Bibliograafilisi andmeid 400

Illustratsioonide nimestik 403

Якоб Лийв
ИЗБРАННОЕ

На эстонском языке

Оформление: Г. Пант

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja E. Elisto
Kunstiline toimetaja V. Tomassov
Tehniline toimetaja I. Vahtre
Korrektorid A. Nurmoja ja V. Leibak

Ladumisele antud 18. VII 1960. Trükkimisele antud 26. IX 1960. Paber 54:84, 1/16. Trükipoognaid 25,5+1 kleebis. Formaadile 60:92 kohaldatud trükipoognaid 20,96. Arvutuspoognaid 21,24. Trükiarv 4500. Tellimise nr. 7018. Hans Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. III.

Hind rbl. 9.80 (98 kop.)

7—4

A
23 465
50 982

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00178982 7